

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİ LAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İTTİHAT VE TERA K K İ
VE
PARAMİLİTER YAN KURULUŞLARI

Cemal Necip GÜREL

Danışman

Dr. Leyla KIRKPINAR

2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI: Cemal Necip Gürel

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Cemal Necip Gürel
Anabilim Dalı : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Programı : Yüksek Lisans
Tez Konusu : İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları
Sınav Tarihi ve Saati:

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
gözden geçirildikten sonra basılabilir. O Tez
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

(İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları)

(Cemal Necip Gürel)

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Enstitüsü

Sultan II. Abdülhamit'i devirerek istibdat yönetime son vermek ve 1876 Anayasa'sını yeniden yürürlüğe koymak amacıyla gizli bir ihtilalci cemiyet olarak kurulan İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından siyasal yaşamın temel aktörlerinden biri haline gelmiştir.

Meşrutiyet dönemi içerisinde 'cemiyet-fırka' ikilemi arasında bocalayan ve bir yol arayan Cemiyet, 1913 Kongresi ile nihai kararını vererek firkalaşma yoluna gitmiştir. Balkan Savaşları'nın getirdiği yıkım sürecinde iktidar koltuğuna oturan İttihatçılar yaklaşan Birinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri arasında, bir yandan devlet aygıtını yeniden organize ederken, bir yandan da sivil toplumun çeşitli unsurlarını yapılandırmaya çalışmışlardır. İttihatçılar, bu doğrultuda farklı adlar ve amaçlar altında örgütlenmiş paramiliter organizasyonlar kurmuşlardır.

Bu çalışma; İttihat ve Terakki'nin kuruluşundan firkalaşmasına uzanan süreçte geçirdiği örgütsel evrim ile 'Tam İktidar' dönemi içerisinde kurduğu ve 'örgüt-kadro-ideoloji' bağlamında yan kuruluşu olarak nitelenen paramiliter yapılanmalarının örgütsel dokuları arasındaki özdeşlikleri tek bir pencere içerisinde vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki Fırkası, İkinci Meşrutiyet, Paramiliter Kuruluşlar, İzcilik, Teşkilat-ı Mahsusa.

ABSTRACT

Thesis of Master

(The Union and Progress Association and Paramilitary Subsidiaries)

(Cemal Necip Gürel)

Dokuz Eylül University

Principles of Atatürk and Revolution History Institute

The Union and Progress Association, which was founded as a hidden revolutionary association to cease Istibdat State Governance by overthrowing Sultan II. Abdülhamit then to put the Constitution law of 1876 into full force again, became one of the fundamental stones of the political life following the foundation of the Second Constitutional Period.

The Association got confused because of "*cemiyet-fırka*" -"*association-party concept*"- dilemma thus seek for a way then took the final decision during the Congress of 1913 so became a political party accordingly. During the destruction period of Balkan Wars, the leaders of the party tried to restructure the governance from one side and restructure some issues of the civil public from the other side while the footsteps of the First World War were being heard. Meanwhile the leaders of the party founded some paramilitary organizations under different names and aims towards such occurrence.

The objective of this study is to explain the organizational evolution of the Union and Progress Association through the stages from the foundation to becoming a political party status and examine the identicalness among the organizational structures of paramilitary organizations as the subsidiaries that were founded during the performance of complete power in scope of the context composed of "organization- staff-ideology".

Keywords: The Union and Progress Political Party, The Second Constitutional Period, Paramilitary Organizations, Scouting, Teşkilat-ı Mahsusa.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TUTANAK	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
EK LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	1
I. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ	
A. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ	5
1. İttihad-ı Osmani Cemiyeti	5
2. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti	9
3. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti	17
4. İkinci Meşrutiyet'in İlanı	25

B. CEMİYETTEN FIRKAYA İTTİHAT VE TERAKKİ	31
1. İttihat ve Terakki'nin Örgütsel Evrimi: Kongreler	31
a. 1908 (1324) Kongresi	32
b. 1909 (1325) Kongresi	32
c. 1910 (1326) Kongresi	35
ç. 1911 (1327) Kongresi	35
d. 1912 (1328) Kongresi	37
e. 1913 (1329) Kongresi	38
f. 1916 (1332) Kongresi	40
g. 1917 (1333) Kongresi	41
h. 1918 (1334) Kongresi	42
2. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Örgütsel Yapısı	43
a. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Genel Yapısı	44
b. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Merkez Örgütlenmesi	46
c. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Taşra Örgütlenmesi	46
d. Kulüpler	47

II. İTTİHATÇILIK VE FEDAİ ZABİTAN

A. İTTİHATÇILIK	49
1. İttihatçılık Şiarı	49
2. Fedai Zabitan	51
B. DENETLEME DÖNEMİNDE SAVAŞLAR	52
1. Trablusgarb Savaşı	52
2. Balkan Savaşları	56

III. PARAMİLİTER YAN KURULUŞLAR

A. DONANMA-YI OSMANİ MUA VENET-İ MİLLİYE CEMİYETİ	60
1. Donanma-yı Osmani Muavanel-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Hedefleri	60
2. Donanma-yı Osmani Muavanel-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı	62
3. Donanma-yı Osmani Muavanel-i Milliye Cemiyeti'nin Faaliyetleri	66
4. Donanma-yı Osmani Muavanel-i Milliye Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki ile İlişkisi	69
B. MÜDAFA-İ MİLLİYE CEMİYETİ	70
1. Müdafa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Hedefleri	70
2. Müdafa-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı	74
3. Müdafa-i Milliye Cemiyeti'nin Faaliyetleri	76

4. Müdafa-i Milliye Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki ile İlişkisi	80
C. YARI ASKERİ GENÇLİK KURULUŞLARI	81
1. Keşşaf Ocakları	81
2. Türk Gücü Cemiyeti	83
3. Osmanlı Güç Dernekleri	86
4. Genç Dernekleri	91
D. TEŞKİLAT-I MAHSUSA	96
1. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu ve Amaçları	97
2. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Örgütsel Yapısı	99
3. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Faaliyetleri	109
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114
EKLER	122

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

akt. : Aktaran

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

s. : Sayfa

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

EK LİSTESİ

Ek. 1. Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti Teşkilat-I Dahiliye Nizamnamesi - 1908

Ek. 2. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 Nizamnamesi

Ek. 3. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1911 Kongresi'nde Düzenlenen Nizamname

Ek. 4. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 Kongresi'nde Kabul Edilen Nizamname

Ek. 5. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi

Ek. 6. Türk Gücü'nün Umumi Nizami

Ek. 7. Osmanlı Güç Dernekleri Hakkında Nizamname

Ek. 8. Genç Dernekleri Hakkında Kanun-i Muvakkat

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil. 1. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913 Nizamnamesi'ne Göre Oluşturulan Genel Örgütsel Yapısı

Şekil. 2. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı

Şekil. 3. Müdafa-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı

Şekil. 4. Osmanlı Güç Dernekleri'nin Örgütsel Yapısı

Şekil. 5. Genç Dernekleri'nin Örgütsel Yapısı

Şekil. 6. Tarık Zafer Tunaya'ya Göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapılanması

Şekil. 7. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapılanması

Şekil. 8. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Umur-u Şarkiye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi'nin Örgütlenmesi

Şekil. 9. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi'nin Örgütlenmesi

Şekil. 10. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Şark Şubesi'nin Örgütlenmesi

Şekil. 11. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat, Umur-u Tazimiyye, Muamelatı Zatiye, Kurye Şubesi'nin Örgütlenmesi

ÖNSÖZ

Sultan II. Abdülhamit'i devirerek istibdat yönetime son vermek ve anayasayı yeniden yürürlüğe koymak amacıyla gizli bir ihtilalci Cemiyet olarak kurulan İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından siyasal yaşamın temel aktörlerinden biri haline gelmiştir.

Meşrutiyet dönemi içerisinde önce cemiyet, sonra fırka olarak siyasal yaşamına devam eden İttihat ve Terakki; Balkan Savaşları ve arkasından gelen Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle bir yandan devlet aygıtını yeniden organize ederken, öte yandan sivil toplumun çeşitli unsurlarını yapılandırmaya çalışmıştır. İttihatçıların uzun süren istibdat dönemi içerisinde geliştirdikleri 'teşkilatlanma' yetenekleri ve alışkanlıkları bu dönemde de etkisini göstermiştir.

Bu çalışma kapsamında cemiyetten fırkaya evrinen İttihat ve Terakki'nin örgütsel yapılanması ile 1913-1918 yılları arasında İttihatçılar tarafından kurulan ve genel anlamda toplumsal refleksleri duyarlı hale getirmeye hizmet eden paramiliter yan kuruluşların örgütsel dokuları arasındaki özdeşlikler mercek altına alınmaya çalışılacaktır.

Yüksek lisans eğitimim sırasında birçok kişinin desteğini gördüm. Öncelikle bana bu şansı veren Prof. Dr. Ergun Aybars'a sağladığı olanaklar için Enstitü müdürümüz Doç. Dr. Kemal Arı'ya ve tez danışmanım Dr. Leyla Kırkpınar'a teşekkürü borç bilirim. Bu süreçte zamanlarını, sabırlarını ve kütüphanelerini sonuna kadar kullanmama müsaade eden Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu ile Dr. Emin Elmacı hocalarıma minnettarım. Tüm süreç boyunca bana maddi ve manevi olarak destek olan aileme, tez metnini şekil ve dil açısından inceleyen ablam Doç. Dr. Emet Gürel'e teşekkür ederim.

Cemal Necip GÜREL

Alsancak - 2009

GİRİŞ

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler karşısında geri kaldığı ve bütün alanlarda yenileşmeye ihtiyaç duyduğu gerçeğini kabullenen Osmanlılar, Batı'nın çeşitli yöntemlerinin Osmanlı ülkesinde de uygulanması halinde yeniden şanlı geçmişe ulaşılacağı düşüncesiyle yenileşme hareketlerini başlatmışlardır. İslahat adı verilen bu yenileşme hareketleri; 18. yüzyıl boyunca devam etmesine rağmen, yetersiz ve etkisiz kalmıştır. Ciddi anlamda III. Selim'le birlikte başlayan İslahat hareketleri, II. Mahmut'la birlikte sistematik ve kapsamlı bir şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Bu dönem içerisinde atılan en büyük adım, 1827 yılında Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesi olmuştur. 1834'te tıbbiye ve harbiye, 1859'da mülkiye mekteplerinin kurulmasıyla birlikte süreç hızlanma yoluna girmiştir¹.

19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen ekonomik ilişkilerin de etkisi ile Osmanlı Devleti, Batı'nın etkilerini daha fazla hissetmeye başlamıştır. Batılı fikirlerin hızla yayılması sonucunda hareketlenmeye başlayan Türk aydınları, yeni bir dünyaya kucak açmışlardır. Yönlerini Batı'ya dönen Türk aydınları, hayallerini kamçılayan ve düşüncelerini zenginleştiren yepyeni bir medeniyetle tanışmaya başlamışlardır. Fikirlerini, baskıcı olmakla suçladıkları imparatorluk sınırları içinde ifade etme imkanı bulamamışlar ve 1860'tan itibaren Paris ve Londra başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli merkezlerine sığınmak zorunluluğu duymuşlardır. 19. yüzyılda kendini daha da yoğun hissettiren Batılılaşma Hareketi, Osmanlı aydınında rejime karşı çıkış şeklinde kendini göstermiştir. Bu bağlamda Osmanlı tarihinde Batılı anlamda ilk muhalefet hareketini başlatan ve Tanzimat döneminin en etkili muhalefetini yapan Yeni Osmanlılar'dır².

Edebiyat ekolleri etrafında şekillenen Yeni Osmanlılar Hareketi'nin siyasi çalışmaları büyük ölçüde gazete çıkarmak ve yayınlarını posta vasıtasıyla okuyucularına ulaştırmaktan ibarettir. Namık Kemal ve İbrahim Şinasi gibi yazarlar, düşüncelerini kaleme alarak okuyucularına ulaştırmışlardır. Okuyucu kitlesi küçük

¹ Sina Akşin, "Siyasi Tarih", **Türkiye Tarihi**, Cilt: 3, Cem Yayınları, Ankara, 1998, s. 116.

² Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 142.

bir azınlıktan öteye geçmese de; Yeni Osmanlılar, yazdıkları eserlerle seslerini duyurabilmiş ve özellikle askeri okul öğrencileri arasında şöhretlerini arttırmayı başarmışlardır³.

1867 yılı, önemli olayların yaşandığı bir yıl olmuştur. Mısır Valiliği'nin veraset usulü değiştirilince, valilik hakkını kaybeden Mustafa Fazıl Paşa'nın açtığı muhalefet bayrağı Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa gibi aydınların toplanmasına neden olmuştur. Avrupa'nın özgür ortamında düşüncelerini geliştirme imkanı bulan Yeni Osmanlılar, yurt içinde taraftar kazanmaya çalışmışlardır. 1870 yılında çıkarılan genel aflu yurda dönen Yeni Osmanlılar, kuşkusuz Avrupa'dan çok etkilenmişlerdir. Öyle ki romantik bir dünya görüşüne sahiptiler; şer'i kanunların yerini Avrupa yasalarının alması durumunda modern bir devlet yapısının kendiliğinden ortaya çıkacağına inanıyor ve bu yolla imparatorluğun canlanmasını amaçlıyorlardı. İktidarın kaynağını değiştirmek gibi çok daha zor bir çaba içerisine girmemişler, padişahların varlığını sorgulamamışlar, iktidarını tartışmamışlardır. Sorunların kaynağı olarak özgürlüklerin yokluğunu görmüşler ve çözüm olarak anayasal bir düzen olan meşruti idarenin kurulmasını önermişlerdir⁴.

1800'lü yılların son çeyreğine yaklaşırken mali ve idari sistem iflas sinyalleri vermeye başlamıştır. Mithat Paşa'ya göre yaşanan tüm olumsuzlukların tek bir çözümü vardır. Bu da Meşrutiyet'in ilan edilmesidir. Böylesi bir ortam içinde, tahta çıktığında meşrutiyeti ilan edeceği vaadinde bulunan II. Abdülhamit'in sözünde durmasıyla 23 Aralık 1876 tarihinde ilk Osmanlı Anayasası ilan edilmiştir⁵. Böylelikle Birinci Meşrutiyet olarak adlandırılan ve 1908 yılına kadar devam eden bir dönem başlamıştır. 1876 Kanun-i Esasisi ile Osmanlı siyasal ve toplumsal hayatı, alışılmışın dışında bir nitelik kazanacak ve farklı bir yapıya bürünecektir.

Kanun-i Esasi'ni en önemli getirisi 8. ila 26. maddelerinde düzenlenen ve "Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi" başlığı taşıyan Osmanlı tebaasının temel hak ve özgürlüklerini hukuk teminatı alan bölümleridir. Klasik Osmanlı sistemi ile karşılaştırıldığında devrim niteliği taşıyan bu düzenleme ile

³ Ernest Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, (Çeviren: Nuran Yavuz), Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s.20.

⁴ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 144.

⁵ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 154.

“vatandaşlık hakkı, kişi hürriyeti, kişi güvenliği, ibadet hürriyeti, basın hürriyeti dilekçe hakkı, öğretim hürriyeti, konut dokunulmazlığı, kanuni hakim güvencesi, müsadere ve angarya yasağı, vergilerin kanuniliği, işkençe yasağı, seçme ve seçilme hakkı” gibi pek çok kavram Osmanlı gündelik hayatına girmiştir⁶.

Tahmin edilebileceği üzere, öngörülen yeni düzen; birçok kesimde rahatsızlık yaratmış ve tepkiyle karşılanmıştır. Enver Ziya Karal, Meşrutiyet ile birlikte değişen siyasal yapının, ilk olarak Osmanlı bürokrasisi ve saray çevresinde tepki yarattığına ve gelişen tepkinin zaman içerisinde Sultan İkinci Abdülhamit’in düşünce ve eylemlerine etki eder noktaya geldiğine dikkat çekmektedir. Nitekim çok kısa bir süre içerisinde Sultan İkinci Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nı bahane ederek parlamentoyu feshetmiş ve birbirini ardına gelen yasaklarla koyu bir istibdat dönemine giden yol açılmıştır. İlk olarak basın hürriyeti kaldırılmış, ardından toplantı hürriyeti ve nihayet temel hak ve özgürlüklerin büyük bölümü kısıtlanmış, böylelikle 23 Aralık 1876 günü bir ferman ile ısdar edilen anayasal düzen askıya alınmıştır⁷.

Birinci Meşrutiyet’in ilanı ile iktidarın sembolü, Meclis-i Mebusan olmuştur ve Osmanlı vatandaşlarının verecekleri oylar ile siyasal sisteme katılmaları tasarlanmıştır. İstibdat döneminin iktidar sembolü ise, Yıldız Sarayı olmuştur ve yeni düzende Osmanlı vatandaşlarından beklenen temel vazife, verecekleri jurnaller ile hafiyelik sistemini beslemeleri olmuştur. Yeni sistemde herkes ve her şey, hafiyelik mevzuudur. Jurnallerin çoğu, kin, iftira ve yalan mahsulü ifadeler taşımıştır. Tetkik sonunda bu cinsten olduğu tesbit edilen jurnallerin sahiplerine ceza verilmemiş; çünkü hafiyelik sisteminin zayıflamasından korkulmuştur. Jurnalciye hiçbir sorumluluk düşmemesi sebebiyle, hafiyelik saraydan başlamak üzere aile muhitlerine kadar yayılmıştır. Aile toplantıları, bayram ziyaretleri, cenaze törenleri, gece ziyaretleri gibi gündelik yaşama dair tüm sıradan eylemler dahi jurnal konusu

⁶ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, ss.19-22.

⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, ss. 259-263.

olabilmiştir. Muhalefetin her türlüünü yasaklayan sistem, kendisine karşı en ufak eleştiriyeye dahi tahammülden uzaklaşmıştır⁸.

İstibdat dönemi, tüm baskılarına rağmen Genç Osmanlılar'ın anayasal sistem hayalini silemiş ve yeni muhalif oluşumlarının doğmasına sebep olmuştur. Karal, bu durumu; “hürriyet savaşı için gerekli bütün sebepler tekrar meydana gelmişti” değerlendirmesi ile tespit etmektedir⁹. Dönem içerisinde çeşitli muhalif girişimler ve yapılanmalar gözlenmesine karşın, somut bir hedefe odaklanmış ve başarı kazanmış bir girişimden söz etmek mümkün değildir. Örgütsüzlük ve ihtilalci pratik eksikliği, bu başarısızlığın temel nedenlerinden biri olarak gösterilebilmektedir. Nitekim Çavdar'a göre; İttihat ve Terakki'yi öncüllerinden ayıran temel faktör, ideolojik farklılıklardan çok, örgütsel farklılıklardan kaynaklanmaktadır¹⁰.

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, tarihsel süreç içerisinde İttihat ve Terakki'nin geçirdiği örgütsel evrim incelenmiştir. İkinci bölümde İttihatçılık Şiarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise İttihat ve Terakki'nin “Tam İktidar” dönemi içerisinde kurduğu ve ‘örgüt-kadro-ideoloji’ bağlamında yan kuruluşu olarak nitelenen paramiliter yapılanmalarının örgütsel yapıları incelenmiştir.

⁸ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, ss. 265-266.

⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 510.

¹⁰ Tefrik Çavdar, **Talat Paşa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, ss. 28-29.

I. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ

A. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ

Türk siyasal hayatı, 1876 yılında anayasal sistem ve Meşrutiyet yönetimi ile tanışmış; ancak bu ilk deneme çok kısa ömürlü olmuştur. Meşrutiyet ilan etme sözü ile padişahlığa getirilen II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını bahane ederek parlamentoyu feshetmiş ve anayasayı askıya almıştır. 1876 Anayasası'nın baş mimarlarından Mithat Paşa'yı da Taif'e sürgüne göndermiştir¹¹.

II. Abdülhamit'in despotik tavırları, çeşitli muhalif gruplarda tepki hareketlerinin gelişmesine neden olmuş ve V. Murat'ı yeniden tahta çıkarmak için iki komplo girişimi olmuştur. Bu girişimlerden ilki, Ali Suavi'nin önderi olduğu Çırağan Vakası; ikincisi ise Cleanthi Scalieri-Aziz Bey Komitesi'nin hazırlıklarıdır. Her iki girişim de başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın; Sultan II. Abdülhamit'in kuruntulu doğası ve vehimli kişiliği, gün geçtikçe artan bir baskı dönemine giden yolu açmıştır¹². Yaratılan istibdat atmosferi sonucunda, 1899 tarihine kadar etkili ve sistemli bir muhalefet hareketi örgütlenememiştir.

Tarihsel süreç içerisinde İttihat ve Terakki; bu çalışmada İttihad-ı Osmani Cemiyeti, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile İkinci Meşrutiyet'in İlanı bağlamında işlenmiştir.

1. İttihad-ı Osmani Cemiyeti

İttihad-ı Osmani Cemiyeti, askeri tıp okuyan bir grup öğrenci tarafından 3 Haziran 1889 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı, müstebit Sultan II. Abdülhamit'i devirerek istibdadı kaldırmak ve anayasayı yeniden yürürlüğe koymaktır¹³.

İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin kuruluşunda İbrahim Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Mehmet Reşit Beyler öncülük vazifesi üstlenmiş;

¹¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s.33.

¹² Sina Akşin, **a.g.e.**, s.34.

¹³ Ernest Edmondson Ramsaur, **a.g.e.**, s.30.

daha sonra Hikmet Emin, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekke Sabri ve Dr. Nazım Bey'in de katılımıyla faaliyetlere başlanmıştır¹⁴.

İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin örgütlenme modeli, İtalyan Carbonari Cemiyeti'nden esinlenilmiştir. Ramsaur; İbrahim Temo'nun öğrencilik yıllarında memleketi Arnavutluk'a giderken konaklamak için uğradığı Napoli ve Brindisi'de ziyaret ettiği mason locasında, İtalyan Carbonari örgütünü ve çalışma modelini yakından izlediği bilgisini vermektedir. Ramsaur'a göre İttihad-ı Osmani Cemiyeti; Temo'nun bu ziyaret esnasında edinmiş olduğu bilgiler ışığında ve benzer şekilde örgütlenmiştir¹⁵.

Sözü edilen sistemde her hücrenin kendine özgü bir numarası vardır. Hücre üyeleri de, numara almaktadır. Bu numaralar adi kesir, (x/y) biçimindedir. Pay hanesinde bulunan (x) hücre numarası; payda hanesinde bulunan (y) ise, kişinin hücre içindeki bireysel numarasını ifade etmektedir. Hücreler beşli düzene göre oluşturulduğu için, her üye yalnızca kendi hücrendeki beş kişinin numarasını bilmektedir¹⁶. Buna göre ilk üye olan İbrahim Temo'nun numarası, birinci şube/hücrenin bir numaralı üyesi olduğu için 1/1 olarak kaydedilmiştir.

İttihad-ı Osmani Cemiyeti üyelerinin ilk dönemlerdeki en önemli faaliyetleri, Hatab Kırathanesi adı verilen toplantılardır. Okul bahçesindeki odunlukta büyük bir gizlilik içinde yapılan bu toplantılarda cemiyet üyeleri; Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa gibi özgürlükçü yazarların eserlerini okuyarak, tıbbiye öğrencileri arasında hürriyetçi fikirlerin yayılması için çaba harcamışlardır¹⁷.

İvme kazanan faaliyetler sonucunda İttihad-ı Osmani Cemiyeti, Haziran 1899 tarihinde Edirnekapı dışında bulunan bir kahvehanede ilk resmi toplantısını gerçekleştirmiştir. İnciraltı Toplantısı adı verilen bu faaliyete on iki üye katılmıştır. Üyeler kahvehanede bir araya geldikten sonra, Mithat Paşa'ya ait olan ve kahvehanenin arka tarafında bulunan bağa gitmişlerdir. Büyük bir gizlilik içinde

¹⁴ Ahmet Eyicil, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 228.

¹⁵ Ernest Edmondson Ramsaur, **a.g.e.**, s.32.

¹⁶ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.52.

¹⁷ İbrahim Temo, Ahmet Rıza, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2009, s.65.

hareket eden üyeler, bağda çukurca bir yerde bulunan ve etraftan görünmesi mümkün olmayan bir ağacın altına serilen hasır ile çuvalların üzerine oturmuşlardır.

Bir piknik görüntüsü verilerek gerçekleştirilen bu toplantıya; İbrahim Temo, İshak Sükuti, Şerafettin Mağmumi, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Asaf Derviş, Hersekli Ali Rüştü, Giritli Muharrem, Hikmet Emin, Ali Şefik Bey katılmıştır. En yaşlı üye olması nedeniyle Ali Rüştü'nün başkan seçildiği toplantıda; Şerafettin Mağmumi sekreter, Asaf Derviş ise veznedar olarak görevlendirilmiştir. Sözü edilen toplantı esnasında görüşülen konular; üyelik sisteminin oluşturulması, toplantı düzeninin oluşturulması ve cemiyetin yönetim usullerinin saptanması olarak sıralanmaktadır. Ayrıca bu toplantıda alınan bir kararla, cemiyetin düzenli yönetiminden sorumlu olacak bir idare heyeti oluşturulmuştur¹⁸.

Alınan kararların başarılı bir şekilde gizlenmesi ve iradeli bir şekilde uygulanması sonucunda Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin büyük bölümü İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ne üye olmuştur. Cemiyet, bu ilk dönemde toplantılara büyük bir önem vermiştir. Alınan kararlar uyarınca, toplantıların cuma günleri farklı yerlerde yapılması uygun görülmüş ve herhangi bir aksaklığa mahal verilmeksizin değişik yerlerde toplantılar düzenlenmiştir. Toplantılara katılan üyelerin deşifre olmaması ve cemiyetin güvenliğinin tehlikeye atılmaması için izlenen yöntem, üyelerin toplantılara düzenli devam etmemesi olmuştur. Örneğin, İbrahim Temo ve İshak Sükuti dikkat çekmemek maksadıyla ikinci toplantıya iştirak etmemişlerdir¹⁹.

Gizli bir niteliği olan İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin çalışmaları, üyeler aracılığıyla kulaktan kulağa yayılmış ve büyük ilgi görmüştür. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, üye sayısında artış yaşanmıştır. Kısa zamanda harbiye, baytar, mülkiye, bahriye, topçu ve mühendishane gibi uzmanlık alanlarında eğitim veren okulların öğrencileri arasında da cemiyetin etkisi hissedilmeye başlamıştır²⁰. Okulların yanı sıra bürokrasi kademelerinden de, cemiyete yönelik bir ilginin

¹⁸ Ernest Edmondson Ramsaur, **a.g.e.**, ss. 32-33.

¹⁹ İbrahim Temo; Ahmet Rıza, **a.g.e.**, s.67.

²⁰ Tefrik Çavdar, **a.g.e.**, s.52.

oluştugu görülmüştür. Hücre şeklinde örgütlenen ve çalışmalarını gizlilik içinde yürüten cemiyetin üye sayısı, 1903'te dokuz yüze ulaşmıştır²¹.

II. Abdülhamit, İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin varlığından ve faaliyetlerinden 1892'de haberdar olmuştur. Bu tarihten sonra, cemiyet üyeleri hafiyeler tarafından sıkı bir takibe alınmıştır. II. Abdülhamit'in aldığı ilk önlem, Tıbbiye Mektebi Kumandanı Ali Saip Paşa'yı görevinden almak ve Askeri Okullar Müdürü Zeki Paşa'yı bu göreve atamak olmuştur²².

Okul içerisinde disiplinin sağlanması sonucunda; örgütte çözümler yaşanmış, kimi üye öğrencilerin yaptığı ihbarlar neticesinde bazı hücreler deşifre olmuş ve bazı üyeler tevkif edilerek yargılanmışlardır. Bu kapsamda cemiyet üyelerinden Şefik Ali, Ahmet Mehdi, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşid, Şerafettin Mağmumi, Mikail Useb ve Tekirdağlı Mehmet'in tıbbiyeden atılmalarına ve tutuklanmalarına karar verilmişse de, sözü edilen isimler birkaç ay sonra affedilerek serbest bırakılmışlardır. İbrahim Temo ise, tutuklanmaktan kurtulmuş ve Romanya'ya kaçmıştır²³. Böylelikle cemiyetin örgütlenmesinde farklı bir döneme girilmiştir. Bu süreçte cemiyetten birçok öğrenci; gerek gördükleri baskılar nedeniyle, gerekse de gönüllü olarak Avrupa'ya kaçmışlardır. Yurt dışına gidenler, gittikleri yerlerde cemiyetin eylem merkezlerini oluşturmuşlardır.

Bu dönem içerisindeki en önemli gelişme, Mülkiye Mektebi'nin tarih hocası Mizancı Murat Bey'in istibdat yönetimini eleştirmesi ve bağımsız bir şekilde yurt dışına çıkması olmuştur. Murat Bey'in bu tavrı; cemiyeti güçlendirirken, saray ve çevresindeki istibdat taraftarlarını endişe sevk etmiştir²⁴. Yine aynı dönem içerisinde cemiyet; Mekteb-i Tıbbiye'nin üçüncü sınıfında talebe olan Selanikli Nazım'ı Avrupa'da faaliyet gösterme için Paris'e göndermiştir. Nazım Bey'in bu dönemdeki en büyük başarısı, o sırada Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey ile iletişime geçerek cemiyetle arasındaki bağı kurması olmuştur²⁵.

²¹ Ahmet Eyicil, **a.g.m.**, s. 229.

²² Ernest Edmondson Ramsaur, **a.g.e.**, s. 35.

²³ Ahmet Eyicil, **a.g.m.**, s. 229.

²⁴ Sina Akşın, **a.g.e.**, s.53.

²⁵ Ahmet Eyicil, **a.g.m.**, s. 27.

İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin yurt dışına çıkan üyeleri, gittikleri bölgelerde teşkilatlanmaya devam etmişler ve giderek güç kazanmışlardır. Cemiyetin yurt içindeki üyeleri de, giderek çoğalan saray baskısı ve artan örgüt gücünün etkisi ile II. Abdülhamit idaresini ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdir. Bahsi geçen dönemde gerçekleştirilen temel eylemler; teşkilatlanma ve çeşitli beyannamelerin kaleme alınması suretiyle, halkın aydınlatılması yönündedir. Bu çizginin dışında hareket etmek isteyen çeşitli gruplar; II. Abdülhamit'e suikast planlamayı dahi düşünmüşlerse de, bu gelişme çeşitli fikir ayrılıklarına yol açmış ve bazı üyeler bu fikirden vazgeçmiştir. Sonuçta bu girişim başarılı olamamış, daha tatbiki bile konamadan eylemciler yakayı ele vermişlerdir²⁶. 1897 Haziran'ında Reşid Paşa'nın başkanlığında bir mahkeme kurulmuş ve mahkeme heyeti uzun bir tahkikat yaparak cemiyet üyelerinden suçlu bulunduğu yetmiş sekiz kişiyi, 27 Ağustos 1897'de Şeref Vapuru ile Trablusgarb'a sürgüne yollamıştır²⁷.

Bu dönem içerisinde, İstibdat Yönetimi'nin artan baskıları sonucunda; cemiyetin etkinlik alanı, ülke içinden ülke dışına doğru bir kayma göstermiştir. Ülke içerisindeki gruplar, genellikle bireysel veya küçük gruplar halinde çalışırken; ülke dışında özellikle Avrupa'da faaliyet gösteren gruplar, birlik oluşturamamış ve liderlerin ya da çıkarmış oldukları gazetelerin etrafında örgütlenerek faaliyet göstermişlerdir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk yapılanması olarak kabul edilen İttihad-i Osmani Cemiyeti'nin kurulmasına neden olan etken; devletin içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve iktisadi bunalımdır. Cemiyet; bu dönem içerisinde Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Mülkiye gibi modern bir sistemde Batı tipi eğitim veren kurumlarda gelişme zemini bulmuştur²⁸.

2- Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti

Bursa'da Maarif Müdürü iken, Fransız İhtilali'nin yüzüncü yıldönümü için geldiği Paris'te, Auguste Comte'un öncülüğünü yaptığı Pozitivist Akımı benimseyen

²⁶ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 48-49.

²⁷ Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s. 51.

²⁸ Yuriy Asatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, (Çeviren: Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu), Bilgi Yayınları, Ankara, 1974, s. 178.

Ahmet Rıza Bey; bilgisini ve görgüsünü geliştirmek, Batılı fikir akımlarını daha serbest bir şekilde inceleyebilmek maksadıyla görevinden istifa ederek Paris'e yerleşmiştir. Paris'teki ilk günlerinde, Sultan II. Abdülhamit'e eğitimin yenileştirilmesiyle ilgili layihalar gönderen Ahmet Rıza; başlangıçta olumlu karşılanan bu tavrının bir süre sonra tepki doğurması sonucu muhalif kimliği ile siyasal yaşamına devam etmiştir²⁹.

Tek başına verdiği mücadele ile kısa bir sürede hürriyetçi düşüncüyü savunan Osmanlı gençleri arasında şöhret kazanan Ahmet Rıza'nın İttihat-ı Osmani Cemiyeti'ne üye olmasının, cemiyete büyük fayda sağlayacağı açıktır. Bu amaçla 1893 yılında Paris'e gönderilen Nazım Bey, Ahmet Rıza Bey'e İttihat-ı Osmani Cemiyeti'ne üye olmasını teklif etmiştir³⁰. Ahmet Rıza; bu teklifi kabul etmekle birlikte, cemiyetin yeni bir ad altında kurulması teklifinde bulunmuştur. Böylelikle eski cemiyetin yeni bir ad altında kurulmasına karar verilmiştir³¹. Akşin; Ahmet Rıza'nın etkisi altında kaldığı pozitvizminin düsturu olan '*ordre et progre*'s, diğer bir ifadeyle '*intizam ve terakki*' prensibine dikkat çekerek, cemiyete verilen ismin bu düsturun etkisinde kalınarak belirlendiğine işaret etmektedir³².

Bu gelişmelerin ışığında, 1894 tarihinde; Paris'te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin başkanlığına Ahmet Rıza Bey getirilirken; Selanikli Nazım, Şerafettin Mağmumi ve Milaslı Halil Beyler ilk üyeler olmuşlardır³³.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke dışındaki örgütlenmesi, başlıca üç merkezde yoğunlaşmıştır³⁴. Paris, Cenevre ve Kahire merkezli gerçekleştirilen bu örgütlenmeye ilişkin detaylar şu şekilde açıklanabilmektedir:

²⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 48.

³⁰ Ahmet Eyicil, **a.g.m.**, s. 229.

³¹ M. Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük 1889-1902**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 180. Yeni oluşumun adı hakkındaki karmaşık tartışma için bkz: Kunihiro Shidara, "İttihat ve Terakki mi? Terakki ve İttihat mı?", **XII. Türk Tarih Kongresi, Kongre'ye Sunulan Bildiriler**, Cilt: 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss. 1-5.

³² Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 37.

³³ Ahmet Eyicil, **a.g.m.**, s. 229.

³⁴ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1991, s. 31.

Paris Şubesi: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris Şubesi; ülke içinde faaaliet gösteren bir cemiyetin yurt dışındaki bir şubesi olmaktan çok, ülke dışındaki bir merkez niteliğini kazanmıştır. Şubenin yayın organı, Meşveret Gazetesi'dir.

Paris Şubesi'ne dahil olan üyeler, Başkan Ahmet Rıza Bey'in İslami duyguları yeterince gözetmemesi nedeniyle anlaşmazlık içine düşmüşlerdir. Neticede Mizan Gazetesi'ni çıkaramadığı için Mısır'dan ayrılarak Paris'e gelen Murat Bey, Ahmet Rıza Bey'in yerine başkanlığına getirilmiştir. 1897 yılı ilkbaharında, şubenin merkezi Paris'ten Cenevre'ye taşınmış ve Mizan orada çıkarılmaya başlanmıştır. Ahmet Rıza ve arkadaşları ise, çalışmalarını Paris'te sürdürmüşlerdir.

Cenevre Şubesi: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Cenevre Şubesi; 1897 yılında kurulmuştur. Cenevre Şubesi; Murat Bey'in İstanbul'a dönüşünden sonra, ki bu dönüş 1898 ile tarihlenmektedir, Osmanlı Gazetesi'ni çıkarmıştır. Yurt dışında bulunan bu cemiyet üyeleri; bir yandan örgüt çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan kendilerini bilimsel alanda yetiştirmeğe çalışmışlardır.

Kahire Şubesi: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kahire Şubesi, 1897 yılında oluşturulmuştur. Bu şubenin başkanı Hoca Kadri Efendi, katibi ise Salih Cevat Bey'dir. Kahire Şubesi, çözülme döneminden sonra 1899'da yeniden örgütlenmiş ve yöneticilerini değiştirerek yenilerini seçmiştir. En önemli yayın organı, Kanuni Esasi'dir.

Örgüt, 1897 yılı içinde propaganda faaliyetlerini arttırmış ve güç kazanmıştır. Ancak 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde Osmanlı ordusunun gösterdiği başarı ile Padişah II. Abdülhamit'in kamuoyu nezdindeki itibarını artırması, kimi cemiyet üyeleri arasında umutsuzluğun artmasına neden olmuştur. Durumu değerlendiren padişah, ülke dışındaki muhaliflerini mücadeleden vazgeçirmek için girişimlerde bulunmuş ve bu amaçla Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa'yı görevlendirmiştir. Paşa'nın girişimleri doğrultusunda, başta Mizancı Murat Bey olmak üzere pek çok

kişi hareketten ayrılmıştır. Yaşanan çözülme sonucu güç kaybeden örgüt, 1899'a kadar etkin bir şekilde faaliyet gösterememiştir³⁵.

Cemiyetin 1895 tarihini taşıyan, otuz dokuz maddelik bir nizamnamesi mevcuttur. Bu nizamnamenin ilk beş maddesi, cemiyetin kuruluş amaçlarını ve izleyeceği politikaları tespit etmektedir. Buna göre cemiyet; mevcut hükümetin adalet, eşitlik, özgürlük gibi insan haklarını ihlal eden, bütün Osmanlıları ilerlemeden alıkoyan ve vatani yabancı tasallutu altına düşüren yönetimine karşı Müslüman ve Hıristiyan yurttaşları uyarmak için kurulmuştur³⁶.

Cemiyetin amacı; hükümet yönetimini insan haklarının koruyucusu ve uygarlıkta ilerlemenin kaynağı olan usulü meşverete döndürmek, muhafaza-i hüsnü ahlaka, genel eğitimin ilerlemesine, genel olarak insanlık ve uygarlığa hizmet etmek olarak tarif edilmiştir. Bu amaca engel olanlara ya da cemiyeti her guna tehlikeye uğratanlara, vatan düşmanı gözüyle bakılacaktır³⁷. Akşin'e göre bu ifadeler, 1908'de gelişecek olan Cemiyet-i Mukaddese tavrının bir işareti sayılabilmektedir³⁸.

Cemiyetin örgütsel yapısı ve işleyişi de, nizamnamede detaylı olarak sunulmuştur. Buna göre; cemiyetin merkezi İstanbul'dadır. Cemiyetin heyet-i idaresi, bir başkan ve dört üyeden oluşmaktadır. Cemiyet üyelerinin sayısı arttıkça, kurul üyelerinin sayısı da binde bir oranında arttırılacaktır. Örgütün genişlemesi ve yayılması durumunda, taşrada bir başkan ve iki üyeden oluşan şube yönetimleri oluşturulacaktır. Her şube, bulunduğu beldenin ismiyle anılacaktır. Cemiyet üyeleri, İstanbul Meclisi İdaresi'ni oluşturan beş kişiden her birinin başkanı bulunduğu beş kola ayrılmıştır. Her kol, başkandan başlayarak numara alacaktır.

Her bir üyenin; bir kol numarası, bir de sıra numarası olacaktır. Üyelerin numarası; kol numarası pay, sıra numarası payda hanesinde bulunan bir kesirden oluşacaktır. Her üye, ancak kendisini cemiyete alan ile bir üstünü ve kendisinin cemiyete alabileceği astını tanıyabilecektir. Bunun yanı sıra her üye, meclisi idareye sunacağı öneriyi bir üstüne söyleyecektir. Yönetimin üyelere yapacağı duyurular da,

³⁵ Sina Akşin, **a.g.e.**, ss. 56-57.

³⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları İstanbul, 1998, ss. 70-75.

³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 70.

³⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 44.

aynı yoldan, zincirleme olarak, ancak bu kez yukarıdan aşağıya ulaştırılacaktır. Cemiyet meclisi idaresine girmesi yararlı olacak kimselerin adları, meclisi idareye bildirilecektir. Bu paralelde cemiyete faydalı olabileceği düşünülen bir kimse, ancak uygun karşılandığı takdirde, çekilen bir üyenin yerine geçebilecektir. Gönüllü çekilen olmaz ise, ad çekme yoluna gidilecektir³⁹.

Merkez ve şubeler arasındaki ilişkiler de, nizamnamede düzenlenmiştir. Buna göre İstanbul'da veya ülke dışında bulunan üyeler, İstanbul'daki üstlerine bağlı olmak koşuluyla bir şube kurmaya yetkilidirler. Cemiyetin asıl defteri, güvenlik nedeniyle yurt dışındaki şubelerden birisinde bulunacaktır. Cemiyetin bir şifresi ve her şubede bir anahtarı olacaktır. Meclisi idare, gelir ve giderini düzenli olarak defterine kaydedecektir. Taşra meclisi idareleri, her ay bu şekilde tuttukları defterlerine göre gelir ve giderlerini İstanbul Meclisi İdaresi'ne bildireceklerdir. Şubeler; üyelerin güvenliğini gözetmekten, yayınların dağıtılmasından, merkezin buyruklarının üyelere duyurulmasından ve üye isteklerinin merkeze ulaştırılmasından sorumludurlar. Bunun yanı sıra yurt dışındaki şubeler, olanak buldukça konferanslar düzenleyeceklerdir. Dersaadet (İstanbul) Meclisi İdaresi de; kalemi güçlü olanları, yabancı ülkelere göndererek yayın yapmalarını sağlayacaktır⁴⁰.

Cemiyet üyelerinin vazife ve sorumlulukları da, nizamnamede düzenlenmiştir. Dernek üyeleri; deneme ve incelemeleri neticesinde gerekli niteliklere haiz olduğuna kanaat getirmedikleri hiç kimseye dernekten söz etmeyeceklerdir. Bu bağlamda hakkında kesin kaniya sahip olunmayan hiç kimse, derneğe alınmayacaktır. Derneğe giren kişi; tüzüğün gereğini yerine getireceğine din, namus ve vicdan üzerine and içecektir. Daha sonra kendisine kolbaşından alınan numara verilecektir. Yer değiştiren bir kimse, gideceği yeri üstüne bildirecektir. Böylece gittiği yerde, derneğin bir şubesi var ise, ona katılabilecektir.

Dernek üyeleri; meclisi idare tarafından verilen görevleri yerine getirmek zorunda iseler de, neden göstererek bundan kaçınabileceklerdir. Meclisi idare, sunulan nedeni uygun bulursa, üyeden söz konusu görev istenmeyecek; tersi durumda ise, buyruğu yerine getirmediği için kendisine *dönek* gözüyle bakılacak ve

³⁹ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.29.

⁴⁰ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s. 29.

cemiyete verdiği para geri verilmeyecektir. Dernek üyeleri; paraları, kalemleri ve bedenleriyle cemiyete hizmete zorludurlar. Bundan kaçınanlara, vatan haini gibi davranılacaktır. Üyeler, üstleri kanalıyla her ay ödentilerini vereceklerdir. Ödenti; üyenin durumu ve isteğine göre saptanacak, ancak belirli bir miktarın altında olamayacaktır. Cemiyet; üyelik sorumlulukları ve vazifeleri nedeniyle güç duruma düşenlerin güvenliğini sağlayacak, cemiyet uğruna kendisini feda edenlerin aileleri ile çocuklarının geçimini ve güvenliğini üstlenecektir⁴¹.

Sultan II. Abdülhamit'in, Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın yardımıyla mücadeleden vazgeçirdiği Mizancı Murat Bey'in başını çektiği grubun; cemiyetten ayrılmasıyla önderlik sorunu da kendiliğinden çözülmüştür. Bu tarihten sonra Paris merkezini temsil eden Ahmet Rıza ve Dr. Nazım Bey'in başını çektiği grup, cemiyetin fiili önderi konumuna yükselmiştir. Bu grubun çalışmaları, 1899'a kadar devam etmiştir. Bu süreç içerisinde Paris merkezi, Sami Paşaoğlu Sezai ve Dr. Bahattin Şakir Bey gibi genç hürriyetçilerin katılımlarıyla güçlenmiştir⁴².

Aralık 1899'da; II. Abdülhamit'in kayınbiraderi Damat Mahmut Paşa, oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'ı da yanına alarak Avrupa'ya kaçmıştır. Paşa'nın yazdığı bir mektupla, Sultan II. Abdülhamit'i anayasayı yürürlüğe koyması konusunda defalarca uyarmasına rağmen, uyarılarının sonuçsuz kalmasını bahane göstererek, meşrutiyet taraftarlarının safına geçmesi; büyük bir sansasyon yaratmıştır. Her ne kadar Paşa'nın kaçış nedeni; Bağdat demiryolu yapımı imtiyazının İngiltere'ye değil de, Almanya'ya verilmesine duyduğu kızgınlığa ilişkin bir tepki olsa da, sonuçları itibarı ile hürriyetçi mücadeleye verdiği destek ve katılım ile hareketi önemli bir dönüm noktasına ulaştırmıştır⁴³.

Damat Mahmut Paşa'nın oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah; ilk olarak yurt dışında dağınık gruplar halinde bulunan meşrutiyet taraftarlarını, Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı tek bir çatı altında toplama ve mücadeleye ivme kazandırma yolunda çaba harcamışlardır. Bu amaç doğrultusunda, 4 Şubat 1902 tarihinde Paris'te Birinci Jön Türk Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye, farklı

⁴¹ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s. 30.

⁴² Ahmet Eyicil, **a.g.m.**, s. 231.

⁴³ Sina Akşin, **a.g.e.**, ss. 59-63.

coğrafyalarda aynı amaç doğrultusunda mücadele eden meşrutiyet taraftarları davet edilmiştir. Bu bağlamda Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Çerkez, Ermeni ve Rumların temsil edildiği bilinmektedir⁴⁴. Katılımın boyutu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Ramsaur'a göre, kongreye katılan delege sayısı kırk yedidir⁴⁵. Kuran ise, bu sayının altmış yetmiş civarında olduğuna değinmektedir⁴⁶. Buna karşılık Akşin'e göre katılım, kırk civarında üye üzerinden gerçekleşmiştir⁴⁷.

Kongrede, iki önemli tez ortaya atılmıştır. Birinci teze göre, yalnız propaganda ve yayınlara devrim yapmak mümkün değildir, bu nedenle askeri kuvvetlerin devrim çalışmalarına katılması sağlanmalıdır. İkinci tez ise, devrimi sağlamak için yabancı müdahalesinin davet edilmesi yönündedir. Kuran, ikinci görüşün Ermeni delegeler tarafından önerildiği bilgisini vermektedir⁴⁸.

Yabancı müdahalesi çerçevesinde gerçekleşen tartışmalar, kongre gündemine ağırlığını koymuş ve katılımcılar iki farklı görüş etrafında kümelenmiştir. Bu ayrışma da; Prens Sabahattin müdahaleyi isteyen çoğunluk kesiminin sözcülüğünü üstlenirken, Ahmet Rıza Bey ve arkadaşları müdahale karşıtı tavırlarıyla öne çıkmışlardır. Akşin'e göre kongrenin en önemli sonucu, o güne değin bir birlik gösterememiş olan Jön Türk Hareketi'nin bölünüşünü ortaya çıkarması olmuştur⁴⁹.

Ahmet Rıza Bey'in temsil ettiği grubun kongre sonrası ilk hareketi; Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ne dönüştürmek ve Mısır'da Şurayı Ümmet Gazetesi'nin yayınlanmasına karar vermek olmuştur. Prens Sabahattin ve ekibi ise, Teşebbüsi Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuş ve Terakki Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Kabasakal'a göre bu bölünme, Türk siyasal yaşamında bir yol ayrımının izlerine işaret etmektedir⁵⁰.

Kongre sırasında yaşanan görüş ayrılığı sonucunda, yeniden yapılanma süreci içerisine giren Paris merkezli Ahmet Rıza Grubu, kırk bir maddelik yeni bir

⁴⁴ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁵ Ernest Edmondson Ramsaur, **a.g.e.**, s.84.

⁴⁶ Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s. 189.

⁴⁷ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.66.

⁴⁸ Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s. 191.

⁴⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.70.

⁵⁰ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.33.

nizamname hazırlamıştır⁵¹. Akşin'e göre, Bahaettin Şakir ve Dr. Nazım Bey'in ağırlığının hissedildiği yeni organizasyonun temel niteliği; sonuç almak isteyen, bir an önce Osmanlı ülkesinde ve dışında yaygınlaşmak, kökleşmek kararındaki bir örgüt yapısını ortaya çıkarmasıdır⁵².

Hazırlanan nizamname; cemiyetin, vatanın ve milletin mutluluğunu isteyen Osmanlı yurtseverlerince daimi bir siyasal cemiyet olarak kurulduğunu açıklamaktadır. Amaç; çağdaşlığı kavmi adetlere ve ihtiyaçlara uygun olarak yaymak, Osmanlı ulusları arasında vatanperverane ve insaniyetkar bir birlik için çalışmak, devletin siyasal bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünü korumak ve ona eski gücünü vermek, Osmanlı hanedanı hilafette ve saltanatta kalmak üzere meşrutiyetin iadesi ve genel ıslahat yapılması olarak belirtilmiştir. Cemiyete, nizamnameyi kabul ettiğine ve gereğini yerine getireceğine dini ve namusu üzerine yemin etmek koşulu ile cinsiyet ve mezhep ayırt edilmeksizin kadın ve erkek herkes girebilecektir⁵³.

Yeni yapılanmaya göre örgütsel yapı, heyet-i merkeziye ve ona bağlı şubelerden oluşmaktadır. Aralarındaki ilişki ise, şu şekilde sıralanabilmektedir; Cemiyetin nizamname-i esasını kabul eden her şube, kendi nizamname-i dahilisini heyet-i merkeziyeye mühürlettikten sonra cemiyete katılmış olacaktır. Şubeler, iç işlerinde ve yöresel çalışmalarında serbesttirler. Ancak cemiyetin tümünü ilgilendiren konuları, heyet-i merkeziyeye duyurmak ve onayını almak zorundadırlar. Her şube, gelirinin bir bölümünü heyet-i merkeziyeye gönderecektir. İç işleri için yeteri kadar bütçesi bulunan her şube, gerekli görürse tüm geçimi şube tarafından karşılanmak üzere heyet-i merkeziyeye bir üye seçerek bildirecektir. Heyet-i merkeziye şubeleri, gönderdikleri temsilcilerden oluşacaktır. Şube sayısı beşten az ise, yurt dışında bulunan üyelerce bu sayı beşe tamamlanacaktır. Heyet-i merkeziye üyeleri verdikleri oylarda şubelerine bağlı değiller, bilakis özgürdürler. Heyet-i merkeziyenin açıklanmasını yasaklamadığı konularda, şubelerine bilgi verebileceklerdir. Herhangi bir konuda şubelerinin görüşünü almayı gerekli gören

⁵¹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, ss. 76-80.

⁵² Sina Akşin, **a.g.e.**, s.86.

⁵³ Sina Akşin, **a.g.e.**, ss.86-87.

temsilciler, zamanın elverişli olduğunu kanıtlamak koşuluyla şubeleri ile ilişki kurmak üzere süre isteyebileceklerdir⁵⁴.

Üyelerin cemiyete girişlerinde edecekleri yemin metni de nizamnamenin ek bölümünde belirtilmiştir. Söz konusu metin şu şekildedir: “*Sultan Abdülhamid-i Sani'nin idare-i keyfiye ve müstebidesi devam ettikçe, Kanun-ı Esasiye-i Osmaniye'nin ahkam-ı mevkii icraya vazolunmadıkça Hükümet-i Osmaniye'ye arz ve dehalet ve hizmet etmiyeceğime, daima maksad-ı cemiyete sadık ve hadim kalacağıma, esrar-ı cemiyeti ifşa etmiyeceğime ve cemiyet namına gönderilen ianata derhal cemiyete teslim edeceğime din ve namusum üzerine yemin ederim*”⁵⁵.

Akşin'e göre, 1906 Nizamnamesi'nin öne çıkan iki niteliği bulunmaktadır. İlki; hücre örgütlemesi sisteminin terk edilerek, harici ve dahili merkezler arasında bir çeşit federatif yapının kurulmasıdır. İkinci önemli unsur ise, isim verilmek yoluyla Sultan II. Abdülhamit'in hedef alınmasıdır⁵⁶.

Yeniden organize olan ve çalışmalarına başlayan cemiyet, kısa bir sürede etkinliğini arttırmıştır. Cemiyetin bu dönemden sonra izlediği etkin faaliyetler, dahili şubelerine ve bunlara bağlı olan üyelerine gönderdiği mektuplar ile yayınladığı gazeteler yoluyla propaganda yapmak olarak tespit edilebilmektedir. Yapılan iş bölümüne göre cemiyet; yazı işleri, iç işleri, dış işleri ve hesap işleri adıyla dört ana çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu gruplar, heyet-i merkeziye üyelerinden en az iki kişinin sorumluluğuna vermiştir. Yapılan düzenlemelerde dikkat çeken bir diğer unsur, cemiyetin başkanının olmamasıdır. Şubelerle olan bütün ilişkiler ve yazışmalar, söz konusu karar uyarınca Dr. Bahaettin Şakir ve Nazım Bey tarafından yürütülecektir⁵⁷.

3- Osmanlı Hürriyet Cemiyeti

1906 Eylül'ünde, Selanik'te çoğunluğu Üçüncü Ordu subaylarından oluşan on kişi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştur. Cemiyetin kurucuları, şu isimlerden oluşmaktadır; Askeri Rüştüye Müdürü Bursalı Mehmet Tahir Bey, aynı Rüştüye'de

⁵⁴ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, ss.33-34.

⁵⁵ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 80.

⁵⁶ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.89.

⁵⁷ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.34.

Fransızca hocası olarak görev yapan Naki Bey, Rahmi Bey, Üçüncü Ordu Müşirlik Yaveri Kazım Nami Duru, Hakkı Baha Bey, Yüzbaşı Edip Servet Bey, Mülazimievvel İsmail Canbolat Bey, Mülazimievvel Ömer Naci Bey, Talat Bey ve Mithat Şükrü Bey⁵⁸.

İlk toplantıda üyeler; Talat, İsmail Canbolat ve Rahmi Beyleri sonradan merkez-i umumi adını alacak olan heyet-i aliye olarak seçmişlerdir. Bu grup içerisinde Rahmi Bey, cemiyetin adını bulmak ve nizamnamesini oluşturmakla görevlendirilmiştir. Rahmi Bey'in hazırladığı nizamname kabul edilirken, cemiyetin adı da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olarak tescil edilmiştir. Eylül 1906'da faaliyetlerine başlayan cemiyet, Karabekir'in verdiği rakamlara göre Selanik'te kısa zamanda üç bölük altında örgütlenmiş, 319'u zabıt ve 186'sı sivil olmak üzere 505 kişilik üye grubu oluşturulmuştur⁵⁹.

Cemiyetin kuruluş ve ilk dönem faaliyetleri içerisinde dikkat çeken unsur, mektepli genç zabıtlardır. Öncül yapılanmalarda da askeri öğrencilerin cemiyete yöneldiği bilinmektedir. Ancak bu zabıtlar, tıbbiye ve baytarlık gibi spesifik kadrolara sahip bulunmaktadır. Oysa Selanik ve çevresinde başlayan yeni yapılanmada görev alan zabıtların, savaşçı unsurlar ve kıta subayları olmaları dikkat çekmektedir. Akşin'in dönemin siyasal gelişmeleri olarak değindiği, 1905 Rus İhtilali'nin ve bu ihtilal üzerine Rusya ile İran'da kurulan meşrutiyet yönetimlerinin,

⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 54; Kazım Nami Duru, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s. 14.

⁵⁹ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.105. Karabekir'in verdiği bilgilere göre; bu dönem içerisinde cemiyete katılan bazı isimler, üye numaraları ile birlikte şu şekilde sıralanabilmektedir: 111 Mustafa Necip, 116 Manyasizade Refik Bey (avukat), 132 İsmail Hakkı Beşiktaş (albay), 133 İsmail Hakkı (Erkân-ı Harp binbaşı, General Cafer Tayyar Eğilmez'in), 135 Çolak Faik (Erkân-ı Harp binbaşı. Kolordu kumandanı iken Cihan Harbi'nde şark cephesinde şehit olmuştur), 136 Hüsrev Sami (Kızıldoğan) (mebus), 137 Tefik Selanikli (Erkân-ı Harp Kolağası), 138 Halil (Kut) (Mümtaz yüzbaşı.), 150 Cemal (Erkân-ı Harp binbaşı. Cihan Harbi'nde Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı olarak görev yapmıştır. Cemiyet erkânından Cemal Paşa), 152 Enver (Erkân-ı Harp binbaşı. Cihan Harbi'nde Harbiye Nazırı olarak görev yapmıştır. Başkumandan Vekili Enver Paşa), 155 Necip Draga, 156 Fethi (Mümtaz yüzbaşı), 158 Rasim (topçu yüzbaşı. Sultan Hamid'in muhafızlarındadır. Mebus), 165 Hafız Hakkı (Erkân-ı Harp Binbaşı. Sarıkamış Faciası'nda Dokuzuncu Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa), 171 Karasu, 185 Zinnun (süvari yüzbaşı), 186 Eyüp Sabri (Akgöl) (Ohrili-mebus), 187 Abdülkadir (Mümtaz Yüzbaşı. Asılan), 190 Süleyman Fehmi (Süvari Yüzbaşı), 191 Ali Fuat (Erkân-ı Harp kolağası. General Cebesoy), 195 Mustafa Kâmil (süvari mülazımı), 196 Mühendis Salim (İstanbul merkez azasından), 204 Hasan Rıza (topçu miralay. Bağdatlı Hasan Rıza Paşa-merhum), 238 Baytar Recep, 280 Vasıf (Mülazım), 295 Cavit (Maliye Nazırı), 322 Mustafa Kemal (Atatürk), 331 Refet (Bele), 362 Cemil (Ordu Süvari Müfettişliği'nde bulunmuştur. Erzurumlu), 385 Ulah Yesarya Efendi, 386 Ulah Çele Efendi, 387 Reşit Paşa (Yularkıran) (Serez Mutasarrıfı, İstiklal Harbi'nde Sivas Valisi).

ayrıca Makedonya Bunalımı üzerine Rumeli’de Avrupa müdahalesinin somut bir biçimde giderek artması gibi etkenlerin mektepli subaylarda yarattığı refleksler zabitelerin cemiyete yönelmelerinin temel nedenidir⁶⁰.

Cemiyetin böylesine büyük bir güce erişmesinde, Selanik’in ayrı bir yeri ve önemi vardır. Cemiyet; kendisine iktidar yolunu açan hareketinin örgütlenmesini burada gerçekleştirmiş, eylemlerini burada planlamış, ideolojik merkezini burada oluşturmuştur⁶¹. Selanik; coğrafi konumundan kaynaklanan avantajla, bölgenin ticari pazarı haline gelmiş, ekonomik etkinliğin beraberinde getirdiği sosyal ve kültürel gelişme ile kozmopolit bir yapıya ulaşmıştır. 1895 tarihinde, 120.000 nüfusa sahip olan kent; modern eğitim kuruluşları ve sanayi yapılanması ile dikkatleri çekmekteydi⁶². İttihat ve Terakki’nin önemli isimlerinden Bleda; dönem içerisinde, Selanik’e *Kabe-i hürriyet*, İstanbul’a ise *kahpe Bizans* denildiğini ifade etmektedir⁶³. Hiç kuşkusuz bu ifade; kentin hürriyet ve özgürlük kavramlarına yüklediği anlama dikkat çekerken, dönem içerisinde ittihatçıların ruh halini yansıtmaları açısından da önemlidir.

Cemiyeti, öncüllerinden ayıran bir diğer önemli unsur; üyelik seçiminde gösterdiği seçkinci tutum ve üyelik törenlerinde uyguladığı ritüellerdir. Cemiyete üye olarak alınacak kişiler; öncelikle kapsamlı bir araştırmadan geçirilmekte, kişisel özellikleri ile cemiyete faydalı olabilecekleri anlaşıldığında rehber tarafından cemiyete önerilmekte, ikinci bir değerlendirmeden sonra kabul edilirlse kendilerine teklifte bulunuluyordu. Aday teklifi kabul ederse, rehberi tarafından gözleri kapalı bir şekilde yemin töreninin yapılacağı eve getiriliyordu. Eve girince, bir odaya sokuluyor ve rehberi gözlerini açıp cemiyete girmek konusunda ısrar edip etmediğini soruyordu. Olumlu cevap alırsa, adayı gözlerini yeniden bağlayarak başka bir odaya

⁶⁰ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.92.

⁶¹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, (Çeviren: Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 28.

⁶² Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8, Osmanlı dış ticaret hacminin 1/7’sinin Selanik Limanı’ndan gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa, kentin gelişmişlik düzeyi daha net anlaşılacaktır. Selanik’in ekonomik ve sosyal yapısı hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz: İlhan Tekeli, Selim İlkin, “İttihat ve Terakki Hareketi’nin Oluşumunda Selanik’in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği”, *Cumhuriyet’in Hareci Köktenci Modernite’nin Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 26-32.

⁶³ Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 53.

sokuyor ve bir masanın önündeki iskemleye oturtuyordu. Üç kişilik ant içme kurulundan bir kişi, yazılı bir söylevi ona okuyordu⁶⁴.

Cemiyetin kuruluş amaçları ve hedefleri üyeye deklare edildikten sonra, cemiyete girme niyeti yeniden soruluyordu. Israr etmesi halinde aday ayağa kaldırılıyor, sağ

⁶⁴ “Vatandaş!, Otuz bir senedir, mukaddes bünye-i milleti hain bir kurt gibi kemiren idare-i haziranın alçak ve alçak olduğu için elbette korkak olması lâzım gelen bir sürü taraftarları önünde millet âciz bir kadın gibi cebin ve mütereddit kaldı. Otuz bir senedir, fazilet ve hürriyet yerde süründü. Zulüm ve hıyanet bir ikil-i mefharat gibi ümmetin başında taşındı. Çünkü: Evet, çünkü biz o hıyanetin silah-ı gadrini kendi ellerimizle biledik; sükûtumuzla, kabulümüzle, meskenetimizle bugüne kadar bülen-i hürriyeti bilen milletlerde kadınların bile kabul edemeyeceği, tenezzül edemeyeceği bir acz ve zilletle biz bu istibdadı besledik ve büyüttük, işte bugün namusumuz ayaklar altında, şan-ı tarih-i ecdadımızı bir paçavra gibi dünyanın enzar-ı tezyif ve tahkiri önünde hakir ve zelil bırakan o zulmün tesiri, o celladın hıyanetidir. Binaenaleyh bu kadar zamandan beridir, hukuk-ı insani-yemizin sine-i masumiyeti üzerine bir kâbus-ı hıyanet gibi çöken bu heyûlâ-yı muzlimenin ihata-i melunesine, fikirlerimizin mukaddes cevelan-ı hürriyetine esdâd-ı ahenin çeken amele-i hıyanetin kanıran yırtıcı tırnaklarına, kulaklarımızı yırtan zincir seslerine ve vicdanlarımızı tazyik-i hunîni altına alan katil pençelerine, evet bütün bunlara artık ebediyen hitam verilecek zaman geldi; öyle ise bir kere düşünelim; dün ne idik, bugün ne olduk?! Namus-ı tarihimize her gün yeni bir karha-i felâket açan bu meş’um tarz-ı idare ile pek yakın bir zaman zarfında bilsek, ne elim neticelerle, ne acı günlerle karşı karşıya bulunacağız! Bir zamanlar o parlak ve namütenahi kudret ve satvetini Viyana kapılarında, Hint denizlerinde isbat ve ilâ eden atalarımızın evladı olduğumuzu bir parça düşünsek, bir parça bilsek ki bir zamanlar koca bir ‘Bizans’ İmparatorluğu’nu kökünden koparıp atan, Avrupa’nın her köşesinden kabarıp gelen milyonlarca Salibiyün’un tufan-ı taarruzu önünde arslanlar gibi çarpışan, ancak bir fikri adil ve celadetle kınından çıkan kılıcı önünde dünyanın bütün menfaatlerini, bütün ittifaklarını parça parça yırtan muhterem ecdadımızın kanından vücade geldiğimizi bir kere, ah; bir kere insaf ile mülâhaza etsek! Bugün geçirdiğimiz bu melun ve karanlık saatler içinde ne kadar şaşkın, ne kadar âciz ve alil, ne kadar müdafasız, ne kadar ittihatsız, hatta ne kadar yetim ve kimsesiz kaldığımızı bir kere bilmek istesek; bir kere görmüş olsak ki anaları dul, evlatları öksüz, memleketleri fakir bırakan; zekâyı müdahin, kuvveti cellat ve hain, askerleri alet-i zulüm ve şer, ahaliyi dilenci, memurini hırsız ve gasıp menzilesine indiren; aileleri matem ve sefaletle, erbab-ı namusu zindanlara, maşûka-i hürriyeti zincirlere bağlayan; ecdadımızın kanları bahasına kazandıkları ve bugün bize mukaddes bir miras-ı namus ve celadet olarak bıraktıkları memleketlerimizi, eyaletlerimizi -en küçük bir heyecan-ı milliye bile meydan vermeksizin- hırsızcasına, alçaklıkla çalıp ecanibe teslim eden bu hükümet-i haziranın denaetini eğer halen takdir edemedikse! Eğer şu otuz milyondan ziyade olan millet-i Osmanîye’nin hukuk-ı mevruse-i milliyesini böyle en deni vasıtalarla kahr ve imha eden şu birkaç edepsiz, hükümet-i haziranın bu sütun-ı levs ve mel’anetini bir hamle-i hamiyetle devirip kırmak bizce mümkün değil ise; o zaman katiyen bilmeli ve hemen itiraf etmeliyiz ki insan nam-ı mübecceline layık adamlar değiliz!.. Eğer çoban sürüsünün, kuş yuvasının, insan vatanının hamisi ise acaba biz buna layık olmak için şimdiye kadar ne yaptık!? Elbette bilirsiniz ki vatanın geçirdiği bu kara günler bütün milletin namuskâr olan efrad-ı mazlumesi için de yüz karasıdır. Eğer vatani biz düşünmez, yaralarını biz bağlamaz, onun istikbalini biz hazırlamazsak bilmeliyiz ki bunları düşünecek hiçbir devletli yoktur; o devletliler ki yaldızlı kaşaneler içinde bütün milletin derin bir zulüm ve kahr altında boğulan feryad-ı mazlumiyetine çare-cûyân koşmaya bedel huzuzat-ı hayvaniyetinin mülevves çirkab-ı sefâhati içinde köpekler gibi yalnız kendilerini düşünmekle imrar-ı hayat ediyorlar; bilmiyorlar ve daha doğrusu bilmek istemiyorlar ki âlemde selamet-i umumiyeye vakfı hayat etmekten büyük bir vazife-i insaniye yoktur...

Vatandaş! Bir zamanlar ma’reke-i mehabet-i ecdad olan o Eflak ve Boğdanları, o Tuna ve Balkanları, o Sırbistanları, o Bosna ve Hersekleri, Tesalyaları, Kafkasyaları, Mısırları, Tunusları, Kıbrısları, Giritleri vatanın bütün bu eczayı mukaddesini düşmanlarımıza teslim badi olan ve bugün Anadolu’yu Almanlığın, Makedonya’yı Bulgarlığın müstemlekesi haline koymak velhasıl memleketin her tarafını düşman pençelerine teslim etmek isteyen esbabın en birincisi gariptir ki vahdet-i kutsiyeye inanan bu milleti rahmeti ittihatın ayıran ahlak-ı hodbin! olmuştur; Fakat, artık yetişir, artık bu acılar, bu hakaretler, bu ayaklar altında ezilmeler yetişir! Vatan yaralı bir arslan gibi yerlerde çırpırırken bütün vatandaşlarımızı ancak onun ekmeğiyle, onun ruhuyla, onun siyanetleriyle, onun namusuyla yaşayan kardeşlerimizi en derin bir uyku ile görmeye bedel hepsini bir, hepsini beraber görmek ve milletin galebe-i ittihadı önünde zulüm zincirlerinin kırıldığını işitmek isteyelim! Bunun için çalışalım ve hatta icabederse bunun için seve seve ölelim!...

Muhterem arkadaş! Bugün bir esas-ı istikrah üzerinde kale gibi teşekkül eden "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" sizi namusuna edilen kefalet-i kati-yeyi layetagaıyer bir metanetle ikmal ve ispat edecek kadar metin ve muhterem bir aza olarak selamlamakla mübahî oluyor; artık bugün millet, hukuk ve hürriyetini hayatının da fevkinde bir kuvvetle telakkiye hazır olduğu için zulmün tesirine, zalimin evhamına ehemmiyet verilecek zamanlar bütün bütün geçmiştir. Binaenaleyh kemal-i cesaretle bağırabiliriz ki Yaşasın Millet! Yaşasın Vatan! Yaşasın İstiklal!” Aktaran: Kazım Karabekir, a.g.e., s. 107.

eli masanın üzerindeki bağlı olduğu dinin kutsal kitabına, sol eli tabanca ve hançer üzerine konularak yemin ettiriliyordu⁶⁵. Yemin töreninden sonra, adayın gözleri açılıyor ve omuzlarından ayaklarına kadar kırmızı bir kumaşa bürünmüş, yüzleri, yalnız göz yerleri açık olan siyah maskeli ant içirme kurulunu görüyor ve *heybete uğruyordu*. Bundan sonra artık cemiyete girdiği, *kardeşlerinden* her türlü yardımı göreceği, bir ihanette bulunursa öldürüleceği, cemiyet numarasının ve cemiyet emirlerinin rehberi aracılığıyla bildirileceği kendisine anlatılıyor ve gözleri bağlanarak evden çıkarılıyordu⁶⁶.

Cemiyete giriş süreci ve yemin töreninde uygulanan kimi ritüellerin, Masonik nitelikler taşıdığı bilinmektedir. Koloğlu'na göre bu benzerlikler; gizlilik, yemin, birbirlerini tanımak için özel işaretler, 'kardeş' ve 'birader' ifadelerinin kullanılması gibi paralelliklerdir⁶⁷. Akşin'e göre, iki örgüt arasındaki ilişkinin niteliklerini belirleyen temel faktör; Mason localarının istibdat ortamı içinde cemiyetin çalışmalarını kolaylaştırması doğrultusunda şekillenmiştir. Buna göre localar, yeni üye kazanmak için elverişli bir ortam sağlamanın yanı sıra dinler arası hoşgörüyü dahi içeren liberal ideolojileri ile özgürlükçü düşüncenin gelişmesinde ve cemiyet üyelerinin saray hafiyelerinin takibatından gizlenmesinde önemli rol oynuyorlardı⁶⁸. Nitekim cemiyetin önde gelen üyelerinden Talat, Mithat Şükrü, Naki, Kazım Nami, İsmail Canbulat, Cavit, Manyasizade Refik ve Cemal Beylerin ilk dönemlerde localarda çalıştıkları bilinmektedir⁶⁹.

⁶⁵ "Dahil-i cemiyet olmak için usulen yemin etmeliğiniz icabeder. Söyleyeceklerimizi harfiyen ve kaimen tekrar ediniz. Dinim, vicdanım, namusum üzerine yemin ederim ki esas maksadı, İslamiyetin tealisine ve Osmanlıların ittihat ve terakkisine çalışmaktan ibaret olan bu cemiyetin dahili olduğum şu geceden itibaren her türlü usul ve kavaidine tatbik-i hareketle beraber hiçbir sırrını hariçten hiçbir kimseye ve hatta efrad-ı cemiyetten mezun olduklarımdan gayrisine katiyen fâş etmeyeceğim. Yemin ederim ki millete hukuk-ı hürriyetini bahşeden Kanun-ı Esasi'nin tamamı-i tatbik ve devam-ı meriyetini gaye-i maksat bilen cemiyetin kararlarını ve uhdeme tevdi edilecek olan vezaifini tamamen ifada tereddüt eylemeyeceğim. Hükümet-i haziranın pençe-i zulmüne düşerek taht-ı tevkife alındığım halde dahi yine namusum üzerine yemin ederim ki etlerimi kemiklerimden ayıracak bir işkenceye çarpılacak olsam bile cemiyetin esrarını ve efrattan hiçbirinin ismini haber vermeyeceğim. Cemiyet efradından biri duçar-ı felâket olduğu takdirde kendisine ve ailesine vüs'üm yettiği kadar nakden ve beden muavenette kusur etmeyeceğim. Şayet bunca taahhüdât-ı namuskârâneye rağmen hıyanet edecek olursam alçaklık edenlere nerede bulunursa bulunsun takibe memur edilen zabıta-i cemiyetin icra eyleyeceği idam cezasına karşı şimdiden kanımı helal ederim. Vallahi ve billahi", Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s. 107.

⁶⁶ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.93.

⁶⁷ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s. 48.

⁶⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.94.

⁶⁹ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s. 43.

Cemiyetin ilk dönemlerinde örgütlenme ve yayılma amacıyla kullanılan bir diğer yapı, tarikatlardır. Bektaşî, Melami ve Mevlevî tarikatları; bu dönem içerisinde cemiyetin aktif şekilde ilişki kurduğu sosyal yapılar olarak öne çıkmaktadır. Hanioglu'na göre; özellikle Bektaşî Tarikatı'nın inanç ve ilkeleri bağlamında, Ortodoks İslam'a göre daha liberal bir görüntü çizmesi ve siyasal rejime muhalif duruşu cemiyetle ilişkilerini belirleyen ana çizgiler olmuştur⁷⁰.

Cemiyetin kısa bir süre içerisinde örgütlenmesi ve yayılmaya başlaması, Paris'te çalışan Ahmet Rıza Bey'in liderliğinde faaliyet gösteren Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin dikkatini çekmiştir. Yine aynı dönem içerisinde, Mart 1907'de tarihinde, Ömer Naci ve Hüsrev Sami Beylerin saray hafiyelerince deşifre edilmeleri üzerine, bu ikili yurt dışına kaçmak durumunda kalmışlardır. Cemiyet; gitmeden önce, kendilerine Ahmet Rıza ya da Sabahattin Bey gruplarından biriyle birleşmek üzere, bunları inceleme görevi de vermiştir.

Uzun süren görüşmelerden ve tartışmalardan sonra, Terakki ve İttihat ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin birleştirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. 27 Eylül 1907 günü düzenlenen bir belgeyle antlaşma resmi nitelik kazanırken, her iki örgüt Terakki ve İttihat adı altında faaliyetlerine devam etme yoluna girmişlerdir⁷¹. 1908'in ilk günlerinde, bu isim İttihat ve Terakki'ye çevrilmiştir.

Varılan uzlaşmaya göre; cemiyetin, biri içte diğeri dışarıda iki merkez-i umumisi olacaktır. Harici merkez-i umumi Paris'te, dahili merkez-i umumi ise şimdilik Selanik'te bulunacak ve her iki merkezin ayrı ayrı amirleri olacaktır. Dahili ve harici iki ayrı nizamname bulunacaktır. Merkezler, parasal konularda bağımsız faaliyet gösterebilseler de, gereğinde birbirlerine yardıma zorunludurlar. Sakıncalı görülen durumlarda ülke içindeki şubeler ve üyeler, Paris kanalıyla yazışmak üzere içerideki merkez-i umumiye bağlı olacaklardır. Dışarıdaki merkez, oradaki şubelerin yönetiminden başka, cemiyeti dışı karşı temsil görevini de üstlenecektir. Merkez-i umumiler, yalnız ikna yoluyla birbirlerinin davranışlarını değiştirebileceklerdir. Cemiyetin yayın organları, Türkçe 'Şurayı Ümmet' ve Fransızca 'Meşveret'

⁷⁰ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.e.**, s. 118.

⁷¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 95.

gazeteleridir. Dış merkezin yönetiminde çıkarılan Şurayı Ümmet ve diğer Türkçe yayımlara, içerideki merkez de katılacak ve sorumluluğunu paylaşacaktır⁷².

Akşin'e göre, bu birleşme konfederatif bir nitelik taşımaktadır⁷³. Ramsaur ise; gerek içerideki gerekse dışarıdaki gruplar arasında hiçbir zaman gerçek anlamda bir birleşmenin söz konusu olmadığını belirtmektedir⁷⁴.

Yeni oluşumla birlikte, Cemiyet Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Dahili Nizamnamesi başlığını taşıyan yetmiş yedi maddelik bir nizamname yürürlüğe konulmuştur. Oluşturulan yeni nizamnamenin birinci maddesine göre⁷⁵; "*Vatanı, bugünkü bulunduğu hal-i vahim-i hatırnakten milleti giriftar olmuş bulunduğu pençe-i zulm-ü esaretten tahlis ederek insanlığa layık bir surette yaşamak, bila fark-ı cins ve mezhep bilumum efrad-ı Osmaniyenin vazife-i mukaddese ve menafi-i bedihiyeleri muktezasından olmağla bu hukuk-u mukaddese ve menafi-i milliyenin istihsal ve istikrarı ve milletin muhafaza-i hukuk-u siyasiye ve esasiyesini kafil olan 1293 Kanun-ı Esasi'sinin temami-i tatbik ve devam-ı mer'iyeti Cemiyetin esas maksadıdır*".

Örgütsel yapı ise şu şekilde tasnif edilmektedir: Merkez-i umumi; Osmanlı ülkesinde bulunacak, ancak bulunduğu yer hiçbir zaman duyurulmayacaktır. Dış merkez ise, Paris'tedir. Merkez-i umumi, beş üyeden oluşacak; bunlardan biri gizli oyla seçilerek göreve devam edecek, diğerleri il heyeti merkeziyelerinden seçilen üyelerle yer değiştirecektir. Merkez-i umuminin altında sırasıyla vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy merkez kurulları bulunacaktır. Her merkez örgütünde bir heyet-i idare, üç nefer heyeti ve idare mülazımları bir ya da daha çok heyeti tahlifiye bulunacaktır. Heyet-i idare, üç kişiden oluşacaktır. Burada da merkez-i umumi ile aynı yöntem geçerlidir. Üç üyeden biri kalıcıdır, diğer ikisi değişecektir. Parasal konularda ise, yine tabandan destek beklenmektedir. Heyet-i idareler, her ay sonunda kendi giderleri için gerekli tutarı ayıracak, ardından kalanı üç ayda bir merkez-i umumiye gönderilmek üzere bir üst kuruluşa teslim edeceklerdir⁷⁶. Heyet-i idare, önem taşıyan genel işlemlerde şubelerin oylarına göre davranmak; ancak ivedi ve olağanüstü

⁷² Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 81.

⁷³ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 95.

⁷⁴ Ernest Edmondson Ramsaur, **a.g.e.**, s.142.

⁷⁵ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, ss. 82-90.

⁷⁶ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.43.

durumlar ile şubelere bildirilmesinde sakınca bulunan işlerde, heyet-i merkeziye kararıyla uygulama yapmak zorundadır.

Cemiyete girebilmek için, heyet-i idarenin adayını incelemesi ve uygun bulması gerekmektedir. Heyet-i idareler tüm konularda oy birliğiyle karar alacaklar ve karar alamadıkları durumlarda heyet-i merkeziyenin kararını isteyeceklerdir. Cemiyet üyelerinden cemiyet işleri yüzünden felakete uğrayanların ailelerinin geçimini ve çocuklarının eğitimini dernek üstlenecektir.

Cemiyete yeni giren üyelere and içirmekle görevli heyet-i tahlifiyeler, bir başkan ve iki üyeden oluşacaktır. Bahsi geçen bu üç üye, heyet-i idare tarafından bir yıl için atanacaktır. Cemiyete giriş esnasında; aday kararlara uyacağına ve ihaneti ortaya çıkarsa idama razı olduğuna dair dini, vicdanı ve namusu ve Cenab-ı Hak'ın ismi azametinde bir eli bağlı bulunduğu dinin kutsal kitabı, diğer eli bir hançerle tabanca üzerinde olduğu halde yemin edecektir. Yeminden önce adaya, ülkenin durumunu anlatan bir söylev okunacak, ardından heyet-i merkeziye tarafından onaylanmış bir yemin tekrar ettirilecektir.

Üyeler, rehberler kanalıyla üç kişiden az ve beş kişiden çok olmamak üzere şubeler oluşturabileceklerdir. Her şube, bir numara ile anılacaktır. Şubeler heyet-i idarenin gözetimi altında çalışacaklardır. Yirmiden çok şubesi olan büyük illerde bölük heyetleri oluşturulacaktır. Şube-i esasiyeler; bir başkan, bir katip ve bir sayman olmak üzere üç kişiyle kurulacaktır. Şubeler; heyet-i merkeziyeye danışarak görev yapacak, her ay sonunda rehberleri kanalıyla çalışmalarını yazılı ya da sözlü olarak heyet-i merkeziyeye duyuracaklardır⁷⁷.

1908 Nizamnamesi'nin en dikkat çeken bölümü, örgütsel yapıda oluşturduğu ve ayrıntılı bir şekilde görev sınırlarını çizdiği fedai şubeleridir. Bu bağlamda üyeler, cemiyetin kutsal amacı uğruna hayatlarını feda etmeğe mecbur olmakla birlikte; icraat-ı hususiye ve cemiyetin zabıta görevlerinde fedailik için, tamamen gönüllülük esasına göre adlarını idare heyetine bildireceklerdir. Fedailik; idare heyetlerinin denetimi altında yapılacağı gibi, bunların gösterdikleri süre içinde yerine getirilecektir. Görevini kusurlu ya da eksik yapanlar, yirmi dört saat içinde

⁷⁷ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s. 44.

cezalandırılacaklardır. Ayrıca fedailer yapılacak işler konusunda tekliflerde bulunabilmekle birlikte; merkez heyetlerinin bilgisi dışında, kendi bağımsız teşebbüsleriyle iş göremeyeceklerdir. Görevi sırasında hayatını tehlikeye atan fedailerin; yardıma ihtiyacı olan ailelerinin geçimi sağlanacak, haklarında hal tercümesi ile yaptıklarını anlatan kitaplar yazılacak ve arada sırada kutsal mezarlarına gidilerek anma törenleri yapılacak nutukları irad olunacaktır⁷⁸.

Nizamnamede son olarak; iç disiplini sağlamaya yönelik olarak hazırlanan Usulü Muhakemat ve Mücazat Faslı bulunmaktadır. Buna göre yurdu ya da cemiyeti tehlikeye sokanlar, hareketleri cemiyetin çalışmalarını kısıtlayanlar ile cemiyet amacına zarar verecek davranışlarda bulunanlar cezalandırılacaktır. Muhakemeyi, merkez heyetleri yapacaktır. Bu bağlamda suçlar, üç çeşittir: Kabahat, cünha, cinayet. Cezalar ise, tevbih, tekdir ve para cezasıdır. Cinayet suçlarının cezası, idamdır. Bu ceza, İttihat ve Terakki üyelerinin ihanet derecesine varan davranışlarına verilecektir. Ayrıca cemiyet üyesi olmayıp her ne kast ve niyetle olursa olsun cemiyetin kutsal ve yurtsever hedeflerine varmayı engelleyenler de bu cezaya çarptırılacaklardır. İdam cezaları, merkez-i umumi tarafından onaylanarak yürürlüğe girecektir⁷⁹.

1908 yılına gelindiğinde; Selanik çevresinde gelişen İttihat ve Terakki Hareketi; Makedonya ve Balkanlar'da örgütlenmesini yaygınlaştırmış, dış ilişkilerini oluşturmuş, II. Abdülhamit yönetiminin haber alma örgütüne karşı örgütü kurmuştur. İç siyasal gelişmelerin yarattığı birikim ve dış siyasal gelişmelerinde tetikleme ile cemiyetin harekete geçiş süreci hızlanmıştır.

4. İkinci Meşrutiyet'in İlanı

1906 yılının sonlarında, Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde küçük çaplı isyanlar yaşanmıştır. İsyancıların çoğu, orta ve alt kademeli bürokratların gecikmiş maaşlarının ödenmesi için yapılan eylemler şeklindedir. Bu ayaklanmalar, süreç içerisinde şekil değiştirmeye ve hürriyetçi bir görünüme bürünmeye başlamıştır.

⁷⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.97.

⁷⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.98.

Bu ayaklanmaların en önemlisi, 1906'da Erzurum'da ortaya çıkmıştır. Yerel egemenlerden, esnaftan, subaylardan ve memurlardan oluşan isyancıların istekleri; yeni vergilerin kaldırılması, keyfi bir şekilde yönetim icra eden hükümet temsilcilerinin baskıcı ve zorba yönetim üsluplarını değiştirmeleri, anayasanın tekrar yürürlüğe girmesidir. Şehir, haftalarca isyancıların denetiminde kalmıştır.

1905 Rus Devrimi'nden etkilendiği anlaşılan bu ayaklanmalar, bölgesel çalışan hürriyetçi cemiyetlerin de kıskırtmaları ile saray otoritesinin sarsılmasında etkin rol oynamıştır. Ayaklanmalar, süreç içerisinde başka bölgelerde de görülmüştür⁸⁰. 1907 yılı içerisinde yaşanan ekonomik durgunluğa ve süreç içerisinde birikim oluşturan yaygın huzursuzluklara işaret eden Kansu; 1908 Devrimi'ne giden süreçte Anadolu'da görülen bu tablonun önemli bir kitlesel taban yarattığına değinmektedir⁸¹.

1908 yılının baharı aylarına gelindiğinde, yaşanan dış gelişmelerin gerilimi adım adım tırmandırdığı görülebilmektedir. Bu dönem içerisinde, İngiltere ve Rusya'nın Makedonya üzerindeki politikaları, İttihatçıları endişeye düşürmektedir. Makedonya sorununun görüşülmesi amacıyla, 10 Haziran 1908'de İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Reval'de bir araya gelmesi, gerilimi doruk noktasına çıkarmıştır.

Faaliyetlerini o güne kadar gizli bir şekilde devam ettiren cemiyet için bu toplantı bardağı taşıran son damla olmuştur. Cemiyet ileri gelenleri, Reval Görüşmeleri'nden çıkacak sonucun, Osmanlı toprak bütünlüğünü bozacak bir nitelik taşıdığı kanaatindeydi. Bu durum, cemiyet açısından bu kabul edilemez bir sonuçtur. Reval Mülakatı'nın sonuçlarının kabul edilemezliğine dair bir bildiri, büyük devletlerin konsolosluklarına dağıtılmıştır. Bu beyannamedeki fikirler, büyük devletlerin dört yıldır Makedonya'da yaptıkları ıslahat teşebbüslerinden hiçbir olumlu sonuç alınmadığı ve faydadan çok zarar getirdiği yönündedir. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Müslüman-Hıristiyan bütün vatandaşlarla birlikte vatani korumak amacıyla olduğu vurgulanmış ve bunun için de mevcut istibdat

⁸⁰ H.Zafer Kars, **1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 21-43.

⁸¹ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 35-76.

yönetiminden kurtulmanın gerektiğinden söz edilmiştir. Bu tepki, cemiyetin ilk fiili teşebbüsüdür ve böylece cemiyet su yüzüne çıkmıştır⁸².

Konsolosluklara gönderilen layiha ile görünürlük kazanan cemiyet, yeni bir süreç içine girmiştir. Hafiyelerden gelen jurnaller aracılığıyla cemiyetin varlığından haberdar olan saray yönetimi, cemiyetin gerçek gücünü anlayabilmek için harekete geçmiştir. Saray, bu konuyla ilgili olarak Selanik Merkez Komutanı Yarbay Nazım Bey'i görevlendirmiştir. Bunu haber alan cemiyet ise, Nazım Bey'i öldürmeye karar vermiştir. Bu arada Nazım Bey, yeniden İstanbul'a çağırılmış ve cemiyet bu eylemi ivedilikle gerçekleştirmeye koyulmuştur. Mustafa Necip; İsmail Canbolat ve Enver Bey'in yardımıyla 29 Mayıs 1908'de Nazım Bey'i vurmuştur. Yaralanan Nazım Bey, İstanbul'a götürülmüştür. Enver Bey'de, Rahmi Bey'in yardımı ile Tikveş'e kaçarak gizlenmiştir⁸³.

Yaşanan gelişme üzerine, Sultan II. Abdülhamit; İşkodralı İsmail Mahir Paşa başkanlığında olan ve güvendiği adamlarından oluşan bir heyeti incelemeler yapmak üzere Selanik'e göndermiştir. Ayrıca padişah, Üçüncü Ordu'da neler olduğunu ve neler düşünüldüğünü anlamak için ordudan iki subay istemiştir. Üçüncü Ordu Müşirliği, Kurmay Ali Rıza ve Topçu Hasan Rıza Bey'i merkeze göndermiştir. Ali Rıza Bey ile Hasan Rıza Bey, İstanbul'da Müşir Ethem Paşa ile görüşmeleri esnasında; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinden ve olup bitenden habersiz, yalnız askerlikle uğraşan kimseler oldukları intibasını uyandırmışlardır. Daha sonra bu iki subay, İstanbul'da alıkonulmuştur. Selanik'te ise, bunların tutuklandıkları zannedilmiştir. Cemiyetten, Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'ya, bu iki kişinin iade edilmesi, yoksa daha kötü şeylerin olacağına dair tehdit telgrafları gönderilmeye başlanmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa, durumu telgraflarla merkeze haber vermiştir. Merkez-i hükümetin itibarı sarsılmıştır. Rumeli'den gelen isteğe uyup iki subay geri gönderilmiştir⁸⁴.

Bundan sonra Meşrutiyet'e giden yolda en önemli adım, 3 Temmuz 1908 günü Resne'de Kolağası Niyazi Bey'in iki yüz kadar asker ve iki yüz kadar sivilden

⁸² Sina Akşin, **a.g.e.**, ss.110-111.

⁸³ **Enver Paşa'nın Anıları**, (Yay. Haz.: Halil Erdoğan Cengiz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 51-61.

⁸⁴ Sina Akşin, **a.g.e.**, ss.112-113.

oluşan kalabalık bir çeteyle dağa çıkması olmuştur. Niyazi Bey; cemiyetten izin alarak, dağa çıkmak ve açıkça mücadele etme kararını almıştır. Dağa çıkmadan önce, tabur deposuna girerek silah ve cephane ile tabur sandığındaki paraları da alarak, 3 Temmuz 1908'de İstikametinde kasabadan çıkmıştır. Niyazi Bey ile birlikte isyan edip dağa çıkanlar arasında; Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, vergi katibi Tahsin, polis komiseri Tahir, Mülazım Yusuf Efendiler ile Resne'deki Sırp mektebinin muallimi vardır. Niyazi Bey; saraya, Rumeli Müfettişliği'ne ve Manastır Valiliği'ne yazdığı yazılarla bölgedeki hafiyeler paşaların İstanbul'a geri dönmesini, Kanun-ı Esasi'nin hemen yürürlüğe konularak, Mebusan Meclisi'nin toplanmasını istemiştir.

Resneli Niyazi'nin girişimini, farklı bölgelerde bulunan İttihatçı subayların ihtilale katılması izlemiştir. Niyazi Bey'in bu hareketi, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenmiştir. Hareket, tamamen örgütün malı olmuştur. Bu olaydan sonra, 5 Temmuz 1908'de cemiyetin Manastır şube üyeleri şehrin sokaklarına Kanun-ı Esasi'nin ilanını isteyen beyannameler yapıştırmıştır. Yörede bulunan Müslüman olan ve olmayan birçok çete, Niyazi Bey'le işbirliği yapmıştır⁸⁵.

Padişah ise, Rumeli'de duruma hakim olmak için şiddetli tedbirlere başvurma kararı almıştır. Bunu uygulamak için en iyi ve ideal adamı, Mitroviçe'de bulunan 18. Nizamiye Fırkası'nın Komutanı olan Arnavut Şemsi Paşa idi. Şemsi Paşa, Niyazi Bey'in isyanını bastırmakla görevlendirilmiştir. Paşa; okuması ve yazması kısıtlı olan, alaylı ve padişaha çok bağlı sert bir askerdi. Ayrıca, meşrutiyetçi subayların en azılı düşmanı idi.

Şemsi Paşa, 7 Temmuz 1908 salı günü Manastır'a gelerek durum hakkında soruşturma yapmaya ve bilgi almaya başlamıştır. Paşanın Manastır'a gelişi, İttihat ve Terakki mensupları üzerinde büyük bir korkuya neden olmuştur. Şemsi Paşa; buradaki tahkikatının bir sonuç vermemesi üzerine, Resne'ye hareket etme kararı almıştır. Yanında Prizren Belediye Reisi'nin muhafız kuvvetleri vardır⁸⁶. Sarayla haberleşmek üzere, Manastır Telgrafhanesi'ne girmiştir. Sarayla telgraflaşmasının

⁸⁵ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.114.

⁸⁶ Mustafa Ragıp Esatlı, **Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca**, Bengi Yayınları İstanbul, 2007, ss. 205-207.

ardından telgrafhaneden çıkarken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fedai subaylarından Teğmen Atıf tarafından vurularak öldürülmüştür. Bu gelişme; cemiyeti ve taraftarlarını cesaretlendirirken, saray çevresinde büyük yılgınlık meydana getirmiştir⁸⁷.

Şemsi Paşa'nın katlinin ardından, Niyazi Bey'in isyanını bastırmaya Müşir Tatar Osman Paşa tayin edilmiştir. Bölgenin içerisine düştüğü askeri ve siyasi durumdan sonra, Abdülhamid'in bu ayaklanmayı bastırabilmesi için Makedonya'daki Üçüncü Ordu ve Edirne'deki İkinci Ordu'dan faydalanmasına imkan kalmamıştır. Ayaklanmayı, Anadolu'dan kırk yedi tabur asker göndererek bastırmayı planlamıştır. Ayrıca Makedonya'daki Rum çetelerinden faydalanılacaktır. Tatar Osman Paşa, Manastır'a geldiği sırada, İzmir'den Selanik'e asker sevkine başlanmıştır. Fakat cemiyet; Anadolu'dan gelecek askerlerin Niyazi Bey üzerine gitmesini önlemek için, önceden Doktor Nazım Bey'i İzmir'e yollamıştır. 16 Temmuz'da, yirmi yedi tabur asker deniz yolu ile İzmir'den Selanik'e gönderilmesine karşın, İzmir'de faaliyet gösteren cemiyet üyelerinin önceden yapmış oldukları propaganda faaliyetleri neticesinde askerlerin bir kısmı daha Selanik'e varmadan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmaya gönüllü olmuşlardır⁸⁸.

Resneli Niyazi Bey'in isyanı sürerken, bir diğer gelişme de Firzovik'te yaşanmıştır. Haziran 1908 ortalarına doğru, Kosova'da bulunan bazı yabancılar; Firzovik'te bir eğlence düzenlemeyi tasarlamışlar ve hazırlıklarına girişmişlerdir. Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden koparılması yönünde gelişen siyasi olaylardan rahatsız olan bölge Arnavutları; bu hazırlıkları, Avusturya'nın askeri bir işgal hareketini örtmek için düzenlenmiş bir hile olarak yorumlamışlar ve silahlı olarak Firzovik'te toplanmışlardır. Kısa bir süre içerisinde bölgeye gelen silahlı Arnavutların sayısı otuz bine kadar yükselmiştir. Fakat, Avusturya'dan bir hareketin söz konusu olmadığı anlaşılmıştır.

Bu arada toplantının sükunetle dağılmasını sağlamak üzere, Kosova valisi Mahmut Şevket Paşa tarafından 8 Temmuz'da görevlendirilen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Miralay Galip Bey, bu girişimi cemiyet lehine bir eyleme çevirmek

⁸⁷ Mustafa Ragıp Esatlı, **a.g.e.**, ss. 467-469.

⁸⁸ Hasan Babacan, **Talat Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 27.

için çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda yürütülen propaganda faaliyetleri etkili olmuş ve kitle Meşrutiyet'in ilanı doğrultusunda harekete geçirilmiştir. 20 Temmuz günü; padişaha sunulmak üzere sadrazama ve şeyhülislama, Kosova halkı adına yüz seksen imza ile bir telgraf çekilmiş ve bir millet meclisinin toplanması istenmiştir. Muhataplar bu talebe bir cevap vermeyince, 22 Temmuz'da bir telgraf daha çekilmiş ve 'teskin-i heyecan kabil olmuyor, halk müsellahan aşağı doğru akın ediyor' ifadeleri kullanılarak ısrar edilmiştir. Bu durum, ordudaki isyana, bir de halk isyanının eklendiğini göstermektedir. Yürütülen girişimler neticesinde, isyanın yapıldığı bölge ve isyancıların kimliğinin Padişah II. Abdülhamit üzerinde baskı yaratması amaçlanmaktadır⁸⁹.

Öte yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti; Manastır'ın ardından, Ohri'de de faaliyetlerini iyice arttırmıştır. Ohri'deki Sınıf-ı Sani Redif Alayı Kumandan Vekili Eyüp Sabri Bey; asker ve ahaliden teşkil ettiği Ohri Milli Alayı birinci tabur kumandanlığını ele alarak, 20 Temmuz 1908'de askeri depoyu açtırıp dokuz yüz mavzer ile doksan beş sandık cephaneyi alarak dağa çıkmıştır. Daha sonra Eyüp Sabri Bey kuvvetlerine, Manastır'da bulunan redifler ile Mitroviçe'den gelen nizamiye taburlarından bazı zabıtlar de iltihak etmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Müşir Tatar Osman Paşa'nın, cemiyet tarafından tutuklanması kararlaştırılmış ve bu iş Ohri Teşkilatı'na havale edilmiştir. Bu görevi, Eyüp Sabri Bey ve Resneli Niyazi Bey yerine getireceklerdir. Taburlar, iki bin kişi kadar bir kuvvetle gelmiş ve Müşir Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırmışlardır⁹⁰.

23 Temmuz gecesi, Manastır Komitesi, Meşrutiyet'in ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması için bir irade yayınlanması isteğiyle padişaha bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta sultana saygılı bir yaklaşım vardır, buna mukabil kararlı bir duruş da söz konusudur. Askerlerden esnafa kadar, her zümrenin Kanun-ı Esasi'yi ilan ettirmek yolunda birlik içinde olduğu bildirilmekte, Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın açılması istenmektedir. Bu isteklerin yirmi dört saat içinde yerine getirilmemesi halinde, İkinci ve Üçüncü orduların İstanbul'a yürüyeceği

⁸⁹ Hasan Babacan, **a.g.e.**, s.28.

⁹⁰ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.116.

bildirilmiştir. Bu, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından padişaha verilmiş bir ulti­matomdur.

Aynı gün, yirmi bir pare top atılarak, Manastır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Meşrutiyet ilan edilmiştir. Yine o gün, İttihat ve Terakki, Rumeli'nin birçok merkezinde Meşrutiyet'i törenlerle ilan etmiş ve durum bir telgraf yağmuru halinde Yıldız Sarayı'na duyurulmuştur. Hükümetin de buna uyması istenmiştir⁹¹.

Sultan II. Abdülhamit, Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa'yı 22 Temmuz gecesi azledip yerine Sait Paşa'yı getirmiştir. Kamil Paşa da, Meclis-i Vükela'ya memur edilmiştir. Her iki vezir de, liberal görüşü savunmaları ve İngilizlere yakınlıkları ile tanınmaktadırlar. Abdülhamid'in niyeti, Meşrutiyet'i ilan etmekten yana olmakla beraber, sarayda toplanmış bulunan kabine işi ağırdan almıştır. Saraya gelen telgrafların çoğalmasa, padişah üzerinde baskı oluşturmuştur. Sonunda Abdülhamit, boyun eğmek zorunda kalmış ve 23/24 Temmuz 1908 gecesi Meşrutiyet'in ilan edildiği bütün vilayetlere duyurulmuş, 24 Temmuz'da da gazetelerde yayınlanmıştır⁹².

Cemiyet, böylelikle kuruluşundan Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre içerisindeki temel hedeflerine ulaşmıştır. Cemiyet; her ne kadar Sultan II. Abdülhamit'i tahtan indiremese de, Kanun-u Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasını sağlamış ve istibdat yönetimine son vermiştir.

B. CEMİYETTEN FIRKAYA İTTİHAT VE TERAKKİ

1. İttihat ve Terakki'nin Örgütsel Evrimi: Kongreler

İttihat ve Terakki örgütlenmesinin en önemli organlarından biri, kongrelerdir. Parti doktrininin açıklanması, değişen siyasal koşullar karşısında geliştirilecek programın tespiti ve örgüt içi muhalefetin dengelenmesi gibi temel işlevler üstlenen bu kongreler; aynı zamanda örgütsel evrimin izlerini de taşımaktadır.

⁹¹ Hasan Babacan, **a.g.e.**, s.30.

⁹² Sina Akşin, **a.g.e.**, s.117.

Meşrutiyet'in ilanından sonra, İttihat ve Terakki sekiz kongre faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu kongreler sırasıyla 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1916, 1917 tarihlerinde toplanmıştır.

a. 1908 (1324) Kongresi

İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyet'in ilanından sonraki ilk kongresi, 1908 ile tarihlenmektedir. Söz konusu kongre, büyük bir gizlilik içinde Ekim ayında Selanik'te toplanmıştır⁹³.

Kongrede on üç maddelik bir belgeyle birlikte, yirmi bir maddeden oluşan siyasi bir program kabul edilmiştir. Kongrede alınan bir kararla, Abdülhamid'in Kanun-u Esasi'ye bağlı kalması koşuluyla korunmasına karar verilmiştir. Meclis-i Mebusan'a seçim ile giren İttihatçı mebusların fırka çatısı altında çalışmalarına karar verilmiştir. Ordu ile oluşan ilişkilerin, bir talimat ile düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Yirmi bir maddelik siyasi programda ise, daha çok İttihat ve Terakki'nin meşrutî sisteme ilişkin beklenti ve istekleri dile getirilmiştir. Bu bildiriye; milletvekillerinin meclise karşı sorumlu oldukları belirtilmiş ve devletin resmi dilinin Türkçe olduğu önemle vurgulanmıştır⁹⁴.

Kongrede, hükümeti bağlayıcı bir karar alınmamıştır. 1908 Kongresi'nde seçilen, fakat kamuoyuna açıklanmayan merkez-i umumi üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Hüseyin Kadri, Mithat Şükrü, Talat, Ahmet Rıza, Enver, Habib Beyler ve Hafız İbrahim Efendi. Kongre kararları, gazeteler aracılığıyla halka duyurulmuştur⁹⁵.

b. 1909 (1325) Kongresi

İttihat ve Terakki'nin ikinci kongresi, 1909 yılının ekim ayında Selanik'te toplanmıştır. Kongre, İttihat ve Terakki'nin 31 Mart Olayı sonrasında gücünü topladığı ve iktidara iyice yerleşmeye başladığı bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın açılışından sonra kendisini gün geçtikçe daha belirgin bir

⁹³ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.284.

⁹⁴ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 108.

⁹⁵ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 30.

şekilde hissettiren ‘cemiyet-fırka’ ikilemi, kongrenin en önemli gündem maddesidir⁹⁶.

Kongrede; hem cemiyet, hem de meclis grubu için iki ayrı dahili nizamname hazırlanmıştır. Meclis-i Mebusan’daki İttihat ve Terakki Grubu için ayrı bir siyasi program kabul edilmiştir. Böylelikle fırka, cemiyetin Meclis-i Mebusan’daki grubu olarak tanımlanmıştır. Cemiyet, fırkaya göre daha güçlü kılınmıştır. Fırka, siyasi işlerle uğraşırken; cemiyet, eğitim, sosyal ve kültürel alanda da kendisini gösterecektir. Bu kongreyle, İttihat ve Terakki Cemiyeti gizlilikten kurtulmuş ve cemiyetin Ağustos 1909’da kabul edilen Cemiyetler Kanunu’na göre çalışmasına karar verilmiştir. Fırka ile cemiyet arasındaki ilişkileri, merkez-i umumi üyeleri sağlayacaktır⁹⁷.

1909 Kongresi’nde seçilen merkez-i umumi üyeleri, kamuoyuna açıklanmıştır. 1908 Kongresi’nde sekiz olan merkez-i umumi üyelerinin sayısı, 1909 Kongresi’nde üçe indirilmiştir. Merkez-i umumi üyeleri, Dr. Nazım, Ömer Naci ve İhsan Namık Beylerden oluşmaktadır. Cemiyet ile hükümet arasındaki ilişkileri sağlamak için de üç kişi görevlendirilmiştir Merkez-i umumi tarafından seçilen bu kişiler; Ömer Naci, Miralay Sadık ve Nafiz Beylerdir⁹⁸.

1909 Kongresi’nde bir ölçüde de olsa cemiyet-fırka ikilemine açıklık getirilmeye çalışılması, İttihat ve Terakki için bir kazançtır. Ancak cemiyet-ordu ilişkilerine istenilen derecede açıklık getirilememiştir. Öyle ki Mustafa Kemal gibi, askerin siyasetle uğraşmasını istemeyen İttihatçılar, bu kongreden sonra İttihat ve Terakki’den ayrılmışlardır.

Kongrede askerin siyasetle uğraşmaması prensibi kabul edilmesine karşın, askerin cemiyetten desteğini çekme düşüncesi kabul görmemiştir. İttihatçılar, konuya ilişkin düşüncelerini, Tanin’de yayınlanan makalelerle açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır. Hüseyin Cahit, Tanin’de konuya ilişkin yayınlanan makalelerinde ordu ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişkileri şu şekilde açıklamıştır⁹⁹: “*Bu*

⁹⁶ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 108.

⁹⁷ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.286.

⁹⁸ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 48.

⁹⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 110.

memlekette daha pek çok sene İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne lüzum vardır. Cemiyetin en fedakar en gaftır, en münevver azası ise ekseriyetle zabitanan ibarettir. Zabitan Cemiyet işleriyle meşgul olmayacak olursa, Cemiyet pek kıymetli bir muavenetten mahrum kalacaktır.”

Temelde askerin siyasetle uğraşmasına karşı çıkan Hüseyin Cahit, kongre sonrasında orduyla olan ilişkilerin çerçevesini şu şekilde çizmiştir¹⁰⁰: *“İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en birinci maksadı, gaye-i vücudu, muhafaza-yı meşrutiyettir. İşte Cemiyet bugün bu vazifeyi orduya tevdi ediyor. Ordu, resmen Cemiyete tabi değildir. Cemiyet kulüblerine devam etmeyecek, cemiyet ile münasebette bulunmayacaktır. Fakat aynı zamanda cemiyetten çıkmış da değildir. Çünkü Cemiyetin, meşrutiyeti silah kuvvetiyle müdafaa ve muhafaza vazifesini tekmil ordu deruhde ediyor.”*

1909 Kongresi, cemiyet-fırka ikileminin yanı sıra cemiyet-ordu ilişkilerine de açıklık getirilememiştir. Bu ikilemler, bundan sonraki kongrelerde de bir çelişki olarak gündemde kalmaya devam etmiştir. Askerin siyasetle uğraşmaması doğrultusunda İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'si de bir takım kararlar almıştır. Merkez-i umumi tarafından hükümetle diyalogu yürütmekle görevli üç kişiden birisi olan Miralay Sadık Bey, asker olduğu için görevden alınmıştır¹⁰¹.

Kongrenin bitmesinden sonra, hükümet ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişkilerde gözle görülür bir rahatlama olmuştur. Cavit ile Talat Beylerin ve Hallaçyan Efendi'nin hükümete girmeleri, İttihatçıların siyasi arenadaki yerlerini iyice sağlamlaştırmıştır. 14 Kasım 1909'da açılan Meclis-i Mebusan'da hükümetle İttihat ve Terakki arasındaki işbirliği, daha da artmıştır. Kongrede alınan kararlarla kendisini daha da güçlendiren İttihat ve Terakki Fırkası, hükümete olan açık desteğini belirgin bir şekilde hissettirmeye başlamıştır¹⁰².

¹⁰⁰ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 50.

¹⁰¹ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 111.

¹⁰² Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 112.

c. 1910 (1326) Kongresi

İttihat ve Terakki'nin üçüncü kongresi; güçlenen muhalefet, Temmuz 1910'da ortaya çıkartılan Cemiyet-i Hafîye söylentileri, Arnavutluk ve Balkanlar'da yaşanan büyük sorunların gölgesi altında 1910 yılının ekim ayında toplanmıştır.

Kongrede, cemiyet nizamnamesindeki birkaç değişiklikle beraber fırka-cemiyet ikilemine yönelik yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda fırka ve cemiyet arasındaki ilişkiler, altı maddelik bir programla yeniden tespit edilmiştir. 1910 Kongresi'nde, Meclis-i Mebusan'daki İttihat ve Terakki Fırkası ile halk arasındaki ilişkiyi kurma görevi cemiyete verilmiş ve cemiyet ile fırkanın birbirini tamamlayan iki ayrı unsur olduğu vurgulanmıştır. Yapılan işbölümü ile fırkanın siyasi alanda faaliyet gösterirken; cemiyetin de eğitim, yardım gibi sosyal alanlarda kendisini göstermesine karar verilmiştir¹⁰³.

Kongrede, cemiyetin katib-i umumiliğine Hacı Adil Bey getirilmiştir. Yeni merkez-i umumi üyeleri ise, şu isimlerden oluşmaktadır: Dr. Nazım, Hacı Adil, Ömer Naci, Eyüb Sabri ve Mithat Şükrü Bey. Aralık ayının ilk haftasında yapılan seçimlerde de İttihat ve Terakki Fırkası başkanlığına Halil Bey getirilmiştir¹⁰⁴.

ç. 1911 (1327) Kongresi

İttihat ve Terakki'nin 1911 Kongresi; eylül ayında Selanik'te, değişik bölgelerden gelen altmış bir delegenin katılımıyla toplanmıştır. Güçlenen muhalefetle tırmanan sorunlar ve İttihat Terakki içinde yaşanan Hizb-i Cedid Krizi, kongrenin en önemli gündem maddeleridir. 1911 yılında Balkanlar'da ve Trablusgarb'ta yaşanan sorunlar da, kongrenin havasını gerginleştirmiştir¹⁰⁵.

Özdemir'in aktardığına göre; kongrede 'Mevadd-ı Aşere' başlığında bir bildiri yayınlayan ve bir takım düzenlemelerin yapılmasını isteyen Hizb-i Cedid Grubu'nun istekleri de tartışılmıştır. Bu grubun istekleri, şu şekilde sıralanmaktadır; milletvekillerinin imtiyaz ve diğer menfaatler takip ve hükümet memurluğunu kabul

¹⁰³ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 113.

¹⁰⁴ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 54.

¹⁰⁵ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, ss.287-288.

etmemeleri; milletvekillerinin nazır olabilmesi hakkında partice gizli oy ve üye sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul olunması usulü kararlaştırılmış olduğundan, iç tüzükte bulunan bu konudaki özel maddede değişiklik yapılması; kanun hükümlerine tam olarak riayet ve nazırların ve vekillerin sorumluluğuna dikkat etmeleri; Osmanlılığı teşkil eden bütün unsurların, cemaatlerin birleşmesine çalışılması; ticaret, ziraat, sanayi ve milli eğitimin ilerlemesine her birinin ihtiyacı derecesine göre gayret eedilmesi; dini ve milli, umumi ahlak ve adabın muhafazasıyla beraber Batı'nın medeni ilerleyiş ve tekamülünün memlekette gelişmesine hizmet edilmesi; Kanun-ı Esasi dairesinde tarihi olan Osmanlı geleneklerinin muhafaza ve devam ettirmesi; memurların tayinine ve vazifeden çıkarılmasına kanunla düzen verilmesi; hilafet ve saltanatın kutsal haklarına dair anayasa maddelerinden bazılarını, üç kuvvet nazariyesiyle ölçülü gitmesini sağlayacak surette değiştirilmesi; hususi, gizli maksatlar üzerine kurulan cemiyetlerin hareketlerine ve yapmak istediklerine engel olunması¹⁰⁶.

Kongrede, Hizb-i Cedid tartışmalarına ve hiziplere son verildiği açıklanmıştır. Hizb-i Cedid Hareketi'ne katılan Sadık Bey ve arkadaşlarının, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ihracına karar verilirken; Trablusgarb ve Balkanlar'da yaşanan sorunları halka anlatmak için bir beyanname yayınlanması kararlaştırılmıştır. Cemiyet ve fırkanın siyasi programlarında, günün koşullarına uygun yeni düzenlemeler yapılmıştır. Kongrede, anayasanın yedinci ve otuz beşinci maddelerinin değiştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştır¹⁰⁷.

Kongrede, merkez-i umumi üyelerinin sayısı yediden on ikiye çıkarılmıştır. 1911 Kongresi'nde seçilen yeni merkez-i umumi üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır; Hacı Adil Bey, Dr. Nazım Bey, Ziya Bey, Hayri Bey, Mithat Şükrü Bey, Eyüp Sabri Bey, Ömer Naci, Ahmet Nesimi, Hüseyinzade Ali Bey, Ali Fethi Bey, Halil Bey ve Talat Bey¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, ss. 60-61.

¹⁰⁷ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 115.

¹⁰⁸ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 116.

d. 1912 (1328) Kongresi

1912 Seçimleri'nde elde ettiği oy oranı ile Meclis-i Mebusan'a büyük çoğunlukla giren İttihat ve Terakki; Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesinden sonra, hükümete karşı olan tavrını daha net bir şekilde ortaya koymaya başlamıştır. Hükümetin Meclis-i Mebusan'ı feshetmesini protesto eden Hüseyin Cahit, Tanin Gazetesi'ni bir süre yayınlamamıştır. İstanbul'da bulunan merkez-i umumi üyeleri gerginleşen ilişkiler nedeniyle Selanik'e dönmüştür. Hükümet ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat Terakki aleyhinde bir karalama kampanyası başlatmıştır.

Selanik'e çekilen merkez-i umumi, Arnavutluk'ta yaşanan olaylar ve meclisin feshinden sonra hükümetin takip edeceği politikayı öğrenmek için Selanik Mebusu Rahmi Bey'i, Adliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşmek üzere İstanbul'a göndermiştir. Hükümet içinde İttihatçılara en yakın isim olarak bilinen Hüseyin Hilmi Paşa ile yapılan görüşmeden istenilen sonuç elde edilememiştir. İttihatçılar; padişah, Said Paşa ve veliaht Vahdettin Efendi ile yaptıkları görüşmelerden de istedikleri desteği alamamışlardır¹⁰⁹.

İttihat ve Terakki'nin 1912 Kongresi 20-29 Ağustos'ta İstanbul'da bu belirsizlikler içerisinde yapılmıştır. Cemiyetin askeri ve sivil kanadı arasındaki çatışmanın daha belirgin bir şekilde gözleendiği bu kongrede, ülkenin içinde bulunduğu durum tartışılmış ve çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Kongrenin en önemli gündem maddesi, meclisin fesh edilmesinden sonra İttihat ve Terakki'nin seçimlere katılıp katılmayacağıdır. Merkez-i umuminin ağırlığını koyması sonunda İttihat ve Terakki'nin seçimlere katılmasına karar verilmiştir. Fakat hükümete karşı takip edilecek politika konusunda bir karar alınamamıştır¹¹⁰.

1912 Kongresi'nde seçilen yeni merkez-i umumi üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır; Said Halim Paşa, Eyüb Sabri, Bahattin Şakir, Ziya Gökalp, Dr. Rusuhi Bey, Emrullah Efendi, Küçük Talat, Rıza Bey, Kara Kemal, Mithat Şükrü ve Dr. Nazım Bey¹¹¹.

¹⁰⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 117.

¹¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, ss.290-291.

¹¹¹ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 73.

e. 1913 (1329) Kongresi

İttihat ve Terakki'nin altıncı ve belki de en önemli kongresi, 1913 yılında İstanbul'da toplanmıştır. İttihat ve Terakki için önemli bir dönüm noktasını temsil eden bu kongre; Bab-ı Ali Baskını'yla ülke yönetimini ele geçiren İttihatçılar *tam iktidar* dönemine taşıyan yolda, cemiyetten fırkaya geçişin doruk noktası olmuştur¹¹².

Yeni dönem içerisinde İttihat ve Terakki, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ve Taklib-i Hükümet süreciyle bir yandan muhalefeti tasfiye ederken; Sait Halim Paşa da kabinesini kurarak yeni dönemin altyapısını hazırlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla 1913 yılının kendisine özgü bu koşulları içinde toplanan kongrede alınan kararlarda; İttihat ve Terakki'nin bu yeni dönemdeki gücüne, siyasi ve ekonomik politikalarına destek verecek nitelikler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda kongrenin aldığı en önemli karar; Meşrutiyet'in ilanından beri süren cemiyet-fırka ikilemine son vererek, İttihat ve Terakki'nin kendisini siyasi bir parti olarak ilan etmesidir¹¹³.

20 Eylül 1913'de toplanan kongrede, merkez-i umuminin yıllık raporu Ali Fethi Bey tarafından okunmuştur. Ahmad'ın aktardığına göre; raporda ekonomik canlılık kazandıracak yeni yasalara, ticaret ve endüstrinin geliştirilmesi için tarım kooperatiflerine, banka ve benzeri kuruluşlara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir¹¹⁴.

Kongre çalışmaları sırasında, firkanın genel politik görüşü ortaya konmuş ve izleyeceği yolu saptayan bir program hazırlanmıştır. Buna göre firkanın takip edeceği politik çerçeve; siyasal, ekonomik, idari ve eğitim olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır¹¹⁵.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın yükselttiği milliyetçi dalganın, 1913 Programı'na etki ettiğine işaret eden Tunaya; İttihatçıların anti-empyralist reflekslerinin siyasal olduğu kadar, ekonomik yönde de karakter kazanmaya başladığına değinmektedir. Tunaya'nın dikkat çektiği üzere programın ikinci maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: "*İttihat ve Terakki Fırkası, milli iktisat*

¹¹² Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.292.

¹¹³ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 118.

¹¹⁴ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 174.

¹¹⁵ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 175.

siyasetinin bağımsızlığını zorlaştıran ve yabancılarla ilgili mali ve iktisadi imtiyaz ve yanlıkları kaldırmaya çalışacağı gibi tüm kapitülasyonlar da kaldırılması nedenlerini tamamlamayı en kutsal amaç sayar”¹¹⁶.

Programda dikkat çeken diğer unsurlar, şu şekilde sıralanabilmektedir; ziraat alanında kooperatifleşme ve kredi olanağı sağlayacak sendikal çalışmaların yapılması; sanayi alanında Teşvik-i Sanayi Kanunu ile gelişmenin sağlanması; adaletli bir vergi reformuna gidilmesi; esnaf cemiyetleri, borsa, ticaret ve ziraat odalarının sayılarının artırılması; idari alanda aşiretlerin yerleşik düzene geçirilmesinin sağlanması, tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif ilkelerinin güçlendirilmesi¹¹⁷.

Tunaya’ya göre, 1913 Kongresi ile İttihat ve Terakki örgütü daha kesin çizgiler kazanmıştır. İlk dönemde cemiyete kişiler üye olabilmekteyken; yapılan değişiklikler ile 1913 sonrasında, gazeteler ile zümreler gibi tüzel kişiliklerin de cemiyete katılabilmelerinin yolu açılmıştır. *İttihat ve Terakki, bu yoldan çatısı altında, kendiliğinden kurulmuş ya da kendi kurduğu kültür, yardım ve paramiliter derneklerini de toplama olanağı kazanmıştır*¹¹⁸.

Mehmetefendioğlu’nun aktardığına göre; kongrenin getirdiği bir diğer siyasal sonuç, liberal kanada mensup olan üyelerin tasfiye edilmesidir. Bu doğrultuda cemiyetin önde gelen isimlerinden Rahmi Bey, İzmir valiliğine atanırken; Fethi Bey de Sofya’ya elçi olarak tayin edilmiş; 1909 yılındaki kongrede dile getirdiği düşüncelerden dolayı cumhuriyetçi olarak suçlanan ve ismi liberal üyeler arasında geçen Mustafa Kemal de Sofya ateşemiliterliğine atanmıştır¹¹⁹.

Kongre sonucunda belirlenen yönetim ise, şu isimlerden oluşmaktadır; Katibi Umumi: Mithat Şükrü Bey, Merkez-i Umumi: Eyüp Sabri, Doktor Nazım, Bahattin Şakir, Ziya Gökalp, Doktor Rusuhi, Emrullah Efendi, Küçük Talat, Rıza ve Kara Kemal Beyler. Cemiyetin Genel Başkanı Sait Halim Paşa ise, kısa bir süre sonra

¹¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.293.

¹¹⁷ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, ss. 82-83.

¹¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.294.

¹¹⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 121.

başkanlık görevini vekil-i umumi adı altında Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya devretmiştir¹²⁰.

f. 1916 (1332) Kongresi

Birinci Dünya Savaşı'na girilmesiyle birlikte siyasal faaliyetlerini askıya alan, İttihat ve Terakki, 1914 ve 1915 yıllarında savaş dolayısıyla kongre yapamamıştır. Cemiyet; gerek savaş döneminin getirdiği ağırlık, gerekse de iktidar olmanın getirdiği yükümlülükler doğrultusunda, Tunaya'nın ifadesi ile *kamuoyuna hesap verme ihtiyacına dayanarak* 1916 yılında kongre düzenleme yoluna gitmiştir¹²¹.

Kongreye sunulan faaliyet raporu, Talat Paşa tarafından okunmuştur. Rapor 1913 Kongresi'nden 1916 yılına kadar yaşanan gelişmeleri özetlerken, yaşanan süreçte alınan kritik kararlar hakkında da bilgiler vermektedir. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'na nasıl girildiği, tarafsız kalmak için hangi faaliyetlerin yürütüldüğü konularına açıklık getirmekte ve savaşa girildikten sonra yürütülen mücadelenin esasları hakkında bilgi vermektedir. İttifak yapılan Almanya ile yürütülen ortak faaliyetler de, üzerinde durulan konulardan olmuştur. Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerinde uyguladıkları emperyal politikalara ve hedeflere yapılan atıftan sonra, 'hasta adam' olarak nitelenen Osmanlı Devleti'nin kendisini savunmak için uyguladığı ve uygulayacağı politikalar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda askeri tedbirlerin yanı sıra, sosyal ve ekonomik tedbirlerin de uygulanmasının gerekliliğine, adli ve ekonomik kapitülasyonlara, hukuk ve eğitim alanındaki reformlara yapılan göndermeler oldukça dikkat çekicidir¹²².

Mehmetefendioğlu'nun aktardığına göre; 1916 Kongresi, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında yaşanan ve hayal kırıklığıyla sonuçlanan kimi gelişmeler ve savaş sonrasına ilişkin ufukta görülebilen sonuçlar doğrultusunda ideolojik bir netleşmenin ve değişikliğin olduğu bir kongredir. İdeolojik netliğin oluşmasında; 1908'de Meşrutiyet'in ilanından 1913'e kadar yaşanan gelişmelerle birlikte, bundan sonra kongrenin toplanmadığı 1914 ve 1915 yılında yaşanan gelişmeler de önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, İttihat ve Terakki'nin önde gelen

¹²⁰ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.59.

¹²¹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.294.

¹²² Remzi Özdemir, **a.g.t.**, ss. 107-108.

ideologların düşüncelerinin değişmesinde olduğu gibi kongrelerde de görülmüştür. Bu değişim, 1916 Kongresi'nde çok daha net olarak görülebilmektedir. 1916 Kongresi, diğer kongrelerden farklı olarak Osmanlılık söyleminden çok Müslüman ve Türk vurgusunun ön plana çıktığı ve devletçi bir tutumun görüldüğü bir kongre olmuştur¹²³.

Kongrede ortaya çıkan sonuçlarına göre, örgütsel yapıda bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu bağlamda reis-i umuminin görev alanı ve yetkileri artırılarak açıklığa kavuşturulmuştur. Kalem-i umumi kaldırılmış, yerine vekil-i umuminin başkanlığı altında, Ayan ve Mebusan Meclisleri'nden birer heyet-i idare kurulmuştur. Böylece fırka, daha disiplinli ve merkeziyetçi bir yapıya sahip dönüştürülmüştür¹²⁴.

1916 Kongresi'nde yapılan değişikliklere göre, meclis-i umumi üyeleri şunlardır: Hacı Adil Bey, Hüseyin Cahit Bey, Cavit Bey, Hayri ve Atıf Efendiler. Merkez-i umumi üyeleri ise şunlardır: Dr. Nazım, Dr. Bahattin Şakir, Eyüp Sabri, Ziya Gökalp, Rıza, Dr. Rüsuhi, Kara Kemal, Talat ve Hilmi Beyler¹²⁵.

g. 1917 (1333) Kongresi

İttihat ve Terakki'nin sekizinci kongresi, İttihatçı iktidarın son kongresi olmuştur. Kongre, Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemecine girilen bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Talat Paşa'nın başkanlığını üstlendiği kongrede; savaşın genel gidişi hakkında bilgiler verilmiş, dış politik gelişmeler değerlendirilmeye alınmış, ekonomik duruma ve alınan önlemlere değinilmiştir¹²⁶.

İttihatçılar, 1917 Kongresi'ne yeni bir kabine ve sadrazam ile girmişlerdir¹²⁷. 22 Ocak 1917'de Talat Paşa'nın sadrazamlığı ve 4 Şubat 1917'de kurulan yeni kabine; kongrenin de gündemini etkilemiştir. Bu bağlamda gündem, hükümetin toplumsal ve kültürel alanda yaptığı reformların kongre üyelerine anlatılması doğrultusunda şekillenmiştir.

¹²³ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 124.

¹²⁴ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.296.

¹²⁵ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 110.

¹²⁶ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.296.

¹²⁷ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.438.

İttihat ve Terakki'nin son hükümeti; içinde bulunulan savaşa rağmen, bir dizi toplumsal ve kültürel çalışmalar yapmıştır. Bunların içerisinde en büyük önem atfedilen çalışma; hukuk birliğini sağlayabilmek için yeni ve çağdaş yasaların getirilmesini öngören dönüşümlerdir. Özellikle kapitülasyonların kaldırılmasından sonra, ticari ilişkileri kapsayacak yeni bir düzenlemenin gereği ortaya çıkmaktadır. Borçlar ve ticaret yasaları alanında bu tip düzenlemelerin yapılabilmesi için bir komisyon kurulmuş, bu arada bazı yasalar da kanun gücünde kararnamelerle değiştirilmiştir. Bu bağlamda kadınlara yeni haklar tanıyan Hukuk-u Aile Kararnamesi önemli bir yer tutmaktadır.

Şeriye mahkemelerinin meşihattan ayrılıp Adliye Nezareti'ne bağlanması, bir diğer önemli adımdır. Devletin ve toplumsal kurumların laikleştirilmesi yolunu aralayan bu girişimler arasında dikkat çeken bir diğer girişim de medreselerin şeyhülislamlığa bağlanmasıdır. 2 Nisan 1917'de yürürlüğe giren bu yasaya göre, dini eğitim belirli kurallara bağlanmıştır¹²⁸.

1917 Kongresi atılan adımların altını çizerek ve bir anlamda hükümetin yapılanma girişimlerine onay vererek; "*doğru ve sesiz*" gidişata vurgu yapmıştır¹²⁹.

h. 1918 (1334) Kongresi

İttihat ve Terakki Fırkası'nın son kongresi; 1 Kasım 1918 tarihinde, saat 11.00'da İstanbul'da bulunan merkez-i umumi binasında olağanüstü bir şekilde toplanmıştır. Talat Paşa'nın riyaseti altında toplanan kongreye Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'da bulunan fırka mensuplarıyla, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden yüz yirmi kişi katılmıştır. Enver ve Cemal Paşaları kongreye iştirak etmemişlerdir¹³⁰.

Talat Paşa, yaptığı kongre açılış konuşmasında; Balkan Muharebesi'nden başlayarak, ülkenin içinde bulunduğu durumu ve İttihat ve Terakki iktidarının icraatları ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve tıpkı bir tasfiye memuru gibi yaşanan dönemin siyasal bilançosunu çıkarmıştır. Savaş öncesi gerçekleştirilen ittifak

¹²⁸ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 112.

¹²⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.m.**, s. 125.

¹³⁰ Bünyamin Kocaoğlu, **Mütareke'de İttihatçılık**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 63-64.

arayışlarına ve Almanya ile imzalanan ittifak antlaşmasına, devletin savaşa girme nedenlerine, savaş döneminde yaşanan olumsuz durumlara, bu konuda alınan önlemlere, Ermeni, Rum tehcirleri gibi birçok konuya değinen Talat Paşa; gelinen noktayı özetlemiş ve hükümetten çekilme kararlarını kongreye izah etmiştir. Talat Paşa; konuşmasına “Cemiyetin bundan böyle alacağı şekli, kabul edeceği hareket tarzını ve kendisine esas kabul edeceği programı kongre belirleyecektir” ifadesiyle son vermiştir¹³¹.

1/2 Kasım gecesi Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile Beyrut Valisi Azmi, eski polis müdürü Bedri, Dr. Nazım, Dr. Bahaettin Şakir ve Cemal Azmi Beyler bir Alman denizaltısıyla ülkeyi terk etmişlerdir¹³².

Kongrenin son toplantısının yapıldığı 4 Kasım günü yapılan oylama ile İttihat ve Terakki Fırkası'nın fesh edilerek, yerine Teceddüt Fırkası'nın kurulmasına karar verilmiştir. Böylelikle, İttihat ve Terakki Fırkası'nın varidattan ve teberrüattan oluşan yirmi beş bin küsur lira mevcudu ile cemiyetin bütün emlak ve emvali yeni firkanın tasarrufuna terk edilmiştir¹³³.

Sonuç olarak; dünya savaşının kaybedilmesiyle birlikte İttihatçılık değil ama, İttihat ve Terakki Fırkası tarihe karışmıştır.

2. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Örgütsel Yapısı

İttihat ve Terakki'nin cemiyetten fırkaya dönüşüm süreci, 1913 Kongresi'nde alınan kararlarla gerçekleştirilmiştir. Kongre dönüşüm sürecini, yetmiş beş maddelik bir nizamname hukukileştirmiş ve firkanın fesh edildiği 1918 tarihine kadar örgütsel yapıda bir değişikliğe gidilmemiştir.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın örgütsel yapısı bu çalışma kapsamında; genel yapı, merkez örgütlenmesi, taşra örgütlenmesi ve kulüpler üzerinden konu edilmiştir.

¹³¹ Remzi Özdemir, **a.g.t.**, s. 114.

¹³² Sina Akşin, **a.g.e.**, s.456.

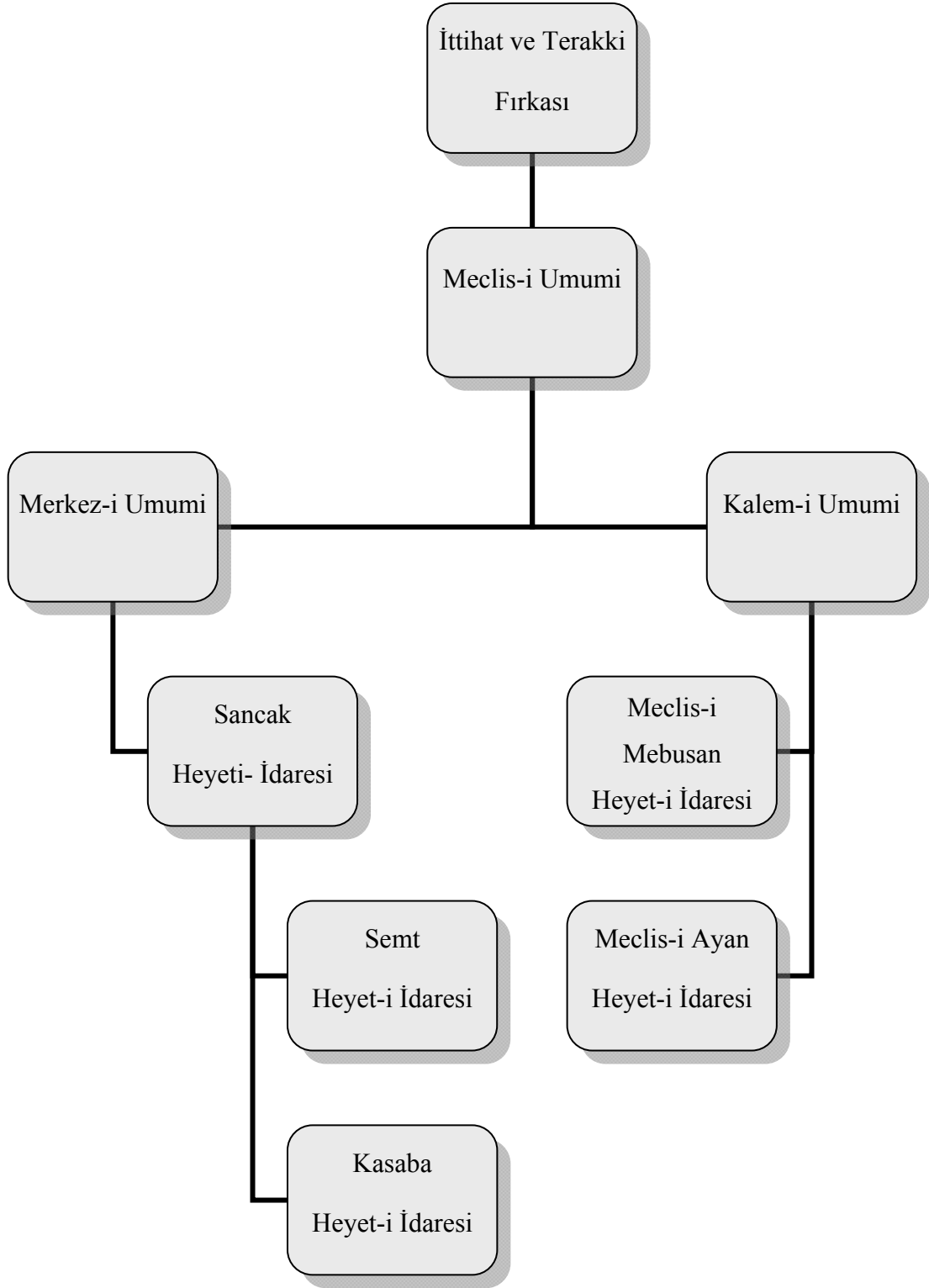
¹³³ Bünyamin Kocaoğlu, **a.g.e.**, s. 69.

a. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Genel Yapısı

1913 Nizamnamesi'ne göre; İttihat ve Terakki Fırkası'nın en yetkili organı reis-i umuminin yönetimi altında faaliyet gösteren meclis-i umumidir. Meclis-i umumi, iki temel unsura ayrılmıştır. Bu unsurlardan ilki, yasama organı içerisinde görev yapan ve vekil-i umuminin sorumluluğu altında bulunan kalem-i umumidir. Kalem-i umumi kendi bünyesinde ikiye ayrılarak, Meclis-i Mebusan ile Meclis-i Ayan Heyet-i idarelerini oluşturmaktadır.

Yasama organı dışında kalan unsur ise, örgüt işlerinden sorumlu bir katib-i umuminin yönetimi altında işleyen merkez-i umumidir. Merkez-i umuminin altında ise, taşra teşkilatı olarak adlandırılan sancak heyet-i idareleri bulunmaktadır. Semt ve kasaba heyet-i idareleri de, sancak teşkilatına bağlı olarak görev yapmaktadırlar. İstanbul teşkilatı, sosyal ve demografik niteliği itibarı ile bu teşkilat yapısı dışında tutulmuştur¹³⁴.

¹³⁴ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.57.

Şekil. 1. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913 Nizamnamesi'ne Göre Oluşturulan Genel Örgütsel Yapısı

Kaynak: Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1991, s.57.

b. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Merkez Örgütlenmesi

Meclis-i umumi, kongre tarafından seçilen bir reis-i umuminin başkanlığında toplanan doğal ve seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. Doğal üyeler, merkez-i umumi ve kalem-i umumi kurulları ile kabinede bulunan fırka üyeleridir. Seçilmiş üyeler ise, kongre tarafından her yıl seçilecek olan yirmi kişidir.

Meclis-i umumi, ayda bir kez toplanacaktır. Fırka yönetimi ile propaganda ve seçim işleri bu kurulun sorumluluğundadır. Fırkanın parlamento dışı örgütünün işleriyle, katib-i umumi başkanlığındaki merkez-i umumi ilgilenecektir.

Dokuz kişiden oluşan merkez-i umumi üyeleri ile katib-i umumi, mebus ve ayan olmayacaktır. Katib-i mesul ve müfettişlerin atanması ile merkez heyetlerinin onaylanması, merkez-i umuminin yetkileri arasındadır. Denetlenecek yerleri de, yine merkez-i umumi saptayacaktır¹³⁵.

c. Taşra Örgütlenmesi

1913 Nizamnamesi'ne göre, taşra örgütlenmesi kapsamında her sancakta bir merkez olacaktır. Her sancak, merkez-i umumi tarafından atanan bir katib-i mesul ile birlikte heyet-i merkeziye tarafından yönetilecektir.

Heyet-i merkeziyeler, sancak kongreleri tarafından seçilen en az dört, en çok altı üye ile katib-i mesulden oluşacaktır. Gereğinde iki üyenin daha eklenmesi, heyet-i merkeziyenin yetkisindedir. Katib-i mesuller, günümüz siyasal partilerinin il başkanlarının görevlerini üstlenmişlerdir. Heyet-i merkeziye çalışmalarını düzenlemek, çalışmalara ilişkin olarak üç ayda bir merkez-i umumiye rapor vermek, heyet-i merkeziye ile birlikte muhabirleri saptamak ve görevlendirmek, gereğinde mitingler düzenlemek ve seçim zamanlarında etkinlik sağlamak başlıca görevleridir.

Sancak heyet-i merkeziyeleri, haftada bir ve gerek görüldükçe toplanacaklardır. Seçimlerde başarılı olacak adayları sağlamak ve cemiyet gelirlerini toplamak başlıca görevleridir. Sancak merkezleri semtlere ayrılmakta ve her semtin

¹³⁵ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.61.

ayrı bir heyet-i idaresi bulunmaktadır. Heyet-i idare, heyet-i merkeziye tarafından atanacak bir muavin ile semt üyeleri tarafından seçilen dört üyeden oluşmaktadır. Muavinlerin görevi, merkez ile heyet-i idare ve üyeler arasında bağ kurmaktır. Gerektiğinde heyet-i idareyi toplamak ve her üç ayda bir cemiyetin semt içindeki durumuyla ilgili olarak katib-i mesule rapor sunmakla yükümlüdürler. Heyet-i idare ise, bir üst kurul olan heyet-i merkeziyenin görevlerini semt düzeyinde yerine getirmekten sorumludur¹³⁶.

Büyüklik ve önem derecelerine göre, küçük kasabalarda cemiyetin muhabirleri bulunacaktır. Büyük kasabalar ayrıca semtlere ayrılarak, her semte bir muhabir ve bunların çalışmalarını toparlayıp merkezle ilişkilerini düzenlemek üzere bir ser muhabir atanacaktır. Muhabirler, muavinlerin görevlerini daha küçük birimlerde gerçekleştirmeye çalışan kişilerdir¹³⁷.

Tüm kurulların görev süreleri, bir yıldır. 1913 Nizamnamesi, cemiyette her türlü seçimin gizli oyla ve çoğunlukla yapılacağı kuralını getirmiştir. Nizamname ve program değişikliklerinde ise, mevcut üyelerin üçte iki çoğunluğu aranacaktır. Görevini yapmakta yetersiz kalan heyetler; üst organ tarafından görevinden alınacak, yerlerine yenileri atanacaktır. Kongrelere katılmak ve merkezlere üye olmak için en az bir yıl önce, cemiyete girmiş olmak zorunluluğu vardır. Süresini tamamlayan üye yeniden seçilebilecektir. Merkez-i umumi üyeleri gibi, müfettiş ve görevli katibi mesullerin, memur ya da mebus olmaları ve ticaretle uğraşmaları yasaktır¹³⁸.

d. Kulüpler

Kulüpler, İttihat ve Terakki'nin bir tür ocak örgütleridir. Cemiyetin kulüpleri konusunda ayrıntılı hükümler, ilk kez 1913 Tüzüğü'nde yer almıştır. Buna göre her belediye bölgesinde bir kulüp bulunacak ve bu kulüp heyet-i idare kanalıyla yönetilecektir. Bu bağlamda sancak merkezlerinde, heyet-i merkeziyenin yönetimi altında olmak üzere bir kulüp bulunacaktır. Ancak, kulübün seçilmiş bir yönetim kurulu bulunmayıp cemiyet yöneticilerinden birisi ya da cemiyetin sade bir üyesi kulüp müdürlüğünü yürütecektir.

¹³⁶ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.63.

¹³⁷ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.64.

¹³⁸ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.65.

Kulüp, konferanslar ve heyet-i merkeziyece gerekli görülecek diğer toplantılar için bir toplanma yeridir. Bu toplantılar yapılmadan bir iki gün önce, konu özel ise cemiyet üyelerine, genel ise bütün halka duyuru yapılacaktır.

Büyük şehirlerde esnaf ve amele kulüpleri açılacaktır. Buralarda çevrenin anlayış ve toplumsal durumuna göre, dinlenme koşulları göz önünde bulundurulacaktır. Kumar ve içki yasaktır. Buralara yalnız üyeler değil, halk da devam edebilecektir. Sancak heyet-i merkeziyeleri; buralara etkin ve zeki kişiler göndererek, kulüp üyelerinin düşüncelerinin gelişmesine çalışacaklardır. Fırkaya bağlı olarak ayrıca çeşitli spor kulüpleri de oluşturulacaktır¹³⁹.

¹³⁹ Mehmet Kabasakal, **a.g.e.**, s.66.

II. İTTİHATÇILIK ve FEDAİ ZABİTAN

A. İTTİHATÇILIK

1. İttihatçılık Şiarı

İttihat ve Terakki'nin önemli hatiplerinden olan Ömer Naci'nin İttihatçılar hakkında yapmış olduğu benzetme; sahip olduğu edebi bir nitelik kadar, arka planında bir gerçekliğin yansımalarına işaret etmesi açısından önemlidir:

“İttihad ve Terakki kırk mecnundan mürekkep bir heyettir. Talat aklı'l-mecanindir, Hüseyin Cahit kalemü'l-mecanin, Kemal hesabü'l-mecanin, Ziya Gökalp kitabü'l-mecanin, Enver seyfü'l-mecanin, Ben lisnü'l-mecanin, Yakub Cemil de mecnunu'l-mecanin”¹⁴⁰.

İttihat ve Terakki'nin iskeletini oluşturan isimlerin her biri, farklı sınıfsal ve etnik kökenlerden gelmiştir. Buna karşın aynı çatı altında birleşerek, ortak bir ideal doğrultusunda mücadele etmişlerdir. Hüseyin Cahit, cemiyet hakkında yaptığı bir analizde ‘İttihatçılık ruhu’ duygusunun altını çizmekte ve bu duygunun önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Hüseyin Cahit, *“Ülkede bir ittihatchilik ruhu doğmuştur. Bu sanki mistik bir güç gibiydi. Yurt sevgisi çevresinde bütün fedakarlıkları topluyor ve aynı ülkü uğrunda birleşenleri, güçlü bir dayanışma duygusu içinde tek bir varlık haline getiriyordu. Birbirlerinin yüzünü hiç görmemiş iki ittihatchi, rastlantıyla birleşip de birbirlerinin İttihatçı olduğunu anlayınca hemen ruhlarında içten bir yakınlık ve sıcaklık doğuyordu. Aynı dinden, aynı tarikatten ve bu dinle bağlı olmayan en iyi ahbaplardan çok birbirine dost ve kardeşiler”* değerlendirmesinde bulunmaktadır¹⁴¹.

¹⁴⁰ Fethi Tevetoğlu, **Ömer Naci**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 143.

¹⁴¹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000, s. 85.

Tunaya'ya göre İttihatçılık; yalnızca cemiyet ve fırka üyeliği ile refere edilemeyecek kadar karmaşık bir terimdir¹⁴². Çavdar ise; üyelik nosyonunun İttihatçılık için gerekli, fakat yeterli şart olmadığına altını çizmekte ve *İttihatçılık Şiar'ının* temel öğelerini şu şekilde sıralamaktadır¹⁴³:

a. İttihat ve Terakki, her şeyden önce siyasi bir tarikatır.

b. Bu tarikat, mensuplarına göre cemiyet; Osmanlı Devleti'ni kurtaracak tek güçtür. İttihatçı da, bu gücün bir parçasıdır¹⁴⁴.

c. İttihatçı, tanrıdan özel bir görev aldığına inanan kişidir. Eğer devlet yücelecekse, gelişecek ve değişecekse bunun tek nedeni kendisi ve kendisi gibi düşünen insanlardır. Bu işi başarabilecek, başka bir seçenek ya da güç yoktur¹⁴⁵.

d. İttihatçılar gibi düşünmeyenler, *vatan haini* sayılabilirler. Bir başka deyişle İttihatçılık meşru; ona karşı olan muhalefet ise, gayri meşrudur.

e. İttihatçı, her şeyden önce eylemci ve ihtilalcidir.

f. İttihatçılık; komitacı, namuslu, arkadaşlarını koruyan, hiçbir kişisel çıkar beklemeden çalışan, verilen görevi yapamamak halinde ölmeyi bile göze alan insanların mesleğidir.

Tunaya'ya göre; Kur'an-ı Kerim ve tabanca üzerine yemin ederek cemiyete üye olanların oluşturdukları kitle ve bunların eylem aracı olarak kurdukları fedailik örgütü, İttihatçılık Şiarı'nın siyasi hayattaki özelliğini vurgulamaktadır. Mukaddes

¹⁴² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 326.

¹⁴³ Tevfik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 132.

¹⁴⁴ Dr. Bahaettin Şakir'in ifadesi ile; "*İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyeti idare vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin ihyası vazifesini üzerine almış ve bu uğurda bütün fedakarlığı ile çalışmaya ahdetmiştir. Cemiyet ordu ile beraber vatanın harisi, hürriyet ve meşrutiyetin niğebanıdır. Cemiyet, vatanın ve ordunun timsalidir...*" Aktaran: Muhittin Birgen, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, Cilt: 1, Kitap Yayınları, İstanbul, 2006, s. 67.

¹⁴⁵ Ömer Naci'nin ifadesi ile; "...İçimizde bunları, bugünkü bizlerden daha iyi temsil eden bir zümre ve bunun başında herkesi arkasından seve seve koşturacak bir mönör, bir hareketçi çıkıncaya kadar tarih bizden daha iyisini beklememelidir. Zaten ne hakkı var?", Aktaran: Muhittin Birgen, **a.g.e.**, s. 71.

cemiyetin inanç adamları; doktrinal sorunları tartışan değil, emirleri yerine getiren adamlardır¹⁴⁶.

Çavdar'a göre, İttihatçılık Şiarı'nın sosyal ve ekonomik alanlarda da bazı yansımaları olmuştur. Bu yansımalar sonucunda hürriyeti ilan ettiren İttihat ve Terakki; iktidara geldikten sonra, başta kişisel temel hak ve özgürlükler olmak üzere her şeyi devletin üzerinde görerek, hürriyetleri kısıtlayan ya da ortadan kaldıran bir yapıya bürünmüştür¹⁴⁷. Bu bağlamda İttihatçılık Şiarı kavramı, İttihatçıların ideolojisini saptamak için kullanılabilir. İttihat ve Terakki'nin tüm ideolojik sorunları, bütün düğümleri ve çözümleri, bu terimin içeriğini oluşturmaktadır¹⁴⁸.

2. Fedai Zabitan

Fedai Zabitan; hayatlarını cemiyetin amaçları uğruna feda etmeye hazır, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerini içinde barındıran subaylara verilen addır¹⁴⁹. Bu subaylar, 1902'de patlayan Makedonya Olayları'ndan sonra bölgeye gönderilmişlerdir. Bunlar arasında İzmitli Mümtaz, Atıf, Hilmi, Ali Çetinkaya, Hüsrev Sami, Sapancalı Hakkı, Topçu İhsan, Yakup Cemil, Ömer Naci, Yenibahçeli Şükrü ilk akla gelen isimlerdir¹⁵⁰.

Ziya Şakir'e göre onlar; görev yaptıkları bölgelerde çok önemli faaliyetlerde bulunmuş düşük rütbeli subaylardır. Yerine getirdiği vazifeler, onları yüksek yetkililere ulaştırmıştır. Çünkü onlar, istibdat idaresi için gerçekleştirilen bütün teşebbüslere karşı silahlarıyla karşılık vermişlerdir. Cemiyeti tehlikeye düşüren casusları birer kurşunla yere sererek dehşet salmışlar, bu suretle teşkilatın gücünü göstererek büyük hizmetler yapmışlardır. Ayrıca onlar, hizmetleri karşılığında hiçbir şahsi menfaat gözetmemişlerdir. Zaman içerisinde güçlenerek İttihat ve Terakki

¹⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 327.

¹⁴⁷ Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁴⁸ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 328.

¹⁴⁹ Nurettin Şimşek, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey**, IQ Yayınları, İstanbul, 2008, s. 36.

¹⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 415.

Cemiyeti'nin, en yüksek erkanına bile söz geçirecek derecede önemli birer mevki elde etmişlerdir¹⁵¹.

Eric Jan Zürcher; Fedai Zabitan'dan söz ederken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tehlikeli görevler ve özellikle siyasal cinayetler için kullandığı '*Özel Fedai Birlikleri*' ifadesini kullanmaktadır¹⁵².

Esatlı'ya göre Fedai Zabitan; Meşrutiyet öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde yer alan Fedai Bölükleri'nde görev almış, Meşrutiyet'ten sonra askerlik görevlerinden istifa ederek İttihat ve Terakki Fırkası içerisinde müfettişlik görevinde bulunmuş bir grup subayın oluşturduğu birliktir. Bu grubun bilinen en büyük eylemi, Birinci Dünya Harbi'nin başladığı yıllarda iyice belirginleşecek olan İttihat ve Terakki içerisindeki asker-sivil çekişmesinde belirleyici rol oynamaları ve Enver Bey'i destekleyerek Harbiye Nezareti'ne taşımalarıdır.¹⁵³.

B. DENETLEME İKTİDARI DÖNEMİNDE SAVAŞLAR

1. Trablusgarb Savaşı

İtalya, 1870 yılında milli birliğini kurduktan sonra hammadde kaynakları ve pazar aramak için sömürgecilik hareketlerine başlamıştır. Doğal sınırları ve Avrupa coğrafyasının güçlü siyasal yapıları karşısında mücadele edebilecek yetkinlikte olmadığı için gözünü zayıf Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki topraklarına dikmiştir¹⁵⁴.

Trablusgarp'ı iktisadi ve kültürel açıdan kolonize etmekle işe başlayan İtalya'nın bu girişimlerine karşı, Osmanlı devlet adamları tamamen kayıtsız kalmıştır. Uzun süredir Trablusgarp'ı işgal etmeyi planlayan İtalya, 29 Eylül 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. İtalyan Donanması, Trablusgarp ve Bingazi'yi ablukaya almıştır. İki İtalyan gemisi de, Derne'yi topa tutmuştur. Ardından Trablus, Tobruk, Derne, Bingazi gibi kıyıya yakın önemli şehirler İtalyan

¹⁵¹ Ziya Şakir, **1914-1918 Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik**, Muallim Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul, 1944, s. 43.

¹⁵² Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 84.

¹⁵³ Mustafa Ragıp Esatlı, **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 233-238.

¹⁵⁴ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2001**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 421.

askerleri tarafından işgal edilmiştir. Az sayıdaki askerle ve yerli halkla Trablusgarp'ta İtalyan'lara karşı direnilmeye çalışılmış, ancak modern İtalyan ordusu ilk safhada savunma kuvvetlerini iç bölgelere doğru atmayı başarmıştır¹⁵⁵.

İşgale hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti, bölgede yeterli askeri kuvvete sahip olmadığı gibi İngiltere'nin Mısır yolunu kapatması sonucunda karadan bölgeye destek ulaştırma şansını da kaybetmiştir. Deniz yolunda ise, güçlü İtalyan Donanması karşısında dayanabilecek bir donanmanın olmaması, haksız işgal girişimi karşısında gerçekleştirilecek direniş hareketinin niteliğini belirlemiştir¹⁵⁶.

Kuzey Afrika'ya takviye kuvvetler gönderemeyen Osmanlı Devleti, İtalyan emperyalizmini şiddetle protesto etmiştir. İşgal sırasında Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, gerçekleştirdiği yıllık kongresinde İtalya'yı ve hükümetin İtalyanlara direnme azminin bulunmayışını son derece sert bir şekilde kınamıştır. Ne var ki, hükümet resmi olarak hiçbir şey yapmamaya karar vermiştir. Bununla birlikte ordu ve sivil unsurlar, harekete geçilmesi düşüncesini savunmuşlardır¹⁵⁷.

Eşref Kuşçubaşı'ya göre, Enver Bey ve öteki İttihatçı subaylar şu karara varmışlardır; eğer bir devlet, kendini savunmak istemiyorsa veya kendini savunmaktan acizse, kışkırtılmamış bir saldırıya direnmek kişilerin inisiyatifine bırakılmalıdır. Kuzey Afrika için tek umut, yerel yardımcı kuvvetlerin desteğiyle direnişi örgütleyebilecek bir grup tecrübeli subayın bir araya gelip oraya gitmesidir. Bu grup, İstanbul'dan gelen talimatlara uyararak iç kesimlere çekilen resmi idarenin yerini alabilecektir¹⁵⁸.

O sırada Berlin'de askeri ataşe olan Enver Bey ve arkadaşları, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi'ni ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'yı Trablusgarp için protestodan daha fazla bir şey yapmaya ikna etmeye çalışmışlardır. Mahmut Şevket Paşa ikna edilmiştir, ancak izlenecek yol diplomatik olarak bir takım sakıncalar içermektedir. Paşa; Enver Bey'i, komutasındaki grubun Tunus ve

¹⁵⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 9, Türk Tarih Kurumu Yayınları., Ankara, 1999, ss. 271-272.

¹⁵⁶ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.285.

¹⁵⁷ Philip H. Stoddard, **Teşkilat-ı Mahsusa**, (Çeviren: Tansel Demirel), Arma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78.

¹⁵⁸ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 79.

Mısır'dan fark edilmeksizin Trablusgarp'a sızması gerektiği konusunda uyarmıştır. Osmanlı Devleti'nin resmi politikası hiçbir şey yapmamak ve en iyi sonucun gerçekleşmesini ümit etmek olduğu için, İngilizlere veya Fransızlara yakalanan grup üyeleri, kendilerini Osmanlı hükümetinin isteklerine aykırı hareket eden şahsi maceracılar diye tanıtacaklardır¹⁵⁹.

Alınan karar neticesinde gönüllü olarak Trablusgarp'e gidecek ve direnişi örgütleyecek olan zabıtlar içinde; Cevat Abbas, Atıf (İsmet Paşa'nın Yaveri), Fuad Bulca, Süleyman Askeri Bey, Gazzeli Cemal, Manastırlı Nuri, Piyade Mülazımı Boşnak Fazlı, Doktor Refik Bey (Saydam), Doktor Nihat Sezai, Kuşçubaşızade Eşref, Afyonkarahisarlı Ali (Çetinkaya), İşkodralı Ali Rıza, Müşir Fuad Paşa'nın oğlu Reşid, diğler oğlu İslam, Jandarma Yüzbaşı Kadri, Süvari Mülâzımı Fuad, Topçu Yüzbaşı İsmail Hakkı, Mülazımı Evvel Arif, Yüzbaşı Ali, Süvari Yüzbaşı Çerkez Reşid, Piyade Mülâzım-ı Evvel Yakup Cemil, Bingazili Yusuf Şetvan, Doktor Kaymakamı İbrahim Tali, Erkan-ı Harb Binbaşı Halil (Enver Bey'in amcası), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Trablusgarblı Süleyman el-Baruni, Erkan-ı Harb Miralay Neşet Bey, Nuri Bey (Conker), Ömer Naci, Sapançalı Hakkı, Rusuhi, Kısıklı Cemil, Muhtar Beyler bulunmaktadır.

Gönüllü ve gizli olarak bölgeye intikal eden zabıtlar, kimliklerini değıştirerek seyahat etmişlerdir. Örneğın; Enver Bey, Hamdi takma adıyla ve halı tüccarı kılığında, Mustafa Kemal Bey ise gazeteci Şerif takma adıyla bölgeye gelmiştir¹⁶⁰. Gönüllü subaylardan oluşan grupların, iki ayrı güzergah üzerinden bölgeye ulaşmaları planlanmıştır. Buna göre; Enver ve Mustafa Kemal Beylerin önderliğindeki ilk grup, Mısır yolundan gidecektir. Eşref Kuşçubaşı ise, Arapça bildiği için, bu subayları Mısır'dan geçirmekten sorumlu olacaktır.

Sahte isimler, sahte evraklar ve uygun kılıklar edinen Enver Bey ile Mustafa Kemal; yola ilk çıkanlardandır. Onların ardından Eşref Kuşçubaşı'nın liderliğinde; Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusi, Emir Ali Paşa ve Mümtaz Bey'in de içinde bulunduğu ikinci bir grup Mısır'a geçmiştir. İkinci grup subaylara, Paris eski Askeri Ataşesi Ali Fethi Bey komuta etmiştir. Bu subaylar, İstanbul'dan Tunus'a geçmişlerdir.

¹⁵⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 276.

¹⁶⁰ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, ss. 52-53.

Kendilerine yakınlık duyan Tunuslu milliyetçilerin yardımıyla sınırı geçmiş ve Trablusgarp'ın karşısındaki Osmanlı kampına gitmişlerdir. Harbiye Nezareti, her iki kesimdeki bütün subaylara masraflar için yüzer altın lira tahsis etmiştir. Bu subayların silahlarından başka hiçbir yükleri yoktur¹⁶¹.

Eşref Kuşçubaşı; kendi sorumluluğundaki grupların, karşılaştıkları bütün Mısırlıların candan desteğine rağmen, Mısır'ı geçmekte çeşitli zorluklar çektiklerini belirtmektedir. İtalyanlar karaya çıkar çıkmaz, Mısır'da bulunan İngiliz otoriteler; Batı Sahra'daki sınır garnizonlarına, Mısır'dan gizlice geçmeye çalışan Osmanlı subaylarını tutuklamaları ve ülkelerine geri gönderilmek üzere İskenderiye'ye yollamaları emrini vermişlerdir. İtalyan subayların deniz yoluyla Mısır'a girmelerine izin verilmiş, ancak Mısır yoluyla karadan Bingazi'ye geçmelerine izin verilmemiştir. Stoddart'ın aktardığına göre; işgalin başlarında İskenderiye'de kimliklerini pek fazla gizlemeyen kılıkarda hem İtalyan, hem de Türk subayları bulunuyordu, ama kısa bir süre sonra Mısır'a Türklerin girmesine izin verilmez olmuş ve halen orada bulunanları da ülke dışına sürme girişimleri başlamıştır¹⁶².

Trablusgarp'ta direnişe geçen zabıtlere gerekli lojistik destek, Hilal-i Ahmer aracılığıyla sağlanmıştır. Bunun yanı sıra başta Mısır olmak üzere, bölge ülkelerinin halkları da, oluşturulmuş olan lojistik zincire yardımcı olmuşlardır. Fedai Zabitan, bölgede bulunan aşiretlerin örgütlenerek İtalyanlarla mücadeleye girişmelerinde önemli roller üstlenmiştir. Eşref Kuşçubaşı'ya göre, sadece 107 subay ve 300 ile 400 arasındaki yardımcı kuvvet Bingazi'de ve daha az sayıda kişi de Trablusgarp'ta hizmet vermiştir, buralardaki toplam kuvvet 14.000'e ulaşmıştır¹⁶³.

Enver Bey, geri çekilen Osmanlı garnizonlarının kurmuş olduğu her ordugaha adamlarını yollamıştır. Bu ordugahlar; Tobruk, Derne, Bingazi, Mesrata, Humus ve Trablusgarp gibi İtalyanların işgal ettiği önemli şehirlerin karşısına kurulmuştur. Enver Bey, kuvvetlerini ise şu şekilde düzenlemiştir: Trablusgarp: Miralay Neşet Bey, Trablus'taki Osmanlı kuvvetlerinin başkomutanı; Binbaşı Ali Fethi, kurmay başkanı; Yüzbaşı Tahir, ikinci kurmay başkanı. Esas ordugah Aziziye'de; başka bir

¹⁶¹ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁶² Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁶³ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 81.

merkez Aziziye'nin güneyinde; Kaymakam Muhittin Bey komutasında, aşiret gönüllülerinin ve dört Alman subayının kurduğu bir ileri karakol. Humus: Komutan Muzaffer Halil Bey; kurmay başkan Yüzbaşı Hasan Fehmi. Karargâh Cebel-i Margab'da. Mesrata: Yüzbaşı Hakkı ve Teğmen Nuri. Bingazi: Komutan Binbaşı Aziz Ali Bey, kurmay başkan Süleyman Askeri. Tobruk: Komutan Halepli Ethem Paşa; yardımcıları Binbaşı Nazım ve Teğmen İslam Bey. Karargah sahilden iki saat içerde. Ayn el-Gazal'da. Derne: Direniş hareketinin başkomutanı Enver Bey yardımcıları; kardeşi Nuri Bey ve birkaç Alman danışman; Derne komutanı Mustafa Kemal; kurmay başkan Yüzbaşı Çerkez Reşit; Bedevi çetelerin komutanı Eşref Kuşçubaşı (karargahları Derne'nin güneyindeki Berka'da); ordugahlar Zahir el-Ahmer ve Ayn el-Mansur'da. Enver Bey'in karargahı Ayn el-Mansur'da. Enver Bey burada bir fişek imalathanesi, bir gazete (El-Cihad), bir askeri eğitim merkezi ve çeşitli şeyhlerin oğulları için bir okul kurmuştur¹⁶⁴.

Fedai Zabitan, kısa bir süre içerisinde önemli başarılar elde etmiş ve yerel halkı İtalyan işgaline karşı örgütleyerek gerilla harbi icra etmiştir. Fakat Balkanlar'da yeni olayların patlak vermesi ve Balkan Harbi'nin çıkması üzerine Trablusgarp'daki Türk zabitleri geri dönmek zorunda kalmışlardır. 1912'de imzalanan Uşi Antlaşması ile Trablusgarp Harbi sona ermiştir¹⁶⁵.

4- Balkan Savaşları

Yirminci yüzyılın başlarında Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı ve kritik coğrafyalarından birisi haline gelmiştir. Bunda, Balkan devletlerinin bölge üzerindeki emelleri, büyük devletlerin çıkar hesapları ve nihayet bunların kışkırtmaları ile bölgedeki toplumların çeşitli girişimleri önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşı'nın sonlarına doğru bu sefer de Balkanlardaki sorunlarla karşılaşmıştır. Avusturya'nın Bosna Hersek'i kendi topraklarına katması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit'te anayurda katılma kaynaşmasının yeniden başlaması gibi gelişmeler 1908'den başlayarak Balkan devletlerinin iştahını

¹⁶⁴ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, ss. 83-84.

¹⁶⁵ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 429.

kabartmıştır. Avrupa devletlerinin kendi politikaları doğrultusunda, Balkanlar üzerinde her zaman gözlerinin olduğu bilinmektedir¹⁶⁶.

Balkan devletlerin, ortak amacı, Osmanlı'yı Balkanlar'dan atmaktır. Ayrıca başka bir sorun da, klasik Rus Pan-Slavist politikadır. Bunun yanında İngilizler de; kendi çıkarları doğrultusunda Rusya'nın karşısında değil, yanında yer almıştır. Bütün bunların farkında olan İttihat ve Terakki hükümeti, çareler aramıştır. İttihat ve Terakki denetleme iktidarı süresince; başta asayiş sağlayan modern ve etkili bir yönetim kurmak, sonra özellikle Arnavutları Türkleştirmek ve Osmanlı egemenliğini pekiştirmek yolunda çaba harcamıştır. Osmanlı Devleti, Meşrutiyet'in ilanından sonra çeşitli reform programları ile Balkanlar'daki huzursuzluğu yatıştırmaya çalışsa da; Balkanlar durulmamış, aksine sorun daha da çok büyüyerek nitelik değiştirir hale gelmiştir¹⁶⁷.

1912 Mart ayında, İtalya-Osmanlı bunalımı devam ederken, Sırbistan ile Bulgaristan bir anlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan ve Sırbistan; birbirlerinin toprak bütünlüğünü tanıyarak, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmişlerdir. İki devlet; amaç olarak, her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarını ele geçirmeyi ve aralarında paylaşmayı esas almışlardır. Bu durum, Balkan devletlerin Osmanlı Devleti'nden kesin kopma çabası içine girdiklerini göstermektedir¹⁶⁸.

2 Ekim 1912'de müttefik Balkan devletleri Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan; Bab-ı Ali'ye Makedonya'da yabancı denetimi altında geniş çaplı ıslahat isteğinde bulunan müşterek bir ultiatom göndermişlerdir. Bu süreç sonunda Osmanlı ultiatoma karşı çıksa da, savaşa girmiştir. Zaten yeni bir savaşı henüz bitirmekte olan Osmanlı için, savaş felakete dönüşmüş ve Balkan devletleri Çatalca'ya kadar gelmişlerdir. Bu bağlamda Yunanlılar, Girit'i kendi topraklarına kattıklarını ilan etmişlerdir. Sırlar, Makedonya ve Kosova'yı almıştır. Karadağlılar

¹⁶⁶ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 430.

¹⁶⁷ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.308.

¹⁶⁸ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 431.

ise İşkora'yı kuşatmışlardır. Böylelikle Osmanlı Devleti, Avrupa kıtasındaki topraklarının hemen hemen tümünü birkaç hafta içinde yitirmiştir ¹⁶⁹.

Bu sırada İstanbul'da, hükümetten çekilmiş olan İttihat ve Terakki yeniden iktidara gelebilmek için planlar yapmaktadır. Trablusgarp'tan döner dönmez cepheye koşan ve Fedai Zabitan olarak da bilinen İttihatçıların teşvikiyle, 23 Ocak 1913'de Bab-ı Ali Baskını gerçekleştirilmiştir. Kamil Paşa Hkmeti düşürülerek, yerine Mahmut şevket Paşa getirilmiştir. Böylelikle İttihat ve Terakki, tam iktidar dönemine girme aşamasına girmiştir ¹⁷⁰.

Kamil Paşa Hkmeti'ni Edirne'yi Bulgarlara bırakmakla suçlayan ve bu nedenle koltuktan indiren İttihat ve Terakki, darbe sonrası bütün enerjisini Edirne'nin kurtarılmasına sarf etmiştir. Balkan Savaşları'nın ikinci aşamasında, Balkan devletlerinin kendi aralarında anlaşmazlığa düşmeleri nedeniyle savaş srncemeye girmiş, İttihat ve Terakki bu fırsattan yararlanmak istemiştir. Görüşmelerin askıya alınmasından birkaç hafta sonra, savaş yeniden başlamıştır. Kendi aralarındaki blşmelerde anlaşamayan Balkan devletleri, bu kez birbirleriyle savaşmışlardır. Arnavutluk, bağımsızlığını ilan edip dış glerin desteğiyle Sırbistan ve Karadağ'ı kendi sınırlarından dışarı sürünce, onlar da Bulgar işgali altında olan topraklara göz dikmişlerdir. Bunun zerine Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmış ve yenilmiş; fırsattan yararlanan Romanya da, Kuzey Bulgaristan'ı işgale başlamıştır ¹⁷¹.

Edirne'nin düşman elinden kurtarılması için sürekli olarak girişimlerde bulunan İttihat ve Terakki; Balkan devletlerinin birbirine düşmesini fırsat bilerek, atağa geçme ve kaybedilen toprakları geri alma düşüncesini savunmuştur. Mahmut şevket Paşa yönetimindeki yeni kabine ise, ordunun savaşta aldığı yenilgiden sonra yeni bir saldırı yapacak durumda olmadığı ve başarısız olduğu takdirde statükonun yeniden Osmanlı aleyhine çevrileceği düşüncesi ile İttihatçıların önerilerini red etmiştir. Bu gelişme zerine Enver Bey yönetiminde küçük rütbeli bir subay topluluğu, İttihat ve Terakki'nin desteğiyle inisiyatifi ele alıp temmuz ayında

¹⁶⁹ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 438.

¹⁷⁰ Sina Akşın, **a.g.e.**, s.339.

¹⁷¹ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 441.

Edirne'ye karşı bir saldırı başlatmıştır. Sonuç olarak Edirne, 21 Temmuz 1913'te geri alınmıştır.

Bulgaristan ile yapılan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması'yla Balkan Savaşları sona ermiştir¹⁷². Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Edirne dışındaki tüm Balkan topraklarını yitirmiştir. Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra İttihat ve Terakki, güçlenerek iktidarı eline almıştır. 11 Haziran 1913 tarihinde Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikast sonucunda öldürülmesiyle muhalefeti tasfiye eden İttihat ve Terakki, tam iktidar dönemine böylelikle girmiştir¹⁷³.

¹⁷² Rıfat Uçarol, **a.g.e**, s. 442.

¹⁷³ Sina Akşin, **a.g.e**, s.351.

III. PARAMİLİTER YAN KURULUŞLAR

A. DONANMA-YI OSMANİ MUAVENET-İ MİLLİYE CEMİYETİ

Meşrutiyet'in ilanı üzerine gelişen hürriyet iklimi içerisinde iktisadi, siyasi ve kültürel amaçlara yönelik birçok dernek hayat bulmuştur. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet döneminde kurulmuş ilk derneklerden birisidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Donanma Cemiyeti olarak anılacak olan yapılanma; gerek üstlendiği misyon, gerekse de siyasal niteliği ile İkinci Meşrutiyet dönemi siyasal hayatı içerisinde önemli yer tutmaktadır.

1. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Hedefleri

Donanma Cemiyeti, yükselen siyasal tansiyon ve yaklaşan savaş bulutları arasında, kamuoyunda artan duyarlılığın bir yansıması olarak filizlenmiştir. Nitekim ileride Donanma Cemiyeti olarak resmi hüviyetine kavuşacak olan yapı; Osmanlı coğrafyası içerisinde birbirinden bağımsız olarak, gemi satın alınması ve donanmanın güçlendirilmesi için başlatılmış bu müstakil girişimlerin tek bir çatı altında toplanarak organize edilmesi ve kurumsallaştırılmasıyla hayat bulmuştur¹⁷⁴. Böylelikle cemiyet; merkezi İstanbul'da olmak üzere Doktor Hafız İbrahim, İsmail Hakkı, Başmühendis Haşim, Doktor Petraki Papadapulo Beylerin girişimleriyle 19 Temmuz 1909 tarihinde kurulmuştur¹⁷⁵.

Cemiyetin umumi merkezi ve kanuni yeri İstanbul olarak belirtilmiştir. Kuruluş amacı ise, nizamnamesinin ikinci maddesinde “Osmanlı Devleti'nin büyük devletler arasındaki mevkiini muhafaza ve umumi menfaatlerini ve ticari ilişkilerini sağlamak için ihtiyaçla münasip bir deniz kuvvetleri meydana getirmek” olarak açıklanmıştır. Cemiyet bu amacın gerçekleşmesi için kendisini maddi ve manevi her türlü önleme ve meşru vasıtaya başvurmakla yükümlü tutmuştur¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Nurşen Gök, **Donanma Cemiyetinin Anadolu'da Örgütlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 14.

¹⁷⁵ Selahattin Özçelik, **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 13.

¹⁷⁶ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 15.

Cemiyet üyelerinden Doktor Petraki Papadapulo, Donanma Mecmuası'nın ilk sayısında kaleme aldığı yazısında amaçlarını; otuz milyon Osmanlı vatandaşına, ihtiyarına, gencine, çocuğuna, kadınına, erkeğine, Türk, Arap, Arnavut, Çerkez, Kürt, Laz, Rum, Ermeni, Bulgar'ına, zenginine ve fakirine başvurarak her birinden ayda kırk para -bir kuruş almak suretiyle gerçekleştirebileceklerini düşündüklerini belirtmiştir¹⁷⁷. Papadapulo'ya göre; sadece on milyon Osmanlı vatandaşından ayda bir kuruş almak suretiyle, on yıl içinde, hükümetin de desteğiyle mükemmel bir donanma gücüne sahip olmak mümkündür.

Cemiyetin gerek kuruluş aşamasında, gerekse kurulduktan sonra halka hitaben yayınladığı beyannamelerde; dönemin egemen ideolojisi olan 'Osmanlıcılık' üzerine vurgu yaptığı görülebilmektedir. Öyle ki cemiyetin kurulduktan sonra yayınladığı beyannamelerde de; 'Osmanlıcılık' ideolojisini yansıtan ifadeleri kullanarak "Bütün akvamın, Muhammedilerin, İsevilerin ve Musevilerin ülkenin geleceği için birlikte çalışmaları gerektiği" söyleminin altını çizmesi kayda değer bir diğer olgudur¹⁷⁸.

Donanma Cemiyeti; kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra ilk iş olarak, Alman ve İngiliz donanma cemiyetlerinin örgütsel yapılarını ve faaliyetlerini inceletmiş, bu cemiyetlerin faydalı ve uygun görülen deneyim ile birikimleri başta nizamname olmak üzere kendisi için kullanmıştır.

4 Kasım 1909 tarihinde onaylanan Donanma Cemiyeti Nizamname-i Esasi'si, yirmi yedi madde halinde düzenlenmiştir. Birinci kısım "Cemiyet'in Kuruluş Amacı", ikinci kısım "Cemiyet Üyeleri ve İdare Teşkilatı", üçüncü kısım "Umumi Meclis ve İdare Heyeti'nin Vazifeleri, Vazifeli Memurlar", dördüncü kısım "Cemiyet'in Yardımcı Vasıtaları", beşinci kısım "Taşra Teşkilatı" başlıklarını taşımaktadır¹⁷⁹. Cemiyet Nizamnamesi, imparatorluğu oluşturan unsurların dillerinde bastırılarak dağıtılmıştır¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 15.

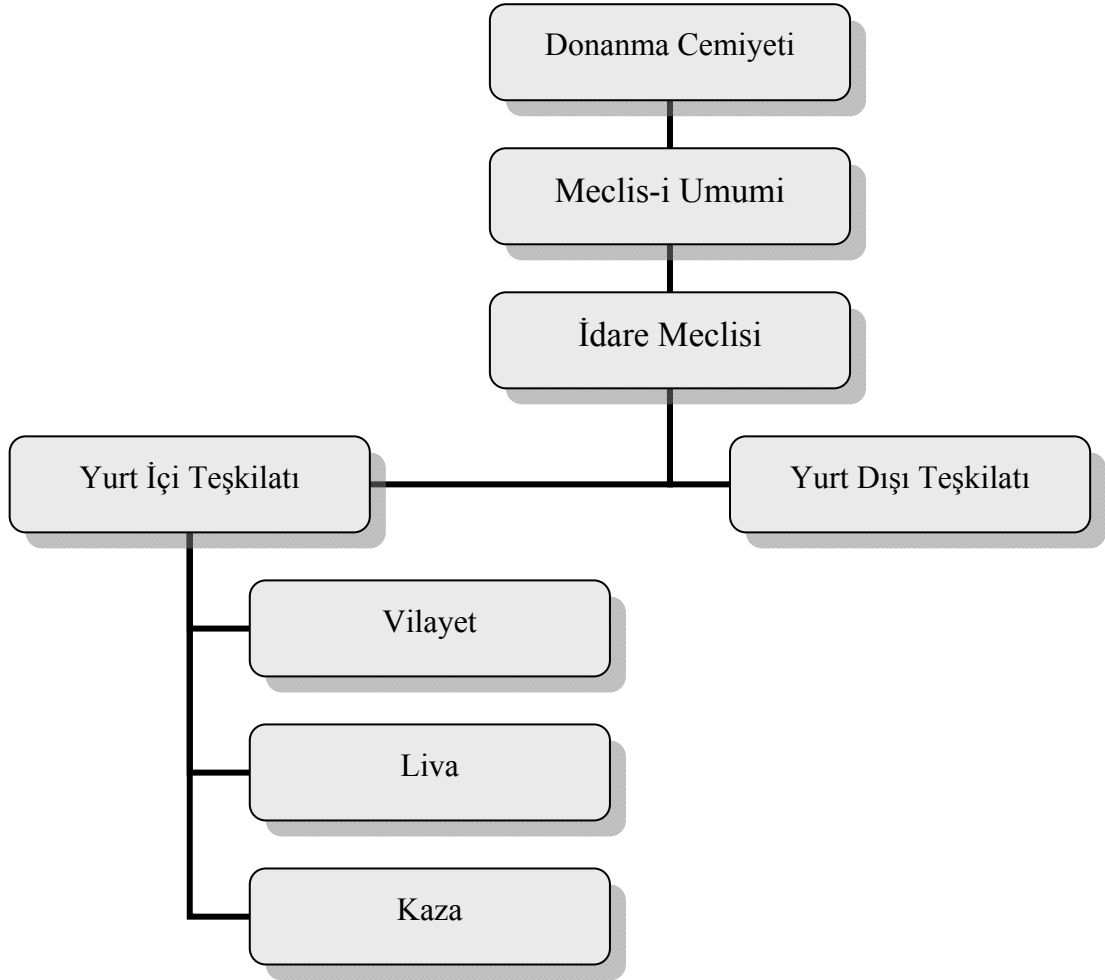
¹⁷⁸ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 16.

¹⁷⁹ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 15-18.

¹⁸⁰ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 17.

2- Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı

Donanma Cemiyeti Nizamnamesi'ne göre, cemiyetin örgütsel yapısı ve hiyerarşisi şu şekildedir¹⁸¹. Cemiyet, bir umumi meclis tarafından seçilen idare heyeti tarafından yönetilecektir. Teşkilatın en yüksek kademesi, senede bir defa toplanacak olan umumi meclis'tir. Bu meclis tarafından seçilen ve denetlenen merkez idare heyeti, cemiyetin bütün işlerini yürütecektir.

Şekil. 2. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı

Kaynak: Selahattin Özçelik, **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 15-18'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

¹⁸¹ Selahattin Özçelik, a.g.e., s. 15-18.

Umumi meclis, nizamnamenin yedinci maddesi gereğince İstanbul'da bulunan bütün heyet seçici meclisler ve kanuna uygun olarak kurulmuş olan bütün cemiyet ve kulüplerden, vilayet merkez şubelerinden seçilerek gönderilmiş birer temsilciden meydana gelmektedir. Bu temsilcilerin, medeni haklara sahip olmaları ve Osmanlı vatandaşı olmaları şarttır. Kongreye katılacak temsilcilerin, değişik cemiyet ve cemaatlerden seçilmiş kişiler olmasına özen gösterilmiştir. İdare heyeti üyelerini seçmek, bir senelik kararları ve muameleleri incelemek, idari ve mali raporlarını teftiş ve bir senelik bütçeyi tasdik etmek, gereği halinde nizamnamede yapılacak değişiklikleri görüşerek hükümete arz etmek, umumi meclisin görevleri arasındadır.

Umumi meclis, Nizamname hükümlerine göre yılda bir defa toplanmakla yükümlüdür. Bununla birlikte, Donanma Cemiyeti'nin kuruluş tarihi olan 19 Temmuz 1909'dan, feshedildiği tarih olan 2 Nisan 1919'a kadar 1910, 1911, 1912 ve 1913 yıllarında olmak üzere dört önemli kongre toplanabilmiştir¹⁸².

Umumi meclisin gizli oy usulüyle seçeceği yirmi beş kişiden meydana gelen idare heyeti ise, iki sene müddetle ve fahri olarak çalışmakla yükümlüdür. Üyelerin kendi içlerinden gizli oy kullanarak bir reis, iki reis vekili ve iki katip seçtikleri bir yapıdan oluşan idare heyeti; hesap ve yazışmalara bakacak yeterli sayıda vazifeli memur bulundurma olanağına sahiptir. Müddetin sonunda umumi meclis toplanarak, on kişi için kura çekmekte, on beş kişi için de yeniden seçim yapılmaktadır. İdare heyetine seçilebilmek için güvenilir olmak, Seçim Kanunu'nun öngördüğü yaşta olmak ve Osmanlı vatandaşı olmak şarttır¹⁸³.

Donanma Cemiyeti, kuruluşunun ve yapısal sistemini oturtmasının ardından merkez ve taşrada teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştır. Merkez teşkilatlanması, İstanbul vilayeti teşkilatına göre oluşturulmuştur. Bu şubeler, belediye teşkilatı esas alınarak oluşturulmuş şubelerdir. Ayrıca umumi merkeze bağlı olarak, hemen her resmi dairede, belediyede ve mecliste bir şube teşkili yoluna gidilmiştir¹⁸⁴.

Kuruluşundan bir yıl sonra 19 Temmuz 1910 tarihinde gerçekleştirdiği ilk kongresinde Donanma Cemiyeti; taşradaki şubelerinin sayısını yirmi dokuzu vilayet,

¹⁸² Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 23.

¹⁸³ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁸⁴ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 22.

yirmi sekizi liva, elli altısı kaza ve dokuzu nahiye merkezinde olmak üzere toplam yüz yirmi iki şube olarak açıklanmıştır. 13 Temmuz 1912 tarihinde düzenlenen ikinci kongrede ise; toplam şube sayısı kırk altı müstakil merkez şube ve bu şubelere bağlı üç yüz otuz bir şube olarak açıklanmıştır. Cemiyetin bu şubelere kayıtlı otuz altı binden fazla üyesi bulunmaktadır¹⁸⁵.

Donanma Cemiyeti, yurt içindeki örgütlenmesinin yanı sıra yurt dışında da faaliyetlerde bulunmuştur. Yurt dışında faaliyette bulunan şubelerden tespit edilebilenler şunlardır: Paris Şubesi, Berlin Şubesi, Kahire Şubesi, İskenderiye Şubesi, Kıbrıs Şubesi, Kandiye Şubesi, Resmo Şubesi, Hanya Şubesi. Bu şubelere ek olarak Afrika'nın Mısır dışındaki Müslüman bölgelerinde, Hint Yarımadası'nda, Serendib, Singapur, Cava Adaları, Türkistan ve İran'da da şubelerin bulunduğu bilinmektedir¹⁸⁶.

Donanma Cemiyeti'nin taşra teşkilatlanması ve üye profili ile ilgili daha ayrıntılı fikir edinebilmek amacıyla; Kastamonu Merkez Şubesi örneği incelendiğinde, cemiyetin hangi toplumsal yapı ve sınıflar üzerinde örgütlendiği daha net olarak görülebilmektedir. Donanma Cemiyeti müfettişlerinden Fazıl Berki Bey; Kastamonu Merkez Şubesi'ni kurmak üzere, umumi meclisin nasıl oluşturulacağını karara bağlamıştır. Buna göre *İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ticaret Odası, Sanayi Mektebi Komisyonu, Rum Kilise Cemiyeti, Ermeni Kilise Cemiyeti, İdare Heyeti, Mahkeme Heyeti, Belediye Dairesi, Mecmu Askeri Kulübü, Maarif Meclisi* olmak üzere on resmi heyetten üç'er zatın istenmesiyle otuz kişilik umumi meclis oluşturulmuştur. Bu meclis tarafından seçilen idare heyeti şu şekildedir¹⁸⁷:

Başkan: Yüzbaşı Vahdeti Efendi

İkinci Başkan: Hazret-i Pir Dergahı Postnişini Şeyh Uta Efendi

Sandukkâr: Tüccardan Toros Efendi

Muhasebeci: Tüccardan Artin Bakobiyan Efendi

¹⁸⁵ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 59.

¹⁸⁶ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 113-133.

¹⁸⁷ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 83.

Kâtip: Hüsnü Efendi

Üye: Maarif Baş Kâtibi ve İdadiye Mektebi Riyaziye Muallimi Hüsnü Efendi

Üye: Ulemadan İdadiye Mektebi ve Askeri Rüştüye muallimlerinden Ziya Efendi

Üye: Eşraftan Vilayet Meclisi İdare Azasından Münir Bey

Üye: Tüccardan Mahir Efendi

Üye: Tüccardan Ahmet Efendi

Kastamonu Merkez Şubesi'nin teşkil edilişi ve idare heyetinde görev alanların kimlikleri değerlendirildiğinde, cemiyet üyelerinin yörelerinin etkili ve sevilen kişileri olmasına özen gösterildiği görülmektedir. Eşrafın ve yörenin diğer ileri gelenlerinin yanı sıra müftü, kadı ve şeyh gibi Müslüman din adamları; tüccarlar ve dini liderler gibi sözü geçen gayrimüslim vatandaşlar ile kaymakam ve askeri komutanlar gibi bürokratlar cemiyet içerisinde üstlendikleri görevler ile dikkat çekmektedir.

Gök'e göre; uygulamaya bakıldığında çok geniş bir teşkilatlanmaya sahip cemiyetin şubelerinde, farklı dönemlerde farklı niteliklere sahip üyeler görev üstlenmiştir. 1918 yılında Mudurnu Şubesi'ne başkanlık yapan Mehmet Ağa gibi okuma ve yazma bilmediği için hesapları başkasına tutturmak zorunda kalan şube başkanları olduğu gibi, Sivas Hafik Şubesi'ne başkanlık yapan Kadı Yusuf Efendi gibi iyi eğitim almış ve cemiyetin terakkisi konusunda etkili görüşler ileri sürülen raporlar kaleme alabilen başkanlar da vardır¹⁸⁸.

Cemiyet şubeleri, çalışma mekanı olarak genellikle buldukları mahallerdeki İttihat ve Terakki Cemiyeti binaları ile belediye binaları gibi kendilerini kira yükümlülüğü altına sokmayacak yerleri seçmiş¹⁸⁹ ve buralarda faaliyet göstermişlerdir.

¹⁸⁸ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 66.

¹⁸⁹ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 72.

3. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin ihtiyacına göre bir donanma meydana getirmek amacıyla kurulan Donanma Cemiyeti; bunu gerçekleştirmek için her türlü vasıtaya başvurmuş, akla gelebilen her işi yaparak veya yaptırarak büyük ölçüde başarılı olmuştur. Cemiyetin faaliyetlerini “teşkilatlanma faaliyetleri”, “askeri faaliyetler”, “kültür faaliyetleri”, “sportif faaliyetler”, “ziraat faaliyetleri” ve “iktisadi faaliyetler” olmak üzere altı başlık altında toplanmak mümkündür¹⁹⁰.

Donanma Cemiyeti, yurt içindeki ve yurt dışındaki teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra faaliyete geçerek çalışmaya başlamış ve topladığı yardımlarla önemli bir bütçeye sahip olmuştur. Cemiyetin, kuruluş tarihi olan 19 Temmuz 1909 tarihinden, 31 Ocak 1919 tarihine kadar yaklaşık on yıllık süre içinde elde ettiği gelirler *nakdi yardımlar, aynı yardımlar, faaliyetler neticesi elde edilen gelirler ve fevkalade gelirler* olmak üzere dört ana kalem altında toplanmıştır. Söz konusu faaliyetlerden elde edilen toplam gelir ise, 353.382.468 kuruş 20 para yekun tutmuştur¹⁹¹. 1907-1908 yılı devlet bütçesinden donanma için sadece 60.8 milyon kuruş ayrıldığı düşünüldüğünde, Donanma Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucunda elde ettiği gelirin küçümsenemeyecek bir meblağ olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁹².

Elde edilen gelirler ile cemiyetin kuruluş amacına uygun olarak yapılan gemi satın alımları en önemli faaliyet alanlarındandır. Satın almalar, Bahriye Nezareti ile ortaklaşa gerçekleştirilmiştir. Satın alınanlar arasında asker naklinde kullanılmak üzere üç nakliye gemisi (Mithat Paşa, Reşit Paşa, Giresun Gemileri), dört torpido muhribi (Yadigar-ı Millet, Numune-i Hamiyyet, Gayret-i Vataniye, Muavenet-i Milliye), iki zırhlı (Barboros Hayrettin ve Turgut Reis Zırhlıları) bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Sultan Osman ve Reşadiye drenotlarının hükümet tarafından alımında para yardımı yapılmıştır¹⁹³.

Gemi satın alımı dışında cemiyetin; top, torpido, torpil ve diğer harp malzemeleri ile askerin yiyeceğinden giyeceğine kadar her türlü ihtiyaç ve iaşesini

¹⁹⁰ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁹¹ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 199-200.

¹⁹² Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 28.

¹⁹³ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 148-173.

temin etmek için çalıştığı, askerlerin kışlık ihtiyaçlarının karşılanması için Harbiye Nezareti tarafından görevlendirilen Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne yardımcı olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Almanya'da bulunan Schwartzkopf Fabrikası'na yirmi adet torpil ile Krupp Fabrikası'na sekiz adet top siparişi¹⁹⁴; askerler için fanila ve avcı yeleği imalatı ile bunlardan artan bezlerden don ve gömlek diktirilerek hastanelere dağıtılması; kışlık elbise, çorap, mintan, ayakkabı ve çarık gibi ihtiyaçların giderilmesi; ordu ihtiyaçları için çadır üretilmesi; gazilere maddi ve manevi yardımda bulunulması, takma kol ve ayak tedarik edilmesi gibi faaliyetlerde söz edilebilmektedir¹⁹⁵. Tüm bunların yanı sıra İzmir Merkez Şubesi tarafından 16 Ekim 1914 tarihinde 13166 pamuklu hırka, 365 mintan, 649 don, 1008 gömlek, 5195 çift çorap, 1629 eldiven toplam 22012 parça levazım Bandırma'ya gönderilmiştir. Ayrıca 27 Ekim 1914 tarihinde 21193 hırka, 1270 don, 1428 gömlek, 5468 çift çorap, 681 eldiven, 140 kuşak askeriye teslim edilmiştir¹⁹⁶.

Cemiyetin kültür alanındaki faaliyetleri de, dikkat çekicidir. Cemiyetin kendi yayını olan Donanma Mecmuası, gerçekleştirilen en önemli kültürel faaliyetlerden biridir. Mart 1910 tarihinden, Mart 1919 tarihine kadar yayın hayatına devam eden bu dergi; yüz doksan bir sayı olarak yayınlanmıştır. Donanma Cemiyeti'nin tanıtımına hizmet eden ve denizcilik ile donanmayla ilgili konularda yayın yapan Mecmua'nın edebi, tarihi, sosyal, zirai konulara da yer verdiği bilinmektedir. Cemiyetin şubeleri üzerinden okuyuculara ulaştırılan ve oldukça yaygın bir dağıtım ağına sahip olan mecmua, en ücra köylere dahi ulaştırılmıştır¹⁹⁷. Öyle ki Donanma Mecmuası'nın birinci ve ikinci sayısının, on bin nüsha basıldığı da bilinmektedir¹⁹⁸.

Cemiyetin bir diğer yayın faaliyeti ise, beyannameler ve el ilanları yoluyla halka bilgi ulaştırılması ve bu şekilde kamuoyu oluşturulmasıdır. Örneğin Umumi Harbin başlangıcında kapitülasyonların kaldırılışı, cemiyet tarafından bastırılan el ilanlarıyla halka duyurulmuştur¹⁹⁹.

¹⁹⁴ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁹⁵ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 175.

¹⁹⁶ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 29.

¹⁹⁷ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 30.

¹⁹⁸ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁹⁹ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 31.

Donanma Cemiyeti'nin nizamname ile tespit edilmiş olan ve kuruluş amaçlarını gösteren faaliyetlerinin yanı sıra "*millet menfaatini hadim*" sıfatına haiz olmasından kaynaklanan faaliyetleri yukarıdaki paragraflarda özetlenmiştir. Fakat Donanma Cemiyeti ve üyelerinin belirtilen kapsamlar dışına çıkan faaliyetleri olduğu hususu da, çeşitli yazarlar tarafından konu edilmiştir.

Örneğin Toprak; Osmanlı ve Yunan hükümetleri arasındaki donanma rekabetine dikkat çekmekte ve Averof Zırhlısı, Osmanlı kamuoyundaki *Ulusal Kimlik Uyanışı* ile 1913-1914 boykotajının arka planlarına işaret etmektedir²⁰⁰. Beşikçi ise; *Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda* ilişkisini irdeleyerek, Donanma cemiyeti faaliyetlerinin resmi ve sivil unsurların gönüllü ortaklığına dayanan kolektif bir süreç içerdiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda "*donanmayı hep bir devlet işi görüp üzerinde hiç kafa yormamış, hatta hayatlarında belki de hiç savaş gemisi görmemiş birçok insan için, Donanma Cemiyeti'nin ürettiği görsel-metinsel yayınların, sıradan halkın gündelik yaşamına donanma sorunsalını sokma anlamında önemi elbette büyüktü. Ama belki de daha önemlisi, insanlarda "donanma sevgisini" uyandıran şey, donanmaya bizzat katkıda bulunmalarıydı. Dolayısıyla, mahalle kahvesinin duvarına asılan zırhlı resmi, onun için bağışta bulunmuş kahve müşterileri için farklı bir anlam ifade ediyor olmalıydı: Resme baktıklarında, onda kendilerinden de bir şeyler görebiliyorlardı*" ifadesi ile "*Askeri Malzeme, Sivil Propaganda: Donanma Cemiyetleri*" formülüne işaret etmektedir²⁰¹.

Donanma Cemiyeti'nin bazı şubelerinin istihbarat merkezi gibi çalıştığı, cemiyetin kimi üyelerinin istihbari faaliyetler içinde bulunduğu ve bunlara ek olarak işgal altındaki bölgelere gönüllü mücahit sevk etme girişimlerinde bulunduğu bilinmektedir. Girit merkezi ve şubeleri, bu kapsamda ön plana çıkmaktadır. Örneğin *Donanma Cemiyeti Kandiye Şubesi İdare Heyeti fahri reisi Cicicaki Hüseyin Salih; 1 Şubat 1912'de yirmi iki, 3 Şubat 1912'de on üç olmak üzere toplam otuz beş mücahidi Trablusgarb'a sevk edilmeleri için İskenderiye'ye göndermiş ve bu sevkیاتların bedelini bizzat kendisi karşılamıştır. Söz konusu bedel, daha sonra*

²⁰⁰ Zafer Toprak, "Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 113, (Mayıs, 2003), s. 10-19.

²⁰¹ Mehmet Beşikçi, "Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 127, (Temmuz, 2004), s. 92-95.

Sevkiyat Komisyonu reisinden istenince; kendisine Ahmet Cemaletin Efendi, Enver Bey ve Ethem Paşa'nın teşekkürleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden Yakup Cemil'in bu paranın Harbiye Nezareti'nden veya Donanma Cemiyeti Umumi Merkezi'nden istenmesi gerektiğini söylediği şekilde cevap verilmiştir. Cicicaki Hüseyin Salih durumu İstanbul'a bildirirken; bu ouz beş vatan mücahidinden başka yeni yazılmış elli kişiden meydana gelen bir müfrezenin daha mevcut olduğu gibi Resmo'dan da on kişinin kaydoldukları, eğer Harbiye Nezareti isterse bunların da Trablusgarb'a sevk edilecekleri hususunu ilave etmiştir²⁰².

Donanma Cemiyeti azalarının, gerektiği zaman, devletin emniyet ve asayişinin sağlanmasına yardımcı olduklarına dair bilgiler de mevcuttur. Örneğin, Rize ve civarını teftiş etmek ve gerekli teşvikte bulunmak vazifesiyle, Mart-Haziran 1914 tarihleri arasında bölgeye giden Fazıl Berki Bey'in, Lazistan mutasarrıfı Cemal Azmi Bey'le birlikte, bölgedeki asilerin temizlenmesine çalıştığı, bu kapsamda idama mahkum olanlarla diğer suçluların yakalanmasında rol oynadığı, Lazistan Sancağı Rize, Atina (Pazar) ve Hopa kazalarında şekavet kökünden kazandıktan sonra, Donanma Cemiyeti'nin yeniden düzenlenmesi ve yardım toplanması faaliyetlerine başlandığı belirtilmektedir²⁰³.

4. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki ile İlişkisi

Donanma Cemiyeti'nin ilişki içerisinde bulunduğu ve yardım aldığı cemiyetler içinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti birinci sırayı alır. Özçelik'e göre bu ilişki, Cemiyet'in fikri ve siyasi yapısını ortaya koymaktadır²⁰⁴. Donanma Cemiyeti Merkez İdare Heyeti ile şube heyetlerinin çoğu üyeleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensupturlar. Talat Paşa ve Cemal Paşa gibi İttihat ve Terakki'in siyasetine yön veren liderler, Donanma Cemiyeti Merkez İdare Heyeti azasıdır²⁰⁵.

Taşrada kulüp şubelerine ait binalar, Donanma Cemiyeti'nin kullanımına sunulduğu gibi, Cemiyet adına iane toplanmıştır. İttihat ve Terakki diğer cemiyetlerle

²⁰² Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 117.

²⁰³ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 137.

²⁰⁴ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 236.

²⁰⁵ Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 237.

olduğu gibi Donanma Cemiyeti'yle de yakından ilgilenmiş, topluma nşfuz etmek ve ideolojisini yaygınlaştırmak için Cemiyet'ten yararlanmıřtır²⁰⁶. Tunaya, bu durumu Donanma Cemiyeti'nin İttihat Terakki patronajı altına girmesi olarak deęerlendirmektedir²⁰⁷.

Gök'e göre; İttihat Terakki ile yoğun ilişki, cemiyete verilen güçlü devlet desteği ve nihayetinde bireyler yararına değil, doğrudan devletin bir kurumu olan Bahriye Teşkilatı yararına çalışan bir kurum olması, cemiyetin bağımsız bir teşkilat olduğu düşüncesinden çok adeta devletin bir yan kuruluşu olduğu sonucuna yakın bir tablo ortaya ıkartmışsa da, yine de feshi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin paramiliter bir yan kuruluşu olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile birlikte olmuřtur²⁰⁸.

B. MÜDAFAA-İ MİLLİYE CEMİYETİ

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti; bu çalışma kapsamında kuruluşu ve hedefleri, örgütsel yapısı, faaliyetleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkisi üzerinden incelenmiştir.

1. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Hedefleri

Balkan Harbi esnasında yaşanan bozgunun büyüklüğü ve kamuoyunun içerisine düştüğü yılgnlık psikolojisi, Osmanlı aydınlarını ve yöneticilerini are arayışına yönlendirmiştir. Dönemin sosyal ve siyasi odakları arasında önemli bir yer tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu bağlamda çeşitli arayışlarda bulunmuş ve nihayet 1 Ocak 1913 tarihinde yayınladığı bir beyanname ile ilk adımı atmıştır. Polat'ın aktardığına göre, dönemin gazetelerinde yayınlanan ve Cemiyetin kuruluşu için ağrı niteliği taşıyan "İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi" imzalı beyanname de şu ifadeler yer almaktadır²⁰⁹:

²⁰⁶ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 227.

²⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 35.

²⁰⁸ Nurşen Gök, **a.g.t.**, s. 37.

²⁰⁹ Nazım H. Polat, **Müdafaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, ss. 23-24.

“İttihad ve Terakki Merkez-i Umumisi’nden:

Osmanlı Devleti üç aydan beri duçar olduğu ahvalin emsalini altı yüz senelik müddet-i mevcudiyetinde asla müsadif olmamıştır.

Bugün vatan tehlikede bulunuyor. Aba ve ecdadımızın miras-ı mukaddesini, yani dinimizi, vatanımızı, müdafaa etmek en mukaddes vazifemizdir. Bu vazifenin fariza-i ifasında ihmal edersek, ahlaf ve tarihimizin lanet-i müebbedesine ihraz-ı istihkak etmiş oluruz.

Vatanımız tehlikede!... Bu musibet-i müştereke önünde, her Osmanlıya terettüb eden vazife, şahsa ait her emel ve her hissi unutmak ve elbirliğiyle vatani kurtarmağa çalışmaktır. Bu ümniye-i mübeccelenin husulünü temin için bir Müdafaa-i Milliye Cemiyeti teşkil olunarak her meslek ve fırka erbabından zevat-ı hamiyetsimata müracaat olundu.

Edirne ve Adalar’daki hakimiyet-i Osmaniyeyi fiilen ve tamamen muhafaza ile beraber, istila-dide olan mahall-i sairedeki hukuk ve menafi-i milliyemizi imkânın müsait olduğu derecede ve hatta en büyük fedakârlıklar ve havarık göstererek müdafaa etmek makarrat-ı kat’iyyemizdendir. Bil-umum Osmanlıların muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyoruz. Vatanı kurtarmak için uzanacak her ele sarılacağız, öpeceğiz ve vatanı kurtaracağız.

Cenab-ı Hak'tan tevfiik ve nusret isteriz.”

Beyanname incelendiğinde, en dikkat çeken noktanın vatanın içinde bulunduğu durumun tehlike arz ettiği vurgusu olduğu görülebilmektedir. Balkan Savaşları esnasında yaşanan üç aylık dönemin, altı yüz senelik Osmanlı tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir dönem olduğu, atadan kalan kutsal miras olarak nitelenen dini ve vatani savunmanın kaçınılmaz bir *mukaddes görev* niteliği taşıdığı, bu görevin ifa edilmemesi halinde tarih ve gelecek nesillerin sonsuz lanetinin hak edileceğine değinilmekte; ardından böylesine büyük ortak felaket karşısında, her Osmanlı vatandaşının kişisel emel ve hislerini bir yana bırakması ve herkesin en birliği içinde çalışması gerekliliğine dikkat çekilerek Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin bu amaçla kurulduğu ifade edilmektedir.

Cemiyet, bu amaç doğrultusunda hiçbir fırka ve meslek ayrımı yapmaksızın, toplumun her kesiminden insana müracaat etmiştir. Temel hedef, Edirne'deki ve adalardaki Osmanlı hakimiyetini tamamen korumak, istilaya uğramış topraklardaki hakları ve milli menfaatleri elden geldiğince savunmak konusunda kararlılık göstermektir. Beyanname, çağrının siyaset üstü niteliğini vurgulamak amacıyla, “*vatanı kurtarmak için uzatılan her ele sarılarak, öpeceğiz*” ifadesi ile sona ermektedir

Hüseyin Cahit Yalçın'a göre, İttihat ve Terakki'nin siyasal çekişmeleri bir yana bırakma ve düşmana karşı el birliğiyle harekete geçme çabası son derece samimidir. İttihatçılar; bu doğrultudaki iyi niyetlerini Prens Sabahattin, Ömer Lütfi Fikri, Damat Ferit Paşa, Mareşal Fuat Paşa gibi muhalefetin önde gelen isimlerini Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluşuna davet ederek göstermişlerdir. Ancak sözü edilen muhalif liderler; cemiyetin kuruluşuna katılmadıkları gibi, kendilerine verilen görevleri de kabul etmemişlerdir. Bu iyi niyetli girişimi İttihatçıların safça bir düşü olarak nitelendiren Yalçın; muhalif isimleri, yurdun tehlike altında olduğu anda bile yüreklerinde ruh temizliği ve duygu soyluluğu taşıyamamakla suçlamaktadır²¹⁰.

İstenilen düzeyde katılım göstermeyen muhalafete rağmen, 1 Şubat 1913 tarihinde Darülfünun Konferans Salonu'nda toplanan aydınlar, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Toplantı, son derece ciddi ve milli bir uzlaşma havasında geçmiştir²¹¹. Tunaya'nın aktardığına göre; dönemin Fransa Büyükelçisi M. Bompard, toplantının tiyatral bir atmosferde geçtiğini belirterek, cemiyetin kuruluşuyla Osmanlıların partileşme dışında, vatan duygusunda birleştikleri bu durumun İttihatçıların halka yaklaşma politikasının sonucu olduğu tespitini yapmıştır²¹². Hüseyin Cahit Yalçın ise, toplantıyla ilgili Tanin Gazetesi'ne yansıyan şu satırları aktarmaktadır²¹³: “Düşmanlarımızın belki biricik umut dayanağı içimizde bulunan ayrılıktı. Üniversite konferans salonunda bu ayrılık sonsuza değin giderildi...”.

²¹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000, s. 254.

²¹¹ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, s. 25.

²¹² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 293.

²¹³ Hüseyin Cahit Yalçın, **a.g.e.**, s. 255.

1 Şubat 1913 tarihli toplantı ile cemiyet, amaçları doğrultusunda görev yapacak olan heyetlerini de belirlemiştir. Buna göre, oluşturulan heyetler ve bu heyetlerde görev yapmak üzere seçilen azalar şu isimler şu şekildedir²¹⁴:

İane Heyeti: İane Heyeti; İlyas Bey, Şeyh Salih Efendi, Hamdi Bey, Şeyh Abdülaziz Çaviş Efendi, Manizade Hacı Hasan Efendi, Abdi Bey, Karakaş Macid Efendi, İperanosyan Efendi ve Vitali Kamhi Efendi' oluşmaktadır.

Tenvir-i Efkar Heyeti: Yusuf Akçura, İsmet Bey, Ahmed Ferid Bey, Ahmed Cevdet Bey, Abdurrahman Bey, Cenab Şahabeddin Bey, Diran Kelekyan, Hüseyin Cahid Bey, Ömer Naci Bey, Enis Avni Bey, Mehmed Emin Bey, Hüseyin Suad Bey, Süleyman Nazif Bey, Ubeydullah Efendi, Abdülaziz Çaviş Efendi, Ahmed Agayef, Ahmed Rasim Bey, Cavid Bey, Recaizade Mahmud Ekrem Bey, Fresko Efendi, Mahmud Esad Efendi, Hoca Mehmed Nuri Efendi, Pozant Keçiyen Efendi, Ebubekir Hazım Bey ve Nureddin Bey Tenvir-i Efkar Heyeti'nin üyeleri arasındadır.

Gönüllü Alaylar Teşkil Heyeti: Gönüllü Alaylar Teşkil Heyeti; Ahmed Paşa, Naili Bey, Ahmed Faik Bey, Cemil Paşa, Kani Bey, İsmail Paşa, Ahmed Bey, Tahsin Paşa ve Rıza Bey'den ibarettir.

Hastaneler Heyeti: Hastaneler Heyeti'nin üyeleri arasında Hakkı Şinasi Bey, Hacı Hamdi Bey, Rıza Bey, Yağcızade Şefik Bey, İsmet Bey, Dr. Nazmi Bey, Eczacı Nüzhet Bey bulunmaktadır.

Heyet-i Faale: Reşid Akif Paşa, Şeyh Abdülkadir Efendi, Prens Mehmed Sabahaddin Bey, Aristidi Paşa, Dr. Esad Bey, Talat Bey, Ebubekir Hazım Bey, Karaso Efendi, Mustafa Bey, Yakop Hamanon Efendi, Vartkes Efendi, Kostantin Efendi, Fuad Bey, Şeyh Abdülaziz Çaviş Efendi, Ali Haydar Midhat Bey, Ömer Lütfi Fikri Bey, Şeyh Seyyid Efendi, Kemal Bey, Hasan Fehmi Efendi, Ubeydullah Efendi, Necmeddin Molla Bey, Hulusi Bey, Reşid Bey, Hallacyan Efendi ve Celaleddin Arif Bey Heyet-i Faale'nin üyeleri arasında yer almaktadır.

²¹⁴ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, ss. 26-28.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Nizamnamesi, 13 Ağustos 1914 tarihinde Meclis-i Vükela kararıyla onaylanmıştır. Cemiyet, yine aynı tarihli Şura-yı Devlet kararıyla “menafi-i umumiye hadim” dernek olarak tescil edilmiştir²¹⁵.

Nizamnameye göre, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti; padişahın himayesi ve veliahtın fahri riyaseti altında, merkezi İstanbul olmak üzere teşkil edilmiştir. Buna göre cemiyet; gelişmiş ülkelerde olduğu gibi milli terbiye ve genel sağlığa özen göstererek milletin fikri seviyesini ve faaliyet-i hayatiyetini geliştirmek ve bütün milleti hayat-ı mesaiye alıştırarak gerektiğinde savaşa maddi ve manevi olarak hazır duruma getirmek, düşmana ve savaşın getirdiği musibetlerin teskinine yardım etmek ve milletin refah ve saadetine elinden geldiğince gayret etmekten sorumlu kılınmıştır. Nizamnamenin üçüncü maddesine göre, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti politika ve fırka hissiyatından tamamıyla azadedir.²¹⁶

2. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Nizamnamesi'ne göre, cemiyetin örgütsel yapısı ve hiyerarşisi şu şekildedir. Cemiyet, bir umumi meclis tarafından seçilen idare heyeti tarafından yönetilecektir. Teşkilatın en yüksek kademesi, senede bir defa toplanan umumi meclistir. Bu meclis tarafından seçilen ve denetlenen merkez idare heyeti, cemiyetin bütün işlerini yürütecektir²¹⁷.

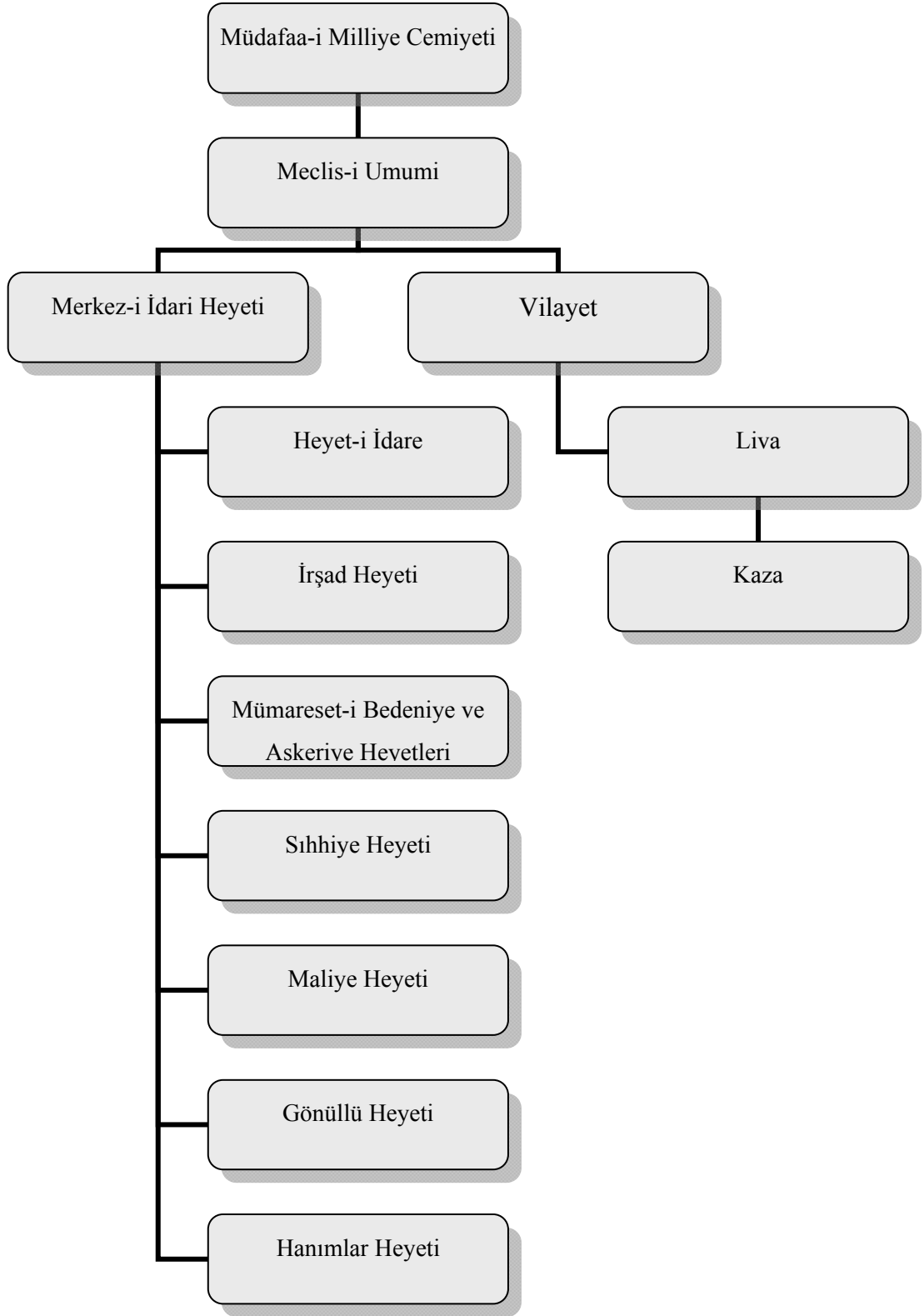
Merkez idare heyeti; reis-i evvel (birinci başkan), reis-i sani (ikinci başkan) ve birinci maliye, irşat, mümaresat-ı bedeniye ve askeriye, sıhhiye heyeti başkanları tarafından oluşturulacaktır. Cemiyetin birinci başkanı, hükümetle ilişkileri koordine etmekle sorumludur. Merkez teşkilatlanması, İstanbul vilayeti teşkilatına göre oluşturulmuştur. Bu şubeler, mülki idari sistem esas alınarak oluşturulmuş şubelerdir. Taşra teşkilatı ise vilayet, liva ve kazalara göre ayrılmıştır. Taşra idare heyetleri, merkez yapılanması örnek alarak teşkilatlandırılacaklardır²¹⁸.

²¹⁵ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, s. 42.

²¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları İstanbul, 1988, s. 450.

²¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 451.

²¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 452.

Şekil. 3. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Örgütsel Yapısı

Kaynak: Tark Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları İstanbul, 1988, ss.451-452'den yararlanılarak düzenmiştir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Balkan Harbi'nin yarattığı olanağanüstü koşullardan kaynaklanan ve milli menfaatlere odaklanan partiler ve siyasetler üstü bir yapı olduğuna değinilmiştir. Gönüllülük esasına dayanan bu yapı; kuruluşu itibarı ile 'Osmanlı' görünümü taşısa da, zaman içerisinde gerek muhaliflerin katılımdan uzak durması, gerekse de savaş koşullarının etkisi ile 'Türkçü' bir görünüm almıştır.

Polat'ın aktardığına göre, kuruluşundan iki ay sonra cemiyetin genel merkez umumi heyetinde gerçekleştirilen görev değişiklikleri dikkat çekicidir. Buna göre oluşturulan yeni heyette görev alan isimler şunlardır: Heyet başkanı Şerif Ali Haydar Bey, Hüseyin Kazım Kadri, Talat Paşa, Dr. Esad Bey, Hacı Ahmed Bey, Nuri Bey, Kibar Alizade Sarım Bey, Kutbeddin Efendi, Seyyid Efendi, Viseleddin Bey, Reşid Bey, Ahmed Edip Bey, Hulusi Bey, Taib Bey, İsmail Hakkı Bey, Hasan Fehmi Efendi, Dühanizade Hacı Mehmed Efendi, Şeyh Seyyid Salih Efendi, Mustafa Bey ve Nazım H. Polat. Bu bağlamda yeni heyet içerisinde gayrimüslim üyelerin bulunmaması dikkat çekicidir ²¹⁹.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, kısa bir sürede teşkilatlarını oluşturmuştur. 1916 yılı içerisinde İstanbul Merkez Teşkilatı; Fatih, Beyazıd, Beyoğlu, Kadıköy, Makriköy, Anadoluhisarı, Adalar, Mirgun, Kartal, Gebze şubelerinden oluşmaktadır. Taşra teşkilatı ise Adana, Ankara, Antalya, Asir, Bağdat, Basra, Beyrut, Bilecik, Bitlis, Bolu, Bursa, Canik, Çanakkale, Çatalca, Diyarbakir, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Halep, İzmir, İzmit, Karahisar-ı Sâhib, Karası, Kastamonu, Kayseri, Kerkük, Konya, Kudüs-i Şerif, Kütahya, Mamuretülaziz, Medine-i Münevvere, Musul, Samsun, Sivas, Şam, Teke, Trabzon, Urfa, Van ve Zor vilayetleri olarak belirtilmiştir ²²⁰.

3. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti örgütlenmesinin iş bölümü esasına dayandığı ve bu esas çerçevesinde faaliyetlerde bulunacağı, nizamname ile tespit edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan heyetler ve faaliyet alanları, şu şekilde kategorize edilmiştir.

²¹⁹ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, s. 29.

²²⁰ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, ss. 83-84.

İdare heyeti, Hastane heyeti, Gönüllü heyetleri, Heyet-i irşadiye ve Mümareset-i Bedeniye ve Askeriye heyetleri faaliyetleri²²¹.

İdare Heyetleri: İdare heyetleri; cemiyetin genel işleyiş ve düzenini organize etmek, cemiyet ile hükümet ve diğer cemiyetler arasındaki ilişkiyi yürütmek ve cemiyeti temsil etmekle yükümlüdür. Bu görevlerine ek olarak idare heyetleri, cemiyet bünyesinde kurulan ve spesifik olarak görevle donatılan heyetlerin görev alanı dışında kalan faaliyetlerini icra eden ana yapılanmadır. Bu bağlamda aynı ve nakdi iane toplanması ve dağıtılması; cephedeki askere, onların yetim ve dullarına yahut yaralılara yardım edilmesi; tiyatro temsilleri verilmesi; çeşitli konularda kitap ve dergi yayımlanması idare heyetlerinin sorumlulukları arasındadır²²².

Hastahane Heyetleri: Hastahane heyetlerinin görevleri arasında Hilal-i Ahmer ile birlikte savaş bölgelerinde hastahaneler kurmak, bu hastahanelerin teçhizat ihtiyacını karşılayarak, ordunun ve hükümetin bu konudaki yükünü hafifletmek bulunmaktadır²²³.

Heyet-i İrşadiye: Heyet-i irşadiye halkı uyandırıcı, bilinçlendirici konferans ve vaazlar vererek, kamuoyu oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Heyetin bu görevi sırasında izleyeceği ana prensipler, cemiyet tarafından tespit edilmiştir. Buna göre dini ve vatani hitabeler tertip edilecek, bu faaliyetler esnasında memleketin içinde bulunduğu büyük muhtardan halkı haberdar ederek bu durumun gerektirdiği fedakarlığa sevk ve davet esas alınacak, vaaz ve hitabelerde firkacılıktan eser bulunmayacak, en küçük bir imha ve işarete bile müsaade edilmeyecek, Rumeli’de müttefik orduların yaptıkları mezalim ve tahribat izah edilerek o toprakların geri alınması yolundaki çalışmalarla milli birliğin sağlanması için çalışılacaktır. Bu faaliyetler sırasında bugünkü felaketlerin sebeplerinin, siyasi değil, ahlaki ilmi ve iktisadi açılardan tedkik edilerek anlatılması, yeise düşmenin bir fariza olduğu ve azimli, dinç milletlerin geleceği için felaketlerin bile faydalı neticeler doğurabileceği yönünde propaganda yapılması kararlaştırılmıştır.

²²¹ Nazım H. Polat, “Milli Mücadele’de Sivil Direnişin Kökleri: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 631.

²²² Nazım H. Polat, **a.g.e.**, ss. 65-72.

²²³ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, ss. 55-57.

İrşad heyetleri, salt Müslümanlar içerisinde değil, gayrimüslimler arasında da faaliyetler göstermiştir. Heyet üyeleri arasında, din adamlarının ve edebiyatçıların bulunduğu bilinmektedir. Bu heyet içerisinde görev alan bazı isimler şunlardır: Mehmed Akif (Ersoy), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Şemseddin (Günaltay), Zöhrab Efendi, Hımayak Hasrevyan Efendi, Recaizade Mahmud Ekrem, Ahmed Agayef, Ahmed Rasim, Cenâb Şahabeddin, Hüseyin Cahid, Diran Kelekyan, Süleyman Nazif, Mehmed Emin (Yurdakul), Yusuf Akçura, Abdülaziz Çavuş Efendi, Ömer Naci, Abdullah Cevdet vd...²²⁴

Mümâresat-i Bedeniye ve Askeriye Heyetleri: Mümâresat-i bedeniye ve askeriye heyetleri cimnastik, koşu, yüzücülük, kürek çekmek, top oynamak, sıçramak, fenni güreşmek, endaht (atış) poligonları tesis etmek ile nişancılık, binicilik, at yarışları, uzun piyade yürüyüşleri, kılıç, kasatura, mızrak kullanma, tüfek ve avcı talimleri, köprücülük, şimendifercilik, halıcılık, siper yapımı gibi sporlar ve faydalı seyahatler düzenlemek vasıtası ile vatan evladını her zaman için çevik ve zinde bulundurma ve çocukluktan itibaren kara ve deniz askerliği kabiliyetini geliştirme yolunda tedbirler alma amacıyla kurulmuştur²²⁵.

Gönüllü Heyetleri: Gönüllü heyetleri harp alanında sivil direniş için gönüllüler toplayarak, askeri yardımcı faaliyetlere yardımcı olmak görevini üstlenmişlerdir. Gönüllü heyetleri, bu faaliyetlerine Balkan Savaşı sonrasında da devam etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda da etkin faaliyet sürdürmüşlerdir. İrşat heyetleri ve bir diğer paramiliter kuruluş olan Teşkilat-ı Mahsusa ile ortak yürütülen bu faaliyetler neticesinde; seksen yaşındaki emekli askerlerden, on iki yaşındaki çocuklara kadar farklı yaş, eğitim ve sınıftan gelen Osmanlı vatandaşlarını milli bir emel etrafında toplamak mümkün olmuştur.

Gönüllü heyetlerinin en büyük başarısı; kuruluşunun hemen ardından, Balkan Harbi'nin ikinci döneminde, Edirne'nin fethi ile sonuçlanacak askeri harekate destek amacıyla yürüttüğü faaliyetler neticesinde elde edilmiştir. Bu kapsamda toplanan gönüllü efrad, depo taburlarında bir müddet atış talimi gördükten sonra, cephedeki birliklere dağıtılmıştır. Sözü edilen gönüllüler arasından seçilen iki bine yakın kişi;

²²⁴ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, s. 59-65.

²²⁵ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, s. 81-82.

Teşkilat-ı Mahsusa'ya dahil olarak, Erkan-ı Harbiye binbaşlarından Halil Bey'in kumandasında Kumburgaz, Bolayır, Bigados, Yalos, Kalıkzata, Çöplüce muharebelerine iştirak etmiştir. Keza bir gönüllü grubu, Rize eşrafından Yüzbaşı Arslan Bey'in; bir kısım gönüllü ise, Çürüksulu Yüzbaşı Ziya Bey'in kumandanları altında Karaburun, Darboğaz ve Çatalca muharebelerine katılmıştır. Hüdavendigâr vilayeti Nafia Müfettişi Şefik Bey başkanlığında yaklaşık altmış kişilik gönüllü grubu da; köprü, yol vb. inşaat için Hadımköy'de görev almıştır.

Gönüllü taburlarının görevlendirildiği bir başka saha da, sıhhiye ve sevkiyat işleridir. Bu gönüllü taburlarının bir kısmı, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti namına kurulan hastaneler ile Birinci Kolordu Baş Tabibliği'nde, Teşkilat-ı Mahsusa ve Menzil Müfettişliği maiyetinde; bir kısmı da cemiyetin Sirkeci'deki sevkiyat komisyonunda hizmet etmiştir. Gönüllülerin beslenme ve giyim kuşama ilgili ihtiyaçları, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından karşılanmıştır²²⁶.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, kadınlar arasında da faaliyet gösterebilmek için sözü edilen tüm bu heyetlerin yanı sıra bir de "Hanımlar Heyeti" kurmuştur. Balkan Savaşı sırasında, Petersburg Dar-ül Fünunun'da okuyan dört Türk kızı; Kazanlı Ümmü Gülsüm Kemalova, Petersburglu Rukiye, Taşkentli Meryem ve Rostoflu Meryem Hanım'dan oluşan bu heyet; iane toplamak, hanımlar arasında hamiyet-i vataniye uyandıracak içtimalar düzenlemek gibi birçok faaliyette bulunmuştur.

Heyetin en önemli faaliyeti; 8 Şubat 1913 tarihinde, Osmanlı Dar-ül Fünunu konferans salonunda, dört bini aşkın hanımın katıldığı toplantı olmuştur. Prenses Nimet Muhtar Hanım'ın başkanlık ettiği bu toplantıda Fatma Aliye Hanım, Ümmü Gülsüm Kemalova, Mebruke Hanım, Fehime Nüzhet Hanım Nakiye Huriye Hanım Zehra ve Firdevs, Naciye Hanım ve Halide Edip Hanım nutuklar vermiş, şiirler okumuş ve katılımcılardan iane toplamıştır²²⁷.

Birinci Dünya Savaşı boyunca faaliyetlerine devam eden Müdafaa-i Milliye Cemiyeti; Mondoros Mütarekesi ertesinde, İttihat ve Terakki iktidarının düşmesini takiben yönetime gelen Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafından *İttihatçı yuvası* ithamı ile

²²⁶ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, ss. 56-59.

²²⁷ Nazım H. Polat, **a.g.e.**, ss. 72-81.

kapatılmıştır. 1 Nisan 1919 tarihinde kapatılan cemiyetin mal varlığı Harbiye Nazırlığı'na devredilmiştir²²⁸. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, kapatıldıktan sonra da gerek tecrübesi, gerek örgütlenme modeli, gerekse de kadroları ile müdafaa hizmetlerine devam etmiştir. Bıyıklıoğlu; Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin önemine değinirken, Vilayat-ı Şarkiye ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniyeye Cemiyeti, Kilikyalılar Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin fikri öncüsü olması hususuna işaret etmektedir²²⁹.

4. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki ile İlişkisi

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, kuruluş amacı ve nizamnamesi gereği, siyasal faaliyetlerden tamamen uzak tutulmuşsa da, icra etmekte olduğu görev ve misyonu gereği çeşitli cemiyetler ile ilişki içine girmiştir. İttihat ve Terakki'nin iktidarlığı döneminde kurulan ve faaliyet gösteren cemiyetin; İttihat ve Terakkinin yan kuruluşu olduğu iddia edilmişse de, bunu kanıtlayan net bir bulgu yoktur. İdeoloji, örgüt yapısı ve faaliyetler açısından her iki örgütün iç içe girmiş ilişkileri ve geçmişleri bulunmakla birlikte, İttihatçı siyasal davranışların bir sonucu olarak cemiyetin nüfuz altında kaldığı rahatlıkla söylenebilmektedir²³⁰.

Müdafaa-i Milliye ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişki, 1919 yılında kurulan ve savaş dönemi içerisindeki İttihat ve Terakki eylemlerini yargılamakla görevli olan Divan-ı Harb-i Örfi Yargılamaları esnasında da gündeme gelmiş ve İttihat Terakki yöneticilerinin bu konuda bilgisine başvurulmuştur. Yargılamalar sırasında yöneltilen sorular üzerine Ziya Gökalp; Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile İttihat ve Terakki arasında bir ilişki olmadığını, Müdafaa-i Milliye'nin kuruluşu esnasında İttihat ve Terakki üyelerinin gönüllü olarak bu oluşumda yer aldıklarını belirterek, bu

²²⁸ Nazım H. Polat, **a.g.m.**, s. 632.

²²⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 66.

²³⁰ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 35.

konuda fırka yönetim ve karar organlarınca alınmış bir karar bulunmadığını ifade etmiştir²³¹.

Küçük Talat Bey ise Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin parti farkı gözetmeksizin, milli bir amaç doğrultusunda kurulduğuna dikkat çekerek, İttihat ve Terakki'nin gerek manevi şahsiyeti ,gerekse üyeleri ile bu oluşuma destek verdiğini, fakat kurulan ilişkinin bu noktadan daha farklı değerlendirilemeyeceğini vurgulamış ve cemiyet üyelerinin savaş döneminde milli amaca hizmet eden başka kurumlarda da gönüllü olarak vazife aldıklarını dile getirmiştir²³².

Atıf Bey ise Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nde bulunanların çoğunluğunun İttihat Terakki üyesi olduklarını belirterek, taşra örgütlenmelerinde İttihat ve Terakki kulüplerinin cemiyete yardım amacıyla kendi binalarında bir oda verdiklerini ifade etmiş ve iki cemiyet arasındaki ilişkinin bundan ibaret olduğuna değinmiştir²³³.

C. YARI ASKERİ GENÇLİK KURULUŞLARI

İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyet döneminin fırtınalı günleri içerisinde çeşitli toplumsal kesimlerini örgütlerken, genç nüfusla ilgili çalışmalarda da bulunmuştur. İttihatçıların ordu içerisindeki uzantıları, bu tür bir örgütleniş kolaylaştırırken, savaş koşullarını yarattığı baskı, paramiliter örgütlerin gelişmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır²³⁴.

İttihat ve Terakki'nin gençlere yönelik çalışmalarını “Keşşaf Ocakları”, “Türk Gücü Cemiyeti”, “Osmanlı Güç Dernekleri” ve “Genç Dernekleri” alt başlıkları dahilinde incelemek mümkündür.

1. Keşşaf Ocakları

Tarihsel olarak Boer Savaşları ertesinde gençliğin seferber edilmesiyle başlayan ve Baden-Powell'in *Boy Scout* adını verdiği izcilik örgütü, büyük yankı

²³¹ Osman Selim Kocahanoğlu, **Divan-ı Harbi Örfi Muhakematı Zabıt Ceridesi Tehcir Yargılamaları 1919**, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 94.

²³² Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 110.

²³³ Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, ss. 116-117.

²³⁴ Zafer Toprak, “İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler**, Sayı: 7, İstanbul, 1979, s. 95.

uyandırmış ve kısa sürede İngiltere'den başlayarak Avrupa'nın diğer ülkelerine sıçramıştır. Ragıb Nureddin'in 1910 yılında *Say ve Tetebbu* dergisinde yayımlanan yazılarıyla izcilik ya da o günkü adıyla keşşafılık Osmanlı kamuoyunun gündemine taşınmıştır²³⁵.

İlk ortaya çıkışının ardından kısa sürede Avrupa'da popüler bir gençlik hareketine dönüşen izciliğin; Batı'daki uygulama amaç, yöntem ve programlarına benzer bir şekilde Osmanlı eğitim sistemine dahil edilmesi çokuzun sürmemiştir. Bu sürecin hızlanmasında, *Sultani* ve *İdadi* mekteplerinin müfredat programına konulmuş olan *beden eğitimi* ve *spor* derslerinin yarattığı birikimin ve olumlu etkinin payı büyüktür²³⁶. Öncü girişimler olarak nitelenebilen ilk dönem uygulamaları, yürüyüşler gibi küçük deneyimlerden oluşmaktadır. Keşşafılığın gelişmesine ve yayılmasına önemli katkıları olan bu girişimler içerisinde ön plana çıkan isimler, Edirne İttihat mektebi müdürü Nafi Atıf, Manastır Muallim mektebi müdürü Ethem Nejat, Ahmet Robenson ve Abdurrahman Robenson Beylerdir²³⁷.

İlk olarak, 1910 yılında Saint Benoit'da ve Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde kurulan oymaklar; kısa bir süre içerisinde İstanbul ve Üsküdar sultanilerinde, ardından Vefa, Kadıköy ve Nişantaşı idadilerinde oluşturulan oymaklarla yaygınlaşmış böylelikle ilk örgütlü yapılar oluşturulmuştur²³⁸.

İlk dönem keşşafılık faaliyetleri; İngiliz ekolüne göre yapılandırılan, doğaları gereği yerel ve milli nitelikler taşımayan, daha çok beden terbiyesine yönelik olan ve doğa kulübü izlenimi veren niteliktedir. Katılımın sınırlı ve bölgesel bir düzeyde olduğu bu ilk dönemde; halkın şapka takan, kısa pantolon giyen, sokaklarda boru ya da trampet çalarak gezen keşşafılara önyargıyla yaklaştığı belirtilmektedir²³⁹.

1913 yılında İngilizceden tercüme edilerek yayınlanan Keşşafılık Kanunu, ilk dönem keşşafılığı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Toprak'ın aktardığı belgeye

²³⁵ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 531.

²³⁶ İsmail Güven, "Osmanlı'dan Günümüze İziciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1-2, Ankara, 2003, s. 67.

²³⁷ İsmail Güven, **a.g.m.**, s. 68.

²³⁸ Zafer Toprak, "Meşrutiyet ve Mütarake Yıllarında Türkiye'de İzicilik", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 52, İstanbul, 1998, s. 15.

²³⁹ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 13.

göre keşşaf²⁴⁰; kişisel özellikleri ile nazik, yardımsever, namusuna itimat olunan, şen ve şatır; kanaatkar, muktesit; sözü, özü ve işi temiz; davranışları ile vatanına, hükümdarına, zabitlerine, ebeveynine ve mafevkine sadık ve bila itiraz itaat eden, hangi sınıf ve halka mensup olursa olsun diğer keşşafların kardeşi ve herkesin dostu olmalıdır. Keşşaf rütbeleri, hiyerarşik olarak şu şekilde sıralanmıştır: Baş keşşaf, baş keşşaf zabiti, mıntika keşşaf zabiti, keşşaf zabiti, keşşaf takım reisi, keşşaf takım başı, kurt keşşaf, ehliyetli keşşaf, birinci sınıf keşşaf, ikinci sınıf keşşaf ve mübtedi keşşaf.

2. Türk Gücü Cemiyeti

Keşşaflığın ülke çapında örgütlenmesi, 1913'te kurulan Türk Gücü Cemiyeti ile gerçekleşmiştir. Türkçe'ye iz bulucu olarak çevrilebilen Alman *Pfadfinder* Örgütü'nden esinlenen Türk Gücü Cemiyeti, Osmanlılar arasında beden eğitiminin ve spor faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır²⁴¹. Merkezi İstanbul olan cemiyetin kurucuları ve üstlendikleri görevler şu şekildedir: Reis; Miralay Ahmet Cemal Bey (Paşa), Reis Vekili: Atıf Bey, Katip: Falih Rıfki Bey (Atay), Azalar: Dr. Tevfik Rüştü Bey (Aras), Ethem Nejat Bey, Basri Bey, Kuzucuoğlu Tahsin Bey²⁴².

Keşşaflık faaliyetlerinin ilk kurumsallaşması olan cemiyet, gençlik için önderler yetiştirmeyi kendisine amaç edinmiştir. Cemiyetin en baskın niteliği, Türkçülük akımının bir uzantısını oluşturmuş olmasıdır, ki cemiyet bu niteliği ile İttihatçı çevrelerden destek görmüştür. Devrin ideoloğu olan Ziya Gökalp, dernek için 'Yeni Attila' marşını yazmıştır²⁴³.

Cemiyet kuruluşunun hemen ardından bir beyanname yayınlarak, amaçlarını ve nizamnamesini kamuoyuna duyurmuştur. Türk örfünün korkunç bir uçuruma doğru sürüklendiğine dikkat çekilen beyannamede; askere çağrılan bin gençten dokuz yüzünün hasta ve sağlıksız olduğu belirtilerek, bu durumun devamı halinde, değil yurdu düşmana karşı korumak, üzerinde yaşayacak adamın bile bulunamayacağına değinilmiştir.

²⁴⁰ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 14.

²⁴¹ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", s. 531.

²⁴² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 458.

²⁴³ Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", s. 96.

Cemiyete göre, Türk ırkının çöküşü siyasal ve toplumsal nedenlere bağlıdır. Bu bağlamda çöküşün siyasal nedeni, Türk'ün Osmanlı ülkesini üç kıtada tek başına savunmakta olması ve bu mücadele sonucu aşırı yük altında mecaliz kalmış olmasıdır. Çöküşün toplumsal nedeni ise cehalet, salgın hastalık, alkol ve tütün gibi toplumsal sorunlardır. Bu sorunların yanı sıra hastalıkların en büyüğü olarak nitelenen 'oturganlık, gevşeklik, rahatı sevme' gibi tavırlar Türkleri derin bir uçuruma sürüklemektedir.

Cemiyet, sorunları tespit ettikten sonra; kurtuluş çaresinin bahsi geçen olumsuz gidişatın önünü almak olduğuna dikkat çekerek *millete taze hayat ve kuvvet vermek* için kurulan, beden terbiyesini ve sağlığını amaçlayan bir dernek olan Türk Gücü'nün müjdesini vermektedir. Cemiyetin cimnastik ve sporu ülkenin dört bir yanına yayarak, gençleri kötü alışkanlıklar ve salgın hastalıklardan korumakla varacağı nihai hedef ise “*sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatani ve mübarek, muazzez, ulu milletimizin varlığını müdafaa etmek ve düşmana saldırmak*” olarak açıklanmaktadır²⁴⁴.

“*Türkün gücü her şeye yeter*” şiarıyla kurulan cemiyet, Avrupa'da muvaffakiyetle tatbik ve tamim edilen kılavuz teşkilatı vasıtasıyla gençleri *çevik ve çalak* kılmak amacıyla çalışmalar yürütecek ve böylelikle “millet yine o silahşor ve o cüdi millet haline getirilecektir”²⁴⁵. Cemiyetin sağlık alanında göstereceği faaliyetler ise; halk için sağlık kitapları yazılarak bedava dağıtılması, sıtmaya karşı halka kinin dağıtılması, sivrisinekle mücadele edilmesi, veremle savaş dispanserlerinin açılması, frengi konusunda halkın uyarılması ve gezici doktorlarla gerekli tedavinin yapılması, çiçek hastalığına karşı aşı yurtlarının açılması; salgın hastalıklara karşı yayın ve telkin yoluyla halka koruma önlemlerinin öğretilmesi, bebek ve çocukların korunması, üçten fazla çocuğu olan babalara yardım edilmesi, alkol ve tütüne karşı etkin propaganda yapılması olarak açıklanabilmektedir. Bunların yanı sıra meydan, park ve bahçelerin düzenlenmesi, caddelerin güneş ve havanın cereyanına maruz olacak surette genişletilmesi için gerekli mercilere

²⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 461-462.

²⁴⁵ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, s. 532.

başvuruda bulunulacak, belediyelere bu hususta yardımcı olunarak söz konusu amaçlara yönelik yarışmalar düzenlenecek ve ödüller dağıtılacaktır. Ve nihayet orman yetiştirmek için ağaç bayramları düzenlenecektir²⁴⁶.

Türk Gücü Cemiyeti'nin örgütlenmesi, İstanbul'daki genel merkezin yanı sıra vilayet, liva ve kazalarda kurulacak tali merkezler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu merkezler, doğrudan doğruya İstanbul'a bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir²⁴⁷.

Cemiyet nizamnamesinde en dikkat çeken husus, taşradaki tali merkezlere verilen görevlerdir. Verilen önemin bir göstergesi olan ve hedef kitleye yönelik olarak tespit edilen bu görevler şu şekilde özetlenebilmektedir: Köylerde binicilik, ok atma, cirit, nişan talimi, güreş, kılıç kalkan gibi *milli oyunlar* geliştirilecek; yapılacak evler ve kurulacak mahalleler İstanbul'dan gönderilen plan ve haritalara uygun bir biçimde inşa edilecek; köy çevresinde orman yetiştirilecek; kapalı mecralara içecek su getirilecektir. Her köyde adi çıban ve hafif yaraların sarılması ve aşı memurunun bulunmadığı mahallerde çiçek aşısı yapılması gibi temel sağlık hizmetleri ifa edecek bir köy hekimi bulundurulacaktır. Medrese ve mektep mezunu olan cemiyet üyeleri, temel tıp bilgileriyle donatılarak ilkokul öğretmeni olarak köylere gönderilecektir. Bu öğretmenler, görev yaptıkları okullarda çocukların sağlıklı yetişmelerini gözetecek, okul dışı zamanlarında da köylüye hekimlik yapacak ve köyün sağlık koşullarına nezaret edeceklerdir. Cemiyet nizamnamesinin 15. maddesinde konuya tekrar atıf yapılarak bu faaliyetler neticesinde ulaşılmak istenen "*köylünün vücuduna ve ruhuna ve nüfuz ederek huyumuzu ve suyumuzu düzeltmek*" amacına işaret edilmekte ve bu çaba en yüksek fazilet mertebesi olarak nitelenmektedir²⁴⁸.

Cemiyete üyelik, faal ve fahri olmak üzere düzenlenen ikili bir sistem üzerinden gerçekleşmektedir. Üyelik için, idare heyetinin onayı şart koşulmuştur. Fahri üyeler, ayda on kuruştan aşağı olmamak üzere taahhüt ettikleri miktarda aylık vermekle yükümlü kılınırken; faal üyeler, nizamnameden kaynaklanan vazifeleri yerine getirme taahhütlerinin yanı sıra 5-20 kuruş arasında değişen aylıklarını ödemekle yükümlüdürler. Faal azalar için getirilen bir diğer sorumluluk ise, kabul

²⁴⁶ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 533.

²⁴⁷ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 462.

²⁴⁸ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 533.

edilmiş olan *Müller* ve *Mon* sistemlerine göre belirli sürelerde jimnastiği yapmaktır²⁴⁹.

Beşikçi'ye göre Türk Gücü Cemiyeti; kapsamlı bir teşkilatlanmaya ulaşamamış, daha ziyade bir tür özel kulüp olarak kurgulanmış, ittihatçı ve milliyetçi hassasiyetlere sahip sınırlı sayıda insana hitap ederek sadece lise düzeyinde birkaç okulda örgütlenebilmiştir. Özellikle faal üyeler için zorunlu kıyım sistem, cemiyetin Osmanlı koşullarında etkinliği düşük ve popülerliği az bir oluşum olarak kalmasının doğal bir sonucudur²⁵⁰.

Türk Gücü Cemiyeti'nin istenilen seviyede başarıya ulaşamaması üzerine, harekete geçen Harbiye Nazırı Enver Paşa, Nafi Atıf ve Ethem Nejat Beyleri “mükemmel bir gençlik teşkilatı” kurmak üzere incelemeler yapmak için Avrupa'ya göndermiştir. Atıf Bey, dönüşte Enver Paşa'ya izciliğin bu iş için ideal bir faaliyet olduğunu rapor ederek, Batıdaki örnekleri gibi bir teşkilatın kurulabileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine izciliğin örgütlü bir hale getirilerek öncelikle milli ve siyasi amaçlar için kullanılması için bir profesyonele ihtiyaç duyulmuştur. Belçika İzcilik Teşkilatı'nın kurucusu Harold Parfitt bu amaçla ülkeye davet edilmiştir. Aslen bir İngiliz olan Parfitt, çalışmalarını Harbiye Nezareti'nin denetiminde yürütmüş ve ilk iş olarak 9 Nisan 1914'de bir İzciler Ocağı kurarak örgütlenmeyi başlatmıştır²⁵¹.

Türk Gücü Cemiyeti, 1914 yılı içerisinde Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştır. 27 Mayıs 1914 tarihinde de kararı ile Osmanlı Güç Dernekleri adı altında yeniden yapılandırılmıştır²⁵².

3. Osmanlı Güç Dernekleri

Harold Parfitt'in göreve başlamasıyla birlikte; keşşaflık büyük bir değişime uğramış, milli ve yerel bir nitelik kazanarak kurumsallaşmıştır. Değişim ilk etapta, *keşşaf* kavramının yerini *izci* kavramıyla bırakmasıyla yaşanmıştır. Bu paralelde 22

²⁴⁹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 464.

²⁵⁰ Mehmet Beşikçi, “Militarizm, Topyekun Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunda Paramiliter Dernekler”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 8, (Bahar-2009), s. 56.

²⁵¹ Suat Karaküçük, “Osmanlı İzciliğinin Paramiliter Görünümü”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 143, 1999, s. 66.

²⁵² Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 56-57.

Mayıs 1914 tarihinde yayınlanan bir nizamname ile, örgütsel yapı ve hiyerarşik akış sistemli bir hale getirilmiştir. Toprak; nizamnamenin kurgusu yönüyle dönemin milliyetçilik duygularıyla uyum içersinde olduğunu belirterek, izcilik terminolojisine sokulan kavramların içerik ve anlam yüklemelerine dikkat çekmektedir²⁵³.

Otuz beş maddelik bu nizamname uyarınca; teşkil edilecek izci oymakları aracılığıyla gençliğin açığöz, çevik, becerikli, yiğit, risk alabilen, fedakar ve vatanperver bireyler olarak yetiştirilmeleri ve dayanışma, disiplin, mesuliyetperverlik, namusperestlik duygularıyla mütehallik olmaları amaçlanmaktadır. Ocak bu gayesine ulaşmak için; her yerde izci oymakları kurmayı, izcilik hakkında kitap ve mecmualar yayınlarak eğitim faaliyetlerinde bulunmayı planlamaktadır. Ocağın merkezi, İstanbul'dadır. Ocak, siyasetten uzak tutulacaktır²⁵⁴.

Yeni düzenlemeye göre izciler²⁵⁵; *hünerlerine göre Adsız, Çeri, Tekin, Alp ve Tarhan olmak üzere beş kademeye ayrıldı. Bu sisteme göre Ocağa girmek için başvuranlara Adsız adı veriliyordu. Adsız'ın Ocak'tan bir ad alabilmesi için birtakım bilgilere ve görgülere ihtiyacı vardı Önce Ocağın töresini öğrenecek ve bu töreye sadık kalacağına ant içecekti. Adsız ant içtikten sonra Ocağı ana, Başbuğu baba, bütün izcileri kardeş üstlerini büyük kardeş tanıyacaktı. Adsız bir ay içinde izciliğin ilk hünerlerini öğrendikten sonra başardı bir sınav vererek Çeri sınıfına geçecekti. Adsız olabilmek için izcilik töresini ezbere bilmek ve anlamını açıklayabilmek şarttı. Ant içip Çeri olana Ocak'ta ad ve izcilik işareti olan ongun verilirdi. Çeri ikinci bir sınavla Tekin sınıfına yükselirdi. Bu sınav ameliydi. Tekin özel bir hünerde maharet kazandıktan sonra bu hüner için bir gedik alıyor ve Alp sınıfına geçiyordu. Beş hünerden geçen Alp'e Tarhan adı ve ellerine Tarhan beratı verilirdi. Bir oba on izciden oluşuyordu. Çadırlarda, talim ve oyunlarda Oba'nın buyrukçusuna Ars deniyordu. Dört Oba bir Kol'u oluşturuyor ve kırk izciyi barındırıyordu. Kol'un buyrukçusu Ağa adını alıyordu. Ağanın ahlak ve seciye sahibi olması ve yaşça yirmi birin üzerinde bulunması gerekiyordu. Arşı Ağa seçiyordu. Ağa bulunmadığı zamanlarda kendisine seçtiği Kalfa vekâlet ediyordu. Kalfa'nın on sekiz yaşın altında olmaması gerekiyordu. Ağa, Bey tarafından atanıyordu.*

²⁵³ Zafer Toprak, " Meşrutiyet ve Mütarake Yıllarında Türkiye'de İzcilik", s. 16.

²⁵⁴ Suat Karaküçük, **a.g.m.**, s. 67.

²⁵⁵ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 16-17.

Bir Oymak iki koldan oluşuyordu. Birincisine Sağ Kol, ikincisine Sol Kol adı veriliyordu. Ağa'lara da Sağ Kolağası ve Sol Kolağası deniyordu. Oymak'ın buyrukçusu Bey'di. Bey en az üç olmak üzere altıya kadar bir tür yaver olan Yamak seçebiliyordu. Bey, Yamaklar ve Ağalar arasından doğrudan doğruya seçilirdi. Bir yerde obalar ve kolların sayısı bir oymak oluşturmaya yetince Yamaklardan ve Ağalardan biri Bey tayin ediliyordu. Oymağın buyrukçuları merkezdeki Sarı Oba'yı oluşturuyorlardı. Oymakların tümüne Altınordu deniyordu. Altınordu Başbuğ'un komutası altındaydı. Oğuz, Kartal, Tuğrul, Sungur, Koyun, Keçi, Arslan, Teke, At, Geyik, Maral ve diğer hayvan ve nebat isimleri Oymaklara verilen adlardı. Oymağa mensup obalar ordugahtaki konumlarına göre şu renklerle adlandırılıyorlardı: Kuzeydekine Kara, doğudakine Gök, batıdakine Ak, güneydekine Kızıl, merkezdekine Sarı, kuzeydoğudakine Gök-Kara, kuzeybatıdakine Kara-Ak, güneydoğudakine Kızıl-Gök, güneybatıdakine Ak-Kızıl. Bunlardan Gök, Gök-Kara, Kara, Kara-Ak obaları sol kolu, Ak, Ak-Kızıl, Kızıl, Kızıl-Gök obaları sağ kolu oluşturuyorlardı. Sarı oba merkezde bulunuyordu.

Güç Dernekleri, tarihsel süreç içerisinde gençlik kuruluşları açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Balkan Savaşları'nın yarattığı etki ve yaklaşan Büyük Savaş'ın ayak sesleri; keşşafılık ile başlayan çizgiyi kurumsallaştırarak yaygınlaştırmakla birlikte, askeri bir kisveye de büründürmüştür²⁵⁶. Osmanlı Güç Dernekleri, 1914 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Derneklerin kurucuları ve yönetici kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Başbuğ; Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dr. Nazım Bey, Eyüp Sabri Bey, Atıf Bey, Sudi Bey, Dr. Rüsuhi Bey ve Ziya Gökalp Bey²⁵⁷.

Osmanlı Güç Dernekleri büyük ortası, ilk kez 9 Nisan 1914 günü toplanmış ve başbuğluğa Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı getirmiştir. Başbuğ yardımcılığını, Parfitte üstlenmiş ve kalgay ünvanını almıştır. Büyük ortanın koldaşlıklarına Doktor Nazım, Eyüp Sabri, Atıf, Sudi, Doktor Rusuhi ve Ziya Beyler seçilmişlerdir²⁵⁸.

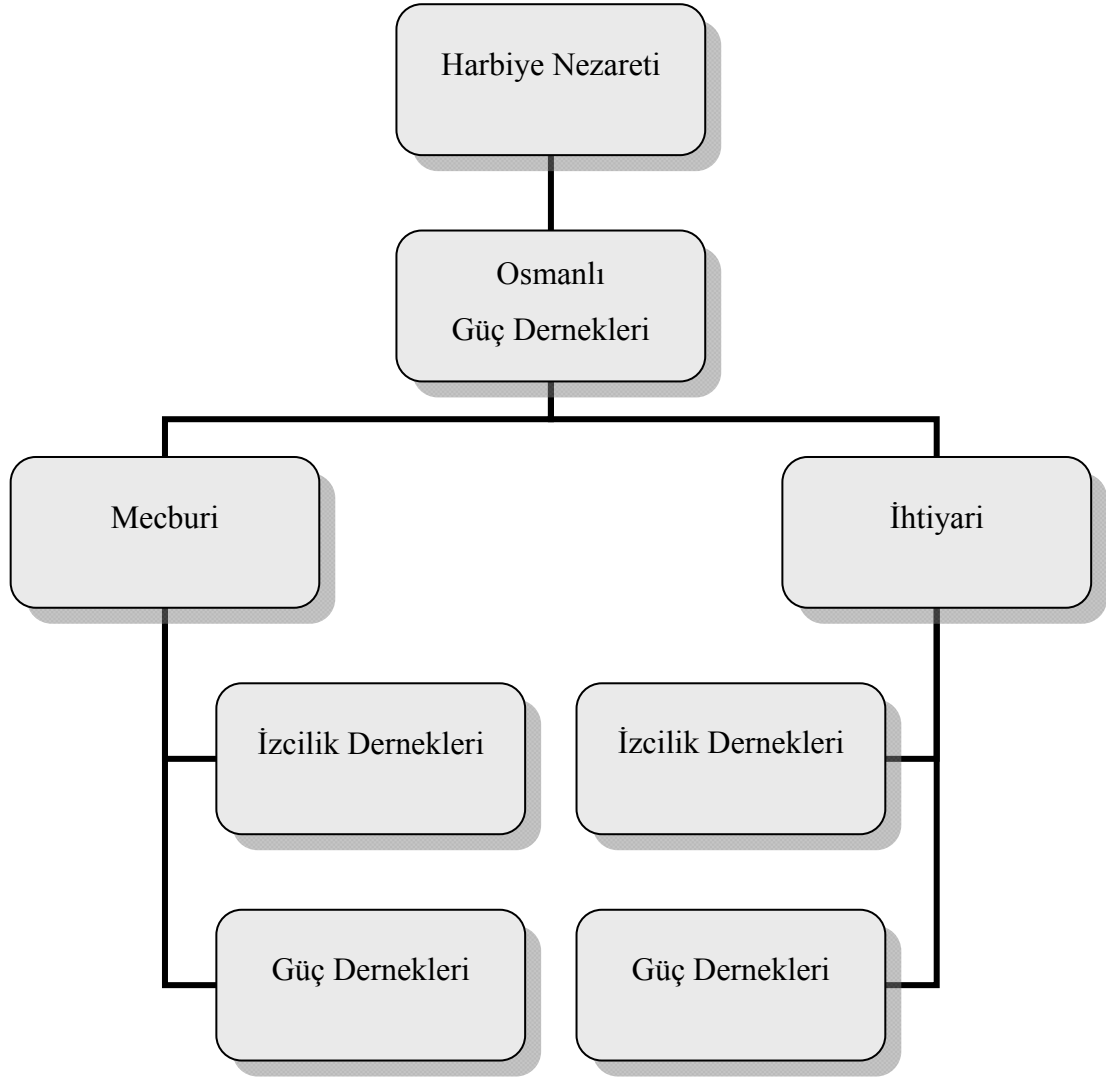
Gençleri maddeten ve manen vatan müdafaasına hazırlamak, ölünceye kadar kavi ve sağlam bir vatanperver hasletini muhafaza etmelerini temin etmek amacını

²⁵⁶ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 19.

²⁵⁷ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 459.

²⁵⁸ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", s. 534.

güden Osmanlı Güç Dernekleri, mecburi ve ihtiyari olmak üzere iki farklı yapıya dayanmaktadır. Buna göre Güç Dernekleri; tüm resmi okullarda, medreselerde ve resmi müesseselerde zorunlu olarak kurulacaktır. Cemaat mektepleriyle özel okullarda ve okullar dışı kurumlarda ise, isteğe bağlı olarak kurulabilecektir. Gerek mecburi, gerekse ihtiyari şekilde kurulsun, denetim Harbiye Nezareti'nde olacaktır²⁵⁹.

Şekil. 4. Osmanlı Güç Dernekleri'nin Örgütsel Yapısı

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 465'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

²⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 465.

Osmanlı Güç Dernekleri'nin hazırlık şubesi olarak nitelenen İzcilik Dernekleri'ne on iki yaşından on yedi yaşına kadar, asıl Güç olan Dernekleri'ne ise on yedi yaşından büyük olan Osmanlılar kabul edilecektir. Derneklerin eğitim sırasında kullanacakları silah ve cephane Harbiye Nezareti'nce sağlanacaktır. Ordunun talim arazisi, atış meydanları ve benzeri eğitim alanları, Osmanlı Güç Derneklerine açılmıştı. Eğitim için gerekli subay, astsubay ve neferler de, Dernekler'in hizmetindedir²⁶⁰.

Beşikçi; Güç Dernekleri'nin yapılanma ve yönetiminde etkili olan unsurun Harbiye Nezareti olduğunu, buna karşın sürecin *gönüllü* bir katılım ayağının da olmasına dikkat çekerek, bu durumun örgütsel yapının askeri rengini azaltan bir gönüllülüğe değil, aksine o renge sivil bir katkı yapacak türden bir oluşum içerdiğinin altını çizmektedir²⁶¹.

Güç Dernekleri'nin en önemli faaliyetleri, eğitim etkinlikleri olarak öne çıkmaktadır. Beden eğitiminine önem veren ve bedensel gelişimi hedefleyen dernek, öncüllerinden farklı olarak eğitim programına silahlı eğitim öğretimini de koymuştur. Uygulanacak programda verilecek eğitim, silahsız ve silahlı talimler olmak üzere iki kategoride toplanmıştır. Buna göre, silahsız talimlerde öğrencilerin vücut geliştirmeye önem vermeleri ve çeviklik becerileri kazanmaları hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak harita kullanmak, arazi şekillerini tanımak, arazide yön ve iz bulmak gibi açık araziye tanıma faaliyetleri de silahsız eğitim kategorisindedir. Silahlı hareketlerin esasını ise, silahla nişancılık eğitimi oluşturmuştur ve bu eğitimin gerçek silahlarla verilmesi öngörülmüştür²⁶².

Birinci Dünya Savaşı öncesi kurulan Güç Dernekleri, seferberlik ve savaş koşullarının ağır etkisi altında beklentileri karşılayamamıştır. Bu nedenle de yerlerine daha kapsamlı, yaygın, etkin olması planlanan ve Alman modelinden esinlenen Genç Dernekleri kurulmuştur²⁶³.

²⁶⁰ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 534.

²⁶¹ Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 56.

²⁶² Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 58.

²⁶³ Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", s. 96.

Beşikçi'ye göre Güç Dernekleri'nin beklentileri karşılayamamalarının temel sebebi, dernek organizasyonunun okul sisteminin bir parçası olarak kurgulanmış olmasıdır. Eğitim, disiplin ve militarizasyon sürecinin mükemmel bir uyum içerisinde kurgulanmasına karşın, sadece eğitim kurumları üzerinden tatmin edici büyüklükte bir kitleye ulaşmanın zor olduğuna dikkat çeken Beşikçi; Osmanlı eğitim sisteminin altyapısal gelişmişlik düzeyinin buna imkan sağlayacak bir düzeyde olmamasına işaret etmektedir²⁶⁴.

4. Genç Dernekleri

Genç Dernekleri, 4 Nisan 1332 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Kurucu ve yönetici kurul üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Umumi müfettiş statüsüyle Miralay von Hoff; muavin statüsüyle Asım Bey; üye statüsüyle Tahir Bey, İzzet Bey, Ziya Bey, Vedat Bey, Münir Bey, Şaban Bey²⁶⁵.

Yeni yapılanma, Alman Genç Dernekleri (Kaiserlich Deutsche Jugend) örgütlenmesinden esinlenilerek oluşturulmuştur²⁶⁶. Beşikçi'nin aktardığına göre, Genç Dernekleri örgütlenmesini öneren ilk isim, Mareşal Colmar Freiherr von der Goltz'tur. Goltz'un 1916'da ölümünün ardından, örgütlenme işini üstlenen kişi ise Alman Genç Derneklerinde Goltz ile birlikte uzun süre çalışmış bir Alman subayı olan von Hoff olacaktır²⁶⁷.

Aldığı davet üzerine Türkiye'ye gelen von Hoff, miralay rütbesiyle Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'ne getirilmiş ve çalışmalara başlamıştır. Kendisine yardımcı olarak, Mekatib-i Umumiyye Genç Dernekleri Müfettişi unvanıyla Selim Sırrı Bey ve Müfettiş-i Umumi Vekili sıfatıyla Mustafa Asım Bey verilmiştir²⁶⁸.

Müfettiş-i umumi tesis edilerek göreve başlamasının ardından, ilk olarak ülkenin koşullarına uygun bir talimatname oluşturan von Hoff; yeni yapılanma

²⁶⁴ Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 62.

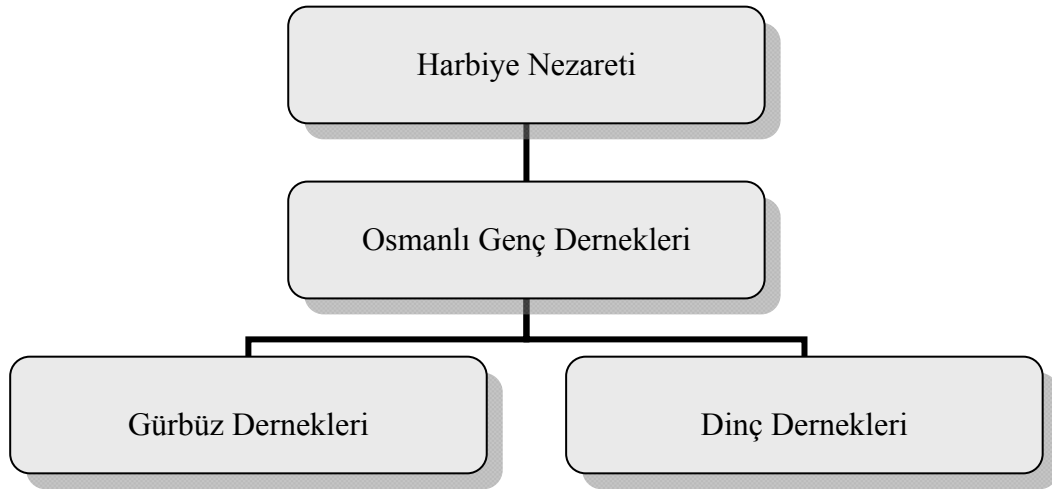
²⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 460.

²⁶⁶ Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Genç Dernekleri", **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2001, s. 184.

²⁶⁷ Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 65.

²⁶⁸ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", s. 535.

içerisinde hedef kitleyi okula gidemeyen, taşralı gençler olarak belirlemiştir. Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği, öncelikle dernek faaliyetlerini açıklayan kitapçıklar yayımlamış, ardından aylık Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası'nı çıkarmıştır. On iki sayı yayımlanan bu derginin amacı; Osmanlı gençlerinin *sağlam, tetik ve faal* olmasını sağlamaktır. Eğitim faaliyetlerinin büyük bölümünü Selim Sırrı Bey ile von Hoff üstlenmiştir. Dernek, ilk etapta rehberlerin yetiştirilmesi sürecine de ağırlık vermiştir. Bu tempo ile kısa süre içerisinde üç bin kadar rehber yetiştirmiştir²⁶⁹.

Şekil. 5. Genç Dernekleri'nin Örgütsel Yapısı

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 460'dan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Oluşturulan yeni yapıya göre Genç Dernekleri'nin amacı; Osmanlı gençliğini sağlam, her türlü zorluğu mütehammil, itaatkar ve seciye sahibi yetiştirmek, bu suretle ülkeye mesut bir gelecek hazırlamak amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadır²⁷⁰. Dernek bu amaçlar doğrultusunda Osmanlı gençliğini, Harbiye Nezareti'nin güdümünde zorunlu milis derneklerinde yapılandırmıştır. 12-17 yaş arası gençler Gürbüz Derneği altında, 17 yaşında olanlar ve daha büyük olanlar ise Dinç Derneği kapsamında örgütlenmiştir²⁷¹. Kurulan yeni sisteme göre, Müslüman ya da gayr-ı

²⁶⁹ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 536.

²⁷⁰ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 187.

²⁷¹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 460.

Müslim tüm Osmanlı uyruğu gençlerinin bu derneklere katılmaları zorunluydu. Bu yükümlülük, gençlerin fiilen silah altına alındığı tarihe kadar sürüyordu²⁷².

Harbiye Nezareti'nin himayesi altında faaliyetlerine başlayan Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'nin hazırladığı çalışma programı şu şekildedir²⁷³:

1- Müfettişlik; birincisi derneklerin yararlarından, ikincisi talimatnameyi içeren, üçüncüsü sağlığı koruma konusunda üç mecmua neşredecektir.

2- Müfettiş-i umumi, Anadolu'da bir seyahat ile çeşitli şehirlerde konferanslar vermek suretiyle rehberleri aydınlatacaktır.

3- Vilayetlerden ve livalardan İstanbul'a vali veya mutasarrıflar tarafından seçilecek birer öğretmen gönderilerek bunlara, Darülfünun konferans salonunda on gün süre ile konferans verilecektir.

4- Vilayet Genç Dernekleri, birer rehber-i umumi tarafından idare edilecek; rehber, rehber muavinleri buna bağlı olacak, livalarda da aynı yetkiye sahip birer baş rehber bulunacaktır.

Beşikçi; Genç Dernekleri'nin kuruluş ve işleyiş mekanizmasının merkeziyetçi bir nitelik arz ettiğine ve kontrol sistemine dayandığına değinerek, bu sistem ile oluşturulmak istenen gençlik modelinin en temel özelliğinin “itaat” kavramı çevresinde şekillendiği tespitini yapmaktadır²⁷⁴. Beşikçi'nin aktardığına göre; “nizam ve intizama ve emre itaata alışmak” derneğin gençlerden beklediği temel gelişmedir. Söz konusu itaat kavramının istem dışı değil, otoriteye karşı görev bilinciyle, “gönüllülük” içeren bir uyum süreci olduğunun altını çizen Beşikçi; bu tür de bir itaat kavramı ile amaçlanan hedefin dayanışmacı bir iş bölümü ruhunu topluma yaymak olduğunu ifade etmektedir²⁷⁵.

Genç Dernekleri'nin Gürbüz Dernekleri ve Dinç Dernekleri altında yaş temeline dayalı bir kategorik ayrıştırmaya dayandığına yukarıdaki paragraflarda

²⁷² Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 535.

²⁷³ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 188.

²⁷⁴ Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 69.

²⁷⁵ Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 70.

değnilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu ayrımın, hedef kitleye verilecek olan eğitim sürecinde de farklılıklara yol açtığıın altını çizmekte yarar vardır.

Gürbüz yapılanması, 12-17 yaş grubunda, ilk ve orta dereceli okul çağındaki okullu-okulsuz gençleri daha uzun vadeli bir beden terbiyesi ve militarist zihniyet çerçevesinde eğitim amacı gütmektedir. Dolayısıyla eğitim sürecinde görev yapacak olan rehberler, okul öğretmenleri ya da yerel yönetim birimleri tarafından atanacak sivil kişiler olarak belirlenmiştir²⁷⁶.

Dinç yapılanması ise; yaş grubu olarak askerlik hizmetine yaklaşmış on yedi yaş ve üzeri gençleri, savaş koşullarının ivedi ihtiyaçları göz önüne alınarak doğrudan askerliğe hazırlamak amacı güden bir eğitim mantığı gütmüştür. Örgütlenme ve faaliyete geçirilme sürecinde, kolordu komutanları ya da askerlik şubesi reisleri görev alırken; sevk ve idare sürecini, kara ve deniz subaylarıyla sıhhiye ve jandarma subayları ya da astsubaylar üstlenmiştir²⁷⁷.

Genç Dernekleri eğitimlerinde; baş hareketleri, kol hareketleri, gövde hareketleri, bacak ve ayak hareketleri, koşu talimi, sıçrama talimi, tırmanma talimi, taş atma talimi, toplu piyade talimleri, yürüyüş talimleri, araziden istifade, tarassuf, keşif rapor, avcılık, talimi, emirlerin telakkisi ve tekrarı, tahmin-i mesafe, nişan-endaht talimi yer almıştır. Nişan talimi, yalnız Dinç grubuna yaptırılmıştır. Piyade talimlerinde mangalarla kol oluşturmak, savaş safına geçmek, sağdan saymak, dörder saymak, komuta ile manga kolunda yürümek ve durmak, çark yapmak gibi temel askerlik bilgisi öğretilmiştir²⁷⁸.

Genç Dernekleri'nin üniforması, haki renkli ceket ve külot pantaldan oluşmaktaydı. Dinçlerin yakalarının üzerinde mensup oldukları mahalli derneğin ismi yazılmaktaydı. Ayrıca dolak sarılıyor, bağlı ayakkabı giyiliyor, kaput, arka çantası ve su matarası taşınıyordu. Gürbüzler ise, sağ kollarında beyaz bir pazubent taşımaktaydılar. Pazubendin üzerinde mahalli dernek ismi yer alıyordu. Genç

²⁷⁶ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 535.

²⁷⁷ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 191.

²⁷⁸ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 536.

Dernekleri bölük ve müfrezelerinin Osmanlı bayrağı taşımalarına izin verilmişti. Bayrakların üzerine, Gürbüzler ve Dinçler ibareleri yer almaktaydı²⁷⁹.

Kısa sürede faaliyet ağını genişleten dernek, 1917 yılına gelindiğinde ülke çapında yedi yüz altı şubeye ulaşmıştır²⁸⁰. Derneklerde eğitim gören gençlerin toplam sayısı bilinmemekle birlikte, kimi şubelere devam eden gençlerin sayısı bölük pörçük de olsa bir fikir vermektedir. Beşikçi'nin aktardığına göre; 1917 yılı içerisinde Bursa vilayet merkezi ve civarındaki şubelerde 8000 genç, Biga ve havalisinde 5168 genç, Samsun sancağındaki derneklerde ise 7184 genç faaliyetlere katılım göstermiştir²⁸¹.

1917 yılı sonlarına doğru İttihat ve Terakki, Genç Dernekleri ile doğrudan ilişki kurmayı tercih etmiştir. Balcıoğlu'nun aktardığına göre²⁸²; İttihat ve Terakki Cemiyeti, dernek teşkili hakkında bazı noktaları görüşmek üzere von Hoff ile irtibata geçmek istediğini bildirmiştir. İttihat ve Terakki'nin önder kadrosundan Bahaddin Şakir Bey, beraberinde Basri Bey, İdman Klübü Reisi olduğu halde Müfettişliğe gelmişlerdir, Von Hoff a bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Kendisine sunulan tekliflere von Hoff; *“Ben bir askerim. Heyeti İslahiye'ye memuren buraya gönderildim. Vakia Genç Dernekleri bugün doğrudan doğruya gençlere ait bir teşkilattır. Bununla beraber askeri bir heyet tarafından idare edilmesi gerekir. Çünkü Genç Derneklerinde herkes istediği gibi hareket ederse istenilen hedefe varılamaz. Disipline ve karşılıklı sevgiye ihtiyaç vardır. Yine bu teşkilata siyaset karıştırılması, maksadı büsbütün değiştirir. Bu bir cinayet olur. Ben sivil bir cemiyetin emriyle, siyasi maksat peşinde koşmam. Çünkü bir askerim. Eğer İttihat ve Terakki teklifinde ısrarlıysa ben namusu askeriyeyle lekelemeksizin yarın Almanya'ya hareket ederim”* cevabını vermiştir. Bu gelişmeler sonucunda, von Hoff'un görevine son verilmiş ve yerine vekaleten Yarbay Mustafa Asım Bey getirilmiştir.

Beşikçi; Bahaeddin Şakir ile von Hoff arasındaki gerilimi, saldırganlık dozu artan bir ittihatçı milliyetçilik anlayışını siyasi bir inisiyatif olarak dernek teşkilatına

²⁷⁹ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 536.

²⁸⁰ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 192.

²⁸¹ Mehmet Beşikçi, **a.g.m.**, s. 79.

²⁸² Mustafa Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 192-193.

hakim kılma çabasına karşı, askeri bir görev bilinci içinde kalmak isteyen ve halihazırdaki muğlak milliyetçilik anlayışını tercih eden bir irade arasındaki gerilim olarak nitelemektedir²⁸³.

Genç Dernekleri, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenik düşüşü sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte tarihe karışmıştır²⁸⁴.

Birinci Dünya Savaşı'nın beklentilerin aksine uzun, çok cepheli, ülkelerin bütün kaynaklarını savaş için kullanma eğilimi gösteren ve sürekli olarak insan seferber etmeyi gerektiren bir yıpratma savaşı niteliğine dönüşmesi ile birlikte, muharebe kadar muharebe hazırlığı ve desteği de hayati önem kazanmış, cephe ile cephe gerisi iç içe geçmiştir²⁸⁵. Bu bağlamda, askere alındığında savaşa bedenlen ve ruhen hazır bir gençlik, savaştaki başarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

Gençliğin savaş hazır hale getirilmesi süreci, askeri niteliğinin yanı sıra kamuoyunun savaşa bakış açısını yönlendirme ve kitlesel motivasyonu artırma gibi dışsal etkiler de yaratacağı için, siyasetçiler ve bürokratlar için yaşamsal önem taşımaktadır. Savaş öncesine dayanan izcilik uygulamalarının oluşturduğu birikim ile savaş yıllarının gündeme getirdiği eğitilmiş genç asker ihtiyacı, paramiliter kuruluşlara duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu bağlamda İttihatçıların yarı askeri gençlik kuruluşlarına nüfuz etmek ve kendi kontrolü altında tutmak yolunda çaba harcadığı yadsınamaz bir gerçektir.

D. TEŞKİLAT-I MAHSUSA

Günümüz Türkçesi ile *Özel Örgüt* anlamına gelen Teşkilat-ı Mahsusa; gerek İttihat ve Terakki ile olan ilişkisi, gerek eylemleri, gerekse de *Galat-ı meşhur*'dan *Galat-ı meşru*'ya dönüşen *efsanesi* ile halen tartışma konusu olan bir yapılanmadır.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın İttihat ve Terakki tarihinde özel bir yeri olduğunu belirten Tunaya; İttihatçıların *komitacı, eylemci, fedai ve hayalci* yönünü bu kuruluşun simgelediğini ifade ederek teşkilatın bu özelliği dolayısı ile İttihat ve

²⁸³ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, s. 90.

²⁸⁴ Zafer Toprak, *a.g.m.*, s. 536.

²⁸⁵ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, s. 59.

Terakki ile bütünleştiğini, onun alın yazısını belirleyici eylemlerde rol oynadığını ve onu örten *esrarın* kalıcı bir ögesi olduğuna değinmektedir²⁸⁶.

Teşkilat-ı Mahsusa bu çalışmada kuruluşu ve amaçları, örgütsel yapısı ve faaliyetleri üzerinden mercek altına alınacaktır.

1. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu ve Amaçları

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşunu, meşrutiyet öncesi dönemlere dayandıran görüşler²⁸⁷ olmasına karşın, bunlar akademik seviyede kabul görmüş değildir. Bununla birlikte, 1911 yılından itibaren önce Trablusgarp'ta ve ardından Balkan Savaşları'nda faaliyet gösteren Teşkilat-ı Mahsusa ile benzeri misyon, kadro ve eylem biçimine sahip olan oluşumların varlığı bilinmektedir²⁸⁸. Akal'a göre, 1913 öncesinde çeşitli isimler altında faaliyet gösteren bu yapılar, organizasyonun temel taşları olarak değerlendirilmelidir²⁸⁹.

Konu ile ilgili olarak arşiv belgelerine dayanılarak yapılan çalışmaların sonucuna göre Teşkilat-ı Mahsusa, 30 Kasım 1913 tarihinde özelde Batı Trakya, genelde ise Balkanlar'la ilgili olarak kurulmuş; daha sonra Harbiye Nezareti bünyesine alınarak resmi bir kurum haline getirilmiştir²⁹⁰. Teşkilat-ı Mahsusa'nın

²⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 339

²⁸⁷ Cemal Kutay, **Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962, s. 21.

²⁸⁸ Cemal Paşa, **Anılar**, (Yay. Haz.: Alpay Kabacalı), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001, s. 70.

²⁸⁹ Emel Akal, **Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm**, Tüstav Yayınları, İstanbul, 2002, s. 67.

²⁹⁰ Vahdet Keleşyılmaz, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu Başkanları ve Mustafa Kemal", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 316; Kuruluş tarihi ile ilgili olarak birçok araştırmacı Hicri 17 Teşrin-i Sani 329 tarihini kabul etmekle birlikte, söz konusu tarihin Miladi takvime çevirimi farklı görüşler öne sürmektedirler. Örneğin Balcıoğlu, 17 Kasım 1913 tarihini vermektedir. Mustafa Balcıoğlu, "Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkıye Dairesi", **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001. s. 2; Aydoğan 30 Ekim 1913 tarihini vermektedir. Erdal Aydoğan, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s. 76; Çeliklepe ise 17 Kasım 1913 tarihini kabul etmenin uygun olacağını belirtmektedir. Atilla Çeliklepe, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, IQ Yayınları, İstanbul, 2002, s. 76; Kuruluşunun 75. yılı anısına "Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi" başlığını taşıyan bir yayım çıkartan Milli İstihbarat Teşkilatı'nı resmi tarihçesinde de Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihi 17 Kasım 1913 olarak kabul edilmektedir. Erdal İlter, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, Milli İstihbarat Teşkilatı Basım Evi, Ankara, 2002, s. 8; İlter aynı yıl yazmış olduğu bir makalede ise 30 Kasım 1913 tarihini vermektedir. Erdal İlter, "Osmanlılarda İstihbarat XIV-XX. Yüzyıllar", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2002, s. 251.

merkezi İstanbul'dur. Açık adresi ise Nuruosmaniye, Şeref Sokağı, Tasvir-i Efkâr Matbaası karşısı No: 39'dur²⁹¹.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmi bir örgüt olarak 1913 yılında, bir *İrade-i Seniyye* ile kurulduğu ileri sürülmüş ise de, bu iddia belgelendirilememiştir²⁹². Kuruluş ile ilgili olarak Meclisi Vükela'nın kararı olduğu hususunda yapılan araştırmalar da sonuçsuz kaldığı gibi, dönemin Sadrazamı Sait Halim Paşa, yapılanmadan haberi olmadığını bilgisini vermiştir²⁹³.

Teşkilatın kurucusu, İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden Enver Bey'dir. Kuruluş döneminde görevi üstlenen ilk başkan, Süleyman Askeri Bey'dir. Daha sonra sırası ile Halil Bey, Kızanlıklılı Cevad Bey ve Tunuslu Ali Başhamba bu görevi yürütmüşlerdir²⁹⁴.

Keleşyılmaz'a göre, İttihatçıların böyle bir yapılanma içerisine girmesindeki temel güdüleyici faktör; Balkan Savaşı'nda yaşanan toprak kayıpları ve bu kayıpları telafi edebilme kaygısı olmuştur. Zaman içerisinde, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonraki süreç ile birlikte teşkilat, Balkanlar'daki faaliyetlerine devam etmesinin yanı sıra Kafkasya, Hindistan ve Mısır gibi bölgelerde de etkinlik göstermiştir²⁹⁵.

Pehlivanlı, daha geniş bir perspektiften yaklaşarak; Batı ve İslam alemi arasındaki çekişmeler ile emperyalizmin Şark üzerinde giderek artan baskısının yarattığı birikim ve tarihsel faktörlerin geniş manada İslam alemini, dar anlamda ise Osmanlı ülkesini işgallerden ve her türlü düşmandan korumak için bir çaba içerisine soktuğuna işaret ederek, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş amaçlarını bu bağlam

²⁹¹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 341. Adrese ilişkin olarak, Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Fuat Balkan'ın anılarında merkezin kurulduğundan lağvedildiği güne kadar Şeref Sokak'ta olduğu bilgisi yer almaktadır. **İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Anıları**, (Yay. Haz.: Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 149. Buna karşın bir başka Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olan Atıf Bey'in Divan-ı Harb-i Örfi'deki muhakemesinde verdiği bilgilere göre merkez, Nuruosmaniye'de Tasvir-i Efkâr Matbaası'nın karşısında, fakat 32 numaralı hanededir. Osman Selim Kocahanoğlu, **Divan-ı Harbi Örfi Tehcir Yargulamaları 1919**, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 208.

²⁹² Tunaya, **a.g.e.**, s. 340; Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 62; Ergun Hiçyılmaz; **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Mit'e**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1990, s. 15.

²⁹³ Osman Selim Kocahanoğlu, **İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 92-94..

²⁹⁴ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.m.**, s. 316.

²⁹⁵ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.m.**, s. 319.

içerisinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre teşkilat; iç güvenliği sağlamak, devletin varlığı için hayati öneme sahip olan Türk hakimiyetini korumak, casusluk faaliyetlerini yürütmek, düzenli ordu birliklerine yardımcı olmak ve icabında onların yerini almak için çete savaşları yapmak gibi belirli amaçlara sahiptir. Geniş bir perspektifte ele alındığında ise, bu amaçların Türkçülük ve İslamcılık olarak simgeleşebileceğini ifade etmek de mümkündür²⁹⁶.

Akademik literatür içerisinde kabul görmemesine karşın, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş amacını, İttihat ve Terakki içerisindeki güç mücadelesinin sonuçlarına bağlayan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlere göre; İttihatçılar arasında vuku bulan Selanik-Manastır, asker-sivil, Talat Paşa-Enver Paşa eksenli siyasal çekişmelerin yansımaları, İttihat ve Terakki'nin tam iktidar dönemi içerisinde de sürmüş ve teşkilat, bu tartışmalar içerisinde bir güç aracı olarak kullanılmıştır²⁹⁷.

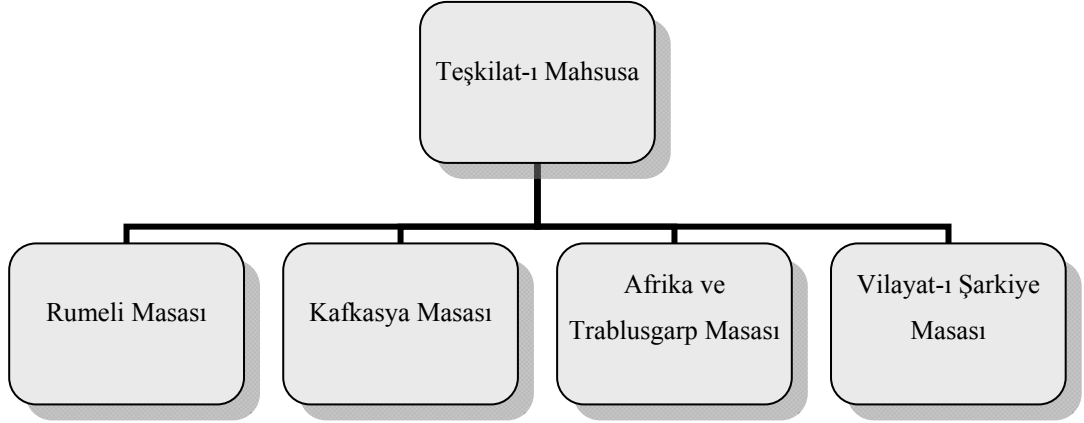
2. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Örgütsel Yapısı

Teşkilat-ı Mahsusa'nın örgütsel yapılanması ile ilgili, iki önemli tespit bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Tunaya'ya tarafından Divan-ı Harb-i Örfi zabıtlarındaki ifadelerden yola çıkılarak oluşturulmuş örgütsel yapı analizidir. Buna göre Teşkilat; Rumeli Masası, Kafkasya Masası, Afrika Trablusgarp Masası, Vilayat-ı Şarkıyye Masası olmak üzere dört masaya ayrılmıştır²⁹⁸. Coğrafi ayırım baz alınarak oluşturulan bu örgüt tarifinin, teşkilatın kapsamlı niteliğini açıklama konusunda yetersiz kaldığı düşünülebilmektedir.

²⁹⁶ Hamit Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 662.

²⁹⁷ Arif Cemil Denker, **Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa**, Arma Yayınları, İstanbul, 1997; Abidin Nesimi, **Yılların İçinden**, Nöbetçi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35; Mustafa Ragıp Esatlı, **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2004.

²⁹⁸ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.342.

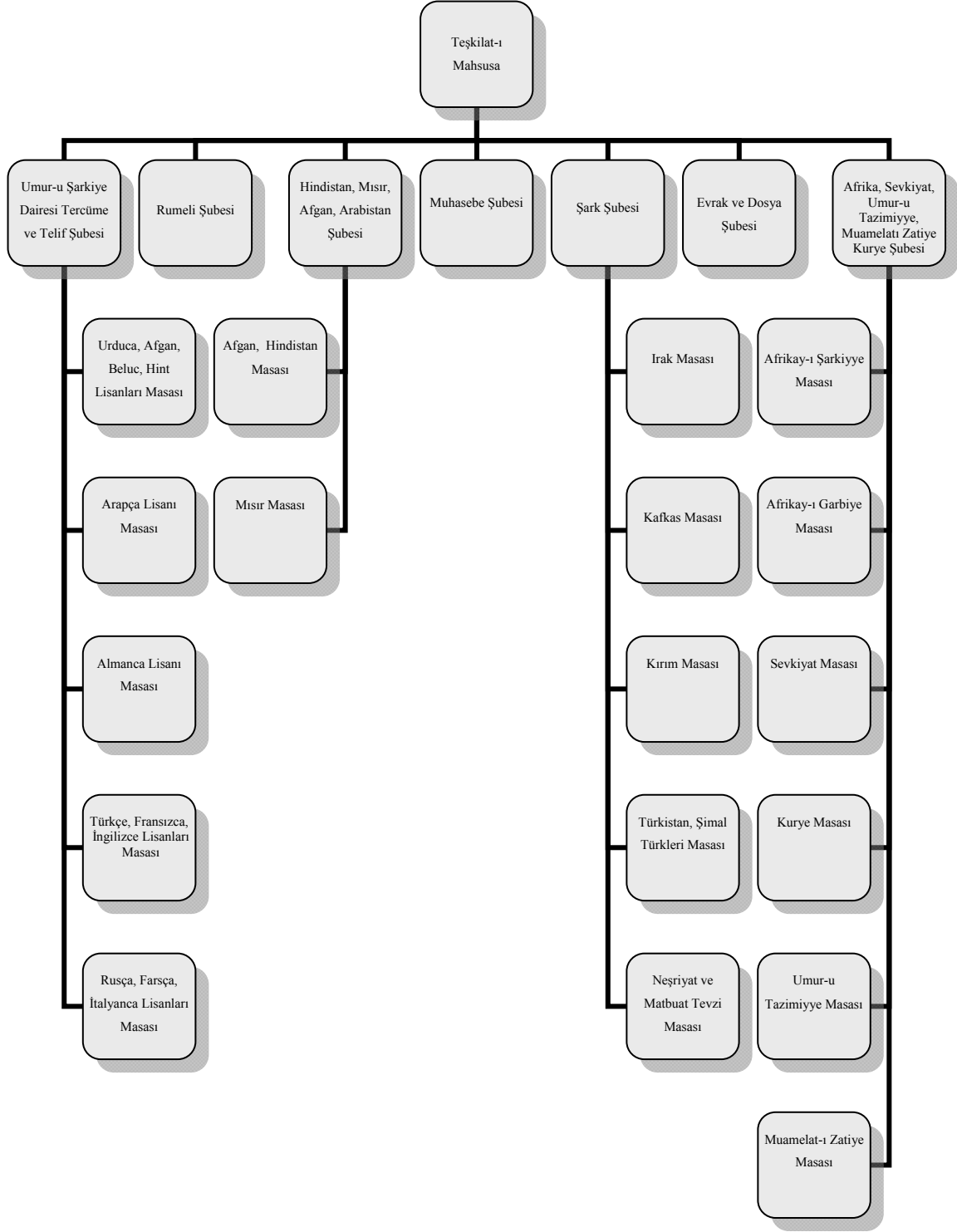

Şekil. 6. Tarık Zafer Tunaya'ya Göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapılanması

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.34'den yararlanılarak düzenlenmiştir

Teşkilat-ı Mahsusa'nın örgütsel yapısı ile ilgili ikinci tespit, Balcıoğlu tarafından yayınlanan bir belgede yer alan bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur ve daha geniş bir örgütlenme perspektifi sunmaktadır. Buna göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın şube ve masalardan oluşan örgüt yapısı, şu şekildedir: *Umur-u Şarkiyeye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi; Urduca, Afgan, Beluc, Hind Lisanları Masası, Arapça Lisanı Masası, Türkçe, Arapça Masası, Türkçe, Arapça Masası, İngilizce, Fransızca Lisanları Masası, Türkçe, Fransızca Lisanları Masası, Almanca Lisanı Masası, Türkçe, Fransızca, İngilizce Lisanları Masası, Rusça, Farsça, İtalyanca Lisanları Masası. Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi; Afgan, Hindistan Masası, Mısır Masası. Şark Şubesi; Irak Masası, Kafkas Masası, Kırım Masası, Türkistan, Şimal Türkleri Masası, Neşriyat ve Matbuat Tevzi Masası. Rumeli Şubesi. Evrak ve Dosya Şubesi. Muhasebe Şubesi. Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat, Umur-u Tazimiyye, Muamelatı Zatiye, Kurye Şubesi; Afrikay-ı Şarkiyeye Masası, Afrikay-ı Garbiye Masası, Sevkiyat Masası, Kurye Masası, Umur-u Tazimiyye Masası, Muamelat-ı Zatiye Masası*²⁹⁹.

²⁹⁹ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 4-7.

Şekil. 7. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapılanması

Kaynak: Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, ss. 4-7'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Literatür içerisinde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın iç yönetimi ve teşkilat ilişkilerini düzenleyen ve örgütsel yapıyı açıklayan bir nizamnamenin varlığına dair bir yayın yapılmamıştır. Fakat iki kaynakta, Teşkilat-ı Mahsusa için oluşturulmuş nizamname ve talimatnamelerden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, teşkilat üyelerinden Arif Cemil Denker'in "Birinci Dünya Harbi'nde Teşkilat-ı Mahsusa" başlığı taşıyan eseridir. Denker'in verdiği bilgilere göre; Kafkas cephesinde görev yapan teşkilat elemanları, ihtiyaç üzerine bir talimatname düzenleme yoluna başvurmuşlardır³⁰⁰. Konuyla ilintili bir diğer kaynak ise, dönemin Sofya Ataşemiliteri Mustafa Kemal'in "Karlsbrad Hatıraları" başlığını taşıyan anılarında yer almaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olan ve görev yerini terk ettiği için infaz edildiği bilinen Silahçı Tahsin ile arasında geçen bir görüşmesini anlatan Mustafa Kemal'in aktardıklarından çıkan sonuca göre, dönem içerisinde Makedonya bölgesinde faaliyet gösteren teşkilat elemanları bir nizamnameye sahiptirler ve nizamnameyi yanlarında taşımaktadırlar³⁰¹.

Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili bir diğer önemli konu, örgütün finansmanı meselesidir. Stoddard'a göre, teşkilatın iki önemli finans kaynağı vardır. Bu kaynaklardan ilki, Harbiye Nezareti'nin gizli bütçesinden verilen ödenekler; ikincisi ise, Almanya'dan yapılan altın aktarımlarıdır. Stoddard'ın, Kuşçubaşı Eşref Bey'e dayanarak verdiği bilgilere göre; teşkilatın faaliyetleri sırasında kullandığı toplam miktar 4.000.000 altın lira civarındadır³⁰².

Teşkilat üyelerinden Atıf Bey'in Divan-ı Harb-i Örfi yargılamasındaki ifadelerinden anlaşıldığına göre; teşkilatın kendi bünyesi içerisinde bir kasası ve veznesi bulunmaktadır. Teşkilatın harcamaları için gereken para, birkaç kez Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nden alınmıştır³⁰³. Yargılamanın ilerleyen safhalarında konuya açıklık getiren Atıf Bey; görevli zabitlerin kadrolarından maaşlarını

³⁰⁰ Arif Cemil Denker, **a.g.e.**, s. 92.

³⁰¹ Afet İnan, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbrad Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 54

³⁰² Philip H. Stoddard, **Teşkilat-ı Mahsusa**, (Çeviren: Tansel Demirel), Arma Yayınları, İstanbul, 2003, S. 61.

³⁰³ Osman Selim Kocahanoğlu, **Divan-ı Harbi Örfi Tehcir Yargılamaları 1919**, s. 208.

aldıklarını, örtülü ödenekten karşılanan masrafların ise hudut dışı operasyonlara ait olduğu bilgisini vermiştir³⁰⁴.

Teşkilat Başkanlığı yapan Cevad Bey'in Divan-ı Harb-i Örfi yargılamasındaki ifadelerine göre, örtülü ödenekten alınan paralarla karşılanan masraf kalemleri şunlardır: Bina için verilen kiralar, görevli olarak gönderilen zevatın harcırahları, taburların sivil personeline verilen harcırahlar ve personelin ailelerine tahsis olunan maaşlar³⁰⁵.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın örtülü ödeneği ile ilgili sorular, Meclis-i Mebusan Beşinci Şube soruşturması sırasında da gündeme gelmiş ve komisyon üyeleri Maliye Nazırı Cavid Bey'e konu ile ilgili sorular yöneltilmişlerdir. Cavid Bey'in vermiş olduğu bilgilere göre, Harbiye Nezareti bütçesi içerisinde bir örtülü ödenek kalemi vardır ve bunun limitinin yirmi bin liradan ibarettir. Fakat savaş dönemi koşullarının getirdiği olağan dışı ihtiyaçlardan kaynaklanan finans hareketleri de bu kalem üzerinde gösterilmekte ve bu sınıfa tabi tutulmaktadır³⁰⁶.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, teşkilatın hukuksal ve finansal kaynakları itibarı ile Osmanlı bürokratik sistemi içerisinde çizgi dışı bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Stoddard'a göre Enver Paşa'nın bu yola başvurması, bilinçli bir tercihin sonucudur ve bu yolla örgütün faaliyetleri, hükümet denetiminin bunaltıcı kısıtlamalarından ve kamuoyu önünde hesap verme zorunluluğundan kurtarılarak hareket serbestisine kavuşturulmuştur³⁰⁷.

Teşkilatın insan unsuru hakkında da, çeşitli bilgiler ve tasnifler bulunmaktadır. Örneğin Parlar, Teşkilat-ı Mahsusa kadrolarını iki kanada ayırmıştır; Mücahitler ve Muharipler. Buna göre; Teşkilat-ı Mahsusa'nın en önemli grubunu muharipler oluşturmaktadır. Bu gruba sadece askerler girebilmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa yöneticileri bu kast'tan çıkmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın diğer kanadı ise, mücahit

³⁰⁴ Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

³⁰⁵ Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 277.

³⁰⁶ Osman Selim Kocahanoğlu, **İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, ss. 346-347.

³⁰⁷ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 52.

grubudur. Bu grupta ittihatçıların sivil unsurları yer almaktadır. Bunların görevi ise, sivil istihbarat ve propaganda faaliyetleridir³⁰⁸.

Bu paralelde Çeliktepe, Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde görev yapan ve çeşitli kaynaklardan teşkil edilmiş grupları dört kategoride tasnif etmektedir. Çeliktepe'ye göre, grupta yer alan unsurlar şunlardır: Mahkumlar ve Sabıkalılar, Mevlevi ve Bektaşî Grupları, Mücahitler, Çeteler³⁰⁹.

Stoddard'a göre; teşkilat içerisinde ordu subayları ile askeri açıdan deneyimli sivillerin yanı sıra alanında uzmanlık sahibi olan ve sadakatlerine kesinlikle güvenilen pek çok gerilla savaşı uzmanı da yer almaktadır. Bu bağlamda teşkilatın etkinlikler açısından doruk noktasına ulaştığı 1916 yılındaki personel sayısı otuz bindir³¹⁰.

Kuruluşundan, lağvına kadar Teşkilat-ı Mahsusa merkez kadrosu birimlerinde çalışanlar görev şemaları ile şu isimlerden oluşmaktadır.

Umur-u Şarkiye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi:

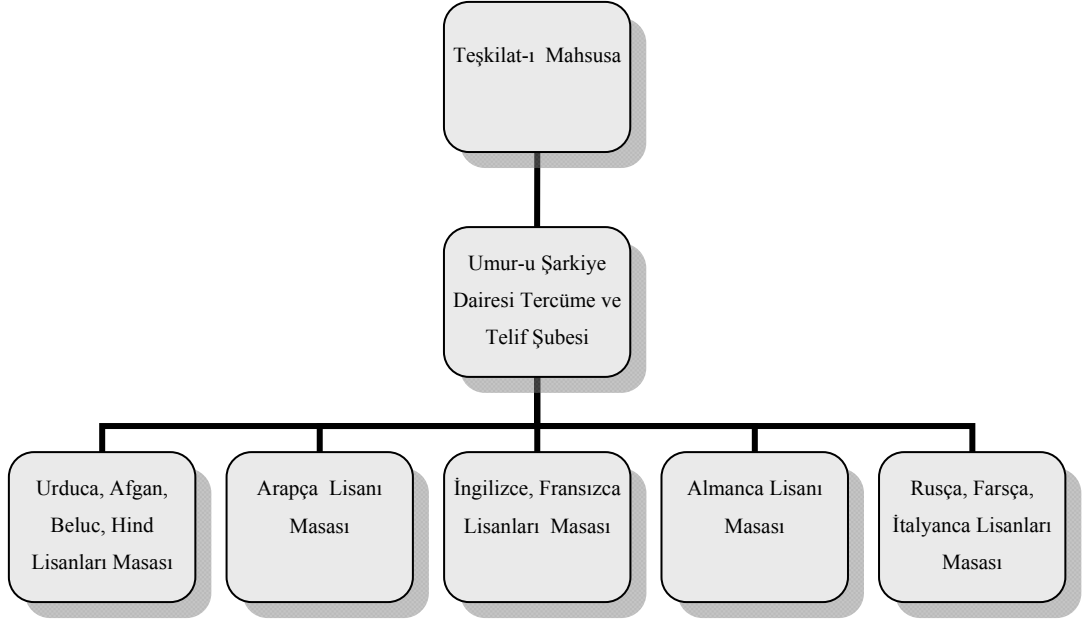
Umur-u Şarkiye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi'nin müdürlüğünü, Piyade Binbaşı Ali Rıza Bey yapmaktadır. Şube müdürlüğünü Abdürrab Bey'in üstlendiği Urduca, Afgan, Beluc, Hind Lisanları Masası; müdürlüğünü Şeyh Hızır Efendi'nin üstlendiği Arapça Lisanı Masası; müdürlüğünü Şeyh Mehmet Efendi'nin üstlendiği Türkçe, Arapça Masası; müdürlüğünü Süvari Mülazım-ı evvel Yusuf Efendi'nin üstlendiği Türkçe, Arapça Lisanları Masası; müdürlüğünü Zabıt Namzedi Hami Efendi'nin üstlendiği Türkçe, Fransızca Masası; müdürlüğünü Er Ziya Efendi'nin üstlendiği Almanca Masası; müdürlüğünü Er Ferid Efendi'nin yaptığı Türkçe, Fransızca, İngilizce Masası; müdürlüğünü Sami Süreyya Bey'in yaptığı Rusça, Fransıza, İtalyanca Masası'ndan oluşmaktadır³¹¹.

³⁰⁸ Suat Parlar, **Kontgerilla Kıskaçında Türkiye**, Mephisto Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 415.

³⁰⁹ Atilla Çeliktepe, **a.g.e.**, s. 107.

³¹⁰ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 59. Koloğlu bu iddianın mantık dışı olduğunu ifade etmektedir. Orhan Koloğlu, "Teşkilat-ı Mahsusa'dan Milli Emniyet Geçiş", **Birikim**, Sayı: 93-94, 1997, s. 148.

³¹¹ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 4-5.

Şekil. 8. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Umur-u Şarkiye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi'nin Örgütlenmesi

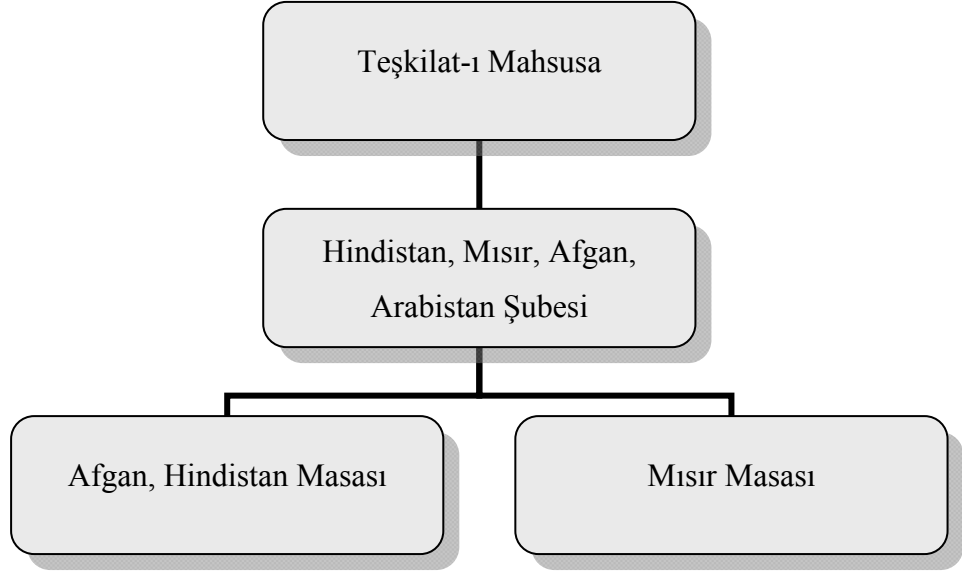
Kaynak: Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, ss. 4-7'den yararlanılarak düzenlenmiştir

Balcıoğlu'na göre Umur-u Şarkiye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi'nin örgütlenmesi, Şekil. 8'te sunulmuştur.

Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi:

Müdürlüğünü Doktor Fuad Bey'in yaptığı Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi; Afgan, Hindistan Masası ile Mısır Masası'ndan oluşmaktadır. Afgan, Hindistan Masası'nın müdürü Abdürrab Bey, Mısır Masası'nın müdürü ise Süvari Mülazım-ı Evvel Yusuf Efendi'dir ³¹².

³¹² Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 6.

Şekil. 9. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi'nin Örgütlenmesi

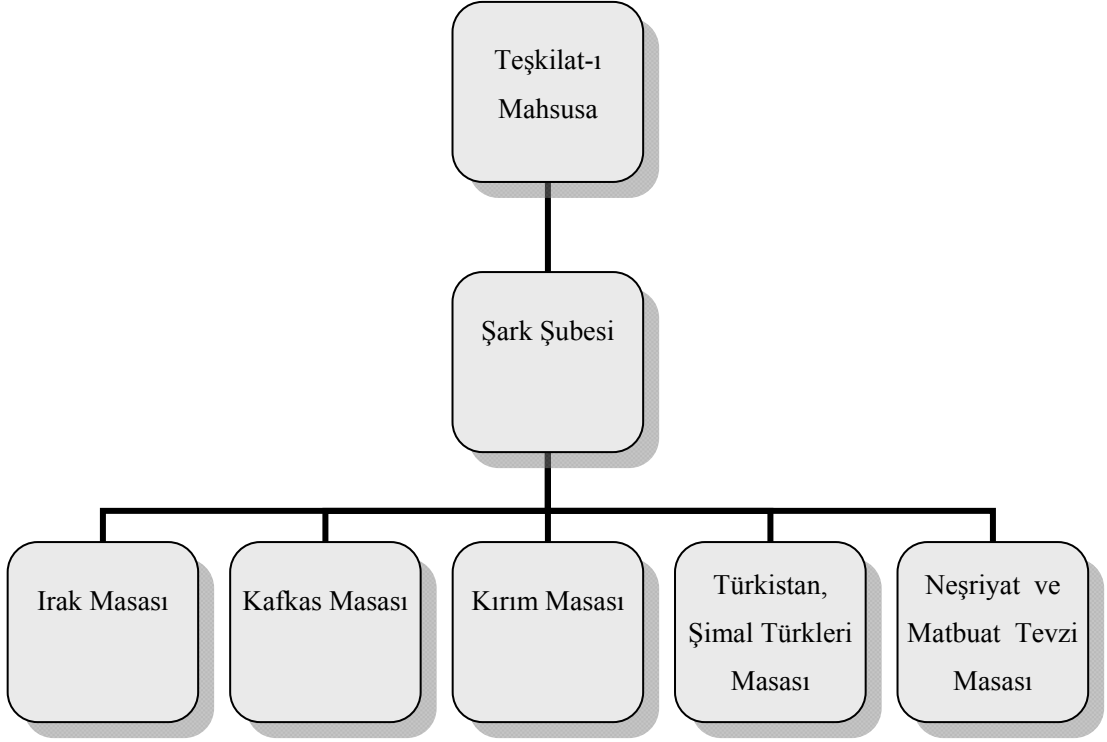
Kaynak: Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, ss. 4-7'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Balcıoğlu'na göre Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi'nin örgütlenmesi, Şekil. 9'da sunulmuştur.

Şark Şubesi:

Şark Şubesi, müdür Piyade Yüzbaşı Mehmet Nuri Efendi ile fahri müdür Köprülüzade Fuad Bey'in sorumluluğu altında faaliyet göstermektedir. Şube kapsamında faaliyet gösteren Irak Masası'nın müdürlüğünü Jandarma Yüzbaşı Süheyl Efendi, Kafkas Masası'nın müdürlüğünü Süvari Mülazım-ı evvel Adnan Efendi, Kırım Masası'nın müdürlüğünü Süvari Mülazım-ı evvel Rafet Efendi, Türkistan, Şimal Türkleri Masası'nın müdürlüğünü Piyade Yüzbaşı Süleyman Efendi, Neşriyat ve Matbuat Tevzi Masası'nın müdürlüğünü Süvari Mülazım-ı sani Bahri Efendi üstlenmektedir. Piyade Yüzbaşı Seyfeddin Efendi ve Kemal Efendi ise, daire muhasebedarı olarak görev yapmaktadır³¹³.

³¹³ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 6.

Şekil. 10. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Şark Şubesi'nin Örgütlenmesi

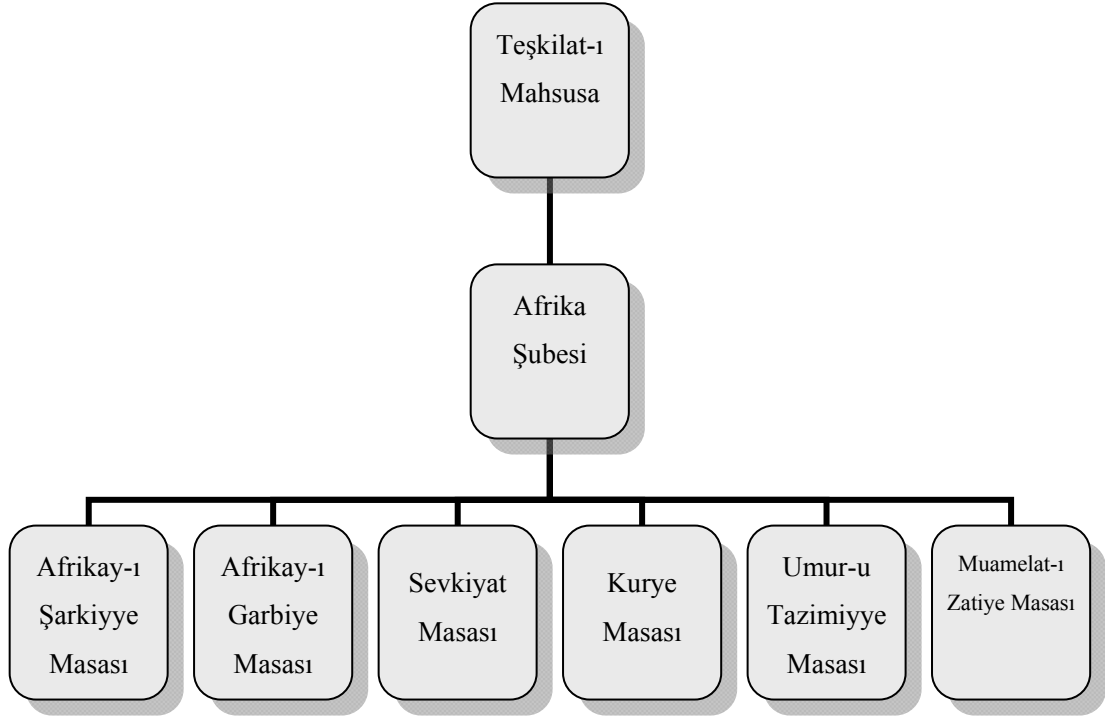
Kaynak: Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, ss. 4-7'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Balcıoğlu'na göre Şark Şubesi'nin örgütlenmesi, Şekil. 10'da sunulmuştur.

Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat, Umur-u Tazimiyye, Muamelatı Zatiye, Kurye Şubesi:

Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat, Umur-u Tazimiyye, Muamelatı Zatiye, Kurye Şubesi'nin müdürlüğünü Süvari Kaymakamı Hüsameddin Bey yapmaktadır. Şube bünyesinde müdürlüğünü İhtiyat Hesap Memuru Vekili Nuri Efendi'nin üstlendiği Afrikay-ı Şarkiyeye Masası, müdürlüğünün İhtiyat Hesap Memuru Vekili Nuri Efendi'nin üstlendiği Afrikay-ı Garbiye Masası, müdürlüğünü Serçavuş Muavini İlhami Efendi'nin üstlendiği Sevkiyat Masası, müdürlüğünü Talib Efendi'nin üstlendiği Kurye Masası, müdürlüğünün Serçavuş İhsan Efendi ile

Takımbaşı Salih Efendi'nin üstlendiği Umur-u Tazimiyye Masası ve müdürlüğünü Er Hidayet Efendi'nin üstlendiği Muamelat-ı Zatiye Masası'nı barındırmaktadır ³¹⁴.

Şekil. 11. Mustafa Balcıoğlu'na Göre Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat, Umur-u Tazimiyye, Muamelatı Zatiye, Kurye Şubesi'nin Örgütlenmesi

Kaynak: Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, ss. 4-7'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Balcıoğlu'na göre Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi Sevkiyat, Umur-u Tazimiyye, Muamelatı Zatiye, Kurye Şubesi'nin örgütlenmesi, Şekil. 11'de sunulmuştur.

Rumeli Şubesi:

Rumeli Şubesi'nin müdürlüğünü, Piyade Yüzbaşı Fuat Efendi yapmaktadır³¹⁵.

³¹⁴ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 6.

³¹⁵ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 6.

Evrak ve Dosya Şubesi:

Evrak ve Dosya Şubesi'nin müdürü, Piyade Kıdemli Yüzbaşı Muhtar Efendi'dir³¹⁶.

Muhasebe Şubesi:

Muhasebe Şubesi'nin müdürü Piyade Kıdemli Yüzbaşı Ali Rıza Efendi'dir. Şube kapsamında Er Celal Efendi muhasabeci, Talib Ağa odacı, Er Ahmetoğlu İsmail ise kapıcı olarak faaliyet göstermektedir³¹⁷. Muhasebe Şubesi bünyesinde, sözü edilen tüm bu isimlerin yanı sıra emir erleri de görev yapmaktadır. Bu bağlamda Er Ahmetoğlu Halim Mehmet; Er Selimoğlu Bahaeddin; Er Ahmetoğlu Cemil; Yusufoğlu Abdülhak. Posta Erleri: Er İbrahim Hakkı; Er Alioğlu Süleyman; Er İsmailoğlu Ahmet; Er Hasanoğlu Sadık; Er Mustafaoğlu Ahmet. Sevkiyat Erleri: Er Mehmetoğlu Elmas; Er Selimoğlu Tabun; Er Yusufoğlu Ahmet Muhasebe Şubesi'nin emir erleridir³¹⁸.

3- Teşkilat-ı Mahsusa'nın Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Teşkilat-ı Mahsusa'nın sınır bölgeleri ve ülke dışında çeşitli faaliyetler icra ettiği bilinmektedir. Bu kapsamda teşkilat; Balkanlar³¹⁹, Kafkasya³²⁰, Afrika³²¹, Afganistan³²², İran³²³, Arabistan³²⁴ ve Hindistan³²⁵ gibi pek çok bölgede faaliyet göstermiştir.

³¹⁶ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, ss. 6.

³¹⁷ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 7.

³¹⁸ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 7.

³¹⁹ Balkanlar ve Makedonya bölgesindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Celal Perin, **Nevrekoplu Celal Bey'in Hatıraları, Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi**, Arba Yayınları, İstanbul, 2000; Vahdet Keleşyılmaz, "Türk Ordusundan Bir Vefa Örneği ve Teşkilat-ı Mahsusa Belgeleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 44, 1999, ss. 645-650; **İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları**, (Yay. Haz.: Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 1998.

³²⁰ Kafkas bölgesindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Vahdet Keleşyılmaz, "Kafkas Harekatının Perde Arkası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 47, 2000, ss. 367-393; Sadık Sarısamam, "Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyeti İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu", **XII. Tarih Kongresi**, Cilt: 3, Ankara, 1999.

³²¹ Afrika çevresindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa Kuzey Afrika'da, 1914-1918, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 47, 2000.

³²² Afganistan çevresindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Balcıoğlu, İsrail Kurtcephe, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi Rauf Bey Müfrezesi", **O.T.A.M.**, Sayı: 3, 1992.

Stoddard'a göre teşkilatın bu bölgelerde gerçekleştirdiği faaliyetler; baskın, sabotaj, şaşırtma hareketleri, düşmanın haberleşme hatlarının tahribi, casusluk, karşı casusluk, propaganda ve karşı propaganda eylemlerinden oluşmaktadır³²⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondoros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın emriyle Teskilat-ı Mahsusa'nın ilga çalışmaları başlatılmıştır. Bu dairenin ilgasına, Kurmay Albay Hasan Tosun Bey memur edilmiştir. Hasan Tosun Bey, 15 Kasım 1918 tarihinde görevini bitirmiştir. Böylece, Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetleri sona ermiştir³²⁷.

Stoddard'a göre Teşkilat-ı Mahsusa; Osmanlı devlet sistemini ayakta tutmaya içtenlikle çalışan yürekli vatanseverlerin genellikle koordinasyondan yoksun, gevşek bir konfederasyonuydu. Birinci Dünya Savaşı boyunca sınırlı başarılar elde etmişse de savaşın kaybedilmesi sonucunda kendisini yaratan sistemle birlikte yok olmuştur. Söz konusu yok oluşun temel kaynaklarını ise teşkilatın kötü tanımlanmış bir hedefe yönelik planlarının kusurlu olmasına, teşkilat liderlerinin ne yapılması gerektiği konusunda berrak bir görüşten yoksun olmalarına ve genel işleyiş sistemindeki aksaklıklara bağlamak mümkündür³²⁸.

Muhakkak ki Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde görev yapmış olan H. Cemal'in gözlemleri, teşkilatın genel işleyiş sistemi hakkında daha aydınlatıcıdır. Hatıraları içerisinde, kendisini vatana feda etmek ve şehit olmak arzusu ile teşkilata gönüllü yazıldığını belirten Cemal; teşkilatın İstanbul merkezini, bir *iltimas dairesine* benzeterek, teşkilatın sunduğu imkanlardan faydalanmak isteyen zabitlerin buraya akın ettiğini, aylık otuz lira maaş alarak, komitecilik değil, memurluk yaptıklarını, teşkilatta görev alan çetecilerin, gizlilik kurallarını ihlal ettiklerini, en gizli sırları

³²³ İran bölgesindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sadık Sarısamam, "Ömer Naci Bey Müfrezesi", **Atatürk Yolu**, Cilt: IV, Sayı:16, 1995; Sadık Sarısamam, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İran Elçiliğimiz ile İrtibatlı Bazı Teşkilat-ı Mahsusa Faaliyetleri", **O.T.A.M.**, Sayı: 7, 1996.

³²⁴ Arabistan bölgesindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **Eşref Kuşçubaşı, Hayber'de Türk Cengi**, (Yay. Haz.: Philip H. Stoddard, H. Basri Danişman), Arba Yayınları, İstanbul, 1997; Philip H. Stoddard, **a.g.e.**

³²⁵ Hindistan bölgesindeki faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu 1914-1918**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

³²⁶ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, s.57.

³²⁷ Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa Türk Modern İstihbaratçılığının Başlangıcı mı?", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 285.

³²⁸ Philip H. Stoddard, **a.g.e.**, ss.8-9.

dahi Meserret Kiraathanesinde övünmek amacıyla deşifre ettiklerini belirtmektedir³²⁹.

³²⁹ H. Cemal, **Çanakkale’de Ulu Cenk**, (Yay. Haz.: Hayati Tezel), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 89-100.

SONUÇ

Sultan II. Abdülhamit'i devirerek istibdat yönetime son vermek ve 1876 Kanuni Esasi'sini yeniden yürürlüğe koymak amacıyla "gizli ihtilalci" bir cemiyet olarak kurulan İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından siyasal yaşamın temel aktörlerinden biri haline gelmiştir.

Cemiyet; İkinci Meşrutiyet döneminde büyük yapısal dönüşümler yaşamıştır. İttihatçılar; bu süreçte önce Denetleme İktidarları, 1913 sonrasında da Tam İktidarlarını kurarak, siyasal faaliyette bulunmuşlardır. Yine bu dönem içerisinde sekiz kongre düzenlemiştir. Örgütsel yapının hangi yönde evrileceği ve izlenecek politikaların hangi yönde olacağı bu kongrelerde tartışılmış ve karara bağlanmıştır. Partinin üst karar mekanizması olması açısından kongrelerin önemi büyüktür.

Denetleme İktidarı dönemi boyunca, cemiyetin örgütsel yapısı iki başlı bir görünüm arz etmiştir. "Cemiyet-Fırka" ikilemi olarak adlandırılan bu durum, İttihatçılara yöneltilen en büyük eleştiri kaynağı olmuştur. Bu ikilemi çözmek için çeşitli adımlar atılmış, ancak gözle görülür bir başarı elde edilememiştir.

1913 yılı, İttihatçılar için kritik bir eşiktir. Balkan Savaşları'nın getirdiği yıkım süreci içerisinde, Bab-ı Ali Baskını'yla ülke yönetimini ele geçiren İttihatçılar; Mahmut Şevket Paşa Suikasti sonrasında muhalefeti de tasfiye ederek, Tam İktidar dönemini başlatmışlardır. Giderek yaklaşan savaş tehlikesinin bu süreci hızlandırdığı düşünülebilmektedir. Bu şartlar altında toplanan 1913 Kongresi'nin en önemli kararı; "cemiyet-fırka" ikilemine son vererek, İttihat ve Terakki'nin siyasal bir parti olduğunu ilan etmesidir.

İttihat ve Terakki Fırkası; Tam İktidar döneminde bir yandan devlet aygıtını yeniden organize etmeye çalışırken, diğer yandan da devlet aygıtı ile toplum arasında yeni kanallar açacak ve ekonomik, sosyal, kültürel amaçlara hizmet edecek örgütlenmeler oluşturma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Esnaf Cemiyetleri, Ticaret Odaları, Talebe Cemiyetleri, Ziraat Odaları gibi sosyal içerikli ve sivil görünümlü cemiyetlerin yanı sıra Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye, Genç Dernekleri gibi paramiliter yan kuruluşlar da faaliyete geçirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın beklentilerin aksine uzun, çok cepheli, ülkelerin bütün kaynaklarını savaş için kullanma eğilimi gösteren ve sürekli olarak insan seferber etmeyi gerektiren bir yıpratma savaşı niteliğine dönüşmesi ile birlikte; muharebe kadar, muharebe hazırlığı ve desteği de hayati önem kazanmış, cephe ile cephe gerisi iç içe geçmiştir. Böylelikle savaşa bedenen ve ruhen hazır, aynı ve nakti kaynaklarını seferber etmiş bir toplum; savaştaki başarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

İttihatçıların paramiliter yan kuruluşlara ihtiyaç duymalarını ve bu tarz kuruluşları faaliyete geçirme çabalarını, savaş döneminin kendine özgü koşullarına bağlamak mümkündür. Öyle ki benzer çabaların, savaş ortamında var olmaya çalışan pek çok ülke tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu bağlamda paramiliter yapılanmaların izlerini, Birinci Dünya Savaşı'na katılan birçok ülkede görmek mümkündür.

Toplumun savaş hazır hale getirilmesi süreci, askeri niteliğinin yanı sıra kamuoyunun savaşa bakış açısını yönlendirme ve kitle motivasyonunu artırma gibi dışsal etkiler de yaratacağı için siyasal yönetim kademeleri için önem taşıyan bir anlama sahiptir. Bu nedenle İttihat ve Terakki, savaş öncesine dayanan örgütsel deneyimlerinin oluşturduğu birikim ve savaş koşullarının doğurduğu ihtiyaçlardan hareket ederek paramiliter kuruluşlara yönelmiştir. Paramiliter yan kuruluşların çok yönlü etkilerinden yararlanan İttihat ve Terakki; bu kuruluşlara örgüt, ideoloji ve kadro desteği sağlamıştır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki'nin paramiliter yan kuruluşlarla olan ilişkisi; hem içkin, hem de aşkın bir nitelik arz etmektedir.

KAYNAKÇA

I. SÜRELİ YAYINLAR

A. DERGİLER

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu

Avrasya Dosyası

Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler

Birikim

Milli Eğitim Dergisi

Otam

Tarih ve Toplum

Toplumsal Tarih

II. İNCELEME YAPITLARI

A. KİTAPLAR

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, (Çeviren: Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

AKAL, Akal, **Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm**, Tüstav Yayınları, İstanbul, 2002.

AKŞİN, Sina, "Siyasi Tarih", **Türkiye Tarihi**, Cilt: 3, Cem Yayınları, Ankara, 1998.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

BABACAN, Hasan, **Talat Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

BIYIKLIOĞLU, Tefik Biyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

BİRGEN, Muhittin, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, Cilt: 1, Kitap Yayınları, İstanbul, 2006.

BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

CEMAL, H., **Çanakkale'de Ulu Cenk**, (Yay. Haz.: Hayati Tezel), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1982.

Cemal Paşa, Anılar, (Yay. Haz.: Alpay Kabacalı), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇAVDAR, Tefik, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇAVDAR, Tefik, **Talat Paşa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

ÇELİKTEPE, Atilla, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, IQ Yayınları, İstanbul, 2002.

DENKER, Arif Cemil, **Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa**, Arma Yayınları, İstanbul, 1997.

DURU, Kazım Nami, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.

Enver Paşa'nın Anıları, (Yay. Haz.: Halil Erdoğan Cengiz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

ESATLI, Mustafa Ragıp, **İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2004.

ESATLI, Mustafa Ragıp, **Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca**, Bengi Yayınları İstanbul, 2007.

Eşref Kuşçubaşı, Hayber'de Türk Cengi, (Yay. Haz.: Philip H. Stoddard, H. Basri Danışman), Arba Yayınları, İstanbul, 1997.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

HANİOĞLU, Şükrü, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük 1889-1902**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Anıları, (Yay. Haz.: Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 1998.

İLTER, Erdal, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, Milli İstiharat Teşkilatı Basım Evi, Ankara, 2002.

İNAN, Afet, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbrad Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

KABASAKAL, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1991.

KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

KARABEKİR, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

KARAL, Enver Ziya,, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

KARS, H. Zafer, **1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, **Teşkilatı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu 1914-1918**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

KOCAOĞLU, Bünyamin, **Mütareke'de İttihatçılık**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, **İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, **Divan-ı Harbi Örfi Muhakematı Zabıt Ceridesi Tehcir Yargılamaları 1919**, Temel Yayınları, İstanbul, 2007.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, **Divan-ı Harbi Örfi Tehcir Yargılamaları 1919**, Temel Yayınları, İstanbul, 2007.

KOLOĞLU, Orhan, **İttihatçılar ve Masonlar**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005.

KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

KUTAY, Cemal, **Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962.

NESİMİ, Abidin, **Yılların İçinden**, Nöbetçi Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZÇELİK, Selahattin, **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

PARLAR, Suat, **Kontgerilla Kışkacında Türkiye**, Mephisto Kitabevi, İstanbul, 1997.

PERİN, Celal, **Nevrekoplu Celal Bey'in Hatıraları, Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi**, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.

PETROSYAN, Yuriy Asatoviç, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, (Çeviren: Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu), Bilgi Yayınları, Ankara, 1974.

POLAT, Nazım H., **Müdafaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991

RAMSAUR, Ernest Edmondson, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, (Çeviren: Nuran Yavuz), Sander Yayınları, İstanbul, 1972.

STODDARD, Philip H., **Teşkilat-ı Mahsusa**, (Çeviren: Tansel Demirel), Arma Yayınları, İstanbul, 2003.

ŞAKİR, Ziya, **1914-1918 Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik**, Muallim Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul, 1944.

ŞİMŞEK, Nurettin, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey**, IQ Yayınları, İstanbul, 2008.

TEMO, İbrahim, RIZA, Ahmet, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2009.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları İstanbul, 1998.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-2001**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

B. MAKALELER

BALCIOĞLU, Mustafa, KURTCEPHE, İsrail, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi Rauf Bey Müfrezesi”, **O.T.A.M.**, Sayı: 3, 1992.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Osmanlı Genç Dernekleri”, **Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2001.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkiye Dairesi”, **Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyete**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

BEŞİKÇİ, Mehmet, “Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda”, **Toplumsal Tarih**, Sayı.127, (Temmuz, 2004).

BEŞİKÇİ, Mehmet, “Militarizm, Topyekun Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunda Paramiliter Dernekler”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 8, (Bahar-2009).

EYİCİL, Ahmet, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

GÜVEN, İsmail, “Osmanlı’dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1-2, Ankara, 2003.

İLTER, Erdal, “Osmanlılarda İstihbarat XIV-XX. Yüzyıllar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2002.

KARAKÜÇÜK, Suat, “Osmanlı İzciliğinin Paramiliter Görünümü”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 143, 1999.

KOLOĞLU, Orhan, “Teşkilat-ı Mahsusa’dan Milli Emniyet Geçiş”, **Birikim**, Sayı: 93-94, 1997.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kuruluşu Başkanları ve Mustafa Kemal”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Türk Ordusundan Bir Vefa Örneği ve Teşkilat-ı Mahsusa Belgeleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 44, 1999.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Kafkas Harekatının Perde Arkası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 47, 2000.

PEHLİVANLI, Hamit, “Osmanlılarda İstihbaratçılık”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

PEHLİVANLI, Hamit, “Teşkilat-ı Mahsusa Türk Modern İstihbaratçılığının Başlangıcı mı?”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

PEHLİVANOĞLU, Hamit, “Teşkilat-ı Mahsusa Kuzey Afrika’da, 1914-1918”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 47, 2000.

POLAT, Nazım H., “Milli Mücadele’de Sivil Direnişin Kökleri: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

SARISAMAN, Sadık, “Ömer Naci Bey Müfrezesi”, **Atatürk Yolu**, Cilt: IV, Sayı: 16, 1995.

SARISAMAN, Sadık, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İran Elçiliğimiz ile İrtibatlı Bazı Teşkilat-ı Mahsusa Faaliyetleri”, **O.T.A.M.**, Sayı: 7, 1996.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, “İttihat ve Terakki Hareketi’nin Oluşumunda Selanik’in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği”, **Cumhuriyet’in Harcı Köktenci Modernite’nin Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

TOPRAK, Zafer, “İttihat ve Terakki’nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler**, Sayı: 7, İstanbul, 1979.

TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

TOPRAK, Zafer, “Meşrutiyet ve Mütarake Yıllarında Türkiye’de İzcilik”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 52, İstanbul, 1998.

TOPRAK, Zafer, “Osmanlı Donanması, Averof Zihlısı ve Ulusal Kimlik”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 113, (Mayıs, 2003).

C. TEZLER

GÖK, Nurşen, **Donanma Cemiyetinin Anadolu’da Örgütlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

D. BİLDİRİLER

SARISAMAN, Sadık, “Trabzon Mıntıkası Teşkilat-ı Mahsusa Heyeti İdaresinin Faaliyetleri ve Gürcü Lejyonu”, **XII. Tarih Kongresi**, Cilt: 3, Ankara, 1999.

SHIDARA, Kunihiro, “İttihat ve Terakki mi? Terakki ve İttihat mı?”, **XII. Türk Tarih Kongresi, Kongre’ye Sunulan Bildiriler**, Cilt: 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

E. ANSİKLOPEDİLER

Osmanlı Ansiklopedisi

Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi

Türkler Ansiklopedisi

EKLER

EK. 1. OSMANLI TERAKKİ VE İTTİHAD CEMİYETİ TEŞKİLAT-I DAHİLİYE NİZAMNAMESİ - 1908

Maksat

Madde 1 - Vatani, bugünkü bulunduğu hal-i vahim-i hatrınâkten milleti giriftar olmuş bulunduğu pençe-i zulm-ü esaretten tahlis ederek insanlığa lâıyk bir surette yaşamak, bilâ fark-ı cins ve mezhep bilûmum efrad-ı Osmaniyenin vazife-i mukaddese ve menafi-i bedihiyeleri muktezasmdan olmağla bu hukuk-u mukaddese ve menafi-i milliyeinin istihsal ve istikrarı ve milletin muhafaza-i hukuk-u siyasiye ve esasiyesini kâfil olan 1293 Kanun-ı Esasî'sinin temami-i tatbik ve devam-ı mer'iyeti Cemiyetin esas maksadıdır.

Madde 2 - Osmanlılar maksada vusul emrinde müttehiden çalışmak ve menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olduklarından cins ve mezhep daiyesiyle tefrika husulüne sâî bulunanların husulü amaline mâni olmak dahi Cemiyetin esas vezaifindedir.

Teşkilât - Merkez-i Umumî

Madde 3 - Merkez-i Umumî dahil-i Osmaniyede bulunacak ve fakat bulunduğu mevki hiçbir vakit ilân edilmeyecektir.

Madde 4 - Merkez-i Umumî heyeti beş azadan mürekkep olup bunlardan dördü bir sene müddetle ifa-yı vazife eyleyecek ve sene nihayetinde rey-i hafi ile içlerinden intihap olunacak bir azayı bir sene daha ifa-yı vazife etmek üzere azalıkta ipka eyleyecektir.

Madde 5 - Vilâyat heyet merkezlerinde azahk etmiş olan efrad beher sene-i maliye nihayetinde içtima ederek içlerinden bir münasibini yeni sene için, Merkez-i Umumî azalığma bilintihap ismini kendi heyet-i idareleri vasıtasıyla Merkez-i Umumîye ihbar edeceklerdir.

Madde 6 - Merkez-i Umumî heyetini teşkil için müteaddit vilâyattan mad-de-i sabıkada beyan olduğu veçhile intihap olunan azanın adedi dördü tecavüz ettiği takdirde bunlar meyamndan münasiplerin -müddeti hitan bularak çıkacak olan Merkez-i Umumî heyetini - rey-i hafi ile intihap ve tayin edeceği gibi dörtten noksan olduğu halde dahi Merkez-i Umumînin bulunduğu vilâyet heyet-i merkeziyesinden bittekrar aza intihabı talep edilerek ik-mal-i noksan edildikten sonra ipka edilen aza ile beşe baliğ olan yeni Merkez-i Umumî heyetine tevdi olunacaktır.

Madde 7 - Merkez-i Umumî heyeti, Cemiyetin tevessü ve terakkisi esbabını istikmal etmekle beraber bilûmum vilâyat heyet-i merkeziyeleri beyninde irtibat ve münasebatı temin ve mezkur heyet-i merkeziyelerin muamelât-ı umumiyesini teftiş ve altı ayda bir heyet-i merkeziyelerden alacağı muhasebata göre bir mizan-ı umumî tanzim ve her üç ayda bir heyet-i merkeziyelerden vürud etmek suretiyle Merkez-i Umumî sandığıında teraküm eden mebalîği hıfz ve ihtiyaca göre mes'uliyeti tahtında sarf ve haricî Merkez-i Umumî ile icra-yı muhabere velhasıl şahs-ı manevi-i Cemiyetin muamelâtı umumiyesine ait kâffe-i umur ve hususatını temşiyet ve intizamı keyfiyetini temin esbabına tevessül eyleyecektir.

Madde 8 - Merkez-i Umumî heyeti nizamnamenin tâdilinde ve müttehi-den mevki-i tatbika konulacak icraat ve harekât-ı umumiyede Merkez-i Umumî heyetinde azası bulunmayan vilâyat heyet-i merkeziyelerinden murahhaslar davet ederek bir içtma-ı umumî akdiyle icra-yı müzakere eylemek mecburiyetindedir.

Merkezler

Madde 9 - On üçüncü maddede beyan olunan heyetleri vücade getirmiş yani teşkilât-ı esasiyeyi ikmal etmiş olan mahaller Merkez namıyla yâd olunur.

Madde 10 - Merkezler vilâyet, liva, kaza, nahiye ve kurada teessüs ettiğiine nazaran bunlara vilâyet, liva, kaza, nahiye ve kura heyet-i merkeziyeleri denir.

Madde 11 - Bir vilâyet dahilinde bulunan liva heyet-i merkeziyeleri vilâyete ve kaza heyet-i merkeziyeleri livaya ve nahiyelerinki kazaya ve kuranmki nahiyelere merbut bulunacak ve şu kadar ki kendi mafevkinde teşkilât-ı esasiye vücade gelmemiş olduğu halde teessüs eden merakiz bir veya bir kaç derece mâfevkindeki heyet-i merkeziyeye tâbi olacaktır.

Madde 12 - İşbu heyet-i merkeziyelerden Merkez-i Umumîye aza intihabı yalnız vilâyet heyet-i merkeziyelerinin salâhiyetleri dahilinde olup merakiz-i saire ancak bilteselsül -her sene nihayetinde-mâfevkindeki heyet-i merkeziyeye aza intihabı hakkını haizdir.

Madde 13 - Her merkezin teşkilât-ı esasîyesi bir heyet-i idare ve üç nefer heyet-i idare mülâzımları ve bir veya müteaddit heyeti tahlifiye ile ikmal olunur.

Heyet-i İdare

Madde 14 - Heyet-i idare, üç kişiden mürekkeptir. Heyet-i idare mülâzımları bir merkezde teessüs eden şubat ile madunundaki merakiz tarafından mülâzımlığa namzed olarak intihap olunup esamisi heyet-i idareye bildirilen efrad meyamından evsaf-ı lâzımevi haiz olan üçünün tefriki ile heyet-i idare tarafından tayin olunur. İlk teessüs eden heyet-i idare, altı ay müddetle ifa-yı vazife edip müddetinin hitamında üç azadan biri kalıp, çıkan iki azanın yerine mülâzımlardan ikisini intihap ederek yeni heyet-i idare teşkil ile umur-u muamelâtı mezkûr heyete devr-ü teslim eder.

Madde 15 - Heyet-i idare mülâzımlarından her biri heyet-i idare azasından biriyle suret-i daimede ihtilât ve temasta bulunarak muamelât ve idare-i cemiyete peyda-yı vukuf edecek ve heyet-i idare azasından birinin gaybubetinde anın vazifesini deruhte eyleyecektir.

Madde 16 - Heyet-i idare, merkezin muamelât-ı umumîyesini idare ve nakit mevcudunu muhafaza ve şubeler arasındaki irtibat ve intizamı temin ile muvazzaftır. İşbu heyet azasından biri sandık emniyeti ve biri kitabet ve biri tahsildarlık vazifelerini deruhte eyleyeceklerdir. Sandık emniyeti, tahsildar ile şubelerin rehberleri tarafından her ay getirilip teslim edilecek mebalîği defteri mahsusunda şube numaralan hisasına kaydedecek ve her içtimada kendisine teslim edilen mebalîğin miktarını kâtibe bildireceği gibi her ayın onuncu gününe kadar bir ay evvelki tahsilat ve masarifat miktarını mübeyyin muhasebe cedveli tanzim ve heyet-i merkeziyeye irae ederek tasdik ettirmeğe mecburdur. Kâtip, sandık emniyeti tarafından kabzedilen ianat miktarını suret-i munta-zama ve salimede kaydetmeye ve esami-i efradı müttehaz usul-ü mahsusa-i hafîyye dairesinde muhafaza eylemeye mecburdur. Tahsildar her ay nihayetinde şube Rehberlerine müracaat ederek muayyen olan aylıkları behemehal tahsil ile muvazzaftır.

Madde 17 - Heyet-i İdare, her ay nihayetinde hasılatın kendi merkez-i masarifi için bittefrîk diğer nisıflarından teraküm edecek mebalîği üç ayda bir Merkez-i Umumîye gönderilmek üzere mâfevkindeki heyete isal ve teslim etmekle mükelleftir.

Madde 18 - Heyet-i idare muamelât-ı umumîye i mühimmede şubelerin reylerine müracaat ederek haiz-i ekseriyet olan ârâya göre harekete mecbur ve fakat ahval-i müstacele ve fevkalâdede veyahut şubelere tamiminde mahzur olan umurda heyet-i merkeziye kararı ile icra-yı muameleye mezundur.

Madde 19 - Cemiyete kabul edilecek eşhas, tavsiye eden efradın mes'uliyeti tahtında olarak heyet-i idarenin tahkik ve tensibi üzerine Cemiyete idhal olunur.

Madde 20 - Heyet-i idare bilûmum hususatta müttefikân ittihaz-ı karar edecek, ittîfak-ı ârâ hasıl olamadığı takdirde heyet-i merkeziyenin kararını istihsale mecbur olacaktır.

Heyet-i Merkeziye

Madde 21 - Heyet-i merkeziye, heyet-i idare ile mezkûr heyet tarafından intihap olunacak heyet-i idare mülâzımlarından ikisinin içtimai ile beş kişiden teşekkül eder. Üçüncü mülâzım heyet-i idarece merkezin bilcümle icraat ve muamelâtından haberdar edilecek ve heyet-i merkeziye azasından birinin gaybubeti halinde anın vazifesini deruhte eyleyecektir.

Madde 22 - Heyet-i merkeziye ahvaldi müstacele ve fevkalâdede şubelerin reyine müracaat etmiyerek merkezin muamelât ve icraatına müteallik hususatta ittihaz-ı karar etmek salâhiyetini haizdir.

Madde 23 - Bir mahalde usul-ü dahilinde Cemiyete kabul edilmiş lâakal üç fert bulunduğu halde bunlara ikmalî teşkilâtı kadar hem heyet-i idare hem de heyet-i tahlifiye vazifelerini ifa ettirmek o mahallin tabi olacağı heyet-i merkeziyenin salâhiyeti dahilindedir.

Madde 24 - Cemiyet efradı meyandma Cemiyet yüzünden duçar-ı felâket olanlardan muhtac-ı muavenet bulunanların ve ailelerinin maişetlerini ve evlâtlarının tahsil ve terbiyelerini Cemiyet mütekeffil olduğundan bu uğurda sar-folunacak mebalîği heyet-i merkeziye tedarik ve tevzie memur ve mecburdur.

Heyet-i Tahlifiyeler

Madde 25 - Heyet-i tahlifiyeler bir reis ile iki azadan mürekkep olmak ve senede bir defa tebdil veya ibka edilmek üzere heyet-i idare tarafından intihap ve tayin olunur.

Madde 26 - Tahlif heyetleri Cemiyete dahil olacak zatın merasim-i mahsusası dairesinde icra-yı tahlifiyle muvazzaftır.

Madde 27 - Emr-i tahlifte Cemiyete dahil olacak zata "Cemiyetin esrarını ve mensubininden bittesadûf öğrendiklerinden hiç birinin ismini en şedit işkencelere duçar olsa da fâş etmeyeceğine ve Devlet-i Osmaniyenin (Kanun-i Esası) ahkâmı dairesinde hakk-ı hâkimiyeti ekber evlâda intikal etmek üzere Âl-i Osman uhdesinde kalması ve umum efrad-ı Osmaniyenin bilâ tefrik-i cins ve mezhep nail-i saadet ve hürriyet olması için ilâ nihayetülömr çalışacağına ve duçar-ı felâket olan efrad-ı Cemiyete ve ailelerine muavenet eyleyeceğine ve Cemiyetin mukarreratım tamamıyla ifa edeceğine ve şayed ihanet-i tebeyyün ederse ceza-yı idama razı olduğuna dair din, vicdan ve namusuna ve Cenab-ı Hakk'ın ism-i azametini", bir eli mütedeyyin olduğu dinin Kitab-ı Mukaddesi ve diğer eli bir hançerle tabanca üzerine mevzu bulunduğu ve gözleri kapalı olduğu halde, ahd-ü kasek ettirilecektir.

Madde 28 - Yeminden evvel müessir bir nutuk iradiyle milletin gaspolu-nan hukuku sarıhası ve vatanın duçar-ı zaaf olması esbabının delâil-i maddiye ve manevisi izah ve tasvir edilecek ve badehu heyet-i tahlifiye tarafından madde-i sabıkadaki nukatı muhtevi olmak üzere tahrir ve heyet-i merkeziye tarafından tasdik edilmiş yemin ibaresi kıraat olunacak ve kabul olunan şahsa da harfiyen tekrar ettirilecektir.

Madde 29 - Badelyemin heyet-i tahlifiye mestur olduğu halde kabul edilen ferdin gözleri açılacak ve kendisine heyet-i tahlifiye reisi tarafından, müttehiden çalışmaktaki fevaid ve bu bapta efrad-ı Cemiyete taallûk eden vezaif tarif ve bihakkın telkin edilecektir. Yeni kabul olunan ferd badelyemin bazı ifadat ve beyanatta bulunmak arzusunu göstereceğini göstermesin her halde bu heyetin bir heyet-i tahlifiye olmak dolayısıyla vazifesinin ancak bundan ibaret olduğunu ve şayet kendisinin bazı mütalâat-ı mühimesi varsa bunu Rehberi va-sıtasiyle ait olduğu mahalle isal eylemesi lüzumu heyet-i tahlifiye reisi tarafından beyan olunacaktır.

Bölük Heyetleri

Madde 30 - Yirmiden ziyade şube-i esasiyeye malik olan büyük şehir ve kasabalar merakizi için bölük heyetleri teşkil olunur.

Madde 31 - Bu gibi şehir ve kasabalarda beheri on şubeden noksan ve yirmi şubeden fazla olmamak üzere bölüklere taksim olunarak her bölüğün emr-i idaresi heyet-i idarenin nezareti tahtında olmak üzere üçer kişiden müteşekkil bölük heyetlerine tevdi olunur.

Madde 32 - Bölük heyetleri, kabul-ü teklif edilecek efradın hüviyetini tahkik ve tahlifini icra ve şubelere tevdi eylemek ve mebalig-i mükellefeyi tahsil ve heyet-i idareye teslim etmek vazifesiyle muvazzaft olduğu gibi heyet-i idare ile şubeler arasındaki tebligatı ifa ve münasebatı idameye memur ve hususat-ı sairede heyet-i idarenin reyine müracaate mecburdur.

Madde 33 - Bölük heyetleri tarafından kabul edilen efradın isimleri ay nihayetinde heyet-i idareye verilir. Bölük heyetinde eşami-i efradın kaydı hıfzedilmez.

Madde 34 - Bölük heyetleri şubat-ı esasiyenin intihap eyleyeceği efrad meyamından evsaf-ı lâzimeyi haiz olarak, heyet-i idare tarafından tefrik ve tayin edilen üç azadan tereküküp eder; bunların gayubeti halinde sair münthe-hiplerden bir münasibi heyet-i idarece bunun yerine geçirilir.

Madde 35 - Her bölük heyetinden bir aza, heyet-i idareden yalnız bir aza ile münasebatta bulunur ve münasebette bulunduğu azayı arkadaşlarına bildirmez.

Madde 36 - Heyet-i idare ile temas eden azanın gayubeti halinde tesis-i münasebet için diğer bir azaya heyet-i idarece tebligat icra edilir.

Madde 37 - Muhtelif bölük heyetleri, yekdiğerini tanımaz ve bunlar arasındaki irtibatı heyet-i idare tesis eder.

Madde 38 - Bölük heyetleri bir sene müddetle ifa-yı memuriyet ederler.

Madde 39 - Avdet etmek üzere hariçten gelip de kabul edilen efradın tahlifi akabinde idareye bildirilir.

Madde 40 - Bölük heyetleri her hususta ittifak-ı ârâ ile karar verirler. İttifak hasıl olamadığı takdirde heyet-i idarenin reyine müracaat ederler.

Madde 41 - Tahlif heyetleri bölük dahilindeki şubattan, bölük heyetleri marifetiyle intihap edilir. İsimleriyle mahalli tahlif heyet-i idareye bildirilmesi lâzımdır.

Madde 42 - Teklif edilecek efradın şayan-ı kabul olup olmadığının takdiri emrinde istihsal edilen bir kaç veya bir reyin bölük heyetine bahşedeceği itminane ve eshab-ı rey ile teklif olunan fert hakkında tahassul edecek hissiyatı ve mevcut malûmata göre kanaat-ı kâmile hasıl olduktan sonra bölük heyetinin inzimam-ı mes'uliyetiyle müttefikân kabul ve tahlifine karar verilir.

Şuabat-ı Esasiye

Madde 43 - Heyet-i idareden Rehberler vasıtasıyla vuku bulacak tebligat üzerinde efrad-ı cemiyet üç kişiden ekal ve beş kişiden fazla olmamak üzere şubeler teşkil ederler. Bu şubeler birer numara ile yâd olunur: Birinci, ikinci, Sekseninci gibi...

Madde 44 - Şuabatın her biri heyet-i idarenin nezareti altında bulunmakla beraber müstakil ve münferid bir cemiyet imiş gibi mümkün olduğu kadar sık ve lâakal ayda iki defa içtima eyliyecekler ve cemiyetin esas maksadına vüsûl için müzakerat ve teşebbüsatta bulunacaklardır.

Madde 45 - Her şube-i esasiye, heyet-i idare gibi taksim-i amel kaidesine riayetle tesviye-i umura gayret edecek, yani içlerinden biri reis, biri kâtip ve biri sandıkkâr olacak ve her ay nihayetinde beyinlerinde cem edecekleri ianeyi şubenin Rehberi vasıtasıyla heyet-i idareye teslim edecekler ve altı ayda bir teslimat mukabilinde heyet-i idareden bir makbuz isteyeceklerdir.

Madde 46 - Şuabat-ı esasiye icraat hususundaki teşebbüsâtı için kabl-el vuku heyet-i merkeziyenin reyini istihsale mecbur işe de umuru idare-i şube için hürriyet-i tammeye maliktir.

Madde 47 - Şubeler her ay nihayetinde o ay zarfındaki müzakerat ve terakki ve icraatından rehberi vasıtasıyla şifahen mümkün olamazsa tahriren heyet-i merkeziyeyi haberdar edecektir.

Fedaî Şubeleri

Madde 48 - Cemiyete intisap eden bilûmum efrad icab-ı halinde Cemiyetin maksad-ı mukaddesi uğruna feda-yı hayata mecbur ise de icraat-ı hususiye için sırf arzuyu vicdanisiyle Fedaî olarak yazılmak isteyen efrad mensup bulunduğu şubenin rehberi marifetiyle ismini heyet-i idareye ihbar etmelidir.

Madde 49 - Heyet-i idare, Fedaî yazılan efraddan mürekkep olmak üzere ayrıca Fedaî şubeleri teşkil ederek icraat-ı hususiyeyi ve Cemiyetin vezaif-i zabıtasını bu fedakârlara tevdi edecektir.

Madde 50 - Fedaî bir şube heyet-i merkeziye tarafından karar verilip heyet-i idareden tebliğ olunacak bir fedakârlığı icra edeceği zaman icraat-ı mez-kûrenin ifasına bir ferdin himmeti kâfi ise keyfiyet icra şube efradından talip olanlardan kur'a isabet edene havale ve birden ziyade efrad tarafından mevki-i fiile vaz'ı lâzım geldiği takdirde şubece icra edilir.

Madde 51 - Fedaî bir şube heyet-i idare tarafından tayin olunan müddet zarfında vazife-i fedakâraneyi icraya mecbur olduğundan tavzif ettiği ferd Fedainin harekât-ı icraiyesini takip edeceği gibi muvazzaf olan Fedaî şubenin harekâtı da heyet-i idarenin nezareti altında bulunacaktır.

Madde 52 - Fedaî şubeler heyet-i merkeziyenin malûmatı olmaksızın müstakilen icraata mezun olmayıp yalnız icra edecekleri fedakârlık hakkında sair şuabat-ı esasiye gibi heyet-i merkeziyeye teklifat ve ihtaratta bulunabileceklerdir.

Madde 53 - Fedaî olan bir ferd veya bir şubenin vazifesinde tekâsülü halinde hakkında heyet-i hâkimece verilecek karar nihayet yirmi dört saat zarfında ve heyeti idarece tayün olunacak vesait ile icra olunacaktır.

Madde 54 - Vazifei icra ile mükellef olan chad bazı esbabı fevkalâde ve mevânii meşrua dolayısıyla müddeti muayene zarfında keyfiyeti icrayı ilaya muvaffak olamadığı takdirde vazifesinde rekâsülü görülenler hakkındaki muamelei şediyeye duçar olmamak için mücllclenen esbabı mucibe serdi ile heyet-i idareden temdidî müddet talebine mecburdurlar.

Madde 55 - Hayatını tehlikeye ilka ile vazifei fedakâranesini ifa eden her ferd Fedainin hem muhtacı iane olan evlâd ve ailesinin maişeti teinin edilecek hem de tercümei hal ve icraatı vakıasını musavver olmak üzere bir kitap tahrir ve neşrolunarak namı ipka ve tevkir edilecek ve arada sırada medfeni mübarekine gidilerek heyetçe nutuklar irad ve evsafı fedakdranesi yâdü tezkâr sureliyle merasimi mahsusai ihtiramıyc icra kılınacaktır.

Efradın Vezaif-i Umumiyesi

Madde 56 - Efradı Cemiyetten her biri tanıdıklarından namus ve hamiyetine temânıyla itminan hasıl ettiği zevat meyânında maddei aliyedeki şerait ve evsafı haiz olanları mensup oldukları şubenin rehberi vasıtasıyla heyet-i idareye ihbar ve tavsiye ile alacağı talimat dairesinde o zevata cemiyete duhûlü teklif ve delâletinde bulunmağa mecburdur.

Madde 57 - Cemiyete dahil olmak için evvelâ teb'ai Osmaniyeden bulunmak, saniyen akil ve halis olmak, salisen ceraimi siyasiyeden ve muhafazai vekar ve haysiyet uğruna ihtiyar edilen cürümlerden mâada cinayet derecesinde bir fiil ile veyahut sirkat ve dolandırıcılık ve emniyeti sui istimal ve sahtekârlık gibi ahlaken mezmurn bir cünha ile mahkûm, rabian casusluk ve hafiyelik ve hükümet-i hazıraya taraftarlık arzusuyla âlet-i zulm ve itisaf olmamış bulunmak ve hamisen yalancılıkta, irtişa ile mugayiri aru haya ahvalü harekât ile meşhur olmamak, sadisen kuwei

müfekkiresini kaybedecek derecede ayyaşlık ve kumarbazlık misillü bir ayıp ve kusur sahibi bulunmamak şarttır.

Madde 58 - Efradı Cemiyetten muhiti içtimaisi müsait olanlar terbiyei siyasiyeden mahrum olan namuslu evlâdı vatanın dördünü beşini bir araya cem ve anları fikri Cemiyet ile ünsiyet ve terbiyeye ve bunlar meyanında istidat ve liyakatlarına itimat ettiği zevali Cemiyete tavsiyeye vazifeten mecburdur.

Madde 59 - Her ferd vüs'atı maliyesi nispetinde bir ianei şehriye itasına mecbur olup bunun mikdarı hiç bir vakitte iradı şehrisinin yüzde ikisinden ekal olmayacaktır.

Madde 60 - Efradı Cemiyetin kuvvei muhakemesini kaybedecek derecede işret istimal etmesi kat'iyen memnudur.

Madde 61 - Her ferdin vücudu Cemiyetçe mukaddes ve kıymettar addedildiğinden her ferd-i Cemiyet şahsen bir felâket hisseylediği anda derhal usulü dairesinde heyet-i idareye ihbar-ı keyfiyet eylemelidir.

Mevadd-ı Umumiye

Madde 62 - Vezaiften mâada hususatta hattâ Merkez-i Umumî heyeti azâsıyla en son dahil olan efrad arasında zerre kadar bir fark yoktur.

Madde 63 - Efradı Cemiyetten eceli mev'udu ile vefat edenlerin ipkayı namı için kendilerinin erbabbı hamiyetten olduğu ihvana ilân edilecektir.

Madde 64 - Usulü dairesinde resmi tahlifi icra edilmeyen eşhas efradı Cemiyetten madut değildir.

Madde 65 - Heyet-ı idare ile bölük heyetlerinden mâada hey'at ve şubatın kararları ekseriyeti ârâ iledir.

Madde 66 - Cemiyetin teşkilâtı hariciye merkezi şimdilik "Paris" şehri olup onun da ayrıca teşkilâtı hariciyeye mahsus bir nizamnamesi vardır.

Madde 67 - Cemiyetin vasıtai neşri efkârı Türkçe Şura-yı Ümmet, Fransızca Meşveret gazeteleridir.

Usul-ü Muhakemat ve Mücazat Fash

Madde 1 - Gerek Cemiyete mensup bulunsun ve gerek hariçten olsun bir şahsın vücudu, vatani veya cemiyeti ve yahud Cemiyeti tehlikeye ilka edecek veya icraat-ı cemiyeti akim bırakacak veyahut maksad-ı cemiyete cüz'i küllî halelü zarar iras eyliyecek bir hal ve hareketi vukuunda ve alelumum Memurin-i Devlet tarafından onuncu maddeler münderiç işkence, zulüm ve gadirlerin irtikâbı halinde vaki olacak ihbar ve teklif üzerine emrû muhakeme heyet-i merkeziylerce icra olunur. Heyet-i merkeziyeler tahkikatı arnika ve ted-kikatı adilâne aleyhin mücrimiyet ve mahkûmiyetine veya beraet ve ademi mes'uliyetine ittifak veya ekseriyeti ârâ ile karar verir.

Madde 2 - Eğer iddia olunan fiil kabahat veya cünha derecesinde bir cürüm ise heyet-i merkeziye hükmü ita ile beraber hemen mevkii icraya vaz'eder. Ve eğer fiili müddeabih cinayet derecesinde ise heyet-i merkeziyece hüküm sudurunu müteakip tanzim olunacak ilâm Merkez-i Umumiye ita ve îrsal olunarak heyet-i mezkûrece tedkikat icrasından sonra tasdik veyahut nakzolunur. Tasdik olunduğu takdirde emri tenzili heyet-i merkeziyeye havale edilir. Nakzı halinde yeniden icrayı muhakemesi zımında heyet-i merkeziyeye iade eder. Şu kadar ki hükmü vakiin tehiri icrası menafîi Cemiyeti haleldar edecek mahiyeti haiz olduğuna heyet-i merkeziyece kanaati kâmile hasıl olduğu takdirde kâffe mes'uliyeti maddiye ve maneviye kendilerine ait olmak üzere hükmü mezkûru Merkez-i Umumînin tasdikine iktiran etmeksizin icra edebilirler.

Madde 3 - Heyet-i hâkime muhakemeyi ve hükmü maznunu aleyhin gıyabında icra ve ita eder. Ancak lüzumu fevkalâde hasıl olduğu ve imkân müsait bulunduğu takdirde maznunu aleyh bizzat celp ve isticvap dahi olunabilir.

Madde 4 - Merkez-i Umumî veya heyet-i merkeziye azalarının muhakemeleri buldukları heyetler tarafından icra olunur; yalnız heyet-i merkeziye ihtiyat mülâzım ile ve Merkez-i Umumî bulunduğu mevkiin heyet-i merkeziyesinden celbedeceği bir aza ile ikmali noksan eyleyecek ve bunlar hakkında verilen hükümler derhal icra olunacaktır.

Madde 5 - Kabahat ve cünha derecesinde heyet-i merkeziyeden sadır olan hükümler ile cinayet derecesinde sadır olup Merkez-i Umumî heyetince tasdik olunan hükümlerin sür'atle ve her ne suretle olursa olsun ve hattâ mahkûmu aleyh diyarı baideye firar etmiş bulunsun behemehal infazına heyet-i merkeziyeler mecburdurlar.

Mücazat

Madde 6 - Cemiyet veya efradı aleyhinde irtikâp olunan ceraim üç derece olup birincisi "kabahat", ikincisi "cünha", üçüncüsü "cinayet"tir. Kabahatin cezası: Tevbih ve tekdir. Cünhanın cezası: Cezayı

nakdi: miktarı yarım liradan elli liraya kadar olup fiilin şiddetine ve mahkûmun hasıl edeceği tesiri maddiye göre hükümlenir. Cinayetin cezası: İdamdır.

Madde 7 - Kabahat cürmü: Cemiyete ait vezaifi âdiyeyi ifada betaat ve tekâsül göstermek ve maddeden Cemiyete mazarratı olmayıp fakat beynelihvan muhadenet ve muhalâzatın inkisarını dâî niza' ve burudetlere sebebiyet vermek ve tedbirsizlik eseriyle Cemiyetin vücudu hakkında harice serrişte vermek veya nefsinin ve Cemiyeti tehlikeye ilka edecek boşboğazlıkta bulunmak, ve bedmestlik'derecesinde müskirat istimal eylemek gibi e'faldır.

Madde 8 - Cünha cürmü: ifasını müteahhid olduğu ianatı vaktü zamaniyle vermemek ve felâketzede kardeşlerinin muavenetine elinden geldiği derecede sâyü gayret etmemek, ve ne suretle olursa olsun Cemiyeti malen izrar eylemek, ve namus ve haysiyeti Cemiyete mugayir e'falü akval ve halü harekât irtikâbında bulunmak ve bedmestliği terketmemekte inad ve ısrar etmek mi-sillü e'faldır.

Madde 9 - Kabahatlerin tekerrürü cünha derecesinde bir fiil teşkil eder. Cünhaların tekerrürü ise cezanın iki kat olmasını icap eder.

Madde 10 - Cinayet cürmü. Evvelâ: serairi Cemiyeti veya efrattan birinin veya birkaçının isimlerini gerek suiniyetle ve gerek vehmü havf sebebiyle hükümete ifşa veya ihbar eylemek, saniyen: vücudu Cemiyeti tehlikeye veya maksadı Cemiyeti akamete ilka ve duçar edecek şeyleri ihaneten icra etmek. Sâlisen: husulü maksadı Cemiyet uğrunda icrası Cemiyet nizamnamesi dairesinde merciinden kendisine tebliğ olunan vezaifin icrasından bilâ sebebi makbul imtina edilmek, rabian: her ne kast ve niyetle olursa olsun dahili Cemiyet olmayan bir veya bir kaç şahsın vücud ve efradı Cemiyeti keşf maksadiyle takibati haiyye ve celiyede bulunarak Cemiyetin âmâli mukaddesei vatanper-veranesini akım bırakmaya çalışmak ve memurun ve hademei Devlet tarafından efradı Cemiyete eza ve işkence icra edilmek ve esnayı istintak ve istievapta tahrikatı şedide irtikâp olunmak ve zalemeye yaranmak maksadiyle emri tahkikatla hilaf ve mübalâğalara içtisar kılınmak ve hüküm icra edilen cezalarda muhalif-i vicdan ifratlara varılmak gibi, şahs-ı manevî-i Cemiyete veya efradına karşı irtikâp olunan harekâttır.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 82-90

EK. 2. OSMANLI İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN 1909 NİZAMNAMESİ

Cemiyetin Maksat ve Mesleği

Madde 1 - Meşrutiyet-i idarenin tesisine ve cins ve mezhep ayırmaksızın bütün Osmanlıların istikmal-i refahiyle nail-i hürriyet olmalarına çalışmış ve avn-i hakla muvaffak olmuş olan "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" bundan böyle dahi bu makasid-i mukaddesenin maddî ve manevî terakkiyat-ı medeneyyenin temini ve tamami-i mülkiyyenin muhafazası uğrunda mütte-hiden çalışmayı esas maksat ve meslek ittihaz eder. Menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olan bütün Osmanlılar arasında gerek cins ve mezheb-i daiyyesi, gerek suveri saire ile tefrika ve fesad ikama sâil bulunanların vesait-i meşrua ile husul amalına mani olmak Cemiyet'in cümle-i vezâifindedir. Cemiyet, Makam-ı Hilafet ve Saltanata hâdim-i Meşrutiyet olan Zat-ı Hazret-i Padişahîye zeval-i nâ pezîr bir hiss-i hürmetle merbuttur.

Madde 2 - "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti", bir merkez-i umumî ile vilâyet ve elviyye-i müstakilledeki hey'et-i merkeziyyeleri ve Sancak ve Kaza ve leddelicab nevahi ve kurada bulunan kulüp hey'etleri tarafından idare olunur.

Madde 3 - Kulüpler, vilâyet ve elviyye-i müstakille, hey'et-i merkeziyyele-rine, bunlar da merkez-i umumîye merbuttur. Ancak hey'et-i merkeziyye, teşkiline lüzum görülmeyen bazı elviyye-i müstakillede elviyye-i saire gibi yalnız kulüp hey'et-i idaresi bulunacak ve bu hey'et ile mülhakatındaki kulüpler doğrudan doğruya en yakın vilâyet hey'et-i merkeziyyesine merbut olacaktır. Nevahi ve kura kulüpleri daha mensup oldukları kaza merkezindeki kulüp hey'et-i idaresine tabidirler.

Madde 4 - İkinci madde mucibince hey'et-i merkeziyye teşkili iktiza eden mahallerin gayri yerlerde yeniden hey'et-i merkeziyye tesisi ve bunların merbutiyetinin tayini merkez-i umumînin takdirine muhavyeldir.

Madde 5 - Bir hey'et-i idare ancak tâbi bulunduğu mafevk hey'et-i merkeziyye veya idarîsiyle muhabere edebilip anın mafevkine tecavüz edemeyeceği gibi merkez-i umumî de kendine merbut hey'et-i merkeziyyelerle muhabere eder ve vilâyet ve elviyye hey'et-i merkeziyyelerine merbut olan hey'et-i idarelerle doğrudan doğruya muhabere etmez. Ancak ahval-i müsta'cele ve mübreme zuhurunda merâkiz ve kulüp hey'et-i idareleri yekdiğeriyle doğrudan doğruya muhabereye mezundur. Şu kadar ki esbab-ı muhabere arada vesatet etmesi lâzım gelen merci'e bildirilecektir.

Merkez-i Umumî

Madde 6 - Merkez-i umumî bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek ve biri kâtib-i umumî unvanını haiz olmak üzere üç azadan tereküb eder. Bunlar her sene içtimai mutad olan Umumî Kongre tarafından intihab edilirler.

Madde 7 - Merkez-i umumî aza-yı cedidesi, kongre dağıtıldıktan sonra ifayı vazifeye başlarlar,

Madde 8 - Merkez-i umumînin her içtimasında azadan biri riyaset vazifesini ifa eder.

Madde 9 - Merkez-i umumî azasından birinin infikâki halinde diğer azâ umumî kongrede ikinci derecede ekseriyet kazanıp da merkez-i umumînin bulunduğu mahalde ikamet eden altı zatı celb ve davetle bir Encümen-i istişare teşkil ederler. Encümen-i istişare ya bu altı azadan birini veyahut hariçten bu vazifeyi ifaya iktidarı bulunan bir zatı ekseriyet-i sülûsan-ı âzâ ile merkez-i umumî azalığına intihab ve tayin eder.

Madde 10 - Merkez-i umumî mührü azadan ikisi tarafından mühürlendikten sonra hıfz olunacaktır.

Madde 11 - Mührün imza ile teyidine mecburiyet hasıl olan hususatta Kâtib-i Umumî imza vaz edecektir.

Madde 12 - Merkez-i umumî azası muvazzaf olduklarından hiçbir memuriyet kabul edemezler ve suret-i daimele umur-u cemiyetle meşgul olurlar.

Madde 13 - Merkez-i umumî azasından mazeret-i makbulesi olmaksızın bir ayda üç içtima'da bulunmayanlara müsta'fi nazariyle bakılıp yerine dokuzuncu maddeye tevfikân diğer biri intihab olunur.

Merkez-i Umumî'nin Vezâifi

Madde 14 - Merkez-i umumî birinci maddede beyan olunan esas ve maksadı istihsal ve temine sarf-i makderetle beraber bilumum merâkiz ve kulüpler beynindeki irtibat ve münasebatı teyid ve bunların muamelât-ı umumîyyesini teftiş etmek velhasıl şahs-i manevî-i cemiyetin muamelât-ı umumîyye-sini ve kâffe-i umurun hüsn-ü temşiyet ve intizamın temin esbabına tevessül eylemekle mükelleftir.

Merkez-i Umumî her sene varidat ve masarifini mübeyyin bir muvazene-i umumîyye ile sene-i âtiye bütçesini tanzim ile Kongre'nin nazar-ı tasdikine arz eyler.

Madde 15 - Meclis-i Meb'usan'daki İttihat ve Terakki Fırkası'yle münasebette bulunmak Merkez-i Umumî'ye aittir.

Madde 16 - İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olmayan dahilî ve harici fırka-ı muhtelefe-i siyasiyye ile müzakere etmek ve ittihaz-ı karar eylemek hususatı Merkez-i Umumî'ye aittir.

Madde 17 - Merkez-i Umumî, bilcümle muamelâtın Umumî Kongre'ye karşı mes'uldür.

Madde 18 - Umumî Kongre'nin Merkez-i Umumî'ye havale ettiği mukarrerattan hangilerinin icra olunup hangilerinin olunamadığı esbab-ı mucibesıyla sene-i âtiye kongresinin nazar-ı tetkikine arz etmek Merkez-i Umumî'nin vezaifi cümlesindedir.

Merkez-i Umumî'nin Hey'et-i Tahririyyesi ve Maliyesi

Madde 19 - Merkez-i Umumî'nin muvazzaf bir Evrak Müdürü'yle bir mü-beyyiz ve muhasebe vasifesiyle de iştigal etmek üzere bir Veznedar'ı bulunacaktır. Bunların maaşları Kongrece takdir ve tahsis edilecek ve intihab ve tayinleri Merkez-i Umumî'ye ait olacaktır. Merkez-i Umumî icab ederse bunların miktarını tezyit edebilir.

Madde 20 - Merkez-i Umumî, Cemiyet'in muamelât-ı maliyesinden mes'ul olduğundan Veznedar, Merkez-i Umumî'nin kararı olmadıkça hiçbir akçe kabz ve sarf edemeyecektir.

Vilâyet Hey'et-i Merkeziyyeleri

Madde 21 - Vilâyet Hey'et-i Merkeziyyeleri bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek üzere iki azadan mürekkep olup bunlar her sene içtimai mutad olan vilâyat kongreleri tarafından intihab ve tayin olunurlar.

Madde 22 - Vilâyet hey'et-i merkeziyyeleri aza-yı cedidesi, kongre dağıldıktan sonra vazifelerini ifaya başlayacaklardır.

Madde 23 - Vilâyet hey'et-i merkeziyyesi azasından birinin infikâki halinde diğer aza vilâyet kongresince icra edilen intihabatta birinci derecede ekseriyeti kazanmış olan beş zatı celb ile dokuzuncu madde hükmüne tevfikân ikmal-i noksan ederler.

Madde 24 - Vilâyet hey'et-i merkeziyyelerinin mühürü, her iki aza tarafından mühürlendikten sonra hıfzedilecektir.

Madde 25 - Vilâyet hey'et-i merkeziyyeleri nezdinde bir kâtip ve bir muha-sib bulunacaktır. Bunlar fahriyyen ve kaabil olamadığı halde muvazzaf olarak istihdam edilirler. Ancak maaşlarının tayin-i miktarı vilâyet kongrelerine aittir.

Madde 26 - Bu sene vilâyet kongreleri in'ikad ederek eski nizamnameye göre vilâyet hey'et-i merkeziyyeleri teşkil eylemiş olduğu cihetle bu nizamnameye nazaran tayini lâzımgelen vilâyât hey'et-i merkeziyyesi için iktiza eden zat, mezkûr vilâyât hey'et-i merkeziyyeleri tarafından ekseriyet-i ârâ ile tefrik edilecektir. Hey'et-i merkeziyye bu iki zatı kendi aralarından yahut hariçten münasip gördükleri zevattan intihabda muhtar olacaklardır.

Madde 27 - Mühürün imza ile teyidine lüzum hasıl olursa azadan biri imza edecektir.

Madde 28 - 13., 17., 18. maddeler ahkâmı vilâyet hey'et-i merkeziyyesi hakkında dahi caridir.

Vilâyet Hey'et-i Merkeziyyesinin Vezaifi

Madde 29 - Merkez-i Umumîden vukubulacak tebligat ahkâmına tevfik hareket, vilâyet dahilinde bulunan bilcümle merâkiz ve şubâtı senede hiç olmazsa bir defa behemehal teftiş ve netice-i teftiş hakkında bir rapor tanzimiyle Merkez-i Umumîye irsal, vilâyet dahilindeki mevakide teşkilât iktiza ederse, Merkez-i Umumîden müsaade istihsal ettikten sonra teşkilât-ı icra her merkezden gönderilmesi icabeden vilâyet hissesini celb ve varidat-ı umumiyyesinden Merkez-i Umumî hissesini muntazaman irsal, vilâyet dahilinde bulunan şubât arasında muhabere vesatet, neşir ve tamim-i muarefe himmet etmek, elhasıl ittihad'm takviye ve idamesine ve uhuvvet-i Osmaniye'nin teyidine ve mekasid ve menafi-i Cemiyet'in nizamname ahkâmı dairesinde temin ve muhafazasına sây ve gayret eylemekle mükelleftir. Vilâyet hey'et-i merkeziyyesi varidat ve masarifini mübeyyin bir muvazene-i umumîyye ile sene-i âtiye bütçesini tanzim ve vilâyet kongresinin nazar-ı tasdikine arz eyler.

Kulüpler

Madde 30 - Kulüpler, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne dahil bulunan efrad arasında bilâ tefrik cins ve mezheb revabıd-ı ittihadı teyid ve idameye ve her sınıl efradın istidat ve ihtiyaçları dairesinde tenvir-i efkâr ve tevsi-i vukuuna ve iktisadî-içtimai her türlü teşebbüsât-ı müfide ve terakkiyat-ı medeniyyeyi istihsal ve tesrie hadim olacaklardır.

Madde 31 - Liva ve kaza ve nahiye merkezleriyle kariyelerde yalnız birer kulüp bulunabilecek ve müteaddid kulüplere ihtiyaç hasıl olur ise, bunlar bir bina dahilinde içtima-ı umumîlerini münavebe suretiyle akdetmek üzere tevhid olunacaktır. Vilâyet merkezlerindeki kulüpler dahi bu veçhile hareket edeceklerdir. Cesamet-i mevkiyelerinden dolayı bir bina dahilinde içtima etmek gayri mümkün olan yerlerde vilâyet hey'et-i merkeziyyesinin kararıyla kulüp binalarının taaddüdü caizdir.

Madde 32 - Kulüpler, bir Müdür, bir Müdür-i sâni, Vezedar, bir kâtip, bir hâfiz-ı kütüb ve iki azadan mürekkep bir hey'et tarafından idare olunur. Bunlar altı mah müddetle ifa-yı vazife etmek üzere kulüp efradı tarafından rey-i hafî usulüyle ve ekseriyet-i ârâ ile intihab olunurlar. Lüzumu halinde kulüp hey'et-i idaresi ayrıca âdatlı veyahut muvazzaf bir tahsildar istihdam edebilir.

Madde 33 - Her kulüp evvelâ: Cemiyetin nizamname ve programı dairesinde kendi uhdesine terettüb edecek vezaif ve muamelâtı ifâ eyleyecek, saniyen: Payitaht ile vilâyatta intişar eden gazete ve risalelerden ve meşahir-i übedâ ve müellifinin âsâr-ı edebîyye ve ahlâkıyye lugaviyeleriyle eski ve yeni müellifattan şayan-ı istifade olanlarını ve memâlik-i Osmaniye haritalarını celb ve müderecatmdan umum efrad-ı cemiyetin istifadelerini teshil edecek.

Salisen: Vakit vakit konferanslar tertip ederek efrad-ı cemiyetin iktisada, terakkiyat-ı ziraiyyeye, hıfzıssıhhaya ve terbiye-i etfale, siyasiyat-ü ahlâkıyata, kavanin ve nizam-ı mülkiye ve adliye ve askeriyeden umumun bilmesi lâ-zımgelen mevadda dair ita-yı malûmat ile efradın tenvir-i efkâr ve tezhib-i ahlâkına hizmet etmek,

Râbian: Meb'usan intihabatmda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin mâkâsidini her suretle takib ve istihsale çalışacak, Hâmisen: Mamulat-ı mahalliyyeye emtia-i dahiliyyenin mazhar-ı rağbet ve revaç olmasına hâdim-i teşvikat ve neşriyatta bulunacak, Sadisen: Kulübün servet ve iktidarını tezyid ve tevsie itina ve dikkat edecek. Sâbian: İyd-i millî'ye müteallik vezaif ve tedarikâtı icra eyleyecektir. Beyan olunan teşebbüsât ve vezaifte kulübe dahil olan efradın kâffesi vazife ve alâkadar olduklarından o misillü işlerden gerek zatlarını, gerek umuma taallük eden ahvalde kulübün muavenet ve delâletine müracaat hakkım haizdirler.

Kulüp Hey'et-i İdaresi'nin Vezaifi

Madde 34 - Hey'et-i idare lâakal haftada iki defa bilâ içtima otuzuncu madde mucibince kulüplerin vezaifine taallük eden bilcümle mevaddı müzakere ile bunlardan içtima-ı umumîye taliki icabedenleri ifraz eder ve icabet-meyenler ile kulübün idaresine müteallik hususâtı taht-ı karara alır. Kulüplerin ifa-yı vazifede meşhut olacak atalet veya faaliyetinden kulüp hey'et-i idareleri mes'uldür.

İçtima-ı Umumî

Madde 35 - Her kulüp efradı, lâakal on beş günde bir defa kulüplerinde içtima ile muhtac-ı müzakere olan mevaddı taht-ı karara alacaklardır, işbu içtima-ı umumînin yevm-i vukuu kulüp hey'et-i idaresince tayin olunacak ve lüzum-u kat'i hissedilmedikçe tebdil olunmayacaktır.

Madde 36 - Kulüp aza-yı müdavimesinin bir sülüsü hazır bulunmadıkça icra-i müzakere ve ittihaz-ı karar olunamaz.

Madde 37 - İçtima-ı umumîlerde müzakeratı idare etmek için o içtima mahsus olarak ekseriyet-i ârâ ile bir reis ve bir reis-i sâni intihab edilecek ve kitabet vazifesini kulübü kâtibi ifa eyleyecektir.

Mevadd-ı Muhtelif

Madde 38 - Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gaye-i âmâli, umum milletin husul-ü saadetine ma'tuf olduğundan her kulüp, efrad-ı cemiyetten olmayanları dahi umumî konferanslarda ve hey'et-i idaresi tarafından tayin olunacak evkat-ı muayyenede kabul etmek salâhiyetini haizdir. Efrad-ı Cemiyet yekdiğerinin kulüplerine gidebilirler ve sahib-i rey olmamak üzere müza-kerata dahi iştirak ederler.

Madde 39 - Kulüplerde teklif defteri namile bir defter-i mahsus bulunacak ve efraddan biri bir teklifte bulunmak isterse bunu ya mezkûr deftere yazacak veyahut ba tezkere kulüp müdürüne bildirecektir. Hey'et-i İdare efradın tekliflerini tetkik ve icabedenleri hey'et-i umumîyyem müzakeresine vaz eder.

Madde 40 - Kulüp hey'et-i idareleri, kulübün umur-u dahiliye ve idaresine dair yazılı bir program tertibiyle kulüp dahilinde herkesin görebileceği bir mahalle talik edeceklerdir.

Madde 41 - Kulüplerde siyasî, fennî konferanslar verilecektir. Fakat konferans vermek isteyenler konferansın neye dair olacağını evvelce hey'et-i idareye bildirmek mecburiyetindedir. Hey'etince kabul olunursa konferans verileceği kulübün salonunda ilân olunur.

Kulüplerin Vezâif-i Umumîyesi

Madde 42 - Kulüplerde ehl-i fen ve hırfet ve erbab-ı sanat ve ticaretten ayrı ayrı encümenler teşkil olunacak ve her encümen kendi ihtisası dairesinde olan hususatin terakkiyatına ait tedabiri mülâhaza ve bu mülâhazatını rapor suretinde hey'et-i idarelerine tevdi edecektir. Hey'et-i idareler, icabederse hükümetin nazar-ı dikkatine arz edilmek üzere bu raporu mafevk merkeze irsal edebilir. Kulüplerin müteaddid olduğu mahallerde her kulüpten birer encümen teşkili mucib-i teşettüt olacağından mümkün olduğu takdirde bu encümenlerin müştereken teşkili münasib olur.

Madde 43 - Encümenler bir meselenin müzakeresinde diğer encümene taalluk eden hususata tesadüf ederlerse o mesele için yekdiğeriyle icra-yı müzakereye salâhiyettardır.

Madde 44 - Her kulüp mevsim-i münasiple gece dersleri küşad ve lâakal bir mektebi taht-ı himayesine alarak idare ve tedrisatını tanzim ve ıslâh ve fu-karaperver cemiyetleri teşkil etmek gibi umur-u hayriyeden bir veya bir kaçını ifa ile mükelleftir. Şehir ve kasabalardaki kulüpler kuradaki mekâtibi dahi himaye edebilirler.

Madde 45 - Kulüpler fırsat düştükçe köylülerin, Meşrutiyete muhabbetini ve istibdata nefretini isticlâb edecek surette telkinat ve irşadatta bulunmaya gayret edecek ve hatta vatanın selâmetine taallük eden bu husus için ara sıra köylere hey'etler göndereceklerdir.

Madde 46 - Bir hey'et-i idarenin hitam-ı müddetine on beş gün kaldığı vakit ait olduğu kulüp hey'et-i umumîyesince beş zattan mürekkeb bir komisyon teşkil olunarak hey'et-i mezkûrenin hesabat ve muamelâtı tetkik ettirilir. Komisyon on beş gün zarfında behemehal ikmal-i vazife ile netice-i tetkikatını da rapor hey'et-i umumîyeye arz eyleyecektir. Bu rapor hey'et-i umumîyyede kıraat ve tasdik olunduktan sonra hey'et-i cedidenin intihabı ve müteakiben devir ve teslim muamelesi icra olunur.

Madde 47 - Kulüp varidatı evvelâ: Efradın Cemiyet'e kabulünü müteakip vereceği duhuliye (her ay vereceği aylığın lâakal bir misli olacaktır), Saniyen: Efradın varidatının yüzde bir nisbetinde her ay itasına mecbur olduğu aylık, Salisen: Gerek efrad-ı Cemiyetten gerek hariçten ianeden verilecek nü kud ve eşyadan ibarettir. Efrad-ı cemiyetten mâadası tarafından iane ve hibe edilecek nü kud ve eşyanın kabulü hey'et-i umumîyyenin kararına vabestedir.

Madde 48 - Her kulüp ay nihayetinde varidat-ı gayri afiyesinin yüzde beşini ihtiyat akçesi olarak ifraz ettikten sonra mütebakisinin rub'unu vilâyet hey'et-i merkeziyesine gönderecektir. Vilâyet hey'et-i merkeziyesi de varidat-ı umumîyyesinin kezalik yüzde beşini, ihtiyat akçesi olmak üzere hıfzettikten sonra bakînin mfsını merkez-i umumîye gönderecektir. Nevahi ve kura kulüpleri rubu' hisselerini merbut oldukları kulüplere ve kulüpler hisse-i mezkûreyi bitemamiha vilâyete irsal edeceklerdir. Dördüncü madde mucibince yeniden merkezler açılırsa hisselerin suret-i merbutiyeti merkez-i umumî tarafından tayin olunur. Kulüpler ve merkezler kendi hisselerine isabet eden mebalîğ-i mütebakiyeden masarif-i mübremelerini tesviye ve ifa ettikten sonra fazla kalan mebalîğ hey'et-i idarenin kararıyla emniyetli bir mahalde hıfz ve mümkünse tenmiye edilir.

Madde 49 - Kulüpler cemi' ve hıfz ettikleri mebalîği içtima-i umumîde verilecek karar üzerine Cemiyet'in makasid ve menafii uğrunda sarf edebilirler. İhtiyat akçeleri hiçbir suretle sarf olunamaz. Ancak ahval-i fevkalâde üzerine merkez-i umumînin emriyle sarf olunabilir.

Madde 50 - Merkez-i umumî de dahil olduğu halde bilcümle merâkiz ve kulüpler şahıs namına akçe ikraz edemezler.

Madde 51 - Kulübün resâil ve ceraid ile kitapları kıraat salonundan harice çıkarılamayacağı gibi iare suretiyle hiçbir kimseye verilmeyecektir.

Madde 52 - Kulübün odacılık hizmetlerinde bir veya daha ziyade maaşlı hademe istihdam olunabilir. Hademelerin mümkünse Cemiyet efradından olmasına itina edilmelidir.

Madde 53 - Kulüplerde bulundurulacak hademenin adedi ile miktar-ı maaşlarının tayini kulüp hey'et-i idarelerine aittir.

Madde 54 - Kulüplerde işret etmek ve kumar oynamak ve sarhoş olarak kulübe girmek kat'iyyen memnudur.

Madde 55 - Kulüp efradından biri başka bir kulübe naklini talep eylediği takdirde hesabı kat olunduktan sonra mensup olduğu kulübün hey'et-i idaresi tarafından bir nakil ilmühaberi verilir ve bunun üzerine muamele-i nakliyye icra olunur.

Madde 56 - Kulüp bulunmayan bir mahalde yeniden kulüp açmak, efradın miktarı nazar-ı dikkate alınmak üzere o mahalın merbut olduğu hey'et-i merkeziyyenin takdir ve kararma muhavveldir.

Madde 57 - Kulüplere devamda mazeret-i makbule ve kat'iyyesi olanların aylıklarını vermek ve kulüple irtibatları baki kalmak şartıyla devam etmemeleri caiz olabilir.

Cemiyet'e Suret-i Kabul ve Şeraiti

Madde 58 - Cemiyete dahil olacakların evvelen: Teb'a-i Osmaniyeden olmaları, Saniyen: Cinayet, rüşvet, sirkat, dolandırıcılık, sahtekârlık ve emniyeti suiistimal gibi muhalif-i ahlâk olan harekât ile mahkûm ve bu gibi suiahval ile müştehir bulunmamaları, Salisen: Ayyaşlık ve kumarbazlık misillü muayibten âri olmaları, Râbian: Menfaat-i şahsiyye fikriyle değil, makasid-i Cemiyete hadim olmak emeliyle girmek istediklerinin anlaşılması şarttır.

Madde 59 - Cemiyete alınacak zevat evvela, rehberi vasıtasıyla hey'et-i Cemiyet'ten iki zatın vereceği hüsn-ü hal şahadetnamesi üzerine kabul olunur.

Madde 60 - Cemiyete kabul olunan zat ile rehberinin ve şahadetnameyi tasdik ve ita eden iki zatın esamisi defter-i mahsusuna kaydedilecek ve o kimseye bir numara verilecektir.

Madde 61 - Kulüp bulunmayan mahallerde veyahut ahval-i fevkalâde ve müsta'celede merkez-i umumî ile hey'et-i merkeziyyeler azası ve müfettişler tarafından mes'uliyet deruhte edilerek efrad kabulü caizdir.

Efrad-ı Cemiyetin Hukuk ve Vezaiifi

Madde 62 - Efradın vücudu Cemiyet'çe muhterem ve kıymettar bulunduğundan her ferd şahsen bir felâket ve mağduriyete maruz bulunduğu anda mensup olduğu kulüp hey'et-i idaresinden taleb-i müzaheret hakkını haizdir.

Madde 63 - Efrad-ı Cemiyet'ten her biri, menafi-i vataniyyeye ait olarak kendisine tevdi olunacak vazifeyi mazeret-i makbulesi sabit olmadıkça ifaya mecburdur.

Madde 64 - Vezaiiflen mâada hususatta efrad-ı Cemiyet arasında fark ve imtiyaz yoktur.

Madde 65 - Efrad-ı Cemiyet'ten vefat edenlerin ikba-i nâmi için kendilerinin erbab-ı hamiyetten olduğu ihvan-ı Cemiyete ilân ve maruf olan hidematı kulüp kütüphanesinde mahfuz bulunan deftere kayd olunur.

Mevadd-ı Umumîyye

Madde 66 - Efrad-ı Cemiyet beyninde uhuvvet ve samimîyyet-i kat'iyye mevcut olup her zaman ve mekânda bu uhuvvet ve samimîyyet-i kat'iyyenin devam ve teyidine hey'et-i merkeziyyelerle kulüp idareleri itina ve dikkat etmekle mükelleftir.

Madde 67 - Cemiyet'e kabulü işbu nizamname ahkâmınca caiz olmayan şahsın kabulüne vesatet ve delâlet eden efrad, Cemiyet'e karşı mes'uldür.

Madde 68 - Nizamname ahkâmına muhalif olarak Cemiyet'e efrad kabul olduğuna vâkıf olan her ferd keyfiyeti mensup olduğu kulüp hey'etine delâil-i maddîyyesiyle haber vermeye mecburdur. Haber-i vâki kulüp hey'et-i idaresince hey'et-i udule havale olunur.

Madde 69 - Efrad-ı Cemiyetten her biri namus ve hamiyet ve iktidarı malûm ve müsellemler olan zevatı idhale delâlet etmekle mükelleftir.

Madde 70 - Cemiyetin varidatı başlıca iki kısımdır: Varidat-ı muntazama, varidat-ı gayri muntazama, varidat-ı muntazaması duhuliyelerle tekasid-i şehriyye ve cemiyetler nizamnamesi mucibince tasarruf edilecek emval-i gayri menkuleden alınacak ücürattır. Varidat-ı gayri muntazaması da ikiye ayrılır: İanat-ı muhtelefe ile hibeler birinci kısmı, kulüplerin veya hey'et-i merkeziyyelerin teşebbüsat-ı iktisadiyye ve ticariyyesinden mütevellid mebalîğ de ikinci kısmı teşkil eder.

Madde 71 - Cemiyetin maksat itihaz etliği hususun icrası için gerek hibe tarikiyle, gerek iştire suretiyle uhdesine geçen emval-i menkule ve gayri menkulenin tasarrufu merkez-i umumîye ve bunların istimal ve icar bedelâtının ahzı ve mevzu lehine sarfı mahallî hey'et-i idarelerine aittir.

Madde 72 - Doğrudan doğruya merkez-i umumîyyeye ait olan emlâkin tasarrufu gibi net'i de merkez-i umumîye aittir.

Umumî Kongrenin Teşkili

Madde 73 - Umumî Kongre, her sene Eylül'ün beşinde Merkez-i Umumînin daveti üzerine tayin edeceği mahalde içtima eder ve her vilâyetten gönderilecek birer vekil ile Merkez-i Umumîye teşkil eden üç zattan tereküp eder.

Madde 74 - Kongreye aza göndermeyen hey'et-i merkeziyyeler, Merkez-i Umumî'nin bulunduğu yerde veya diğer bir mahalde efrad-ı Cemiyetten ahval-i mahalliyeye vâkıf ve emniyete lâyıf bir zatı kongreye vekil intihap etmek hakkını haizdirler. Ancak Merkez-i Umumî lüzum ve ihtiyaç görürse, vekilin mahallinden gönderilmesini talep edebilir. Bu suretle kongreye aza olacak zat yalnız bir reyî haiz ve bir merkez namına vekil olup birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i Umumî azasından hiçbirisi hiçbir merkezin vekâletini deruhte edemez. Kongreye aza

gönderen merkezler gönderecekleri azanın masarifini takdir ve tesviye edecek ve azanın suret-i memuriyetini mübeyyin Merkez-i Umumi'ye hitaben yeddine bir itimatname ve oranın ahval-i umumîyyesine dair bir rapor ve bir sene zarfında Merkez-i Umumi'ye vuku bulan irsalât-ı nakdiyyeyi müş'ir bir irsaliye puslası ita edecektir.

Madde 75 - Kongrece siyasî bir programın hin-i müzakeresinde Meclis-i Meb'usan'da bulunan ittihat ve Terakki Fırkası tarafından ekseriyetle ve rey-i hali ile müntehap üç aza dahi hazır bulunacaktır.

Madde 76 - Kongreye aza olacak zatın yirmi beş yaşından dün olmaması şarttır.

Madde 77 - Kongrenin her içtimamda müzakeratı idare etmek üzere rey-i hafî ile bir reis ve reis-i dâni intihab olunur.

Madde 78 - Kongrenin vazife-i kitabetim hitam-ı içtimaa kadar kongre azası meyanmdan ekseriyet-i ârâ ile intihap edilecek üç zattan mürekkep bir hey'et-i tahririyye ifa eyleyecektir.

Madde 79 - Her içtimain nihayetinde gelecek içtimada mevki-i müzakereye konulacak mevad hey'etçe kararlaştırılarak bir rûzname-i müzakerat tertip olunacaktır.

Madde 80 - Kongrenin vazifesi evvelâ: Merkez-i Umumî tarafından bir senelik muamelât-ı umumîyyeye dair tevdi olunacak raporu kıraat ve Merkez-i Umumînin hesabatını tetkik ve teftiş, Saniyen: Sene-i âtiye için Merkez-i Umumî tarafından tanzim olunacak bütçeyi tetkik ve tasdik, Salisen: Nizamnameyi ihtiyaca göre tâdil, Rabian: Azadan her birinin getireceği lâyhalarla vuku bulacak teklifatından Kongre'nin vezaifi dahilinde bulunanları tetkik ve hey'etçe tefrik ederek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz' ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna hey'etçe karar verilen mevaddı dahi salâhiyetar olan merkeze havale, Hâmisen: Sene-i âtiyede Cemiyet'in tâkib edeceği programı icabederse tâdil ve tanzim, Sadisen: Son içtima'da Merkez-i Umumî azasını rey-i hafî ile intihab, Sabian: Efradın müteahhit olduğu mebalîğın miktarını takdir velhasıl İttihad ve Terakki Cemiyetinin hayat ve menafi-i esasîyesine taallûk eden bil-cümle mevaddı hal ve tayin etmekten ibarettir.

Madde 81 - Merkez-i Umumî azasının intihabı kongre heyetinin ekseriyet-i mutlakasıyla icra olunur. Birinci intihapta ekseriyet-i mutlaka hasıl olamadığı takdirde intihap tekrar edilir ve ikinci defasında ekseriyet-i mutlaka hasıl olamazsa birinci ve ikinci intihapta en ziyade rey kazananlar meyanmdan matlup olan azanın iki misli tefrik edilerek onlar arasında üçüncü defa olarak tekrar bir intihap icra ve ekseriyet-i izafiye ile tayin olunur.

Madde 82 - Kongrenin mukarreratı ekseriyet-i ârâ ile ittihaz olunacak ve müddet-i içtimainı dahi kongre hey'etî tayin ve takdir edecektir.

Madde 83 - Kongrenin muamelât ve mukarreratım hâvi olan evrak ve de-fatir kongre dağıldıktan sonra Merkez-i Umumî'de muhafaza olunacaktır.

Madde 84 - Kongrenin hitam-ı içtimamda mukarrerat aza-yı mevcude tarafından imza edilecektir. Bu mukarrerattan hey'et-i merkeziyelere bildirilmesi icabedenler kongre tarafından tefrik ve beray-ı tebliğ Merkez-i Umumîye tevdi olunur.

Vilâyet Kongreleri

Madde 85 - Vilâyet kongreleri her sene vilâyet hey'et-i merkeziyelerinin daveti üzerine o vilâyet dahilinde bulunan bilcümle kulüplerden gönderilecek birer vekil ile vilâyet hey'et-i merkeziyyesini teşkil eden iki zattan tereküp edecektir. Kulüpler, evvel emirde her on kişi için rey-i hafî ile birer müntehib-i sâni intihap edeceklerdir. Kongreye gidecek meb'usu yine rey-i hafî ile bu müntehib-i sâniler intihap eyleyeceklerdir. Nevahi ve kura kulüpleri re'sen meb'us göndermeyip ancak intihap ettikleri müntehib-i sâniler merbut oldukları kaza kulüp müntehib-i sânileriyle bilâştıarak bir meb'us intihap eylemek hakkını haizdirler.

Madde 86 - Kulüplerden gelecek meb'uslar, vilâyet hey'et-i merkeziyyesine aza intihap olunmak salâhiyetini haiz olmak ve üç kişiyi tecavüz etmemek üzere birer esami puslası getireceklerdir. Bu puslaya vilâyet hey'et-i merkeziyyesi umuruyle iştigal edebilecek erbab-ı iktidar idhal edilecektir. Bir mahalde puslaya idhale lâyük olarak aynı şerait ve meziyatı haiz üçten ziyade adam bulunacak olursa bunların arasından hey'et-i merkeziyelerde bulunmuş ve cemiyete duhûl itibarıyla kıdem kesbetmiş olanlar tercih edilecektir. Yeni vilâyet hey'et-i merkeziyyesi mülhakattan gelecek puslalarla hey'et-i sabıka azasının esamisini muhtevi pusladaki zevat arasından intihap olunacaktır.

Madde 87 - Umumî Kongre faslında muharrer 74, 76, 77, 78, 79, 81, 82. maddeler hükmü vilâyet kongrelerinde dahi cereyan edecektir.

Madde 88 - Vilâyet kongreleri her sene Mayısın otuzuncu günü vilâyet hey'et-i merkeziyyesinin tayin edeceği mahalde içtima edecektir.

Madde 89 - Vilâyet kongresinin vazifesi: Evvelâ, vilâyet hey'et-i merkeziy-yesinden bir senelik muamelât-ı umumîyyeyi mübeyyin tevdi olunacak raporu kıraat ve hesabatı tetkik, Saniyen: Sene-i âtiye için vilâyet hey'et-i merkeziyyesinin tanzim edeceği bütçeyi tasdik, Salisen: Azadan her birinin

mensup olduğu merkezin ahval ve muamelât-ı umumiyesine dair vereceği raporu mütalâa, Râbian: Aza tarafından vuku bulacak teklifattan kongrenin vazifesi dahilinde bulunanları tetkik ve hey'etçe tefrik ederek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna karar verilen mevaddı salâhi-yettar olan merkeze havale velhasıl dahil-i vilâyette Cemiyet'in menafî ve ma-kasid-i esasiyyesine taallûk eden bilcümle mevaddı hal ve tayin ve nizamnamenin muhtac-ı tâdil mevaddı var ise, ona dair bir proje ihzar ve son içtimada vilâyet hey'et-i merkeziyyesi azasını rey-i hafî ile intihap etmektedir.

Madde 90 - Elviye-i müstakille hey'et-i merkeziyyeleri ile elviye-i mezkûreye mülhak olan diğer hey'et-i idarelerin yakın vilâyette teşekkül edecek kongreye birer vekil göndermek hakkını haiz olduklarından civar vilâyet hey'et-i merkeziyyesi kongrenin içtimaından evvel bunlardan da birer vekil talep edecektir. Meselâ Beyrut vilâyeti hey'et-i merkeziyyesi kongre için Kudüs-ü Şerif hey'et-i idaresiyle bu liva dahilindeki diğer hey'et-i idarelerden birer vekil talep edecektir. Zor Sancağı Haleb'e, Bingazi Trablusgarb'a, Biga, Çatalca, izmit Sancakları da İstanbul kongresine murahhas göndereceklerdir. Ehemmiyet-i mevkiyesine binaen müstakil merkez teşkil edilen liva veyahut kazalarda dahi ayrıca kongre akdedilmeyecektir. Hey'et-i merkeziyyeler ile bunlara merbut bilumum kulüpler namına vilâyet kongresine birer murahhas izam olunacaktır. Şu kadar ki, müstakil merkez meb'usları vilâyet hey'et-i merkeziyyesinin tetkik-i hesabına karışmayacakları gibi kendi hey'et-i merkeziyyeleri hesabını tetkik edecekleri zaman ayrıca in'ikad edeceklerdir. Yeni hey'et-i merkeziyye azasının hini intihabında da vilâyet meb'usları ayrı ve müstakil merkez meb'usları ayrı içtima edip her biri kendi intihabını yapacaktır. Menafî-i umumîye-i vilâyetin Cemiyete ve nizamname tadiline ait hususatta her taraftan gelen meb'uslar müctemian çalışacaklardır.

Madde 91 - Kongrenin muamelât ve mukarreratını hâvi olan evrak ve de-fatir vilâyet hey'et-i merkeziyyesinde muhafaza olunacaktır.

Hey'et-i Teftişiyye

Madde 92 - Merkez-i Umumînin altı zattan mürekkep olmak üzere muvazzaf ve daimî bir hey'et-i teftişiyyesi bulunacaktır. Müfettişlerin teftiş edecekleri mntıkların tayiniyle izamları Merkez-i Umumînin vazifesi cümlesindedir.

Madde 93 - Merkez-i Umumî daimî ve muvazzaf müfettişlerden başka tensib edeceği zevata dahi teftiş vazifesini tevdi edebilir.

Madde 94 - Her vilâyet merkezi o vilâyet dahilinde icra-yı teftişat için muvakkat müfettişler istihdam edebilir. Bu müfettişlerin masarif-i seferiyye ve zaruriyyelerinin takdiriyle tesviyesi o vilâyet hey'et-i merkeziyyesine aittir.

Madde 95 - Merkez-i Umumî, müfettişlerden lüzum gördüğü zevatı umumî kongrenin in'ikadından evvel mahall-i in'ikada celp edebilir, işbu müfettişlerin kongreye dahil olabilmeleri kongrece karar ittihazına vabestedir.

Madde 96 - Elraddan, nizamnameye muhali! sudur edecek harekâta karşı, maksad-ı Cemiyete derece-i tesirine göre, tenbih, takbih, terkin-i kayıt ve ihraçtan ibaret olmak üzere dört nevi muamele icra olunur.

Madde 97 - Her kulüpte altı ay müddetle ve kulüp hey'et-i umumîyyesinin rey-i hafîsiyle beş zattan mürekkep bir hey'et-i udul teşkil edilir. Efrad-ı Cemiyetten birinin işbu nizamname ahkâmına mucib-i muahaze bir hal ve hareketi görüldükte işbu hey'et-i udul tarafından tahkikatı icra olunur.

Madde 98 - Hey'et-i adüvlün tenbih ve takbih ve terkin-i kayıt hakkında vereceği kararlar kat'idir.

Madde 99 - Efraddan birinin ihracına hey'et-i udul tarafından karar verildiği takdirde karar-ı mezkûr kulüp hey'et-i idaresinden vilâyet hey'et-i merkeziyyesine yazılacaktır. Vilâyet hey'et-i merkeziyyesince ta'mikan icra olunacak tahkikat neticesinde karar-ı vakı'nın isabeti tebeyyün ederse bittasdik kulüp idaresine iade olunacağı gibi bilcümle müzakere tamim olunmak üzere merkez-i umumîyeye bildirilecektir, ihraç cezasının gazetelerle ilân ve adem-i ilâmı Merkez-i Umumî'ye aittir.

Madde 100 - Hey'et-i udul, tenbih, takbih ve terkin-i kayıt kararlarını ekseriyet-i mutlaka ile ve ihraç kararını ekseriyet-i sülûsan-ı ârâ ile ita edecektir.

Madde 101 - İşbu hey'et, mevad-ı iştikâiyeyi tetkik ettiği sırada müştekâ anlı olan zatı davet ve istihzab-ı keyfiyet ederek onun müdafaasını dahi nazar-ı itibare alacaktır. Ancak iki defa davete icabet etmeyen veya tahriren cevap vermeyenler hakkında hey'et-i udul gıyaben hüküm verir. Verilecek kararın bitarafâne ve adilâne olmasını hey'et-i azanın namus ve vicdanı kâfil ve zamindir.

Madde 102 - Kulüp hey'et-i idaresi tarafından efrada tebliğ olunan mukarrerata bilâ mazeret-i meşru'a mütabeat etmemek takbihi ve tekerürü ihracı müstelzimdir.

Madde 103 - Vilâyet hey'et-i merkeziyyesiyle Merkez-i Umumînin kararlarına bilâ mazeret-i meşrua ittiba etmeyen efrad-ı merâkizi mezkûr kararlarıyla ihraç olunur.

Madde 104 - İşbu nizamname ahkâmınca Cemiyete kabulü caiz olmayan eşhasın kabulüne kasden delâlet ve Cemiyet'i iğfal eden efrad dahi delâlet ettiği adam ile beraber ihraç olunur.

Madde 105 - Cemiyeti menafi-i şahsiyyesine âlet ittihaz eden efrad ihraç olunur.

Madde 106 - Cemiyetin şeref ve haysiyetini ihlâl edecek hal-ü harekâta cür'et edenler ve ayyaşlık, kumarbazlık, dolandırıcılık, sirket ve emniyeti suiistimal gibi mugayir-i ahlâk ve terbiye ahvale cür'et ettikleri sabit olanlar Cemiyet'ten ihraç olunurlar.

Madde 107 - Üç ay aletdevam aidatını vermeyen ve bu babta hey'et-i idarece tahriren vuku bulan ihtarı isga etmeyenlerin hey'et-i udul kararıyla Cemiyet defterinden kaydı terkin olunur. Mütedahil aidatını tamamen tesviye etmek şartıyla bu gibi efradın lecdid-i kayıt ve kabulü kulüp hey'et-i idaresinin rey'ine menuttur. Şu kadar ki ismi terkin edilen kimsenin yine aynı kulübe müracaatı lâzımdır.

Madde 108 - Efrad-ı cemiyet yekdiğerini himaye ve sıyanet ile mükellef olduklarından iktidarları taallük ettiği halde şu vazife-i uhuvveti ifa etmeyenler takbih olunurlar.

Madde 109 - Efrad-ı Cemiyetten biri aleyhine umur-u cemiyetten dolayı vuku bulacak şikâyatm merci-i kabulü o ferdin mensup olduğu kulüp hey'et-i idaresidir. Kulüp hey'et-i idaresi mevadd-ı iştikâiyeyi nazar-ı dikkate alarak tahkikat-ı lâzimeyi ifa etmek üzere keyfiyeti hey'et-i adüvle havale eyleyecektir.

Madde 110 - Kulüp hey'et-i idarelerini teşkil eden zevattan birinin işbu nizamname ahkâmına mugayir hareketi haber alındıkta keyfiyet müfettişlerle veya mensup oldukları vilâyet hey'et-i merkeziyyeleri maarifetiyle tetkik olunur. Tebeyün edecek neticeye göre o aza hakkında tenbih veya takbih veyahut hey'et-i idare azalığımdan iskat muameleleri icra olunur. Bu gibilerin harekâtı ihraçlarını istilzam ederse keyfiyet-i ihraç hey'et-i udule kararıyla vilâyet hey'et-i merkeziyyesine aittir.

Madde 111 - Hey'et-i Merkeziyye azasının mugayir-i nizam hareketi görüldüğü umumî müfettişlerin tahkik ve iş'arı üzerine haklarındaki muamele Merkez-i Umumîce kararlaştırılır.

Madde 112 - Cemiyete hidemat-ı fevkalâde ifa ettiği tahakkuk eden her ferde Merkez-i Umumî tarafından suret-i münasebete beyan-ı takdirat olunacağı gibi, bu misillü zevatın gerek hal-i hayatında, gerek vefatından sonra Merkez-i Umumînin kararıyla muhtac-ı muavenet olan evlâd-ü iyalinin maişeti temin edilecek ve hidemat-ı ber güzidesi Cemiyet'in tarihçesinde zikir ve ilân olunacaktır.

Madde 113 - İşbu nizamnamedeki mevaddın tefsiri Merkez-i Umumî'ye aittir.

Madde 114 - Merkez-i Umumî azası Doktor Nâzım ve Ömer Naci ve ihsan Namık beylerdir. Cemiyetler nizamnamesinin dokuzuncu maddesi mucibince hükümete müracaat vukuunda azadan Doktor Nâzım Bey Osmanlı ittihat ve Terakki Cemiyeti Kâlib-i Umumîsi nam ve unvanıyla vaz-ı imza edecektir.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 100-113.

EK. 3. OSMANLI İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN 1911 KONGRESİ'NDE DÜZENLENEN NİZAMNAME

Cemiyetin maksat ve mesleği

Madde 1 - Meşrutiyet-i idarenin tesisine ve cins ü mezhep ayırmaksızın bütün Osmanlıların istikmal-i refahiyle nail-i hürriyet olmalarına çalışmış ve avn-i hakla muvaffak olmuş olan "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" bundan böyle dahi bu makasid-i mukaddesenin ve maddi ve manevi terakkiyat-i medeniyenin temini ve temamiyet-i mülkiyenin muhafazası uğrunda müte-hiden çalışmayı esas maksat ve meslek ittihaz eder. Menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olan bütün Osmanlılar arasında gerek cins ve mezhep daiyesi ve gerek süver-i saire ile tefrika ve fesad ikama sâi bulunanların vesait-i meşrua ile husul-ü amalini mani olmak Cemiyetin cümle-i vezaifindedir. Cemiyet, makam-ı hilâfet ve saltanata ve hâdim-i Meşrutiyet olan Zât-ı Hazret-i Padişahiye zeval-i nâpezir bir hiss-i hürmetle merbuttur.

Teşkilât

Madde 2 - Osmanlı ittihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilâtı, siyasi ve içtimai isimleriyle ikiye ayrılır. Teşkilât-ı siyasiyesi itibarıyla ittihat ve Terakki bir Fırkadır. İttihat ve Terakki Fırkasının efradı Osmanlılıkta İttihat ve Terakkiyi nuhbe-i siyaset ittihaz eden Osmanlı vatandaşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilât-ı siyasiyesi üç tabakadan terakküp eder: birincisi heyet-i müntehibedir ki İttihat ve Terakki gaye-i siyasisini takip eden bütün Osmanlı vatandaşlardır. Devletçe tedvin olunan kanun dairesinde hukuk-u intihabiyelerini istimal ederek efkâr-ı siyasiyelerini temsil edecek meb'uslar için rey verirler. İkincisi heyet-i intihabiyedir ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilât-ı intihabiyesidir. Cemiyet intihap zamanlarında İttihadçı ve terakkiperer vatandaşlarını bu teşkilât ile tenvir ve irşad ederek Meclis-i Mebusanda ittihat ve Terakki fikrine hadim bir ekseriyet husulüne çalışır. Üçüncüsü heyet-i müntehabedir ki Meclis-i Mebusandaki İttihat ve Terakki Fırkasına mensup meb'uslardır.

Madde 3 - Teşkilât-ı içtimaiyesi itibarıyla İttihat ve Terakki bir kuvve-i müteşebbisedir. Bu teşkilat itibarıyla vazifesi nesl-i hazıra gece dersleri küşad ve nesl-i âtiye mektepler tesis, gazeteler ve faydeli kitaplar neşretmek, ziraat, sanayi ve ticareti teşvik eylemek, züafaya yardım ve muavenet göstermek ve ahlaken necip, sireten âdil ve müşfik olan Osmanlı milletini iktisaden faal ve fikren bir hale getirmeye çalışmaktır.

Madde 4 - Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti bir Merkez-i Umumi ile vilâyet ve elviyedeki heyet-i merkeziyeler ve kaza ve ledelicap nevahi ve kurada bulunan kulüp heyetleri tarafından idare olunur.

Madde 5 - Nevahi ve kura kulüpleri mensup oldukları kaza kulüp heyet-i idaresine ve kazadaki kulüpler mensup oldukları liva heyet-i merkeziyesine ve liva heyet-i merkeziyeleri de mensup oldukları vilâyet heyet-i merkeziyele-rine ve vilâyet heyet-i merkeziyeleriyle müstakil liva heyet-i merkeziyeleri merkez-i umumiye tabidirler.

Madde 6 - 4. madde mucibince heyet-i merkeziyeler teşkili iktiza eden mahallerin gayrı yerlerde heyet-i merkeziyeler tesis veyahut madde-i mezkûre mucibince heyet-i merkeziye teşkili icabeden yerlerde adem-i tesisıyla mevcut olanlardan bekasında meserreti görülenlerin lağvı ve bunların cihet-i merbutiyetinin tayini ve 5. madde mucibince usulen teşekkül eden heyetlerin merbutiyetinin fevkalâde olarak tâdil ve tehiri Merkez-i Umuminin salâhiyeti dahilindedir.

Madde 7 - İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilât-ı siyasiyesinden olan heyet-i intihabiyesi Merkez-i Umumi, vilâyet ve liva heyet-i merkeziyeleri ve kaza merkezlerinde kulüplerde müteşekkil intihab-ı sâni heyetleri, nahiye merkezlerinde intihab-ı evvel heyetleridir.

Madde 8 - ittihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilât-ı içtimaiyesi yani kuvve-i müteşebbisesi Merkez-i Umumi, heyet-i merkeziyeler, kulüpler ve şubeler ve encümenlerdir.

Madde 9 - Bir heyet-ı idare ancak tâbi bulunduğu mafevk heyet-i merkeziye veya idaresiyle muhabere edebilip anın mafevkine tecavüz edemeyeceği gibi, merkez-i umumî de kendine merbut heyet-i merkeziyelerde muhabere eder ve vilâyet ve elviye heyet-i merkeziyelerine merbut olan heyet-i idarelerle doğrudan doğruya muhabere etmez. Ancak ahval-i müstacele ve mübreme zuhurunda merakiz ve kulüp heyet-i idareleri yekdiğeriyle doğrudan doğruya muhabereye mezundur. Şu kadar ki esbab-ı muhabere ve suret-i muharrerat arada vesatet etmesi lâzımgelen mercie bildirilecektir.

Merkez-i Umumi

Madde 10 - Merkez-i Umumi biri Kâtib-i Umumi unvanını haiz olmak üzere on iki azadan mürekkeptir.

Madde 11 - Meclis-i Meb'usan ve Âyan'daki fırka ile müstemer ve muttasıl bir temas tesisi meşrut olup gerek bu teması temin edecek ve gerek istanbul heyet-i merkeziyesiyle temas etmek üzere orada bulundurulacak aza miktarının ikiden ekal olmamak üzere tayin-i adedi merkez-i umumînin takdirine muhavveldir.

Madde 12 - Merkez-i Umumî azalan fevkalâde ahval müstesna olmak üzere velevki istifa tarikiyle infikâk eylemiş bulunsunlar, müddet-i intihabiyeleri olan bir sene münkazi olmadıkça hiçbir memuriyet kabul edemezler ve suret-i daimede umur-u cemiyetle meşgul olurlar.

Madde 13 - Merkez-i Umumî azasından birinin her ne suretle olur ise olsun vazifesinden infikâkı halinde Merkez-i Umumî ekseriyet-i sülûsan-ı ârâ ile ihtiyat azadan birisini intihap eder.

Madde 14 - Kongre dağıldıktan sonra yeni Merkez-i Umumî heyet ekseriyeti teşkil edip 15 gün zarfında devir ve teslim muamelesi yapıncaya kadar eski Merkez-i Umumî heyeti vazifeye devama mecburdur.

Madde 15 - Merkez-i Umumî içtimalarında azadan biri riyaset vazifesini ifa eder.

Madde 16 - Merkez-i Umumî mührü azadan ikisi tarafından mühürlendikten sonra hıfz olunacaktır.

Madde 17 - Umur-u cemiyete müteallik kâffe-i muharrerat mühr-ü cemiyet ile beraber azadan biri tarafından imzalanacaktır.

Madde 18 - Merkez-i Umumî azasından mazeret-i makbulesi olmaksızın bir ayda 3 içtimada bulunmayanlara müstafî nazariyle bakılıp yerine 13. maddeye tevfikân diğer biri intihap olunur.

Madde 19 - Merkez-i Umumî tarafından bilittifak takdir olunacak ahval-i fevkalâde müstesna olmak üzere Merkez-i Umumî azasından ancak beşi merkezden infikak edebilir.

Madde 20 - Merkez-i Umuminin teftiş şubesindeki 3 azası cemiyetin aynı zamanda müfettiş-i umumisi sıfatını haizdirler. Bunlardan başka Merkez-i Umumînin lâakal 6 zattan mürekkep olmak üzere muvazzaf ve daimî müfettişleri bulunacaktır. Müfettişlerin teftiş edecekleri mıntıkların tayiniyle i'zamları teftiş şubesinin takdiriyle Merkez-i Umumînin kararına vabestedir.

Madde 21 - Merkez-i Umumî daimî ve muvazzaf müfettişlerden başka tensip ettiği zevata dahi teftiş vazifesini tevdi edebilir.

Madde 22 - Müfettişler Merkez-i Umumîce talimat ve emr-i mahsus şeklinde kendileri için tayin olunan hatt-ı hareketi takibe mecburdurlar. Teftiş şubesi dahi müfettişlerin efrad ve kulüplerde olan temasını daima müfid bir mecra vermek ve yapacakları propaganda için zemin ve fikir hazırlamakla mükelleftir.

Merkez-i Umumî'nin Vezâifi

Madde 23 - Merkez-i Umumî, Cemiyetin teşkilât-ı siyasiye ve içtimaiyesinin müdür ve nâzımıdır. Binaenaleyh birinci maddede beyan olunan esas-ı maksadı istihsar ve temine sarf-ı mukadderetle beraber bilûmum merakiz ve kulüpler beynindeki irtibat ve münasebatı teyid ve bunların muamelât-ı umumiyesini teftiş ve vilâyat heyet-i merkeziyesi murahhaslarını tayin ve istişare heyetlerini tefrik etmek velhasıl şahs-ı mânevi-i Cemiyetin muamelât-ı umumiyesini ve kâffe-i umurun hüsn-ü temşiyet-i intizamını temin esbabına tevessül eylemekle mükelleftir. Merkez-i Umumî her sene varidat ve masarifini mübeyyin bir muvazene-i umumiye ile sene-i âtiye bütçesini tanzim ve Kongrenin nazar-ı tasdikine arzeyler.

Madde 24 - Merkez-i Umumîde idare, ilim, iktisat, teftiş şubelerinin vazifeleri taksim-i âmâl kaidesine tevfikân Merkez-i Umumî heyet-i umumiyesi tarafından talimatname-i mahsus ile tayin ve tefrik olunur.

Madde 25 - Merkez-i Umumînin iktisat şubesinde bulunan azalarından biri sene nihayetine kadar bilhassa umur-u muhasebe ve kasa muamelâtiyle dahi işigali deruhte edecek ve refakatinde ayrıca muvazzaf bir veznedar dahi bulunacaktır.

Madde 26 - Merkez-i Umumînin muvazzaf bir evrak müdiri ile kâtibi, bir mübeyyizi olacak, gerek bunların, gerek veznedarın maaşları kongrece takdir ve tahsis edilecek ve intihap ve tayinleri Merkez-i Umumiye ait olacaktır, lcaab ederse Merkez-i Umumî kâtip ve mübeyyizlerin miktarını tezyid edebilir.

Madde 27 - Merkez-i Umumî cemiyetin muamelât-ı maliyesinden mes'ul olduğundan veznedar Merkez-i Umumînin kararı olmadıkça hiçbir akçe kabz ve sarf edemeyecektir.

Madde 28 - Bankalarla vesair müessesat-ı maliye ve ticariye ile olacak muamelâta Merkez-i Umumî mühriyle muhasebeci ve kâtib-i umumî imzaları bulunacaktır.

Madde 29 - Cemiyetin maksat ittihaz ettiği hususun icrası için gerek hibe tarikiyle gerek iştırâ suretiyle uhdesine geçen alelumum emval-i menkule ve gayrimenkulenin tasarrufu Merkez-i Umumîye mevdu ve kulüplerle heyat-ı idarenin istimal ve icar gibi tasarrufatı Merkez-i Umumîye vekâlet ve izafettedir.

Madde 30 - Doğrudan doğruya Merkez-i Umumîye anı olan emlâkin tasarrufu gibi nefi de Merkez-i Umumîye aittir.

Madde 31 - Meclis-i Ayan ve Mebusan'daki İttihat ve Terakki fırkalarıyla münasebette bulunmak münhasıran Merkez-i Umumîye aittir.

Madde 32 - İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup olmayan dahili cemiyat-ı muhtelif-i siyasiye ile müzakere etmek ve ittihaz-ı karar eylemek hususatı Merkez-i Umumîye ait olup haricî cemiyat-ı siyasiye ile münasebette bulunmaz.

Madde 33 - Merkez-i Umumî bilcümle muamelâttan umumî kongreye karşı mes'uldür.

Madde 34 - Umumî kongrenin Merkez-i Umumîye havale ettiği mukarrerattan hangilerinin icra olunup hangilerinin olunamadığını esbab-ı mucibesıyla sene-i âtiye kongresinin nazar-ı tetkikine arz etmek Merkez-i Umumînin vezaifi cümlesindedir.

Madde 35 - Merkez-i Umumî kongre mukarreratından hangilerinin icra olunduğunu ve hangilerinin icra olunamadığını ait olduğu merakize sene içinde ve icrası zamanında malûmat verecektir.

Madde 36 - Merkez-i Umumî vilâyet heyet-i merkeziyelerinden vukubulan müracaata nihayet 2 hafta zarfında bir cevap vermeye mecburdur.

Merkez-i Umumînin Meclis-i Ayan ve Meb'usandaki Fırka Heyetleriyle Suret-i Münasebatı

Madde 37 - Merkez-i Umumî efkâr-ı umumiye ile Fırka arasında devamı elzem olan ahenk ve irtibatın muhafazası için memleketin ahval-i umumiyesi hakkında edineceği malûmattan temin-i menafi-i vataniye için muktazi gördüklerini Fırka da teşebbüsâtın netayicinden Merkez-i Umumîyi haberdar eder.

Madde 38 - Merkez-i Umumî, Fırkadan siyaset-i Devletin suret-i cereyanı hakkında alacağı malûmata ibtina ederek münasip göreceği vesait ile efkâr-ı umumiye'yi tenvire sây eder.

Madde 39 - Siyaset-i Devletin mes'uliyeti, Meclis-i Meb'usamın ekseriyetine istinat eden hükümete ait olduğundan Merkez-i Umumî efkâr-ı umumiye ile Fırkasının arasında suret-i muharrerat ve çihle vasıta-i tenvir ve tebliğ olmaktan başka suretle umur-u siyasiye-i hükümetle işğal etmez.

Madde 40 - Cemiyet mev'izeleriyle, müessesat-ı ilmiyesiyle, neşriyat ve teşebbüsât-ı müfidesi ile milletin terbiye-i siyasiye ve içtimaiyesine hizmette ve intihabatta efkâr-ı umumiye'ye rehberlikte devam eder.

Vilâyet Heyet-i Merkeziyeleri

Madde 41 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyeleri bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek ve 2 murahhasla Merkez-i Umumî kararma tevfikân beşten yediye kadar müşavirden ibaret olmak üzere nihayet 9 zattan mürekkeptir. Her sene içtimai mutad olan vilâyet kongreleri tarafından heyet-i işğale tevrik olunmak üzere 3 misli zat rey-i hafî ile intihap edilip evrak-ı intihabiye kapalı zarflar deru-nunda Merkez-i Umumîye gönderilir, Merkez-i Umumî bu zevat meyamında karara tevfikân lüzumu olan miktarını biltefrîk müşavirliğe tayin eder, murahhasların tayin ve tadvifi ise doğrudan doğruya Merkez-i Umumîye aittir.

Madde 42 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyeleri evvelki madde mucibince Merkez-i Umumî tarafından intihap ve tayin edilip muamelât-ı cem'i devr ü teslim alıncaya kadar eski Heyet-i Merkeziye ifa-yı vazife eder.

Madde 43 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyesi azasından birinin infikâkı halinde keyfiyet Merkez-i Umumîye iş'ar olunarak 41. madde mucibince Merkez-i Umumî tarafından diğeri tayin ve mahalline iş'ar olunur.

Madde 44 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyelerinin mührü her iki murahhas tarafından mühürlendikten sonra hıfz edilecektir. Murahhasların infikâkı halinde mühür vekâlet edenlere tevdi olunacaktır.

Madde 45 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyeleri nezdinde bir kâtip ve bir muhasip bulunacaktır, bunlar fâhriyen ve kabil olmadığı halde muvazzaf olarak istihdam edilirler. Ancak maaşlarının tayin-i miktarı vilâyet kongrelerine aittir.

Madde 46 - Umur-ı Cemiyete ait kâffe-i muharrerat, evrak mühürü ile beraber murahhaslardan biri tarafından imza olunacaktır.

Madde 47 - 18., 33., 34. maddeler ahkâmı vilâyet Heyet-i Merkeziyesi hakkında dahi caridir.

Madde 48 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyelerinin refakatinde Merkez-i Umumîyi teşkil eden iktisadî ve ilmî şubelerin mesaisini semeredar etmek ve kulüplerle temas ederek bilumum kulüp encümenlerinin mesaisini tevhid ve tanzim ile Heyet-i Merkeziye vasıtasıyla Merkez-i Umumîdeki şubelerle müstemiren idame-i münasebat eylemek üzere Heyet-i Merkeziye tarafından ek-seriyet-i sülûsan-ı ârâ ile müntehip ve 3'ten 5'e kadar efrattan mürekkep biri iktisadî diğeri ilmî nâmıyla 2 şube teşkil olunacaktır.

Madde 49 - Her vilâyet merkezi; o vilâyet dahilinde, müfettişler hakkında Merkez-i Umumîce tanzim edilen talimatname ahkâmına tevfikan icra-yı tef-tişat etmek üzere muvakkat müfettişler istihdam edebilir. Şu kadar ki müfettişlerin hüviyetiyle keyfiyet-i tayininden Merkez-i Umumîye malûmat itası lâzımdır.

Madde 50 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyesinin teşkilât ve salâhiyetine müteallik olan bâlâdaki maddeler ahkâmı tamamıyla müstakil liva Heyet-i Merkeziyeleri teşkili hakkında da caridir.

Madde 51 - Elviye-i mülhaka merkez heyetleri 5 müşavirle 2 murahhasan mürekkep olup doğrudan doğruya vilâyet Heyet-i Merkeziyelerine merbuttur. Her sene içtimai mutad olan liva kongreleri tarafından heyet-i istişareye tefrik olunmak üzere 15 zat rey-i hafî ile intihap edilip kapalı zarflar derununda vilâyet Heyet-i Merkeziyesine gönderilir ve vilâyet Heyet-i Merkeziyesi bu zevat meyanından beşini bittefrik müşavirliğe tayin eder. Murahhasların tayin ve tanzifi vilâyet Heyet-i Merkeziyesine aittir.

Vilâyet Heyet-i Merkeziyesinin Vezaiifi

Madde 52 - Merkez-i Umumîden vukubulacak tebligat ahkâmına tevfik-i hareket, vilâyet dahilinde bulunan bilcümle merakız ve şubati senede hiç olmazsa bir defa behemehal teftiş ve netice-i teftiş hakkında bir rapor tanzimi ile Merkez-i Umumîye irsal, vilâyet dahilindeki mevakide teşkilât iktiza ederse Merkez-i Umumîden müsaade istihsal ettikten sonra teşkilât icra, her merkezden gönderilmesi icabeden vilâyet hissesini celp ve varidat-ı umumiyenin-den Merkez-i Umumî hissesini muntazam irsal, vilâyet dahilinde bulunan şubât arasında muhabereye vesatet, mektepler himaye ve küşâd, esnaf şirketleri tesisine delâlet velhasıl maarif ve ticaret ve sanayi ve ziraat-ı milliyenin neşr ü tamimine, ittihadın takviye ve idamesine ve hayat-ı fikriye ve uhuvvet-i Os-maniyenin tenmiye ve teyidine ve menafi-i cemiyetin nizâmname ahkâmı dairesinde temin ve muhafazasına sây ve gayret eylemekle mükelleftir. Müteaddid kulüp olan mahallerde intihabat işleriyle memleketin hayat-ı umumiyesi-ne müteallik olan hususatta vilâyet Heyet-i Merkeziyeleri müteaddid kulüplerin heyet-i idarelerinden müteşekkil fevkalâde bir heyet teşkiliyle maksat ve menfaatin tevhidini mütekeffil içtima-ı umumîler akdine delâlet ve nezaret edebilecektir.

Heyet-i Merkeziyenin bulunduğu mahaldeki kulüp efradiyle içtima zamanlarında olduğu gibi hariçten dahi temaslarda bulunarak bilumum kulüp efradı arasında irtibat ve meveddeti teyid etmek, ihtilâfâtı hüsn-ü telife, bütün cereyanların salim bir istikamete tevcihine çalışmak, efkâr-i umumiyenin inhirafatına meydan vermemek için daima ittihatperverane ve hamiyetmendane irşadat ve neşriyat ile faydalı cereyan-ı umumîler tevliidini ihtimamdan dür tutmamak ve bu mühim vezaifi ifa için kendisine mutemed ve kâr güzar-ı ihvandan yardımcıları tedarik eylemek ve beraberinde yaşadığı halkın hissiyat-ı âliye ve necibesini ikaz ve izhara ve bu hissiyatın daima hayrı için sarfına medar olacak efal ve muamelâtta onlara pişva olarak ittihatçılığın fedakârlık olduğunu isbat ve bu hissiyat-ı âliye ve mukaddeseye hizmet eylemek vilâyet Heyet-i Merkeziyesinin vezaif-i müttehattimesindedir.

Madde 53 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyesi varidat ve masarifini mübeyyin bir muvazene-i umumiye ile sene-i âtiye bütçesini tanzim ve vilâyet kongresinin nazar-ı tasdikine arzeyler.

Madde 54 - Müstakil livalarla bir vilâyet Heyet-i Merkeziyesine mülhak el-viye Heyet-i Merkeziyeleri de aynı vezaifle mükellef ve mes'uldür.

Kulüpler

Madde 55 - Kulüpler, Osmanlı ittihat ve Terakki Cemiyetine dahil bulunan efrad arasında bilâ tefrik-i cins ü mezhep revabıt-ı ittihadı teyid ve idameye ve her sınıf efradın istidat ve ihtiyaçları dairesinde tenvir-i efkâr ve tevsi-i vukufuna ve iktisadî, içtimai her türlü teşebbüsât-ı müfid ve terakkiyat-ı medeniyeyi himaye ve teşvike hadim olacaktır.

Madde 56 - Liva, kaza, nahiye merkezleriyle karyelerde yalnız birer kulüp bulunabilecektir. Cesamet-i mevkiyelerinden dolayı bir bina dahilinde içtima etmek gayr-ı mümkün olan yerlerde vilâyet Heyet-i Merkeziyesinin kararıyla kulüp binalarının taaddüdü caizdir. Bir bina dahilinde 2 ve daha ziyade kulüp bulundurulmasına ihtiyaç görünen yerlerde evvelâ heyet-i idare intihabatına tevfikan her kulüpten muntehib-i sânileri almarak bunların içtimaliyle bir mahfel heyet-i idaresi intihap olunur. Mahfel heyeti bina dahilindeki müteaddit kulüplerin hassaten tahsilat işlerinde ve kulüp binasına ve

heyet-i umumîyeye ait masrafin tevziinde, kulüplere efrad kayıt ve kabulünde bina dahilindeki kulüp heyet-i idarelerinin nokta-i ittisalidir. Bu heyet kulüplerin muamelât-ı hesabiyesini tevhid eder. Kulüplere lüzumu kadar kâtip ve muhasip ve tahsildar intihap ettirir ve cem ettirdiği aidatın nizamname dairesindeki tevfiakatın icra o binaya ait masarifat-ı umumiyeyi tefrik ettikten sonra her kulübün parasını yine kendisine tevdi eder. Ve kulüp binasını züvvara karşı boş bırakmamak üzere her gün adam bulundurur. Şu halde kulüp heyet-i idareleri kulübün umur-u maliyenden maada hususatını idare ve mahfel heyet-i idaresine de her veçhile muavenet eder. Ve kulüplerindeki efradı sanat ve meslek ve derece-i ihtisaslarına göre maarif, sanayi, ticaret, ziraat ve ittihad-ı anasırı temin için uhuvvet-i Osmaniye ve terbiye-i milliyemizi ikmale saygı için hayat-ı fikriye ve hıfzıssıhha-i umumiyeye ve emsali encümenler teşkil ederler velhasıl kulüplerde müsmir müzakereler cereyanı ve kulübe devamın temini için çalışırlar ve ara sıra diğer kulüplerdeki efrattan dahi istifade için heyet-i idareleriyle bilmüzakere nafi içtima-i umumîler akdine teşebbüs ederler.

Madde 57 - Kulüp Heyet-i İdareleri içtima-i umumîde kulüp efrad-ı mukayyedesinin beher 10'u için rey-i hafî ile evvelâ birer müntehib-i sâni intihap edilip badehu müntehib-i sâniler tarafından rey-i hafî ile 3 misli olarak intihap ve mazruf ve memhur intihap puslaları vilâyet Heyet-i Merkeziyesine kapalı bir zarf derununda tevdi ve irsal olunur. Bunlardan 5'i Heyet-i Merkeziyeler tarafından tefrik ve Heyet-i İdareye tayin edilir. Vazifesine adem-i devamı ve kifayetsizliği görülenleri yapılacak teftişat üzerine iskat ve yerine diğerini tayin Heyet-i Merkeziyeye aittir.

Madde 58 - Aidat-ı şehriyelerini vermeyen, içtima-i umumîlere bilâ mazeret devam etmeyen ve Cemiyete tarih-i duhûl henüz beş seneye balığ olmayanlar Heyet-i İdareye intihap ve tayin olunamazlar.

Kulüplerin Vezaiifi

Madde 59 - Heyet-i idareleri lâakal haftada 2 defa biliçtima 62. madde mucibince kulüplerin vezaiifine taallûk eden bilcümle mevadî müzakere ile bunlardan içtima-i umumîye taliki icabedenlere ifraz eder ve icab etmeyenler ile kulübün idaresini müteallik hususâtı taht-ı karara alır. Kulüplerin ifa-yı vazifede meşhud olaeak atalet veya faaliyetinden kulüp Heyet-i İdareleri mes'uldür.

Madde 60 - Kulüp Heyet-i İdareleri, kulübün umur-u dahiliye ve idaresine dair vazih bir program tertibiyle kulüp dahilinde herkesin görebileceği bir mahale talik edeceklerdir.

Madde 61 - Efrad-ı Cemiyet beyninde uhuvvet ve samimiyet-i kat'iyeye mevcut olup her zaman ve mekânda bu uhuvvet ve samimiyet-i kat'iyenin devam ve teyyüdüne Heyet-i Merkeziyelerle kulüp idareleri itina ve dikkat etmekle mükelleftir.

Madde 62 - Her kulüp evvelâ Cemiyetin nizamname ve programı dairesinde kendi uhdesine terettüp edecek vezaif ve muamelâtı ifa eyleyecek; Saniyen; payitaht ile vilâyatta intişar eden gazete ve risalelerden ve meşâ-hir-i üdeba ve müellifinin âsar-ı edebiye ve ahlâkiye ve tarihiyeleriyle eski ve yeni müellifattan şayan-ı istidadı olanlarını ve memalik-i Osmaniye haritalarını celp ve münderecatmdan efrad-ı cemiyetin istifadelerini teshil edecek, Salisen; vakit vakit konferanslar ve gece dersleri tertip ederek evlâd-ı vatanın iktisada, terakkiyat-ı ziraiyeye, hıfzıssıhha ve terbiye-i etfale, siyasiyet ve ahlâkiyata, kavanin ve nizamât-ı mülkiye ve adliye ve askeriyeden umumun bilmesi lâzımgelen mevada dair ita-ı malûmat ile efradın tenvir-i efkâr ve tehzib-i ahlâkına hizmet edecek, Rabian Meb'usan intihabatmda ittihat ve Terakki Cemiyetinin maksadını her suretle takip ve istihsale çalışacak; Hamisen; mamulât-ı mahalliye ve emtia-i dahiliyenin mazhar-ı rağbet ve revaç olmasına hadim teşvikat ve neşriyatta bulunacak; Sadisen; Kulübün servet ve iktidarlarını tezyid veya tevsie itina ve dikkat edecek, Sabian; İyd-i milliye müteallik vezaif ve tedarikâtı icra eyleyecektir. Beyan olunan teşebbüsât ve vezaifde Kulübe dahil olan efradın kâffesi vazife ve alâkadar olduklarından o misillu işlerden gerek zatlarına gerek umuma taalluk eden ahvalde Kulübün muavenet ve delâletine müracaat hakkım haizdirler.

Madde 63 - Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin gaye-i amali umum milletin husul-ü saadetine matuf olduğundan her Kulüp efrad-ı Cemiyetten olmayanları dahi umumî konferanslarda ve Heyet-i İdare tarafından tayin olunacak evkat-ı muayyenede kabul etmek salâhiyetini haizdir. Efrad-ı Cemiyet yekdiğerinin Kulüplerine gidebilirler ve sahib-i rey olmamak üzere müzakerata dahi iştirak ederler. Kulüplerde teklif defteri namıyla bir defter-i mahsus bulunacak ve efrattan biri bir teklifte bulunmak isterse bunu ya bu deftere yazacak veyahut batezkere Kulüp reisine bildirecektir. Heyet-i idare efradın tekliflerini tetkik ve ica-bedenleri Heyet-i Umumiyenin müzakeresine vazeder.

Madde 64 - Kulüplerde siyasi, edebî fennî, içtimâî ve ahlâkî konferanslar verilecektir. Fakat konferans vermek isteyenler konferansın neye dair olacağını evvelce Heyet-i idareye bildirmek mecburiyetindedir. Heyetçe kabul olunursa konferans verileceği Kulübün salonunda ilân olunur.

Madde 65 - Kulüplerde ehl-i fen ve hırfet ve esbab-ı sanat ve ticaretten ayrı ayrı encümenler teşkil olunacak ve her encümen kendi ihtisası dairesinde olan hususatın terakkiyatına ait tedabiri mülâhaza ve bu mülâhazatını rapor suretinde Heyet-i idarelerine tevdi edecektir. Heyet-i idareler, icab ederse hükümetin nazar-ı dikkatine arz edilmek üzere bu raporu mafevk merkeze irsal edebilir. Kulüplerin müteaddid olduğu mahallerde her kulüpten birer encümen teşkili mucib-i teşettüt olacağından mümkün olduğu takdirde bu encümenlerin müştereken teşkili münasip olur.

Madde 66 - Encümenler bir meselenin müzakeresinde diğer encümene taallük eden hususata tesadüf ederlerse o mesele için yekdiğeriyle icra-yı müzakereye salâhiyettardır.

Madde 67 - Her Kulüp mevsim-i münasipte gece dersleri küşad ve lâakal bir mektebi taht-ı himayesine alarak idare ve tedrisatını tanzim ve islâh ve fukaraperver cemiyetleri teşkil etmek gibi umur-u hayriyeden bir veya bir kaçını ifa ile mükelleftir. Şehir ve kasabalardaki kulüpler kuradaki mekâtibi dahi himaye edebilirler.

Madde 68 - Kulüpler fırsat düştükçe köylülerin meşrutiyete muhabbetini ve istibdada nefretini isticlâb edecek surette telkinat ve irşadatta bulunmağa gayret edecek ve hattâ vatanın selâmetine taallük eden her husus için ara sıra köylere heyetler göndereceklerdir.

Madde 69 - Bir Heyet-i İdarenin hitam-ı müddetince on beş gün kaldığı vakit ait olduğu kulüp Heyet-i Umumîyesince beş zattan mürekkep bir komisyon teşkil olunacak heyet-i mezkûrenin hesabat ve muamelâtı tetkik ettirilir. Komisyon on beş gün zarfında behemehal ikmal-i vazife ile netice-i tetkikatını barapor Heyet-i Umumîyeye arzedecektir. Bu rapor Heyet-i Umumîyede kıraat ve tasdik olunduktan sonra heyet-i cedidenin intihabı ve müteakiben devir ve teslim muamelesi icra olunur.

Madde 70 - Kulüp varidatı evvelâ: Efradın Cemiyet kabulünü müteakip vereceği duhuliye Saniyen: Efradın varidatının yüzde biri nisbetinde ve her ay itasına mecbur olduğu aylık; Salisen: Gerek efrad-ı Cemiyetten, gerek hariçten iareten verilecek nükûd ve eşyadan ibarettir. Efrad-ı Cemiyetten mâadası tarafından iane ve hibe edilecek nükûd ve eşyanın kabulü Heyet-i Umumîyenin kararına vabestedir.

Madde 71 - Her Kulüp ay nihayetinde varidat-ı ğayr-ı safiyesinin yüzde beşini ihtiyat akçesi olarak ifraz ettikten sonra mütebakisinin rubunu merbut bulunduğu Heyet-i Merkeziyeye gönderecektir. Heyet-i Merkeziye de varidat-ı umumîyenin kezalik yüzde beşini ihtiyat akçesi olarak hıfzettikten sonra bakının mfsmı mensub olduğu vilâyet Heyet-i Merkeziyesine ve vilâyet Heyet-i Merkeziyeleri de hakeza ihtiyat akçesini tefrik ettikten sonra bakının nisfım Merkez-i Umumîye gönderecektir. Nevahi ve kura kulüpleri rub' hisselerini merbut oldukları kulüplere ve kulüpler hisse-i mezkûreyi bitamamiha Heyet-i Merkeziyeye irsal edeceklerdir. Dördüncü madde mucibince yeniden merkezler açılırsa hisselerin suret-i merbutiyeti Merkez-i Umumî tarafından tayin olunur. Kulüpler ve merkezler kendi hisselerine isabet eden mebalîğ-i müte-bakiyeden masarif-i mübremelerini tesviye ve ifa ettikten sonra fazla kalan mebalîğ Heyet-i idarenin kararıyla emniyetli bir mahalde hıfz ve mümkünse temniye edilir.

Madde 72 - Her kulüp ihtiyat akçesini muhafaza ve merbut olduğu merkez rub' hissesini tediye etmeden varidatını hiçbir hususa sarfedemez. Sarfeden ve mafevk merakizc rub' hissesini göndermeyen Heyet-i İdareler ispat-ı mazeret edemezlerse merkezler ve müfettişler tarafından iskat olunacaktır.

Madde 73 - Kulüpler cem ve hıfzettikleri mebalîği içtima-i umumîde verilecek karar üzerine Cemiyetin makasid ve menafi-i uğrunda sarfedebilirler ihtiyat akçeleri hiçbir suretle sarfolunamaz, ancak ahval-i fevkalâde üzerine Merkez-i Umumînin emriyle sarfolunabilir.

Madde 74 - Merkez-i Umumî de dahil olduğu halde bilcümle merakiz ve kulüpler şahıs namına akçe ikraz edemezler. Kulübün resail ve ceraid ile kitapları kıraat salonundan harice çıkarılamayacağı gibi iare suretiyle hiçbir kimseye verilmeyecektir.

Madde 75 - Kulübün odacılık hizmetlerinde bir veya daha ziyade maaşlı hademe istihdarı olunabilir. Hademelerin Cemiyet efradından olmasına itina edilmelidir.

Madde 76 - Kulüplerde bulundurulacak hademenin adediyle miktar-ı maaşlarının tayini Kulüp Heyet-i İdarelerine aittir.

Madde 77 - Kulüplerde işret etmek ve kumar oynamak ve sarhoş olarak Kulübe girmek katiyen memnudur.

Madde 78 - Kulüp efradından biri başka bir kulübe naklini talep ettiği takdirde hesabı kat olunduktan sonra mensub olduğu kulübün Heyet-i İdareleri tarafından bir nakil ilmühaberi verilir ve bunun üzerine muamele-i nakliye icra olunur. Muamele-i nakliye icra olunduktan sonra mumaileyhin keyfiyet-i naklinden merkeze malûmat ita edilir. Merkezce keyfiyet kaydına işaret edilir.

Madde 79 - Kulüp bulunmayan bir mahalde yeniden kulüp açmak efradın miktarı nazar-ı dikkate alınmak üzere o mahallin merbut olduğu Heyet-i Merkeziyenin takdir ve kararına muhavveldir.

Madde 80 - Baidiyet-i mesafe, fart-ı meşgale ve esbab-ı saire-i makbuleden dolayı kulübe muntazam devam edemeyeceğini kulüp Heyet-i idaresine bil-müracea beyan eden zatın mazereti Heyet-i İdarece tahakkuk ettiği takdirde nazar-ı kabule alınarak adem-i devamdan mazur görülecektir. Maahaza aylıklarını muntazaman vermeleri kendilerine havale olunacak vezaifi ifa etmeleri şarttır.

Kulüplerde İçtima-i Umumî

Madde 81 - Her kulüp efradı lâakal onbeş günde bir defa kulüplerde içtima ile muhtac-ı müzakere olan mevad-ı taht-ı karara alacaklardır, işbu içtima-ı umumînin yevm-i vukuu kulüp Heyet-i idaresince tayin olunacak ve lüzum-u kati hissedilmedikçe tebdil olunmayacaktır.

Madde 82 - Kulüpte aza-yı müdavimenin bir sülüsü hazır bulunmadıkça icra-yı müzakere ve ittihaz-ı karar olunamaz.

Madde 83 - İçtima-ı umumîlerde müzakeratı idare etmek için o içtima mahsus olarak ekseriyet-i aza ile bir reis intihap edilecek ve kitabet vazifesini kulüp kâtibi ifa edecektir. İçtima-ı umumîler müzakeratı zaptedilerek o içtimai takib eden içtimada zabıtname heyet muvacehesinde kıraat olunur.

Cemiyete Suret-i Kabul ve Şerâitü

Madde 84 - Cemiyete dahil olacakların evvelâ: Teb'a-i Osmaniyeden olmaları; saniyen cinayet, rüşvet, sirkat, dolandırıcılık, sahtekârlık, emniyeti suiistimal gibi harekât ile mahkûm ve bu gibi sui hal ile müştehir bulunmamaları; salisen: ayyaşlık ve kumarbazlık misillu maiyipten âri olmaları; rabian: menfaat-i şahsiye fikriyle değil, maksad-ı Cemiyete hadim olmak emeliyle girmek istediklerinin anlaşılması şarttır.

Madde 85 - Cemiyete alınacak zevat, evvelâ, rehberi vasıtasıyla Heyet-i İdareden istimzaç olunup muvafakati istihsal edildikten sonra efrad-ı Cemiyetten iki zatın vereceği hüsn-ü hal şahadetnamesi üzerine kabul olunur.

Madde 86 - Cemiyete kabul olunan zat ile rehberin ve şahadetnameyi tasdik ve ita eden iki zatın esamisi defter-i mahsusa kayıt edilecek ve o kimseye bir numara verilecektir.

Madde 87 - Kulüp bulunmayan mahallerde veyahut ahval-i fevkalâde ve müstacelede Merkez-i Umumî ile Heyet-i Merkezîyeler azası ve müfettişler tarafından mes'uliyet deruhte edilerek efrat kabulü caizdir.

Efrad ve Cemiyetin Hukuk-u Vezaifi

Madde 88 - Efradın vücudu Cemiyetçe muhterem ve kıymettar bulunduğundan her fert bir felâket ve mağduriyete maruz bulunduğu anda mensup olduğu kulüp heyet-i idaresinden taleb-i müzaheret hakkını haizdir.

Madde 89 - Efrad-ı Cemiyetten her biri, menafi-i vataniyeye ait olarak kendisine tevdi olunacak vazifeyi mazeret-i makbulesi sabit olmadıkça ifaya mecburdur.

Madde 90 - Vezaiften mâada hususatta efrad-ı Cemiyet arasında fark ve imtiyaz yoktur.

Madde 91 - Efrad-ı Cemiyetten vefat edenlerin ibka-yı namı için kendilerinin esbab-ı hamiyetten olduğu ihvan-ı Cemiyette ilân ve maruf olan hidematı kulüp kütüphanesinde mahfuz bulunan deftere kaydolunur.

Madde 92 - Nizamname ahkâmına muhalif olarak Cemiyete efrad kabul olduğuna vakıf olan her ferd keyfiyeti mensup olduğu kulüp heyetine de-lail-i maddiyesiyle haber vermeğe mecburdur. Haberi vaki Kulüp Heyet-i İdaresinde heyet-i adule havale olunur.

Madde 93 - Efrad-ı Cemiyetten her biri namu ve hamiyet ve iktidarı malûm ve müsellemler olan zevat-ı Cemiyete idhale delâlet etmekle mükelleftir.

Madde 94 - Cemiyete hidemat-ı fevkalade ibraz ettiği tahakkuk eden her ferde, her kulübe Merkez-i Umumî tarafından suret-i münasibede beyan-ı takdirat olunacağı gibi bu misillu zevatın gerek hal-i hayatında, gerek vefatından sonra Merkez-i Umumînin kararıyla muhtac-ı muavenet olan evlâd ve ayalinin maişeti temin edilecek ve hidemat-ı bergüzidesi Cemiyetin tarihçesinde zikr ve ilân olunacaktır.

Kongreler

Madde 95 - İttihat ve Terakki Cemiyetinin liva kongresi, vilâyet kongresi, umumî kongre ve büyük kongre namlarıyla dört kongresi vardır.

Liva Kongreleri

Madde 96 - Liva kongreleri o livaya tâbi kulüplerden izam edilen ikişer vekil ile liva Heyet-i Merkezîyesi murahaslarından ve liva Heyet-i Merkeziyesinden müntehip beş vekilden ve o livadan

müntehib Meclis-i Umumî-i vilâyet azasıyla belediye reisleri ve cemiyet programına sadık gazete vekillerinden ve kaza heyet-i intihabiyeleri namına birer zattan teşekkül eder. Kongreye iştirak eden bu zevatın efrad-ı Cemiyetten olması meşruttur.

Madde 97 - Liva kongreleri liva Heyet-i Merkeziyesinin sene-i haliye ve âtiye bütçelerini tasdik ettikten sonra her kaza belediyesinin teşebbüsât-ı imariye ve sıhhiyesi için program tanzim edecek ve vilâyet kongresine göndermek üzere vilâyet Meclis-i Umumîsi için bir program lâyihası yapacak, cemiyetin nizamnamesine ve fırkanın siyasî programa dair mülâhazatı vilâyet kongresi vasıtasıyla umumî kongreye arz ve Heyet-i Merkeziye ve kulüplerin teşebbüsüyle maarif ve umur-u nafiaya dair yapılacak işleri tezekkür edecektir.

Vilâyet ve Elviye-i Müstakille Kongreleri

Madde 98 - Vilâyet ve elviye-i müstakille kongreleri liva Heyet-i Merkeziyelerinden i'zam edilecek ikişer vekil ile merkezdeki vilâyet dahilindeki bilumum kaza kulüplerinden birer vekilden ve vilâyet murahhaslarıyla vilâyet Heyet-i Merkeziyesi azalarından ve merkez livasına mülhak kazaların belediye reislerinden ve meclis-i umumî-i vilâyet azalarından ve cemiyet programına sadık gazete vekillerinden teşekkül eder. Kongreye iştirak edecek bu zevatın efrad-ı Cemiyetten olması meşruttur. Elviye ve vilâyet kongrelerine gelecek vekillerin suret-i tayinine gelince: Kulüpler evvel emirde her on kişi için rey-i hafi ile birer müntehib-i sâni intihap edip badehu kongreye gidecek kulüp vekilini bu müntehib-i saniler intihap eyleyeceklerdir. Nevahi ve kura kulüpleri re'sen vekil göndermeyip ancak intihap ettikleri müntehib-i saniler merbut oldukları kaza kulübü müntehib-i sanileriyle biliştirak bir vekil intihap eylemek hakkını haizdirler.

Vilâyet ve Elviye-i Müstakille Kongrelerinin Vezâifi

Madde 99 - Vilâyet ve elviye-i müstakille kongreleri Heyet-i Merkeziyenin bir senelik muamelât-ı tetkik ve sene-i âtiye bütçesini tasdik ve heyet-i merkeziyenin ve kulüp ve heyet-i idarelerinin tevdi edeceği raporları kıraat ettikten sonra merkez livasına merbut belediyelerin teşebbüsât-ı imariye ve sıhhiyesi ile vilâyet meclis-i umumîsi için birer program tanzim edecek. Cemiyetin nizamnamesine ve Fırkanın siyasî programına dair mülâhazat ve mütaleatı umumî kongreye arz etmek üzere lâyihasına tanzim, heyet-i merkeziyeler ve kulüplerin teşebbüsüyle maarif ve umur-u nafiaya dair yapılacak işleri tezekkür velhasıl dahil-i vilâyette Cemiyetin menafî ve makasîd-ı esasiyesine taallük eden bilcümle mevadî hâl ve tayin ve nizamnamenin muhtac-ı tâdil mevadî varsa umumî kongreye gönderilmek üzere ona dair bir proje ihzar ve son içtimada âtideki maddelerde muharrer olduğu veçhile heyet-i istişareyi intihap eder.

Madde 100 - Liva ve vilâyet kongrelerine kulüplerce layin kılınacak vekillerin mahallinden i'zamı meşrut olup buna imkân olmadığı surette heyet-i merkeziye o vekil yerine birini tayin etmek salâhiyetini haizdir, herhalde her kulüp kongreye senelik raporunu gönderecektir.

Madde 101 - Kulüplerden gelecek vekiller heyet-i istişariyesine aza intihap olunmak salâhiyetin haiz olmak ve beş kişiyi tecavüz etmemek üzere birer esami puslası getireceklerdir. Bu puslaya vilâyet heyet-i istişariyesi umuruyla iştigal edebilecek esbab-ı iktidar ithal edilecektir. Bir mahalde puslaya ithale lâyük olarak aynı şerait ve mezayayı haiz beşten ziyade adam bulunacak olursa, bunların arasından heyet-i istişariyelerde bulunmuş ve cemiyete duhûl itibarıyla kıdem kesp etmiş olanlar tercih edileceklerdir. Yeni vilâyet heyet-i istişariyesi mülhakattan gelecek puslalarla heyet-i sabıka azasının esamisini muhtevî pusladaki zevat arasından intihap olunacaktır.

Madde 102 - Umumî kongre faslında muharrer 109, 110, 111, 112, 113. maddelerin hükmü vilâyet ve elviye kongrelerinde dahi cereyan edecektir.

Madde 103 - Kongre mukarreratı ekseriyet-i ârâ ile ittihaz olunacak ve müddet-i içtimayı dahi yirmi günü tecavüz etmemek üzere kongre heyeti tayin ve takdir edecektir.

Madde 104 - Vilâyet kongreleri her sene Mayısın otuzuncu günü vilâyet Heyet-i Merkeziyesinin tayin edeceği mahalde içtima edecektir.

Madde 105 - Vilâyet ve elviye-i müstakille kongreleri (101) inci madde mucibince namzet olarak gösterilecek zevat meyanmdan heyet-i istişareyi (41) inci madde mucibince bilintihap her azanın ismini müş'ir puslayı kendi mühriyle mektup kapalı zarfları derununda olarak merkezi vasıtasıyla Merkez-i Umumîye irsal edecektir.

Madde 106 - Ehemmiyet-i mevkiyesine mebni müstakil merkez teşkil edilen kazalar ayrıca kongre teşkil etmeyip idareten merbut buldukları vilâyet ve elviye-i müstakille kongrelerine iştirak edecektir.

Madde 107 - Kongrenin muamelât ve mukarreratını haiz olan evrak ve de-fatir vilâyet Heyet-i Merkeziyesinde muhafaza olunacaktır. Bunlardan ekseriyeti kazanan reis-i evvelîğe diğerleri reis-i sânilîğe tefrik edilir.

Merkez-i Umumî Kongresi

Madde 108 - Umumî kongre her sene o İttihat ve Terakki Cemiyetinin tarih-i teşekkülü olan beş Eylülde Merkez-i Umumînin daveti üzerine tayin edeceği mahalde içtima eder. Umumî kongre Meclis-i Meb'usan ve Ayandaki Fırkamız aded-i mürettebinin onda biri nisbetinde gönderilecek aza ile vilâ-yat ve elviye-i müstakille Heyet-i Merkeziyeleri tarafından müntehip birer vekilden ve muvazzaf murahhas mes'ullerden ve cemiyet programına sadık gazete vekillerinden ve Merkez-i Umumî azalarıyla müfettişlerinden teşekkül edecektir.

Madde 109 - Kongreye aza göndermeğe mahallince imkân olmadığı takdirde vilâyet ve müstakil liva Heyet-i Merkeziyeleri Merkez-i Umumînin bulunduğu yerde veya diğer bir mahalde efrad-ı Cemiyetten ahval-i mahalliyeye vâkîf ve emniyete lâıyk bir zatı kongreye vekil intihap etmek hakkını haizdirler. Bu hususta Merkez-i Umumînin reyini de istihsal ederler. Ancak Merkez-i Umumî lüzum ve ihtiyaç görürse vekilin mahallinden gönderilmesini talep edebilir. Bu suretle kongreye aza olacak zat yalnız bir reyi haiz ve bir merkez namına vekil olup birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i Umumî azasından hiçbirisi hiçbir merkezin vekâletini deruhte edemez, kongreye aza olacak zat yalnız bir reyi haiz ve bir merkez namına vekil olup birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i Umumî azasından hiçbirisi hiçbir merkezin vekâletini deruhte edemez, kongreye aza gönderen merkezler gönderecekleri azanın masarifini takdir ve tesviye edecek ve azanın suret-i memuriyetini mübeyyin Merkez-i Umumîye hitaben yeddine bir itimatname ve oranın ahval-i umumiyesine dair bir rapor ve bir sene zarfında Merkez-i Umumîye vukubulan irsalat-ı nakdiyyeyi müş'ir bir irsaliye pusulası ita edeceklerdir.

Madde 110 - Kongreye aza olacak zatın yirmi beş yaşından dūn olmaması şarttır.

Madde 111 - İlk içtimada kongrenin devamı müddetince müzakeratı idare etmek üzere rey-i hafi ile üç zat intihap edilir.

Madde 112 - Kongrenin vazife-i kitabetini hitam-ı içtimaa kadar kongre azası meyamndan ekseriyet-i ârâ ile intihap edilecek beş zattan mürekkep bir heyet-i tahririye ifa eyleyecektir.

Madde 113 - Her içtimain nihayetinde gelecek içtimada mevki-i müzakereye konulacak mevad heyetçe kararlaştırılarak bir ruzname-i müzakere tertip olunacaktır.

Umumî Kongrenin Vazifesi

Madde 114 - Kongrenin vazifesi evvelâ Merkez-i Umumî tarafından bir senelik muamelât-ı umumiyyeye dair tevdi olunacak raporu kıraat ve Merkez-i Umumînin hesabatını tetkik ve teftiş ve evvelki kongrece karargir olan meva-dın icra olunup olunmadığını tetkik. Saniyen: Sene-i âtiye için Merkez-i Umumî tarafından tanzim olunacak bütçeyi tetkik ve tasdik. Salisen: Nizâm-nâmeyi ihtiyaca göre sülûsan-ı ekseriyet-i ârâ ile tadil. Rabian: Azadan her birinin getireceği lâyhahalarla vukubulacak teklifatından kongrenin vezaifi dahilinde bulunanları tetkik ve heyetçe tefrik edecek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna heyetçe karar verilen mevad dahi salâhiyettar olan merkeze havale. Hamisen: Sene-i âtiyede takip edeceği hatt-ı harekâtı tayin. Sadisen: Son içtimada Merkez-i Umumî azasını rey-i hafi ile intihap. Sabian: Efradın müteahhit olduğu mebalîğin miktarını takdir ve hasıl İttihat ve Terakki Cemiyetinin hayat ve menafi-i esasiyesine taallük eden bilcümle mevaddı hâl ve tayin etmekten ibaret olup devre-i intihabiyeye takaddüm eden kongrede intihabat-ı âtiyede namzetler için esas olacak siyasî programı tanzim ve tetkik ile buna bir şekl-i kati vermek dahi kongrenin cümle-i vezaifindedir.

Madde 115 - Merkez-i Umumî azasının intihabı kongre heyetinin ekseriyet-i mutlakasıyla icra olunur. Birinci intihapta ekseriyet-i mutlaka hasıl olamadığı takdirde intihap tekrar edilir ve ikinci defasında ekseriyet-i mutlaka hasıl olamazsa birinci ve ikinci intihapta en ziyade rey kazananlar meyamnda matlup olan azanın iki misli tefrik edilerek onlar arasında üçüncü defa olarak tekrar bir intilap icra ve ekseriyet-i izafiye ile tayin olunur.

Madde 116 - Kongrenin mukarreratı ekseriyet-i ârâ ile ittihaz olunacak ve müddet-i içtimainı dahi kongre heyeti tayin ve takdir edecektir.

Madde 117 - Kongrenin muamelât ve mukarreratını havi olan evrak ve de-fatir Merkez-i Umumîde muhafaza olunacaktır.

Madde 118 - Kongrenin hitam-ı içtimamda mukarrerat aza-yı mevcude tarafından imza edilecektir. Bu mukarrerattan Heyet-i Merkeziyelere bildirilmesi icap edenler kongre tarafından tefrik ve beray-ı tebliğ Merkez-i Umumîye tevdi olunur.

Büyük Kongre

Madde 119 - Büyük kongre Fırkamıza mensup tekmil Meclis-i Ayan ve Meb'usan azasiyle Merkez-i Umumî aza ve müfettişlerinden ve heyet-i merkeziye muvazzaf murahaslarından ve vilâyet ve elviye-i müstakille Heyet-i Merkeziyeleri tarafından müntehip birer vekilden ve Cemiyet programına sadık gazete vekillerinden teşekkül eder.

Madde 120 - Her devre-i intihabiyeye takaddüm eden umum kongrede kat'i ve lâyetegayyer olarak Cemiyetin siyasî programı tertip ve ilân ve intihabat bu programa tevfikân icra edilecektir. İntihabı velyeden bir senelik Meclis-i Millî içtimainin hitamından sonra Merkez-i Umumînin davetiyle ve tayin edeceği mahalde Büyük Kongre inikad edecektir.

Büyük Kongrenin Vazifesi

Madde 121 - Büyük Kongrenin vazifesi intihabı velyeden bir senelik Meclis-i Millî içtimamda hâsıl olan tecrübeler müsteniden İttihat ve Terakki siyasî programında muhayyer bulunan mevadî, programın takip ettiği siyaset-i umumiye kat'iyen ihlâl edilmemek şartıyla tetkik ederek programdaki mevaddan hangilerinin hangi maddelere takdimen kanuniyet iktisabına çalışma lâzım geleceğine ve bu programın bir silsile-i muntazama dairesinde hüsn-ü tatbiki esbabının teminine dair ittihaz-ı mukarrerattan ibarettir. Büyük Kongre bununla vazifesini ikmal etmiş olur.

Madde 122 - Efraddan nizamnameye muhalif sudur edecek harekâta karşı, maksad-ı Cemiyete derece-i tesirine göre, tenbih, takbih, terkini kayıt ve tarddan ibaret olmak üzere dört nevi muamele icra olunur.

Madde 123 - Her Kulüpte altı ay müddetle ve kulüb Heyet-i İdaresi intihab-ı batında cari usule tevfikân intihab edilmek üzere beş zattan mürekkep bir Heyet-i Udul, Efrad-ı Cemiyetten birinin işbu nizamname ahkâmınca mucib-i muaheze bir hâl ve hareketi görüldükte işbu Heyet-i Adule dahil olamazlar. Bir bina dahilinde müteaddit kulüb bulunduğu takdirde miktarı kulüplerin adedine göre Heyet-i Merkeziyece tayin edilmek ve beş kişiden akâl olmamak üzere bir Heyet-i Udul teşkil olunur.

Madde 124 - Heyet-i Udulün tenbih ve takbih ve terkin-i kayıt hakkındaki vereceği kararlar kat'idir.

Madde 125 - Efrattan birinin tardına Heyet-i Udul tarafından karar verildiği takdirde kararı mezkûr kulüb Heyet-i İdaresi tarafından mafevk merkeze ve liva Heyet-i Merkeziyesi de bu husustaki tahkikat ve mütalaasıyla vilâyet Heyet-i Merkeziyesine gönderecektir. Vilâyet Heyet-i Merkeziyesince tamiken icra olunacak tahkikat neticesinde karar-ı vakiin isabeti tebeyyün ederse bit-tasdik kulüb Heyet-i İdaresine iade olunacağı gibi bilcümle merakize tamim olunmak üzere Merkez-i Umumîye bildirilecektir. Tard cezasının gazetelerle ilân ve adem-i ilânı Merkez-i Umumîye aittir.

Madde 126 - Heyet-i Udul tenbih, takbih ve terkin-i kayıt kararlarını ekseriyet-i mutlaka ile tard kararını ekseriyet-i sülûsan-ı ârâ ile ita edecektir.

Madde 127 - İşbu heyet, mevadd-ı müştekâbihayı tetkik ettiği sırada müştekâ anı olan zatı davet ve istizah-ı keyfiyet ederek onun müdafaasını dahi nazar-ı itibare alacaktır, ancak iki defa davete icabet etmeyen veya tahriren cevap vermeyenler hakkında Heyet-i Udul gıyaben hüküm verir. Verilecek kararın bita-rafane ve âdilâne olmasına Heyet-i Udulün namus ve vicdanı kâfil ve zâmindir.

Madde 128 - Kulüb Heyet-i İdaresi tarafından efrada tebliğ olunan mukar-rerata bilâ mazeret-i meşrua mutabaat etmemek, takbihi ve tekerrürü ihracı müstelzimidir.

Madde 129 - Vilâyet Heyet-i Merkeziyesiyle Merkez-i Umumînin kararlarına bilâ mazeret-i meşrua ittiba etmeyen efrad merakizi mezkûre kararlarıyla tard olunur.

Madde 130 - İşbu nizamname ahkâmınca cemiyete kabulü caiz olmayan eşhasın kabulüne kasden delâlet eden ve cemiyeti iğfal eden efrad dahi delâlet ettiği adam ile birlikte tard olunur.

Madde 131 - Cemiyetin menafi-i şahsiyesine âlet ittihaz eden efrad tard olunur.

Madde 132 - Cemiyetin şeref ve haysiyetini ihlâl edecek hâl ve harekâta cüret edenler ve ayyaşlık, kumarbazlık, dolandırıcılık, sirket ve emniyeti suistimal gibi mugayir-i ahlâk ve terbiye ahvale cüret ettikleri sabit olanlar cemiyetten tard olunur.

Madde 133 - Hafi cemiyetlere ve siyasî muhtelif fırka ve cemiyetlere inti-sab edenler Cemiyetten tard olunur.

Madde 134 - Cemiyetin ittihat ve intizamını ihlâl ve vatani tehlikeye ika edecek her nevi harekât-ı nifakiye mürettepleri Cemiyetten tard olunur.

Madde 135 - Kongre ve Merkez-i Umumînin salâhiyeti nizamiyesine tecavüz ederek Cemiyetin makasid-ı mukaddesine muvafık veya muhalif hususî teşkilât icrasına teşebbüs edenler Cemiyetten tard olunur.

Madde 136 - Üç ay aleddevam aidatını vermeyen ve bu babda Heyet-i idarece tahriren vukubulan ihtarı ısga etmeyenlerin Heyet-i Udul kararıyla Cemiyet defterinden kaydı terkin olunur. Mütedahil aidatım tamamen tesviye etmek şartıyla bu gibi efradın tecdidi kayıt ve kabulü kulüp heyet-i idaresinin reyine menuttur. Şu kadar ki, ismi terkin edilen kimsenin yine aynı kulübe müracaatı lâzımdır.

Madde 137 - Merkez-i Umumî tarafından tahsilata dair kaleme alman talimname mucibince hareket olunacaktır.

Madde 138 - Efrad-ı Cemiyet yekdiğerini himaye ve şıyanet ile mükellef olduklarından iktidarları taallûk ettiği halde şu vazife-i uhuvveti ifa etmeyenler takbih olunurlar.

Madde 139 - Efrad-ı Cemiyetten biri aleyhine umur-u emniyetten dolayı vukubulacak şikâyatı merci-i kabulü o ferdin mensup olduğu kulüp Heyet-i İdaresidir. Kulüp Heyet-i İdaresi mevadd-ı müştekâbihayı nazar-ı dikkate alarak tahkikat-ı lâzimeyi ifa etmek üzere keyfiyeti Heyet-i Udule havale edecektir.

Madde 140 - Efrad-ı Cemiyet içinde ayrıca taraftarlar peyda ederek tesirat-ı muzır ve nifakcüyâne yapmak isteyenler Cemiyetten tard olunurlar.

Madde 141 - Efrad-ı Cemiyet beynelefrat hüsn-ü muâşeret ve ittihadı çalışmakla vazifedardır. Bunun hilâfına olarak beynelihan tahakküm ve ilka-i nifak ve tefrika ettikleri indeltahkik tebeyyün edenler Heyet-i Merkeziye ka-rariyle Cemiyetten tard edilir.

Madde 142 - Kulüp Heyet-i İdarelerim teşkil eden zevattan birinin işbu nizamname ahkâmına mugayyir hareketi haber alındıkta keyfiyet müfettişlerle veya mensup oldukları Heyet-i Merkeziyeleri marifetiyle tetkik olunur. Tebeyyün edecek neticeye göre o aza hakkmda tenbih veya takbih veyahut Heyet-i İdare azalığından ıskat muameleleri icra olunur. Bu gibilerin harekâtı tardları istilzam ederse keyfiyet-i tard Heyet-i Udul kararıyla Heyet-i Merkeziyeye aittir.

Madde 143 - Nizamnamede musarrah vezaif ve tekâsül ve tesanühü Heyet-i Merkeziyeye tahakkuk eden Heyet-i İdare azası ıskat edilir.

Madde 144 - Heyet-i Merkeziye azasının mugayir-i nizam hareketi görüldüğü takdirde umumî müfettişlerin tahkik ve iş'arı üzerine haklarındaki muamele Merkez-i Umumîce kararlaştırılır.

Madde 145 - Fırkadan istifâ eden meb'uslar Merkez-i Umumî kararıyla Cemiyetten tard olunur.

Madde 146 - Fırkadan ihraç olunacak meb'uslar Cemiyetten de ihraç edileceğine binaen Fırka Heyet-i İdaresi sui hali görülen yahut Fırka zabt ve rap-tma riayetsizlik gösteren meb'uslar hakkında Merkez-i Umumî ile muhabere edecek Merkez-i Umumînin muvafakatini istihsal ettikten sonra meseleyi Fırkaca müzakereye vaz eder. Fırkanın ekseriyet-i mutlakasıyla Fırkadan ihraç edilen meb'us Merkez-i Umumîce Cemiyetten de ihraç olunur ve karar-ı vâki mensub olduğu kulübe tebliğ edilir.

Madde 147 - İşbu nizamnamedeki mevadın tefsiri Merkez-i Umumîye aittir

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 116-133.

EK. 4. OSMANLI İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN 1913 KONGRESİ'NDE KABUL EDİLEN NİZAMNAME

Madde 1 - İttihat ve Terakki Cemiyeti, program ve atiyüzzıkr nizamnameyi kabul eden efrad-ı Osmaniye ve gazeteler ve zümrelerden mürekkep bir fırka-i siyasiyedir.

Madde 2 - İttihat ve Terakki Fırkası Meclis-i Meb'usanda programını tatbik edecek bir ekseriyet vücade getirmek için bilhassa meb'usan intihabatında is-tihsal-i muvafakatiyete çalışacağı gibi her nevi mecalis-i intihabiyede dahi makasid-i siyasiye ve iktisadiye ve idariyesini terviç ettirmek için de intihabat-ı sairede vazife-i tenvir ve irşadı ifa edecektir.

Madde 3 - Cemiyetin merkezi istanbul'dadır.

Teşkilât

Madde 4 - İttihat ve Terakki Fırkası bir reis-i umuminin taht-ı idaresinde müteşekkil bir meclis-i umumî tarafından idare olunur. Meclis-i mezkûr kuv-ve-i teşriye haricindeki teşkilât ile müstakil ve bir kâtib-i umuminin riyasetinde mün'akid bir Merkez-i Umumiye ve bir de kuvve-i teşriye ile iştilal ve bir vekil-i umuminin taht-ı nezaretinde içtima eder bir Kalem-i Umumiye maliktir.

Madde 5 - Meclis-i Umumî azası aza-yı tabiiye ve aza-yı müntehabeden mürekkeptir. Aza-yı tabiiye Merkez-i Umumî ve Kalem-i Umumî heyetleriyle kabinede bulunan Fırkaya mensup azalardır. Aza-yı müntehabesi kongre tarafından her sene intihap edilecek azadır.

Madde 6- Meclis-i Umumî her ay muntazaman vakt-i muayyende içtima eder. Merkez-i Umumî veya Kalem-i Umumî veyahut Meclis-i Umumî lüzum gösterdiği takdirde Meclis-i Umumî fevkalâde olarak içtima eder.

Meclis-i Umumî'nin Vazifesi

Madde 7- Meclis-i Umumî ittihad ve Terakki programının tatbikine ve Fırkanın idaresine müteallik mevad-ı umumiye hakkında ittihaz-ı mukarrerat eder. Merkez-i Umumî ve Kalem-i Umumî tarafından tevdi edilen mevad-ı tetkik ve mütalâa dermeyan eder, Fırkanın Meclis-i Mebusan'da ve Meclis-i Meb'usan haricindeki teşkilâtına aynı istikamet ve cereyanların verilmesini temin için propaganda edilecek hususâtı tayin eder, fırka-ı siyasiye ile ladelik-tiza müzakere ve itilâf eder, liva merkezleriyle muhabere cereyan ettikten sonra meb'us namzetlerini takarrür ettirir, Meclis-i Umumî kongrenin mahall-i içtimamı tayin ve mülhakatına tebliğ eder.

Kalem-i Umumî'nin Vazifesi

Madde 8- Kalem-i Umumî Fırka heyet-i teşriyesinin intizamını temin eder ve icap eden izahat ve irşadatta bulunur.

Merkez-i Umumî'nin Vazifesi

Madde 9- Merkez-i Umumî payitaht ve taşra teşkilâtı idare ve aralarındaki münasebatı idame eder, iktiza eden mahallerde yeniden teşkilât vücade getirir, Merkez-i Umumî merkezler ve kâtib-i mes'ul ve müfettişleriyle muhabere eder, müfettiş ve kâtib-i mes'ullerini tayin ve heyet-i merkeziyelerini tasdik ve muamelât-ı umumiyeyi teftiş eder. Elhasıl kâffe-i muamelât-ı Cemiyeti tanzim ve hüsn-ü idare ile mükelleftir. İrşadatta bulunmak üzere gerek meb'usan azasından gerek hariçten kuteba gönderir, risaleler, gazeteler, mecmualar vasıtasile Fırkanın efkârını neşir ve müdafaa eder ve ettirir. Fırkanın umur-u maliyesi Merkez-i Umumînin talit-ı meş'uliyetinde cereyan eder.

Suret-i İntihap ve Tayin

Madde 10- Kongre evvelâ Reis-i Umumîyi, saniyen Kâtib-i Umumîyi, salisen dokuz kişiden mürekkep Merkez-i Umumî azalarını, rabian yirmi kişiden mürekkep Meclis-i Umumî aza-yı müntehabesini intihap eder, Merkez-i Umumî azalarile Umumî meb'us ve ayan olmayacaktır.

Madde 11- Vekil-i Umumî ile muavinlerden mürekkep Kalem-i Umumî heyeti Reis-i Umumî tarafından intihap olunur.

Madde 12- Meclis-i Umumiye Reis-i Umumî mevcut bulunmadığı zaman vekil-i umumî, o da bulunmadığı halde kâtib-i umumî riyaset eder.

Madde 13- Merkez-i Umumînin bir heyet-i tahririyesi vardır. Bu heyete riyaset eden başkâtip Meclis-i Umumînin vazife-i kitabetini ifa eder.

Sancak Teşkilâtı

Madde 14- Daire-i intihabiye olmak üzere cemiyetin her sancakta bir merkezi vardır.

Madde 15- Her sancak merkez-i umumîce tayin edilen bir kâtib-i mes'ul ile bir heyet-i merkeziye tarafından idare olunur.

Madde 16- Heyet-i merkeziyeler sancak kongreleri tarafından intihap edilecek dört ilâ altı aza ile kâtib-i mes'ulden tereküp eder. Lüzumu halinde iki azanın ilâveten kabulü heyet-i merkeziyenin salâhiyeti dahilindedir.

Kâtib-i Mes'ullerin Vazifesi

Madde 17- Kâtib-i mes'ul aza-yı Cemiyet ve saire ile temas eder. Sancak dahilindeki teşkilâtı ladeliktiza teftiş ve tanzim, her üç ayda bir kere teşkilâtın derece-i terakkisi ve cemiyetin vaziyeti ve tarzı sây ve faaliyeti hakkında Mer-kez-i Umumîye rapor takdim ve Merkez-i Umumînin tebligatını ifa eder. Heyet-i merkeziyenin muntazaman içtimasını temin ve ruznamesini tanzim eder. Heyet-i merkeziye ile bilmüzakere muhabirleri tayin ve kendilerini tenvir eder. Sancak dahilinde Fırka hayatını hal-i teyakkuz ve intibahta tutar. Le-delicap mitingler tertip eder. Mesail-i mühimme-i siyasiye ve kanuniyede Fırkanın tezahüratını temin eder. İntihabat zamanında talimatname-i mahsus ahkâmına tevfikan icra-yı faaliyet eder.

Heyet-i Merkeziyelerin Vezâifi

Madde 18- Heyet-i merkeziye haftada bir kere muntazaman ve lüzum görüldükçe daha ziyade içtimaat akteder, Merkez-i Umumî tarafından vuku bulan tebligat ahkâmına tevfik-i hareket eder. Evrak-ı varide ile ruzname ve aza tarafından dermeyan edilecek tekâlif hakkında ittihaz-ı karar eyler; sancak dahilindeki bilûmum aza-yı cemiyeti numunesi veçhile tesbit-i defter eder. Varidat-ı Cemiyeti her taraftan celp ve cem' ve Merkez-i Umumînin hissesini irsal eder. Bilûmum sarfiyat hakkında ittihaz-ı karar ve liva kongresi için bir senelik icraat-ı ve muamelât-ı hesabiyeyi ve âtî için tekâlifî havi raporu ihzar eder. Her nevi intihabatta muvaffakiyet esbabını teemmül ve temin eder. Azayı cemiyetin teksiri ve beyinlerindeki münasebatın idamesi esbabına tevessül ve kendilerinin tarz-ı mesai-i siyasetlerini tanzim eder.

Sancak Merkezlerindeki Teşkilât

Madde 19- Sancak merkezi semtlere taksim olunur, her semt bir heyet-i idareye maliktir. Heyet-i merkeziye tarafından tayin edilecek bir muavin ile semt azası tarafından müntehap dört aza heyet-i idareyi teşkil eder.

Heyet-i İdarenin Vazifesi

Madde 20- Heyet-i idare, heyet-i merkeziyelerin tebligatına tevfik-i hareket ve elrad-ı cemiyetin teksirine gayret eder. Azayı tesbit-i defter ve cemiyete duhûl edecekleri kabul eyler. Maksud-ı Cemiyete dair vuku bulacak mesai-i muhtelif için icap eden komisyonları teşkil ve intihabat zamanlarında ârâ-yı tevhid ve efrat tarafından verilecek aidatı muntazaman tahsil ve merkeze irsal eyler.

Muavinlerin Vazifesi

Madde 21- Muavinler merkezle heyet-i idare ve heyet-i idare ile aza-yı cemiyet arasında vasıta-i tebliğ ve tebellüğ olur. Heyet-i idareyi iktizasına göre toplar, her üç ayda bir kere teşkilâtın derece-i terakkisi ve semti dahilinde cemiyetin vaziyeti ve tarz-ı mesai ve faaliyeti hakkında kâtib-i mes'ule bir rapor ita eder.

Muhabirlerin Vazifesi

Madde 22- Derece-i cesamet ve ehemmiyetlerine göre büyük-küçük kasabalarda (17)nci maddede zikredilen surette cemiyetin muhabirleri bulunur. Cesim kasabalar semtlere ayrılarak her semte bir muhabir ve bu muhabirlerin mesaisini cem ve tevhid ve merkezle münasebatı temin için bir de sermuhabir tayin olunur. Bir muhabir bulunan mahaller bittabi doğruca merkezle muhabere eder.

Madde 23- Muhabirler merkezle aza-yı cemiyet arasında vasıta-i tebliğ ve tebellüğ olur. Efrad-ı cemiyeti teksir ve aza-yı tesbit-i defter eder. Cemiyete duhûl edecekleri kabul eyler. Maksud-ı Cemiyete dair vuku bulacak mesai-i muhtelif için icap eden komisyonları teşkil ve intihabat zamanında ârâ-yı tevhid ve azaya vazife tevdi ve aidat-ı cemiyeti bittahsil merkeze irsal eyler. Her üç

ayda bir defa muntazaman teşkilâtın derece-i terakkisi ve cemiyetin vaziyeti ve tarz-ı mesai ve faaliyeti hakkında merkeze rapor takdim eder.

Cemiyete Duhul ve İntisap

Madde 24- Cinayetle mahkûm ve suiuhval ile müstehir olmıyan ve on sekiz yaşını ikmal eden her Osmanlı sakin olduğu mahallin muavin veya muhabirine bilmüracaa cemiyete dahil olur. Kabul edilmeyenler heyet-i merkezi-yeye müracaat eder. Heyet-i merkeziyeler kabul ve adem-i kabulü hakkında merkeze rapor takdim eder.

Cemiyete Duhul ve İntisap

Madde 24- Cinayetle mahkûm ve suiuhval ile müstehir olmıyan ve on sekiz yaşını ikmal eden her Osmanlı sakin olduğu mahallin muavin veya muhabirine bilmüracaa cemiyete dahil olur. Kabul edilmeyenler heyet-i merkezi-yeye müracaat eder. Heyet-i merkeziyeler kabul ve adem-i kabulü hakkında karar-ı kat'î ita eder.

Madde 25- Fırkanın programını kabul ve faaliyet-i intihabiyeye iştiraki taahhüd eden gazeteler ve zümreler heyet-i merkeziyelere müracaat ederek Fırkaya intisap eder. Fakat gazetelerin Fırkaya intisabı kendilerinin Fırkanın vasıta-i neşr-i efkârı olduklarını ifade etmez.

Kongreler

Madde 26- Umumî ve mahallî her sene iki nevi kongre aktolunur.

Umumî Kongre

Madde 27- Umumî kongre İttihat ve Terakki Cemiyetinin tarih-i tesisi olan beş Eylülde inikad eder. Meclis-i Umumî azasile cemiyetin müfettiş ve kâtiplerinden ve liva kongreleri murahhaslarla Fırkaya mensup ayan ve meb'usandan, kezalik cemiyete müntesip gazeteler vekillerinden terekkküp eder.

Madde 28- Kongrelerin adem-i inikadından dolayı umumî kongreye murahhas intihabına muvaffak olamıyan livalar murahhaslarını heyet-i merkezi-yeler intihap edecektir.

Madde 29- Kongrelere aza olacak zat behemehal yirmi beş yaşını ikmal etmiş olacaktır.

Madde 30- ilk içlimada kongrenin devamı müddetince müzakeratı idare etmek üzere bir reis-i evvel iki de reis-i sâni sırasile intihap edilir. Kezalik ilk içtimada vazife-i kitabeti ifa etmek üzere üç kâtip intihap olunur.

Madde 31- Kongre vazifesini teshil için icabı kadar encümenler intihap edilecek bunlar mevad-ı umumiyeyi ihzar eyler ve peyderpey kongre içtima-at-ı umumiyesinde mevad-ı mezkûre müzakere ve ittihaz-ı karar olunur.

Umumî Kongrenin Vazifesi

Madde 32- Umumî kongre Fırkanın esasat-ı siyasiyesine dair karar verir. Program ve nizamnameyi tanzim ve tadil eder. İcraat-ı hükümete dair ihtisa-satını bildirir. Meclis-i Umumî tarafından teklif edilen mevad ve merakızden irsal edilen lâyhalarla azadan biri tarafından vuku bulacak tekâlif hakkında ittihaz-ı karar eder. Cemiyetin umur-u maliyesini tetkik eder. Son içtimada Meclis-i Umumî aza-yı müntehasile reis ve kâtib-i umumî ve merkez-i umumiyi intihap ile vazifesine hitam verir.

Liva Kongreleri

Madde 33- Liva kongreleri cemiyetin devre-i faaliyete girdiği ilk güne tesadüf eden üç mayısta liva merkezlerinde in'ikad eder. Müddet-i içtima on beş günü katiyen tecavüz etmez. Liva kâtib-i mes'ullerile muavinlerden ve muhabirlerden ve merkez livada her semt azasının intihap edecekleri bir murahhas ile diğer kasabalardaki efradın intihap edecekleri birer murahhasın terekkküp eder.

Liva Kongresinin Vazifesi

Madde 34- Heyet-i merkeziye ve murahhaslar tarafından vukubulacak teklifat hakkında ittihaz-ı karar ve Heyet-i Merkeziyenin bir senelik muamelât-ı maliyesini tetkik ve sene-i âtiye bütçesini tasdik eder. Livanın bir senelik hayat-ı câriye ve ahval ve terakkiyat-ı içtimaiyesiyle ihtiyacat-ı âtiyesi ve Cemiyetin nizamname ve programına dair mülâhazat ve mütalâatı hakkında umumî kongreye verilmek üzere bir lâyiha ihzar eder.

Liva dahilindeki belediyelerin teşebbüsat-ı imariye ve sıhhiyesi için birer program tanzim ve Meclis-i Umumi-i Vilâyete kazalar tarafından vukubulacak teklifatı müzakere eyler ve Merkez-i Umumînin tasdikine arz edilmek üzere Heyet-i Merkeziye azasını ve umumî kongre ve Merkez-i Vilâyette in'ikad edecek Meclis-i Müşterek murahhaslarını intihap eyler.

Madde 35- Kongreler Kâtib-i Mes'ul tarafından küşad olunur.

Meclis-i Müşterek

Madde 36- Liva kongrelerinin iktisada, maarif ve ümrana ait yapacağı mukarrerat esas ittihaz edilerek Fırkaya mensup azaların Meclis-i Umumi-i Vilâyette takip edecekleri programı tanzim etmek üzere Merkez Sancağında Kâ-tib-i Mes'uller ile liva kongrelerinden müntahap murahhaslardan mürekkep bir Meclis-i Müşterek teşekkül eder. Fırkaya mensup Meclis-i Umumi azaları Meclis-i Müşterekin aza-yı tabi-iyesindedir. Müstakil sancaklarla İstanbul vilâyetinde Meclis-i Müşterek vazifesini kongre ifa eder.

Madde 37- Meclis-i Müşterek, Meclis-i Umumi-i Vilâyetin in'ikadından lâ-akal üç gün evvel içtima eder.

İstanbul Teşkilâtı

Madde 38- İstanbul ve mülhakatı bir daire-i belediye olmak hasebile sancaklar misullü bir merkez tarafından idare olunur. Kâtib-i mes'ulü ve heyet-i merkeziyesi sancak kâtib-i mes'ulü ve heyet-i merkeziyeleri salâhiyetini haizdir. Ancak İstanbul merkezi kendisine merbut ve semtler teşkilâtına merci olmak üzere her daire-i belediyede bir kâtip ile bir heyet-i idareye maliktir.

Madde 39- Heyet-i idareler heyet-i merkeziye tarafından müntehip ve Merkez-i Umumice musaddak bir kâtip ile daire kongresinden intihap edilecek dört kişiden tereküp eder.

Madde 40- Müddet-i içtimai beş günü tecavüz etmemek ve münhasıran mahallî umur-u nafia ve belediyesile teşebbüsât-ı hayriye ve milliyesine dair teemmülâtta bulunmak ve vilâyet kongresine vekil intihap etmek üzere her daire-i belediyede nisanın on beşinde bir kongre in'ikad eder. Bu kongre her semt azasının biliçlima intihap edecekleri birer vekil ile kâtib-i mes'ulü ve muavinlerden ve heyet-i idare azalarından tereküp eder.

Madde 41- Vilâyet kongresi otuz mayısta merkez kâtib-i mes'ulü ve heyet-i merkeziye azalarile devair kâtiplerinden ve devair kongrelerle Şile, Kartal, Gebze kazalarının vekillerinden tereküp eder. Bu kongrenin müddet-i in'ikadı ve vazifesi, salâhiyeti sancak kongreleri gibi olup ancak meclis-i müşterek vazifesini işbu kongre ifa eder.

Madde 42- Her daire-i belediyede bir kulüp bulunacak ve bu kulüp heyet-i idare marifetile idare olunacaktır.

Müfettişler

Madde 43- Muamelât-ı umumiye-i cemiyeti teftiş ve merkezlerin arasında temin-i intizam için talimatname-i mahsusuna tevfikân salâhiyeti haiz merkez-i umumînin müfettişleri vardır.

Madde 44- Müfettişler merkez-i umumî tarafından tayin edilir, teftiş dairelerinin tayini merkez-i umumiye aittir.

İnzibat

Madde 45- Cemiyetçe kararlaştırılan namzedler aleyhine rey verenler, ve makûs cereyanlar husulüne çalışan heyet-i merkeziye kararla cemiyetten ihraç edilir.

Madde 46- Yapılacak propagandalar hakkında Meclis-i Umumînin verdiği karar aleyhine makûs cereyanlar husule getirenler Meclis-i Umumî kararla Cemiyetten ihraç edilir.

Madde 47- Cemiyeti menafi-i şahsiyesine âlet ittihaz edenler, ayyaşlık, kumarbazlık, dolandırıcılık, sirkat, sui istimal, irtikâp ve ihtilas gibi mugayir-i ahlâk ahvale cür'et edenler heyet-i merkeziyeler karariyle Cemiyetten ihraç olunur.

Madde 48- Hafis cemiyetlere, siyasi fırkalara intisap edenler heyet-i merkeziyeler kararla Cemiyetten ihraç olunur.

Madde 49- Cemiyetin âheng-i uhuvvet ve ittihadını nifak ve tefrika ilka yahut taraflar peyda ederek ihlâl etmek isteyenler heyet-i merkeziyeler kararla Cemiyetten ihraç edilir.

Madde 50- Alelûmum ihraç kararları merkez-i umumiye bildirilir, ihraç olunanların merkez-i umumî nezdinde hakk-ı müracaat ve istinafi vardır.

Mevadd-ı Umumiye

Madde 51- Kongrelerde ve merkezlerde cereyan edecek müzakeratın neticesi suret-i mahsusada tutulacak zabıt defterlerine tahrir ve zirleri aza-yı mevcude tarafından imza edilecektir.

Madde 52- Meclis-i Umumî ve Merkez-i Umumî ile heyet-i merkeziye ve heyet-i idarelerin müddet-i intihap ve tayinleri bir senedir.

Madde 53- Teşkilât-ı Cemiyete ait her nevi intihabat rey-i hafî ve ekseriyetle icra olunur. Nizamname ve programın tadili aza-yı mevcudenin sülûsan ekseriyetile yapılır.

Madde 54- Meclis-i Umumî ve merkez azasından biri infikâk ettiği takdirde aza-yı mütebakiye tarafından yerine diğeri intihap olunur.

Madde 55- Mevad-ı mahsusasında musarrâh vezaifi ifada tekâsül eden heyetler mafevkleri tarafından iskat ve yerlerine diğeri tayin edilir.

Madde 56- Kongrelere dahil ve merkezlere aza olmak lâakal bir sene akdem Cemiyete duhûl ile meşruttur.

Madde 57- Kongrelerin ilk içtimada ekseriyet teşekkül etmediği takdirde aza-yı saire davet edilir. Daveti müteakip vukubulacak içtimada mevcut aza ile intihap icra edilir.

Madde 58- Her merkez muvazzaf veya fahri kâtip ve veznedar istihdam edebilir.

Madde 59- İkmal-i müddet eden azanın yeniden intihabı caizdir.

Madde 60- Merkez-i Umumî azalan gibi müietiş ve muvazzaf kâtip-i mes'ullerinin memur, meb'us olması ve ticaret ile iştigal eylemesi memnudur.

Madde 61- Cemiyetin Merkez-i Umumisile merkezlerin mevcut numunesi veçhile birer mühürü olacaktır.

Madde 62- Umur-u cemiyete ait kâffe-i muharrerat cemiyetin mührüyle bittahim kâtip-i ve kâtip-i mes'uller tarafından imza edilecektir.

Madde 63- Fırkaya mensup olan meb'uslar müddet-i tatiliyenin sülüsünden nısfına kadar bir müddet zarfında daire-i intihabiyesini yahut mahalli-i saireyi ziyaret ederek dinî, içtimai, iktisadî hitabeler iradına ve Fırkanın ma-kasıd-ı umumiyesi hakkında izahat itasına mecburdur.

Cemiyetin Varidat ve Muamelât-ı Maliyesi

Madde 64- Cemiyetin menabi-i maliyesi efradının şehriye varidatından itasını müteahhit bulunduğu yüzde bir ile hibe tarikiyle vuku bulacak teber-rüattan ve Cemiyetin emval-i gayr-ı menkulesi hasılatından ve Ayanın senevi yüzde altı ve Meb'usanın yüzde üç verecekleri aida ve ianat-ı mukannenesinden ibarettir.

Madde 65- Merkez-i Umumî ve merkezler Cemiyetin muamelât-ı maliyesinden mes'ul olduğundan veznedarlar merkez-i umumî ve heyet-i merkezi-yelerin kararı olmadıkça hiç bir akçe kabz ve sarfedemezler.

Madde 66- Bankalarla ve sair müessesat-ı maliye ve ticariye ile olacak muamelâtta Merkez-i Umumî mühürle muhasebeci ve kâtip-i umumî imzaları bulunacaktır.

Madde 67- Cemiyetin maksat ittihaz ettiği hususun icrası için gerek hibe tarikile gerek işтира suretile uhdesine geçen alelûmum emval-i menkulenin tasarrufu Merkez-i Umumiye mevduudur. Heyet-i merkeziyenin icar ve saire gibi tasarrufatı Merkez-i Umumiye vekâlet ve izafettedir.

Madde 68- Tahsilat heyet-i merkeziyelerin mes'uliyeti tahtında tahsildarlar yahut muavinler ve muhabirler vasıtasile icra olunacaktır.

Madde 69- Kalem-i Umuminin masarifi Merkez-i Umumî tarafından tesviye edilir.

Kulüpler

Madde 70- Her sancak merkezinde heyet-i merkeziyenin idaresi altında olmak üzere bir kulüp bulunur. Kulübün müntehap heyet-i idaresi bulunmayıp heyet-i merkeziye azasından biri yahut aza-yı Cemiyetten sair bir zat kulüp müdürlüğünü ifa eder.

Kulüp, konteranslar ve heyet-i merkeziyece lüzum görülen sair içtimalar için bir mecma'dır. Bu gibi içtimalar vukuundan bir iki gün akdem hususî ise efrad-ı Cemiyete, umumî ise bütün halka ilân edilir. Kulüpler dahil-i memlekete seyahatler tertibine delâlet edecektir. Heyet-i merkeziyenin makam kulüptür.

Madde 71- Sancak merkezleri haricinde kulüp tesisi Merkez-i Umuminin reyine vabestedir.

Teşkilât-ı Merbuta

Madde 72- Fırkanın merkez-i saltanatta bir büyük mahfeli olacaktır. Bu mahfel Merkez-i Umuminin taht-ı nezaretinde bulunacaktır. Meb'usan ve Âyan vesair erkân ve aza-yı Cemiyet mahfele bir duhuliyeye ve taahhüdât-ı nakdiye-i seneviye ile dahil olacaklardır.

Madde 73- Büyük şehirlerde ayrıca esnaf ve amele kulüpleri küşad edilecektir. Bunlarda da muhitin zihniyet ve ahval-i içtimaiyesine göre esbab-ı istirahat nazar-ı dikkate alınacaktır. Kumar ve müskirat memnudur. Bunlara yalnız Cemiyet efradı dahil olmazlar, sair ahali de devam edebilir. Sancak heyet-i merkeziyeleri buralara erbab-ı iktidar ve zekâyı münavebe-ten gönderir. Bunlar bir arkadaş gibi kulüp

efradile müzakere ve muhavere de bulunurlar, müzakere ve talim suretile fikirlerin tenvirine hizmet ederler. Heyet-i merkeziyeler bilhassa bu hususa itina etmekle mükelleftirler.

Madde 74- Fırkaya merbut olarak ayrıca avcılık, nişancılık, yarış ve güreş ve cirit ve binicilik, futbol, bisiklet, keşşaf kulüpleri gibi idman kulüpleri teşkil edilecektir.

Madde 75- İşbu nizamnamenin icrası ve mevki-i tatbika vaz'i Merkez-i Umumiye aittir.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 145-153.

EK. 5. MÜDAFAA-İ MİLLİYECEMİYETİ NİZAMNAME-İ ESASİSİ

Fasl-ı Evvel

Cemiyetin Suret ve Maksad-ı Teşekkülü Beyânındadır.

Madde 1 - Zât-ı hazret-i padişâhî himâye-i mülûkâneleri ve veliahd-ı saltanat hazretlerinin riyaset-i fahriyeleri tahtında merkez-i umumîsi ve merci-i kanunisi Dersaadet'de olmak üzere 19 Kânun-ı sâni 1329 tarihinde Müdafaa-i Millîye Cemiyeti unvanıyla bir cemiyet te'sis edilmiştir. İşbu cemiyet memâlik-i mütemeddine-i sairede olduğu gibi terbiye-i millîye ve sıhhat-i umumîyeye ihtimam ile milletin seviye-i fikriye ve faaliyet-i hayatiyetini inkişâf ve takviye etdirecek ve bütün milleti hayat-ı mesâiye alıştıracak ve led-il-hâce meydan-ı harbe koşabilecek kuvveti, idmanı, inşirahı verecek esbâb-ı terbiyeyi tehiye ve te'min etmek ve âlâm ve mesaib-i harbin teskinine muavenet ve milletin refah ve saadet-i haline âlâ-kadr-il imkân gayret eylemeğe mükellefdir.

Madde 2 - Cemiyet her gûna muamelât ve icraatında kavanin ve nizâmat-ı devlete tamamıyla riayet etmekle ve umur-u hükûmete katiyyen müdahale eylememekle mükellefdir.

Madde 3 - Müdafaa-i Millîye Cemiyeti politika ve fırka hissiyatından tamamıyla azadedir.

Fasl-ı Sâni

Madde 4 - Cemiyetin merkez-i umumîsi kongrece mûntehib reis-i evvel ile hey'at-ı muhtelif rüesâsınm içtimamdan teşekkül edecek olan hey'et-i idare tarafından idare edilir.

Reis-i evvel cemiyetin hükûmete karşı murahhas-ı mes'uludur. Reis-i evvelin gaybubetinde vekâlet etmek üzere hey'et-i idarece bir de reis-i sâni intihab olunur.

Cemiyetin vilâyat ve elviye-i gayr-ı mülhakada birer şu'be-i merkezîyesi ve liva ve kazalarda liva ve kaza şu'beleri vardır. Ancak, işbu liva ve kaza şu'beleri Dersaadet'de şehremaneti taksimatına ve istanbul vilâyeti mülhakatına göre teşkil edilecektir. Kaza şu'beleri livalara, liva şu'beleri vilâyat merkezlerine ve vilâyat merkezleri de merkez-i umumîye merbutdur.

Madde 5 - Cemiyet te'min-i maksada vüsûl için bilcümle muamelâtında taksim-i mesâf usûlüne riayeti esas ittihaz etmiştir. Bu cihetle cemiyet-i mezkûrenin gerek merkez-i umumîsi, gerek Dersaadet ve taşralardaki şu'abat merkezîyesiyle liva ve kaza şu'belerinden her biri (Maliye), (İrşâd), (Mümâre-sât-ı bedeniye ve askeriye), (Sihhiye) nâmlarıyla âtîde vezaifi beyân edilecek olan hey'at-ı mahsusaya ayrılır. Şu kadar ki bu vezaifin ayrı ayrı heyetler ile ifasına imkân olmayan bir kaç vazifenin ve hattâ bütün vezaifin bir hey'et tarafından deruhde edilmesi caizdir.

Madde 6 - Sâlif-ül-zıkr hey'etler kendilerine aid vezaifde müstakilen ittihaz ve ifa-yı mukarrerat ederler. Ancak muamelâtı yekdiğerine taallük eden ve bahusus sarfıyata ad bulunan hususat her dört hey'et rüesâsınm ictimaiyle ve led-el-icâb bunlara meclis-i umumî kararıyla intihab edilecek üç azanın in-zimamıyla nihayet yedişer zâtdan mürekkeben teşkil edilecek heyat-ı idare ma'rifetiyle tanzim kılınır.

Madde 7 - Altıncı maddede beyân olunan hey'etler azalarının içtimai mecâlis-i umumîyeyi teşkil eder.

Madde 8 - Her liva ve kaza mecâlis-i umumîyesi tarafından rey-i hafî inti-hab olunmak ve azasının adedine göre ikiden dún ve beşden efzún olmamak üzere ekseriyet-i mutlakayı ihraz eden azanın vilâyet merkezlerinde vilâyat hey'at-ı idaresiyle ictimamdan vilâyat kongreleri teşekkül eder. Elviye-i gayr-ı mülhaka vilâyat hükmündedir.

Madde 9 - Vilâyat kongreleri tarafından rey-i hafî ile bilintihab ekseriyet-i mutlakayı ihraz edecek olan ikişer azanın Dersaadet'de merkez-i umumî hey'et-ı idaresiyle ictimamından umumî kongre teşekkül eder.

Madde 10 - Hey'at-ı muhtelif reisleri hey'at-ı mezkûreyi teşkil eden aza meyânmdan ekseriyet-i ârâ ile intihab edilir. Reislerin müddet-i memuriyetleri birer sene olup tekrar riyasete intihabları caizdir. Mecâlis-i umumîyeye hey'et-ı idare reisleri riyaset eder. Kongrelerde kongre azası meyânmdan ekseriyet-i ârâ ile bir reis ve bir reis-i sâni intihab edilir.

Madde 11 - Hey'at-ı muhtelif rüesâsmdan bâzılarının ma'zeret-i meşru'ası zuhurunda yerlerine riyaset edtikleri hey'et azasından tensib edecekleri zâtı muvakkaten tevkil edebilirler.

Fasl-ı Sâlis

Cemiyet Azasının Evsafiyla Tabi' Olacağı Şerait Beyânındadır.

Madde 12 - Cemiyete aza olabilmek için intihab kanunu mucibince sinn-i nizamiyi ikmâl etmiş olmak ve hukuk-u medenîyesine malik bulunmak ve cemiyet umur ve muamelâtını firâk-ı siyasiyeye

aid âmâl ü efkara âlet ittihaz etmemek şartdır. Cemiyet azalığa dahil olan her ferdişbu nizâmname i esasiyi biltedkik cemiyetin ne maksadla teşekkül etdiğine tamamiyla vukuf hâsıl etmiş ve bu cihetle nizamname ahkâmına riayet eyleyeceğine ve hiçbir istifade-i şahsiye ve maddiye takib eylemeyeceğine haysiyet ve namusunu işhâd eylemiş addeder.

Madde 13 - Madde-i sabıkada muharr şeraiti haiz her ferd şehri lâakal bir guriş itasını taahhüd ile cemiyetin aza-yı tabiiyesinden olabilecek ve her sene taksit-i şehrisini tezyid ve tenkisinde muhtar bulunacak ise de senevi itası taahhüd olunan hisse-i iştirakin mikdarı cemiyetler kanununun sekizinci maddesi mucibince yirmi dört Osmanlı yüzlük altınını tecavüz edemiyecektir. Arzu eden zevat taahhüdât-ı şehriyesinin bir senelik mikdarının defaten tesviye edebilir ve taahhüdât-ı vakta mevrus olmaz. Taahhüd altına girmeksizin her şahs cemiyete istediği kadar ianât ve teberruatda bulunabilir.

Madde 14 - Aza'yı tabiiye meyamna dahil olan zevat dahil olduğu sene-i maliyenin hitamından evvel istifa etse dahi hisse-i iştiraki o sene gayesine kadar eda edilmeğe mecburdur.

Fasl-ı Rabi

Hey'at-ı Muhtelifenin ve Mecâlis-i Umumiye ve Kongrelerin Vezaiî Beyanındadır.

Maliye Hey'etlerinin Vezaiî

Madde 15 - Maliye hey'etleri cemiyetin tezyid-i varidatı emrinde ne gibi tedabir ve vesaik müracaat etme lâzım geleceğine dair raporlar, muhturala tanzim ve kararlar ita ve mensub oldukları hey'at-ı idareyi tevdi'i ve cemiyetin muamelât-ı hesabiyesini daima tedkik ve teftiş ve cemiyete aid her nev' mübayaatı ifa etmeğe mükellefdir. Suver-i muhtelifle ile iane derci ve cemiyet menfaatine konser, tiyatro, mûsamere vesaire icrası hakkındaki mukarreratın tatbik ve icrası maliye hey'etlerine aiddir. Hey'at-ı maliye muamelât-ı hesabiyeyi divan-ı hesâbâtca şâyân-ı kabul görülen usûlde tanzim ve tedvir etdirecek ve defâtir ve evrak-ı müsbete ve muamelât-ı kuyûdiye her ne zaman arzu olunur ise istenilen bir hesabı suret-i mükemmelede tedkik ve ihraca müsaid olacaktır.

Madde 16 - Cem-i ianât ve istihsâl-ı teberruat için hiçbir ferdin velev mecburiyeti istilzam edecek mahiyette bile bir muameleye düçâr edilmemesi ve bu hususun efrad-ı millettin herbirinin kendi ihtiyarına ve hissiyat-ı hamiyetmendânesine bırakılması cemiyetin ahass-ı amalıdır.

Madde 17 - Maliye hey'etleri her vilâyat ve liva ve kazanın vüs'at ve ehemmiyetine göre hadd-ı asgar olacak üçer ve hadd-ı âzam olacak yedişer azadan tereküb eder. Şu kadar ki merkez-i umumî maliye hey'eti hadd-ı asgarî yedi azadan dîn olmamak üzere inde-1-icâb onbir azaya kadar iblâğ olunabilir.

Madde 18 - Hükümet her ne zaman arzu eyler ise ta'yin edeceği maliye ve Ziraat Bankası müfettişleri ma'rifetiyle cemiyetin muamelât-ı hesabiyesini teftiş etdirebilecektir. Şayet bir lüzum ve ihtiyaca binaen hey'et-i idarece esabâ-tın tedkik ve teftiş etdirilmesine lüzum görülür ise merkez-i umumî tarafından maliye nezaret-i celilesine bilmüracaa icab eden memurinin ta'yin ve i'zâ-mı iltimas edilecektir.

Madde 19 - Cemiyetin Dersaadet ve taşradaki bilumum merakiz ve şubatında cem' ve tahsil olunacak mebalîğ doğrudan doğruya merkez-i umumiye irâl olunacaktır. Ancak merkez-i umuminin muvafakati lâhikk olmak şartıyla mahall-i ihtiyacına sarf edilmek üzere hasılatın sülsü alıkonulabilir. Her sene-i maliye gayesinde hey'at-ı idarece tanzim ve mecâlis-i umumiyece tasdik edilecek bilançolarda girâz-ı sarf kalacak mebalîğın ve bu meyânda elden çıkarılmayan teberruatın suret-i sarf ve tahsis ve isti'mali hakkında her sene içtima edecek olan umumî kongre tarafından ittihaz olunacak karara tevfik-i muamele olunur. Bu cihetle bir sene-i maliyenin hesabı o sene-i maliye nihayetinde kapatılmak ve ertesi sene-i maliyenin hesabı mezkûr sene-i maliye bidayetinde başlamak suretiyle muamele-i hesabiye icra edilir. Ve her seneye mahsus ayrı ayrı defterler tutulur. Ahvâl-i müteaddidede merkez-i umumide bin ve şu'belerde yüz liradan fazla nakid bulundurulmayacak ve fazlası banka şu'belere veya Ziraat Bankalarına tevdi' olunacaktır.

İrşad Hey'etlerinin Vezaiî

Madde 20 - Maarifin ve ticaret ve ziraat ve sanayiın terakkiyatına ve milletin ahlâkiyat ve içtimaiyatına aid nevakısın tashih ve ikmâlîne ve evlâd-ı vatanın kitle-i vahide halinde teşrik-i mesaisine velhasıl memleketin selâmet ve saadetini te'mine hadim, ilmî, millî, amelî, iktisadî her gûna ihtiyacatının ef-rad-ı millete iblâğına aid mev'izeler, konferanslar, dersler itası ve bilhassa evlâd-ı vatana zamanlarının ihtiyacât ve ilcaatıyla mûtenâsib bir terbiye-i içtimaiye verebilecek Numune Mektebi ve aynı maksadı te'min edecek ve memleketde mütecanis ve umumî bir terbiye-i fikriye esaslarını ihzar edecek ders kitablari vücude getirmekle müştağil bir hey'et-i mahsus ve muamelât-ı dahiliyenin revacyâb olmasına hizmet edecek bir sanayi müzesi ihdası ve ziraat-ı fenniyenin muhall-i tatbiki olabilecek bir Çiftlik Mektebi (ve istihlâk ve te-avün: kooperatif) şirketleri husule getirebilmek

için bir hey'et-i mahsusa teşkili ve sair bu gibi müesseseler ihdasıyla ümmet-i Islâmiye ve millet-i Osma-niye'yi ahkâm-ı diniye ve itiyadât-ı milliye dairesinde asr-ı hâzırın terakkiyat-ı medenisini takib ve iktisaba teşvik eylemek irşâd hey'etlerinin vezaif-i esasi-yesini teşkil eder.

Madde 21 - Hey'at-ı irşadiye bilcümle tedabir ve teşebbüsâtda hiçbir sebep ve suretle unsur ve fırâk-ı siyasiye içtihadatma tabi' olmayacak ve muhade-net-i samimiyeyi takviye ve te'min ile efrad-ı milleti ikdam ve mesaiye teşvik eyleyecek mevzular intihabına bezl-i ihtimam edecektir.

Madde 22 - Hey'at-ı irşadiye 16 Teşrin-i sâni 1287 tarihinde irade-i seniye'ye iktiran olan cemiyet-i tedrisiye-i Islâmiye vezaifini müş'ir nizâm-nâmede muharrer tedrisatın hayyiz-i fiile isâli emrinde cemiyet-i mezkûreye muavenet ve müzaheretde bulunacak ve evvel-be-ewel istita'at-ı maliyesinin müsaadesi nisbetinde köy mektepleri küşadı suretiyle işbu muavenetin delâl-i fiiliyesini izhara çalışacaktır.

Madde 23 - Hey'at-ı irşadiye lüzum ve münâsib gördüğü zaman ve mevki'de umumî mev'izeler, konferanslar ita etmekle beraber mekâtib-i resmiye ve hususiyenin müdir ve hey'at-ı idareleri muvafakat ettikleri halde münasib zamanlarda talebeye vaaz ve nasihat edebileceklerdir. Şu kadar ki umumî me-vaiz ve konferanslar itası için usûl ve nizâmı dairesinde istihsâl-i müsaide eylemek ve elbabda câri kavanin ve nizâmât ahkâmına tamamıyla riayet etmek şarttır.

Madde 24 - Hey'at-ı irşadiye merkez-i umumide nihayet onbir ve şu'abat-da her birinin derece-i vüs'at ve ehemmiyetine göre nihayet yedi azadan mürekkep olacak ise de herhalde aza-ı mûmaileyhümün adedi merkez-i umumî için yediden ve şu'abat için dahi üçden dîn olmayacaktır. Şu kadarki hey'at-ı irşadiye mevad-ı sabıkada zikr olunan âmâl ve mekasıdı mevki-i fiile isal eylemek üzere icab eden tedabiri ittihaz eyleyeceğinden bu meyanda hey'at-ı irşadiyeye ve hattâ cemiyete dahil olmayan üdebâ ve fuzelâ ve erbâb-ı san'at ve kemâle müracaatla cemiyetin mekasıdı-esasiyesine hadim tali hey'etler teşkil ve bu âmâlî müeyyed âsâr-ı neşretirmeğe ve mev'izeler ve konferanslar verdirmeğe çalışacaktır.

Madde 25 - Memleketimiz hakkındaki su-i tefsirat ve zümûn-u batılayı men' edecek surette neşriyat ve teşebbüsât icrası irşâd hey'etlerinin vezaifi cümlesindedir.

Mümâresât-ı Bedeniye ve Askeriye Hey'etlerinin Vezaifi

Madde 26 - Evlâd-ı vatani her zaman için çevik ve zinde bulunduracak ve sinn-i sahatinden itibaren berri ve bahri kabiliyet-i askeriyesini inkişâf ettirecek esbâb ve vesaitin istihzar ve istikmâli terbiye-i bedeniye ve mümârese-i askeriyeye hey'atlarının vezaif-i asliyesini teşkil eder.

Madde 27 - Terbiye-i bedeniye ve mümârese-i askeriyeye hey'atlarının bilhassa itina edecekleri hususat: Evlâd-ı vatani cimmastik, koşu, yüzücülük, kürek çekmek, top oynamak, sıçramak, fennî güreşmek; endaht poligonları tesis ile nişancılık, binicilik, at yarışları, uzun piyade yürüyüşleri, kılıç, kasatura, mızrak isti'mali, tüfek ve avcı talimleri, köprücülük, şimendifercilik, tayyarecilik, toprak kazmak, münferid ve umumî bedeniye ve askeriyeye alışdırmak ve müfid seyahatler tertib eylemektir.

Madde 28 - Yirmialtı ve yirmiyedinci maddelerde tafsil ve beyân olunan enval mümâresatın intihab ve ittihazında kabiliyet ve icabât-ı muhiye esas tutulacaktır.

Madde 29 - Terbiye-i bedeniye ve mümârese-i askeriyeye hakkında bu vezaifi deruhde edecek hey'etler tarafından yapılacak talimatnameler Harbiye ve Bahriye ve Maarif Nezaretlerine tasdik ettirilecek ve bu mkat-ı nazar hakkında nezaret-i aidesinin fikr-ü mütalâası almacaktır.

Madde 30 - Terbiye-i bedeniye ve mümârese-i askeriyeye hey'etleri mevad-ı sabıkada tafsil edilen mümâresat-ı bedeniye ve askeriyeye için müsabakalar icrası ve mükâfatlar ve takdimnameler itası suretiyle şebban-ı vatani teşvike sarf-ı cehd ve gayret eyleyecektir.

Madde 31 - Terbiye-i bedeniye ve mümâresat-ı askeriyeye hey'etleri azaları adedinin hadd-ı asgar ve azamı yirmidördüncü maddede muharrer hey'at-ı irşadiye azaları gibi olacaktır.

Sıhhiye Hey'etlerinin Vezaifi

Madde 32 - Efrad-ı millete nesayih-i sıhhiye ifa, millî "dispanser" ve hastahaneler te'sis, bilmünavebe köyleri dolaşarak hastaları tedavi velhasil efrad-ı milletin bilcümle tabakatını kavaid-i sıhhiyeye riayete alışdırarak emraz-ı müstevliye ve ilel-i sariyeden mütevellid zayıyatını daire-i mazarratını tenkis ve tecdid eyleyecek her gûna esbab ve vesaik tevessül eylemek sıhhiye hey'atlarının cümle-i vezaifindedir.

Madde 33 - Mekâtib-i resmiye ve hususiye tarafından talep vuku'unda hey'at-ı sıhhiye azaları mekâtib-i mezkûrede talebinin isti'dad ve kabiliyeti dairesinde ders veya konferans şeklinde hıfzı sıhhiyeye dair malûmat-ı umumiyeye ita edecek ve evlâd-ı vatanın zihinlerine daha küçük yaşdan sıhhatin feva'id ve menafi'ini yerleşdirmeye çalışacaktır.

Madde 34 - Cemiyetin isti'taat-ı maliyesi müsaid olduğu halde sıhhiye hey'etleri eczahane bulunmayan kasabalarda ve ale-l-husus köylerde seyyar eczahaneler teşkil ve inde-l-icâb küçük mikyasa birer eczahane tesis ve fika-ra-ı marazaya meccanen ilaç tevzi' edecektir.

Madde 35 - Her vilâyat veya liva ve kazanın ehemmiyet ve kabiliyetine göre mevad-ı salifede beyân olunan hususâtı mevki'i tatbik ve icraya vaz' etmek üzere mufassal bir talimat tanzim ve merkez-i umumice bitedkik sıhhiye müdiriyetine tasdik etdirildikten sonra talimat-ı mezkûre ahkâmına tevfik-i muamele olunacaktır.

Madde 36 - Sıhhiye hey'etleri azasının adedi üçden dún ve yediden efzún olamayacaktır.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 476-482.

EK. 6. TÜRK GÜCÜ'NÜN UMUMİ NİZAMI

Türk örfü bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma doğru sürüklenmektedir. Bizde muntazam istatistikler olsaydı bu acı hakikati rakamların kat'i lisaniyla ifade ve ihata edebilirdik. Mamafih askere davet olunan bin kur'a neferinin şimdi ancak yüzünün vücutları sağlam olup dokuz yüzünün hasta ve illetli çıktığı acı tecrübelerle sabit olmuştur. Bu hal bir müddet daha böyle gidecek olursa bu güzel yurdumuzu düşmana karşı koruyacak değil hattâ üzerinde yaşayacak bir adam bile bulunmayacaktır. Neden böyle oluyor? Bu ırk inhitatının sebeplerinden bir kısmı siyasî, diğeri içtimaîdir.

Siyasî sebep: Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarına yayılmış vasi ülkenin muhafazasını Türk yalnız kendi kollarına yükletmiş ve bu mücadelesi uğrunda tabiatıyla mecalsiz kalmıştır. Uzviyet-i hayatiyye gibi uzviyet-i içtimaiyyede her aza kendi vazifesini görmek suretiyle hayat ve muvazenet-i umumiyyeyi idame ederler. Bir veya birkaç uzvun vazifesi yalnız birine tahmil edilecek olursa evvelkisi dumurdan, diğeri durgunluktan mahv ve helak olur. Türk ateşin çöllerde, buzlu dağlarda yalnız başına vatanının bekçisi, müdafii oldu. Bu suretle varlığından dinç kalabalık bir nesil değil hatta bir mezar bile kalmadı. O sağken canıyla, kaniyla, ölünce de kemikleriyle vatanına siper ve kale oldu. Askerlik vatan müdafiliği şimdi Türklerle beraber diğer vatandaşlara da teşmil edilmiş olduğundan bu mahzurun önü alınmıştır.

Esbâb-ı içtimaiyyeye gelince: Cehalet, tarz-ı maişeti bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, ispirto hayatımızı kemiren anâsır-ı muhribenin en başlıca-larıdır. Anadolu'muzun baştan başa bir mezar, bir harabezâr olduğunu istemiyorsak bu dertlerimizin bütün fecaatini anlıyarak izalesinin çaresine çalışmalıyız.

Yoksa bir zamanlar "Türk gibi güçlü!" darbimeseliyle anılan, mazhar-ı tek-rim olan bu kavi ve asil millet Allah esirgesin pek yakın bir zamanda sessiz, sedasız kaybolup gidecektir. Bir yandan bu hastalıklar, sebepler, öte yandan hastalıkların en büyüğü olan oturganlık, gevşeklik, rahatı sevme el ele vermişler, bizi sürükleyip duruyorlar. İşte ırkımıza, varlığımıza kasededen bu marazların, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için bir terbiye-i bedeniyye ve hıfzıssıhha cemiyeti teşkil etmişlerdir.

Terbiye-i bedeniyyeden ise maksat sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatani ve mübarek, muazzez, ulu milletimizin varlığını müdâfaa etmek ve düşmana saldırmak olduğundan terbiye-i bedeniyye şubemiz gençleri askerliğe hazırlayacak, içtimaî hayata, mafevke riayete, başlı başına yaşamaya alıştıracak olan ve Avrupa'da muvaffakiyetle tatbik ve tamim edilen kılavuz teşkilâtını ihtiva eder.

Madde 1 - Merkezi İstanbul'da olmak üzere Türk Gücü adıyla ve Türk'ün Gücü Herşeye Yeter şiarıyla bir terbiye-i bedeniyye ve hıfzıssıhha cemiyeti kurulmuştur. Terbiye-i bedeniyyeden maksat Türklerin ahval-i sıhhiyelerini ıslah ve teşekkülât-ı bedeniyyelerini takviye ve tekamül ettirerek milleti ma-îşet-i haziranın icabettirdiği ve her türlü mesai ve mübarezâta mütehammil ve çevik ve çâlâk kılmaktır. Bunun için makul ve fennî cinnastik ve sporların vâsi mikyasta memlekette neşir ve tamimine çalışılacaktır. Kılavuzluk usulüyle gençler askerliğe hazırlanacaktır. Ve terbiye-i askeriye ile millet yine o si-lâhşor ve o cendî millet haline getirilecektir. Hıfzıssıhhaya gelince: Avam için hıfzıssıhha kitapları yazmak ve meccanen dağıtmak, sıtmaya karşı ahaliye kinin tevzi etmek ve sivrisineklerden muhafaza esaslarını öğretmek, vereme karşı müteaddit yerlerde dispanserler yapmak, frengi hakkında halka telkinatta bulunmak ve gezici doktorlar tedari-kiyle bu dert müptelâlarının imdadına koşmak ve bu afetin intişârına mâni olmak ve Şark'ın eski bir illeti olan çiçeğe karşı aşı yurtları tesis etmek, bulaşık hastalık zuhurunda derhal tahaffuz çarelerine dair neşriyatta ve telkinatta bulunmak ve nevzat ve etfâlin himayesini düşünmek, üçten ziyade çocuk babası olan muhtaçlara yardım etmek, memlekette meydanlar, bahçeler ihdası zımnında lâzım gelen makamât nezdinde teşebbüsatta bulunmak, ormanlar yetiştirmek için ağaç bayramları yapmak ve müskirat ve tütün aleyhinde müessir propagandalar icra etmektir. Caddelerin güneş ve havanın ceryamna maruz olacak surette tevzi' için hükümet ve belediyeler nezdinde teşebbüsatta bulunmak ve belediyelerin bu husustaki mesaisine müzahir olmak, maksadının temini için yapacağı müsabakalarda muvaffak olanlara mükâfatlar vermek, hülâsa Türklüğün mesâil-i hayatiyyesine temas eden umur ile iştigâl ederek halen Türklüğü mahv ve inkırazdan kurtarmak ve istikbalen ecdadımız gibi sağlam ve kalabalık feyyaz bir nesil, vatanım, hukukunu, namusunu, mefahirini korumak için ancak kendi kuvvetine istinad eder bir Türk nesli vücuda getirmektir. Ancak bu sayılan emeller bir gayedir ki Türklerle mahsus bir azim ve sebat ile çalışılarak elde edilecektir.

Teşkilât

Madde 2 - Gücün teşkilâtı İstanbul'da bir merkezle vilâyet, liva ve kazalardaki tâli merkezlerden ibarettir. Her tâli merkez doğrudan doğruya İstanbul merkezine merbuttur.

Madde 3 - Gücün bir fahrî bir de asli reis-i umumisi vardır.

Madde 4 - İstanbul merkezi asli reis-i umumînin tayin edeceği bir reis vekili ile bir doktor, bir mühendis, bir kâtip ve üç azadan mürekkeptir ve cemiyetin hükümete karşı mes'ul bir murahhası vardır.

Madde 5 - Gerek İstanbul merkezi gerek tâli merkezler bir sene müddetle iş görür.

Madde 6 - Her merkez sene nihayetinde Güc'ün bilumum fasl azasını davetle kongreyi içtima' ettirir. Merkezler kongreye karşı bir senelik muamelâtın izahat ve mesârifâtın da alelinfirad hesab verir. Kongreler bu malumatı bedeltetik merkezler tarafından sene-i âtiyye için tanzim edilen bütçeyi tetkik ve tasdik eder. İstanbul reis-i umumî de ikinci reisidir. İstanbul kongresi İstanbul'daki aza-i faale ile talî merkezlerinin gönderecekleri veya tevkil edecekleri murahhaslardan teşekkül eder. Bu kongre İstanbul merkezi muamelâtını tetkik ile beraber nizamname ahkâmını da istediği surette tebdil ve tağyire selâhiyettardır. Kongre rey hakkı ile idare heyetlerini intihâb ederek içtimalarına nihayet verirler.

Madde 7 - İstanbul merkezi İstanbul dahilinde nizamname ahkâmını tatbik ile mükellef olduğu gibi bilumum tâli merkezlerin umur ve muamelelerini tetkik ve oralarda nizamname ahkâmının tamamî-i mer'iyetini temin ve kendisine vuku'bulan müracaatlara cevap verir ve bilumum Güc azası meyânındaki muhâdemet ve uhuvveti istikrara ve ahenk ve intizam-ı umumî-yi temine çalışır.

Madde 8 - Tâli merkezler buldukları kasabalar dahilinde Güc Nizamnamesi ahkâmını tatbik ile beraber buldukları mahale merbut karyelerde (nahiye merkezleri de karye hükmündedir) âti üz zıkr sıhhiye ve terbiye-i bedeniyeye teşkilâtına icra ile mükelleftir: Binicilik, ok, cirit, nişan talimleri, güreş, kılıç kalkan gibi millî oyunları icra etmek köyde yapılacak yeni mahalleleri ve evleri İstanbul merkezinden yapıp gönderilecek haritalar ve plânlar mucibince inşa etmek, köy etrafında orman yetiştirmek, içilecek suları kapalı mecralardan geçirmek, âdi çiban ve hafif yaralan sarmak ve aşı memurunun bulunmadığı mahallerde çiçek aşısı yapılmak gibi müdavât-ı iptidaiyeyi icra edecek her köyde bir köy hekimi bulundurmak. Güc, medrese ve mekâtib mezunlarından olan faal azalarına iptidâî tababeti öğretecek ve iptidâî muallimi olmak üzere köylere gönderecektir. Bunlar mekteplerde çocukların ahvâl-i sıhhiyelerinin ıslâhını nazar-ı ehemmiyete alacaklar, mektep zamanları haricinde köylüye hekimlik vazifesini yapacak ve köyün sıhhi teşkilâtına nezaret edecektir.

Madde 9 - Merkezler heyetleri en aşağı haftada iki defa içtima'a mecburdurlar.

Madde 10 - Merkezler azaları muntazaman içtima'lara gelmeğe ve mazeret-i meşruaları olduğu takdirde içtima gününden mukaddem mazeretlerini tahriren bildirmeğe mecburdurlar. Bir haftada bilâ-mazeret iki defa gelmiyen-ler istifa etmiş sayılırlar.

Madde 11 - 300 kuruşa kadar olan paralar idare heyetince tayin olunacak veznedar nezdinde kalır. Üst tarafı Osmanlı Bankası'na hesab-ı carî suretinde yatırılır.

Madde 12 - Güc'ün şimdilik İstanbul merkezi, terbiye-i bedeniyeye ve hıfzıssıhhaya dair aylık resimli bir risale çıkaracaktır.

Madde 13 - Güc, Osmanlıların talim ve idman mahalli olan Ok Meydanı'nı Evkaf Nezaret-i Celilesinden isticar etmiş ve hatrât-ı tarihiyeyi ihya ey-liyecek surete millî bir spor mahalli yapmağa teşebbüs etmiştir. İcabı halinde İstanbul'un sair yerlerinde de ayrıca oyun yerleri yapılacaktır.

Madde 14 - Güc kıyafeti için eski Türk kıyafetleri ve serpuşları hakkında tetkikâtta bulunmakta bulunduğundan bilahare takarrür edecek surette kararlaştırılmak üzere şimdilik muvakkaten merbut numunesi veçhile elbise ve serpuş kabul edilmiştir.

Madde 15 - Güc efradı meyânında en büyük mertebe-i fazilet vücud-u milletin hüceyrâtı olan köylere hayat verecek mekâtib-i iptidâiyeye muallimliğidir. Güc'ün en büyük mesâisi azası meyândan maksadını temin edecek mektep hocası yetiştirmek ve bunlar vasıtasıyla köylünün vücuduna ve ruhuna nüfuz ederek HUYUMUZU VE SUYUMUZU DÜZELTMEKTİR.

Madde 16 - Güc maksadının ifası için vuku'bulacak ianât ve teberrüâtı kabul eder.

Madde 17 - Güc'ün bir bayrağı olacaktır.

Madde 18 - Güc'ün ayrıca bir iç nizamı vardır.

Duhul Şartları

Madde 19 - Güc'ün iki sınıf azası vardır. Biri faal, diğeri fahrî.

Madde 20 - Fahrî azalar ayda on kuruştan aşağı olmamak üzere taahhüt ettikleri miktarda aylık vermekle mükelleftir.

Madde 21 - Faal azalar nizamnamenin üzerine tahmil ettiği vezâfi ifa ile beraber yirmi kuruş duhuliyeye ve beş kuruştan aşağı olmamak üzere taahhüt ettikleri miktarda aylık vermeğe mecburdurlar. Bilumum mekâtib-i idadiyye ve onun dînundaki mekâtip talebesi duhuliyeden müstesnadır. Bunlar yalnız iki kuruş aylık verirler.

Madde 22 - Faal aza olmak için Osmanlı olmak ve hüsn-ü hal ve etvâriyle mütehallî bulunmak ve yirmi yaşını ikmal eylemiş bulunmak, harekât-ı bedeniyye icrasına mâni hastalığı olmadığı tabib raporuyla sabit bulunmak lâzımdır. Yirmi yaşından dîn olanlar müteallim sıfatıyla kabul olunurlar.

Madde 23 - Faal ve fahrî azalar idare heyeti kararıyla kabul olunurlar.

Madde 24 - Faal azalar jimnastik ve spor yapmağa mecburdurlar. Jimnastik için Müller'in Mon système! kabul edilmiş olduğundan her aza bu harekâtı muntazaman yapmağa ve muayyen zamanlarda imtihan vermeğe mecburdur. Haftada bir gün uzun yürüyüşlere ve bir gün de sporlara iştirak zarurîdir.

Madde 25 - Sporlar: Uzun yürüyüşler, jimnastik adımı, vadi koşma, sıçrama, atlamak, yüzgeçlik ve gemicilik (kürek, yelken), alaturka ve alafrağa güreş, boks, meç, kılıç, kalkan, ok (kemankeşlik, tirandazlık), cirit, değnek, kargı, binicilik, nişan talimleri, disk, bisiklet, otomobil kullanmak, futbol, tenis, golf, hokey, polo, ilâh.

Madde 26 - Yürüyüşler kılavuzluk usulüyle icra olunur. Gerek kılavuzluğun, gerek oyunların herbiri için ayrı ayrı talimatı vardır. Her aza bunlara tebâiyyet etmeğe mecburdur.

Madde 27 - Her aza yaşma ve isteğine göre beğendiği bir spora intisâb eder. Gençler her birine ayrı ayrı münavebeten iştirak edecektir.

Madde 28 - Güc'ün nizamlarına ve kılavuzluk ve oyunlar hakkındaki talimat ve mukarrerâtıma tebâiyyet etmiyen ve yapmağa mecbur olduğu jimnastik hareketlerini yapmıyanlar hakkında idare heyeti faal azalardan intihâb edeceği beş kişiden mürekkep bir hakem heyeti marifetiyle mücazaat tertib ettirecektir. Cezalar derecesine göre tenbih, ihtar ve tarddan ibarettir. Hakem heyetinin mukarreratı idare heyetince kabil-i istinaftır. Güç terbiye-i bedeniyyesine itina eden ve numune-i imtisal olacak surette mükemmel vücut yetiştirenleri de derecât-ı muhtelifede takdir ve taltif edecektir. Elhâsıl Türk Gücü'nün nizam ve intizamını Türk terbiyesinin esasları olan sıra, saygı temin edecektir.

Madde 29 - Güc'ün işlerinin çığrmdan çıkmaması ve temellerinin iyice sağlamlaştırılması, için müstesna olarak atideki idare heyeti üç sene müddetle işbaşında kalacaktır.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 487-491.

EK. 7. OSMANLI GÜÇ DERNEKLERİ HAKKINDA NİZAMNAME

Madde 1 - Genç evlâd-ı memleketi maddeten ve manen vatan müdafaasına hazırlamak ve ölüncüye kadar kavî ve sağlam bir vatanperver hasletini muhafaza etmesini temin etmek maksadıyla bervech-i âti Güç Dernekleri teşkil olunur: Evvelen umum resmî mekteplerle medreseler vesair resmî müesseselerde mecburi olarak Güç Dernekleri teşkil olunur. Saniyen cemaat mektepleriyle mekâtib-i hususiyeye-i Osmaniyede mezkûr derneklerin teşekkülü ihtiyar ve arzuya terk olunur. Sâlisen efrâd-ı millet arasında aynı maksatla dernekler ve cemiyetler teşkili ihtiyar ve arzuya tabidir.

Madde 2 - Arzu ve ihtiyara terk edilen dernek ve cemiyetler birincisi kendi kanaatları dairesinde tanzim ettikleri talimatname ve programlara tâbi olmak üzere nezaret-i mezkûreye merbut olarak teşkil olunur.

Madde 3 - Birinci maddenin fıkra-i evvelâsmdaki Mektep Gücü Dernekleri ve ikinci maddede Harbiye Nezareti'ne merbut olarak teşekkül edip "Osmanlı Gücü Derneği" nâmı taşıyacak olan dernekler işbu nizamname ve bu bâbdaki talimatname ahkâmına tâbi ve binaenaleyh imtiyazât ve mükâfat ve muave-net-i kanuniyye ve nizamiyyeye mazhar olurlar. Müstakil bir halde teşekkül eden ve diledikleri unvan ve ismi alan cemiyetler ise işbu nizam ve talimatname hükmüne tâbiyyete gayr-ı mecbur ve binaenaleyh derneklerin mazhar olacağı imtiyazât ve mükâfata iştirak hakkından mahrumdurlar.

Madde 4 - Mektep Cemiyetlerinin programları mensup oldukları makam ile Harbiye Nezareti arasında takarrür ettirilir. İşbu maksadı ve Harbiye Nezareti'nin nukât-ı nazarım takip etmek üzere Encümen-i Maarife cihet-i askeriyeden bir zât aza sıfatıyla tayin olunur.

Madde 5 - Osmanlı Güç Derneklerinin hazırlık şubesini teşkil eden izcilik Derneklerine oniki yaşından onyediy yaşına kadar olan, asıl Güç Derneklerine ise onyediy yaşından yukarı Osmanlılar kabul olunur. Bunların talim ve terbiyeleri Harbiye Nezareti'nce tanzim edilen esasâta tevfikân icra olunur.

Madde 6 - Mekâtib-i resmiye dernekleri yalnız hey'at-ı muallime ile talebesinden mürekkep olup yabancı kabul olunmaz, işbu dernekler mecburen teşekkül olduğundan teşekkülleri hiçbir müsaade ve tasdike tâbi değildir, yalnız teşekküllerinden hemen malûmat verirler.

Madde 7 - Harbiye Nezareti'ne merbut olarak teşekkül edecek cemiyetler Dahiliye Nezareti'nin fikri istimzaç edilmek şartıyla Harbiye Nezareti'nce kabul ve tasdik himayeye mazhar edilir.

Madde 8 - Müstakilen teşekkül edecek hususî cemiyetler, Cemiyetler Kanunu mucibince Dahiliye Nezareti'nce kabul ve tasdik ve fakat Harbiye Nezareti'nin rey-i istihsal olunur.

Madde 9 - Derneklerin nizamname-i mahsusı ahkâmına tevfikân Harbiye Nezareti'nce meccanen tüfek iare ve cephaneye ve malzeme itâ kılınır. Derneklerin talep ve müracaatı üzerine münasip miktarda cephaneye ve tüfek de verilir. Fakat cephanenin esmâm fi-î mirî üzerinden peşinen tahsil ve fazla silâhlar muvakkaten iade olduğundan müddet-i muayyene zarfında istirdâd edilir. Keza derneklerin müracaat ve talebi üzerine daima kullanacakları tüfekler derneğe, esmân-ı fi-î mirî üzerinden mukassatan ödenmek şartıyla fûruht olunabilir, lâre edilen silâhı çaldıran veya ortadan kaybeden dernekler hakkında takibât-ı kanuniyye icrasıyla beraber zayıatın esmân-ı fi-î mirîsinin on misli olarak tazmin ettirilir.

Madde 10 - Hususî cemiyetlere meccanen hiçbir şey verilmez, ancak talepleri üzerine esmân-ı defaten ödenmek ve fi-î miniye yüzde on zammedilmek üzere münasip miktarda tüfek ve aynı şart-ı tediye ile münasip miktarda cephaneye ve malzeme itâ kılınır.

Madde 11 - Gerek derneklere gerek hususî cemiyetlere fûruht edilen veya tazmin ettirilen tüfek ve fazla cephaneye esmân Harbiye Nezareti'nce tahsil ve tenakus edip esliha ve cephanenin ikmaline tahsis olunur. Bu muamele bütçe üzerinde bir tesir icra etmez.

Madde 12 - Hususî cemiyetlere satılan tüfek ve cephaneye ve malzemededen istifa edilen yüzde on fazla ile zayıattan dolayı fazla tazmin ettirilen mebâlî' keza bütçeye tesir yapmıyarak Harbiye Nezareti'nin tensibiyle derneklere muavenet ve müsabakalarda mükafata tahsis ve sarf olunur.

Madde 13 - Her derneğe nizamname ahkâmına tevfikân muayyen miktarda silâh iare ve her sene münasip miktarda cephaneye ve malzeme bilâ bedel ita kılınır.

Madde 14 - Müsabakalar için icabında derneklere Harbiye Nezareti'nin tensip edeceği miktarda bilâ bedel fazla cephaneye itâ kılınacağı gibi bir zaman-ı mahdut için fazla tüfek de iare olunur.

Madde 15 - Cihet-i askeriyeye ait talim arazisi, endaht meydanları, emâkin ve müessesât-ı askeriyeden derneklerin bilâ ücret istifadeleri temin edilir.

Madde 16 - Derneğe mahsus olarak dernekçe talimhane, endaht meydanı, emâkin vesaire vücude getirmeye teşebbüs olduğu halde arazi-yi haliyye ve emiriyeden, emâkin ve müessesât-ı resmiyyeden mümkün olanları temlik edilmeyerek, bilâ ücret ve icabında pek müsait bir ücret ve şartla

derneğe tahsis olunur. Dernekçe bu babda istimplâk arzu olunduğu halde arzusu en müsait şerait ve ehven fiyatla iz'af olunur.

Madde 17 - Muaffakiyeti meşhur derneklere nakden muavenet itâ kılınır.

Madde 18 - Derneklere talim ve terbiyeye muavenet için Harbiye Nezareti'nce zabitân ve küçük zabıt ve efrâd memur edilir.

Madde 19 - Derneklerin umumi müsabakalar için dernek aza ve efradının seyahatları halinde istifade edecekleri vesait-i nakliyyeden hükümete ait bulunanları yüzde elli tenzilât icra edeceği gibi kumpanyalar nezdinde de hükümetçe teşebbüsât icra kılınır.

Madde 20 - Derneklerin teşkilinde, maksada muvafık bir tarzda terakki ve tealisinde hüsnü hizmet ve muvaffakiyeti meşhud olan zevat suver-i muhtelifede taltif olunurlar.

Madde 21 - Nizamnamesine tevfikân ikmal-i talim ile bilimtihan ehliyet tasdiknamesi istihsaline muvaffak olan dernek efradı nizamnamede musarrah mükâfat ve müsaedâta mazhar olurlar.

Madde 22 - Derneklerin teşkilâtını, talim ve terbiyelerini, mükâfat ve imti-yazâtım Harbiye Nezareti idare ve temin eder.

Madde 23 - İşbu nizamname tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 24 - İşbu nizamnamenin icrasına Harbiye Nazırı memurdur.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 494-496.

EK. 8. GENÇ DERNEKLERİ HAKKINDA KANUN-I MUVAKKAT

Madde 1 - Harbiye Nezareti'nin emir ve idaresine tâbi olmak üzere Genç Dernekleri teşkil edilecektir. İşbu dernekler Gürbüz Derneği ve Dinç Derneği namıyla iki kısımdan ibarettir.

Madde 2 - Tâbiyet-i devlet-i aliyyede bulunup 12 yaşından 17 yaşına kadar olan gençlerden Gürbüz Derneği ve 17 ve 17'den yukarısında bulunan gençlerden Dinç Derneği teşkil olunur. Dernekler için esnan dahilinde bulunan her Osmanlı derneklere dahil olmağa ve talimatname-i mahsus ile muayyen olan talimlere bilfiil iştirak etmeye mecburdur. Bu mecburiyetler her gencin hizmet-i fiiliyye-i askeriyesini ifa etmek üzere silâh altına alındığı tarihe kadar devam eder. Ahvâl-i sıhhiyelerinin müsait olmadığı tebeyyün edenler ve her ne surette olursa olsun memâ-lik-i ecnebiyyede bulunanlar müstesnadır.

Madde 3 - Karye ve mahallât muhtarları sene-i maliyyenin hululünden evvel kendi karye ve mahallesi dahilinde bulunan 12 ve 17 yaşına giren gençlerin isimlerini mübeyyen olarak ayrı ayrı ikişer defter hazırlamağa ve işbu defâtiri Martın nihayet 15. gününe kadar karye ve mahallenin merbut olduğu mıntika jandarma kumandanına teslim etmeye ve mıntika jandarma kumandanları işbu defâtirden birer nüshasını mıntikalarında buldukları kolordu kumandanlarına veya ahz-ı asker reislerine sür'at-i mümküne ile göndermeye mecburdur. Karye ve mahalle nüfusunda mukayyed olup da muvakkaten veya bera-yi tahsil mahali-i âherde bulunanların künyelerine ayrıca şerh verilir.

Madde 4 - Kolordu kumandanları veya ahz-ı asker reisleri Dinç Dernekleri teşkilâtını ifa ve talimlerin o baddaki program ve talimatname dairesinde icrasına nezaretle mükelleftir. İşbu teşkilâtın icrası emrinde memurin-i mülkiyye tarafından dahi muavenet-i lâzime ifa olunur.

Madde 5 - Gürbüz Dernekleri mektep muallimleri veya hükümet-i mahal-liyece hariçten intihâb edilecek münâsîp rehberler tarafından ve dinç dernekleri berrî ve bahrî zabîtan ile sıhhiyye ve jandarma zabîtam ve küçük zabitler tarafından sevk ve idare edilir.

Madde 6 - Derneklerin teşkili ve gençlerin celb ve cem'i ve kumandan ve muallimlerin tayini ve mekteplerde işbu dernek teşkilât ve muamelâtının suver-i tatbikiyyesi ve hususât-ı sairesi ayrıca tanzim edilecek nizamname ve talimatnamelerle tayin edilecektir.

Madde 7 - Dinç Derneklerine devam ile talimlerini ikmal edenlerden askerliğe hazırlandığına ve muhtelif talimler icrasına kabiliyet kesb ettiğine dair bâ-istida müracaat ve talimatname-i mahsusuna tevfiikan bilimtihan isbat-ı ehliyet eden gençlere ehliyetname verilir. Ehliyetname istihsaline muvaffak olanlar berveci-âti müsaedâta mazhar olurlar: Ewelen: Mensup oldukları kolordular ahz-ı asker mıntikaları dahilinde sunuf-u muhtelif-i askeriyeden istedikleri sınıfa ve arzu ettikleri mevki-i askeriyeye gönderilirler. Saniyen: Talip olmadıkça bilâd-ı hârredeki kıtaat-ı askeriyeye sevk olunmazlar. Sâlisen: Hizmet-i askeriyeye bedel kabul terfi'e bilimtihan isbat-ı liyakat eyledikleri halde onbaşılığa terfi' nizamnamesinde muharrer asgarî müddetten dört mah evvel terfi' için bir zaman-ı kıdeme mazhar olur ve o suretle ter-fi-i rütbe ederler. Râbian: Bir sene kıt'ada hizmet edenlerden hüsn-ü hulku ve kabiliyeti ile mütemayiz olanlar vakt-i hazerde bittercih nezaret ve kolordu ve fırka ve ahz-ı asker dairelerinde emirberlik hidematına tayin olunurlar. Hâmisen: Esna-i vazifede hidemât-ı hasenesi meşhud olan ve kanunen ce-zadide olmamış bulunan efrada her sene manevraları müteakib iki buçuk mah mezuniyet verilir.

Madde 8 - Alelumum derneklere iştirak etmek mecburiyetinde bulunanlar bilfiil talimlerde bulunmadıkları veya derneklere muntazaman devam etmedikleri takdirde hükümet-i mahalliyle marifetiyle cebren talime sevk edilirler. Ve devamsızlıkları tekerrür edenler ehliyetname imtihanlarına kabul olunmazlar.

Madde 9 - Evvelce neşredilmiş olan Güç Dernekleri nizamnamesi işbu kanunun neşrinden itibaren mefsubtur.

Madde 10 - İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 11 - İşbu kanunun icra-i ahkâmına Heyet-i Vükelâ memurdur.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 494-496.